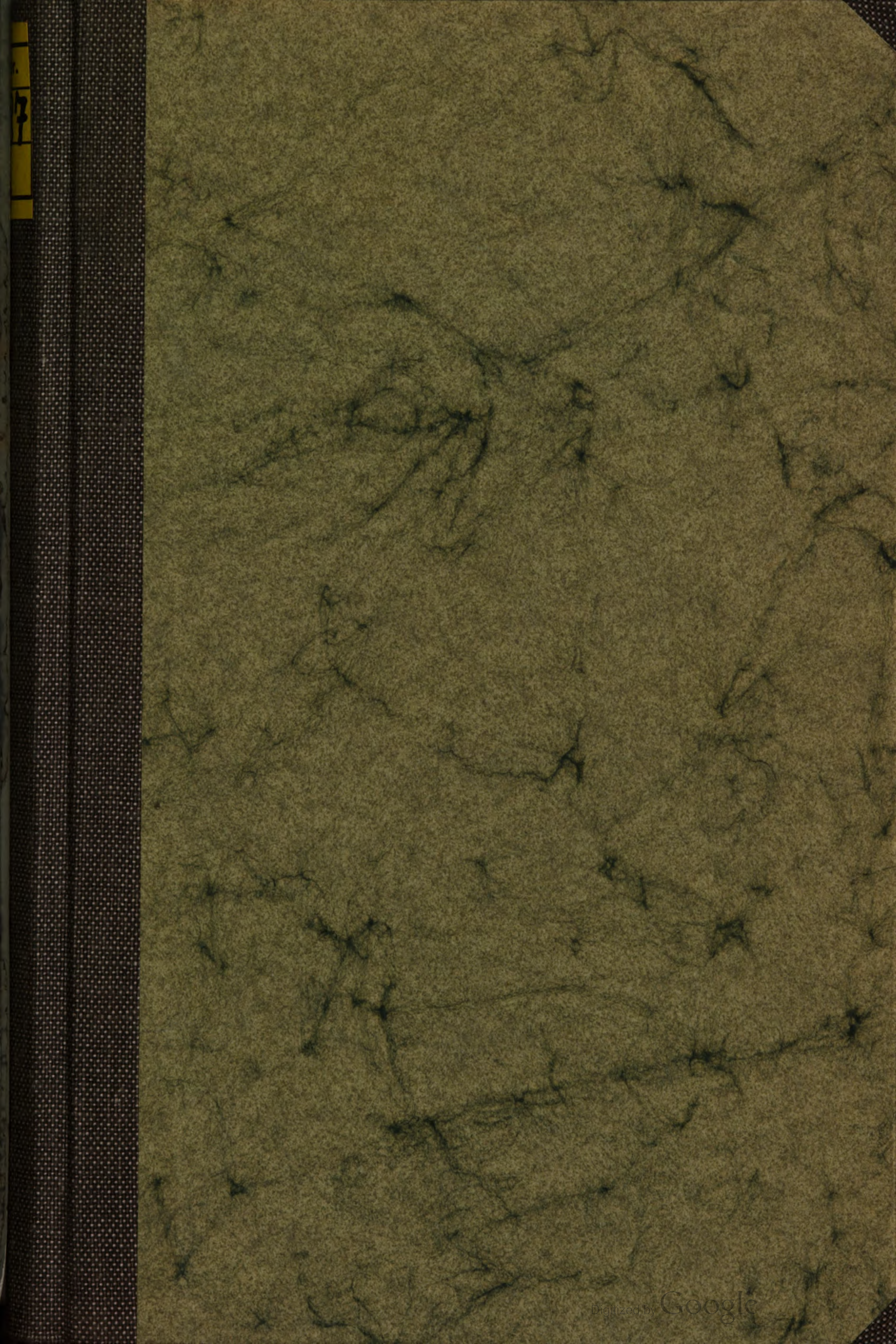

HRVATI

NAKON BANA BERISLAVIĆA

DO MUHAČKE BITKE.

NAPISAO

M. MESIĆ.

Na po se štampano iz XVIII. i XXII. knjige „Rada" jugoslavenske akademije znanostî i umjetnostî.

U ZAGREBU

U ŠTAMPARIJI DRAGUTINA ALBRECHTA.

1873.

Nastavljam svoje prije više vremena započeto pripoviedanje o poviesti naroda hrvatskoga, te ću uzeti u ovu svoju razpravu dobu nakon smrti bana Berislavića pak do bitke na muhačkom polju.

Imajući pri ruci prilično obilje izvorâ, od kojih su mnogi doele stâli neupotriebljeni, nastojat ću, da njihovom pomoćju što jasnije prikažem barem najpoglavitije zgode u životu našega naroda u spomenutoj dobi, — dobi, u kojoj treba tražiti ključ za protumačenje za vjekove odlučnih pojava, koji su odmah poslje toga u poviesti našega naroda sliedili.

I.

Hrvati ostaju dugo nakon Berislavićeve smrti bez bana. Ponajznatniji muževi ovoga vremena. Tursko haranje po Hrvatskoj i Dalmaciji god. 1520-1. Kako su se Mletčani i Dubrovčani s Turci načinili. Ugovaranje hrvatskih knezova s Turci 1520-1. Ženitba kralja Ljudevita i nadvojvode Ferdinanda. Car se Karlo dieli sa svojim bratom Ferdinandom.

Težkim udarcem bijaše za naš narod smrt bana Berislavića: jer, ako i nepodjemo tako daleko u ocjenjivanju njegove vriednosti, kao što je činio glasoviti mu rodjak Antun Vrančić, komu se je on prikazivao tolikim junačinom i vojvodom, da bi bio i silnomu Turčinu put u Biograd zakrčio, to ćemo svakako i mi reći: da je Berislavić za Hrvatsku činio, što nitko drugi nije bio kadar učiniti.

Pri njegovoj smrti ostade zemlja, koju je toli mudro upravljao i toli snažno branio, u najvećoj opasnosti; pak kao da joj nisu

već same okolnosti vremena dosta jadâ zadavale, sada ju snadje još ta nesreća, te je dugo vremena bila ostavljena bez vrhovnoga si glavara, bez bana svoga.

Znalo se je na dvoru mladoga kralja Ljudevita, da Hrvatska nemože biti puštena bez bana već zbog opasnosti, grozećih joj od strane Turaka, te je zato i sâm kralj, potraživši malo danâ nakon smrti Berislavićeve novčane pomoći od svojih gradova, tomu kao uzrok navodio, da mora novoga bana u Hrvatsku odaslati.[1] Nu pri svem tom Hrvatska ipak nedobi bana Viećnici kralja Ljudevita nemogoše se složiti, komu da se povjeri toli važno dostojanstvo, te kada se je o toj stvari govorilo u kraljevskom vieću njegdje pod konac lipnja ili početkom srpnja g. 1520, svi se nadjoše u najvećoj smetnji i zabuni, a tako isto ostade bez uspjeha i viećanje, koje je držano 17. srpnja. Mletački poslanik, koji nas o tom izvješćuje, dodaje u svom pismu primjetbu, da se čini, da će banom postati knez krbavski Ivan Torkvat Karlović, jer da za njega radi svojak mu, mogući stožernik i arcibiskup Toma Bakač.[2] Medjutim premda se je za Karlovića zauzimao muž tolikoga upliva, nepostade on sada jošte banom, te zbog nesloge medju kraljevimi viećnici, koja se je ticala ili samo osobe budućega bana, ili morda i oskrbe, koja bi mu se bila imala dati, ostade Hrvatska za dugo lišena prvoga svoga dostojanstvenika,

---

[1] Ljudevit. pismo od 1. lip. 1520 kod Praya, Epist. Proc. I. 138.

[2] Sanudo k 15 srp. 1520. „Di Hongaria dil orator nostro. Come de li e gran garbucha zercha la election dil ban di Croatia, qual ancora non e sta fato . . . Item si tien, sara ban di Croatia el Sig. Zuan conte di Corbauia, parente dil cardinal Strigoniense, qual si faticha a farlo.“ Isti Sanudo k 21 kolov. ima list Lor. Orija, oratora, od 19. srp., u kojem se piše: „L altro eri a di 17 si ritrouo questo Srmo. re cum tutti questi . . . Signori in conseglio per ultimar la prouisione di questo regno et maxime di crear bano dila Croatia, e non fu fato conclusione alcuna.“ Ova dva mjesta, kao što i druga vele mnoga, koja će dalje sliediti, prepisao sam iz originala Sanudovih diara, koji se sada čuva u Marcijani u Mletcih, dočim se prepis istih diara nalazi u c. kr. arkivu u Beču. Nežalim za trud, što sam išao tražit Sanudov izvornik. Za sada sam prošao samo one tome, koji obsižu one godine koje padaju u obseg ove moje razprave. Te su godine uzete, kako je obće poznato, i u Arkiv knj. VIII.; nu tko bude pomno sliedio moje prepise iz Sanudova izvornika, te ih sravnjivao s publikacijom u Arkivu, uvjerit će se na prvi pogled, kako je u istinu kukavna ta publikacija.

bez kojega bi bila mogla i u mirno doba i u uredjenu stanju raznih šteta pretrpiti, a u dobi, kao što je ova, o kojoj govorimo, upravo je morala postradati. U našoj se zemlji i oko nje zbijahu zgode, koje su glasno opominjale kraljeve doglavnike, da se što prije zadovolji najprečoj potrebi hrvatske kraljevine; nu oni, kanoti ljudi, koji su i u ostalom državnimi poslovi najlošijim načinom upravljali, oglušiše se svakoj takovoj opomeni. Državljani se obraćahu na svoga kralja, da im se pruži potrebita zaštita, kao što su n. pr. Zagrebčani opetovano učinili, moleći, da budu štićeni proti povrediteljem svojih povlastica; zbog neprijateljskih navala, grozećih upravo obstanku same države, valjaše na oružje dizati one, koji su na to zakonom bili obvezani: pak u istinu kraljevska pisarnica nepropusti izdati za te i tomu slične potrebe kraljevska pisma i naredbe; nu te naredbe, koje su valjda zato davane, da se izvrše, glase i upravljene su na bana, koji se je istom imao imenovati („futuro bono“, „banis deinceps constituendis“), i to tako biva tečajem druge polovice g. 1520 i prve polovice g. 1521, — biva tako dapače i onda, kada se je o tom radilo, da se Biograd spasi! [1]

Kao što se pokazuje na toj jednoj stvari, tičućoj se ponapose naše domovine, tako se isto razabire i iz drugih sijaset dokaza, da ravnanje javnih i državnih poslova, na koliko je dolazilo s dvora kralja Ljudevita, nije na bolje krenulo, nego da je i sada bilo onako jadno, kao što sam ga imao priliku označiti u poviesti banovanja Petra Berislavića. Zato i sada stoji država, inače na veliko udivljenje stranaca, koji su imali priliku pobliže ju upoznati, svim obiljem bogato nadarena [2], kao ostavljena i zanemarena sirota, nebudući kadra riešiti niti prvih zadataka svojih. Kralj mora priznati malo danâ poslje smrti Berislavićeve, da su mu gradovi na krajini, koji bi imali braniti ostalu državu od nepri-

---

[1] Pismo kralja Ljudev. 2. srp. 1520 i 29. svib. 1521 za Zagrebčane u knjižnici jugoslav. akademije. — Pismo istoga kralja 6. lip 1521 Vidu Hladniczeru kod M. G. Kovachicha, Monumenta diplom. Batthyaniana ex archivo Körmend. (Rkp. u biskup. knjižnici u Zagrebu) br. 46.

[2] V. izviešće Massarovo kod Firnhabera: Vincenzo Guidoto's Gesandschaft am Hofe K. Ludwig's von Ungarn 1523-1525 str. 83 i izviešće Guidotovo ibid. str 135. — U svojem ću se pripoviedanju vrlo često pozivati na izviešća mletačkih poslanika na dvoru

jatelja, lišeni najprečih potriebština, te zato traži pomoći od svojih gradova [1], traži je od pape i od drugih kršćanskih vladara; njegov pako blagajnik javno očituje, da ima tako malo novca, da jedva može namirivati upravo najveće potrebe kralja, svoga gospodara [2], pak i sâm kralj tuži se sličnim načinom svojemu stricu,

kralja Ljudevita: zato scienim, da neće biti s gorega, ako čitatelja s timi poslanici upoznadem. Prvi je medju njimi u ovoj dobi Lorenzo Orio, komu se uviek daje naslov: dotor et cavalier. On dodje u Budim kao poslanik god. 1519, po prilici svibnja mjeseca (Njegov sumario kod Firnhabera 73), pak zatim zadrža neprekidno to zvanje do u zimu g. 1523. Buduć da mu nije s raznih razloga godilo posladničko zvanje u Ugarskoj, zato iskaše već početkom g. 1522, da se drugi poslanik mjesto njega u Budim pošalje (Moj prep. iz Sanuda k 12. velj. 1522); nu vlada mletačka usliša njegovu molbu, koju je kašnje više puta opetovao, istom 4. rujna 1523, odredivši taj dan, da se na njegovo mjesto odpravi sekretar Guidoto (Secr. cons. rog. u Ljubić. prep.). Dobivši Orio željenu dozvolu, da se može u domovinu povratiti, ode iz Budima u Požun, gdje je kralj tada boravio (Firnhab. 103). Tu se sastane napokon sa zamjenikom si Guidotom, koji je prispio u Požun na 10. studena (Id. 103), te ga predstavi kralju (Id. 75), a sâm se na to dade na povratak u domovinu, te prispije u Mletke na 12. prosinca (Id. 105). Vrativši se u domovinu stupi prvi put u vieće 20. prosinca, a 21. iliti 22 istoga mjeseca učini svoje konačno poslaničko izviešće (Firnhab. 73 i 105, koje potonje mjesto Sanudo zbilja k 21. prosinca bilježi), koje je Firnhaber priobćio iz Sanudovih diara, gdje ono stoji pisano k 26. prosincu. — Lorenzu Oriju bijaše za njegova poslanstva tajnikom Francesco Massaro. Prvo pismo, koje je taj poslanički tajnik iz Budima pisao, jest od 1. svibnja 1520 (Moj prep. iz Sanuda); Massaro ostade zatim stalno uz Orija, ali se ipak nješto prije u domovinu povrati, i to zbog bolesti svoje (Firnhab. 76). Vraćajući se u dugo nevidjenu postojbinu napisa u Coneglianu na 5 list. 1523 obširno izviešće duždu mletačkomu ob ugarskih stvarih. I to izviešće naštampa Firnhaber, a Sanudo ga ima k 18. listopadu. — Poslaniku Oriju bijaše zamjenikom odredjen, kao što je već rečeno, Vincenzo Guidoto, koji je zatim poslanstvo obavljao, medjutim samo s tajničkim naslovom, do god. 1525. Svoj zadnji duždu na 9. srpnja te godine pisani, ali za nas izgubljeni list, spominje on sam u svojem konačnom izviešću (Firnhab. 132). Bivši odpušten od kralja Ljudevita s pismom potrebitim na 24. srpnja (Id. 131), ode iz Budima odmah drugi dan na to. Prispievši u Mletke predade na 3. rujna svoje konačno izviešće, koje se nalazi kod Firnhabera 132 i sl.

[1] Prije navedeno Ljudevit. pismo od 1. lip. 1520.

[2] Pismo Pavla de Várda Ivanu Kastelanfiju 7. stud. 1520 u knjiž. jugosl. akad., gdje Várda medju ostalim veli: „Sciat dominacio vestra,

poljskomu kralju Sigismundu. [1] — Isto tako neopažamo ulazeći u ovu novu dobu nikakove povoljne promjene niti u pogledu stališa državnih, nego i sada nailazimo pri svakom koraku, kao što i prije, na istu pokvarenost, a navlastito kod onih, koji su imali u svojoj ruci svu vlast i najodličnija prava. — Napokon, da nam ta slika, koju sam počeo risati i koju ćemo morati uviek pred očima imati, premda u njoj nenalazimo ni jednoga duhu godećega poteza, još podpunijom bude, primietiti mi je u kratko, da niti u ostalom svietu kršćanskom nisu bili odnošaji prema tomu udešeni, da bi se bilo moglo od njega očekivati kriepko sudjelovanje u onom, što je ovo doba imalo biti smatrano najprečom zajedničkom stvari svega kršćanstva. Dovoljno mi je pri tom spomenuti samo ime cara Karla i takmaca mu, kralja francuzkoga Franje I., te će se svatko i sâm sjetiti, kako su se sada na zapadu pripravljale bure toli silne, da nisu dale niti pomisliti ozbiljno na to, kako da se zajazi strašni poplav, koji se je s iztoka valjao. Pogibelj pako, koja je s te strane grozila, bijaše tim većom, što je sada sila turske carevine došla u ruke cara Sulejmana (početkom listopada 1520), koji ju je umio na užas kršćanstva i dići i upotriebiti.

Prije nego li se zaputim pripoviedati, koje su kakove li zgode sliedile u tih okolnostih a na početku ove dobe u poviesti naroda našega, hotio bih čitatelju u skupu prikazati one muževe, koji su bili zvani što po prošlosti svojoj, što po svojem dostojanstvu, plemenu i posjedu, da odlučnijim načinom uplivaju na udes naroda svoga.

Veće sam u prijašnjih svojih razpravah toliko puta spominjao onoga muža, koji će nam sada stâti u prvom redu medju najvažnijimi osobami u narodu hrvatskom. To je knez krbavski Ivan Torkvat Karlović. Njegova djedovina, daleko razgranjena ponajviše po Lici i Krbavi, bijaše već dugo izvrgnuta haranju turskomu, te je sada mnogi od onih gradova, što ih je on još g. 1509 svojimi imenovao, kada je sklapao nasljedni ugovor sa svakom si, Nikolom Zrinjskim, ili u pepelu ležao, ili pako u neprijateljskoj vlasti bio. Tražeći on načine, kako da obrani ostatak svoje baš-

nos usque adeo pecuniis indigere, ut vix minuta negocia Maiestatis Sue disponere possimus."

[1] Pismo Ljudevit. 7. kolov. 1520: Schedius Zeitschr. III. 291.

tine, bješe već za rana stupio u uzke sveze s mletačkom republikom, koja ga je novcem pomagala, da čuva odabranimi hrvatskimi junaci i svoje i njezino u svojem susjedstvu. Njega dakle brojimo medju one Hrvate, koji su u nevolji svojoj na tu stranu, na Mletke naime rado pozirali. — Osim njega prelazi nam od poznatih znamenitih osoba u ovu dobu ponajglavniji član roda Frankapanskoga, knez Bernardin, i njegovi sinovi Feranat i Krsto. Nu dočim Bernardin uzprkos svojoj starosti sa sinom si Ferantom najvećim naporom a lošom srećom prag domaći brani, ostaje Krsto još dulje vremena izvan svoje domovine, a na službi Habsburgovaca, od kojih je njegova kuća ujedno s mnogimi drugimi Hrvati već od dulje vremena toli si nuždnu pomoć izgledala. — I rod Zrinjskih knezova daje nam za ovu dobu znamenita člana u osobi kneza Nikole, kojemu se je ime već prije medju odličnjaci spominjalo. — Tako isto i Keglevići Bužimski imaju Petra svoga, koji upravo sada i izlazi na glas, a kašnije će još znatnijim postati. — Da nespominjem dalje drugih članova starih boljarskih obitelji, koji se ničim osobito neodlikuju, radje ću još spomenuti njekoje osobe od manjega plemstva, koje ide u poviesti naroda mnogo važnije mjesto, kanoti Grgura Orlovčića, senjskoga kapitana, a poslje ujedno s Petrom Kružićem kliskoga kastelana i senjskoga kapetana, zatim knezove Posedarske i Pekre Petrovinske. — Ima još i drugih obitelji, koje su došle tečajem vremena što putem kraljevskih darovnica, što ženitbom i sličnimi načini do velika posjeda u našoj domovini, naročito u ovoj joj strani medju Dravom i Savom, i koje su dale našoj zemlji po kojega znatnijega muža. Takovi su n. pr. Banfiji dolnjo-lindavski, Ernusti čakovački, Désházi susjedgradski. — Tu se mogu i Baćani spomenuti, od kojih je jedan, Baltazar po imenu, nješto prije obnašao čast jajačkoga bana, a drugi je, Franjo naime, kašnje imao postati banom hrvatskim. Nu taj Franjo nikako neide na početku naše dobe i za više jošte godina medju znamenitije ljude, i ja ga spominjem ovdje samo zato, što je zvan bio, da kašnje zauzme uzvišeno mjesto u državi, te zbog toga bilježim glede njega i ono, što bi se inače lahko moglo i propustiti. Izvori nam kažu njega kao čovjeka vrlo rado vidjena na dvoru kralja Ljudevita, komu je bilo nuždom usljed nevaljala odhranjenja, da imade uza se mlade družine, uviek spremne na ples, lov i igre. Jedan od suvremenika, koji je dosta z bliza motrio dvorski život,

negovori baš liepo o Franji, gdje nam ga tako pokazuje u dvorskih krugovih. Osim kraljeve milosti imaše on takodjer prijazan drugih njekih osoba od velika upliva, kanoti Ladislava Szálkána: za to mogaše lahko dobiti čast peharnika kraljevskoga [1], a poslje i većih odlikovanja. — Znamenitim porodicam valja nam dalje pribrojiti Bakače-Erdöde. Osnovatelja njihove moći i uglednoga im položaja, Tomu Bakača, kardinala i ostrogonskoga nadbiskupa, spominjao sam već više puta. Od imanjâ, što ih je on tečajem svega svoga života svakojakimi načini za svoj rod tekao, zapade liep dio što u Ugarskoj, što navlastito u Hrvatskoj njegova sinovca Petra po imenu, koji je postao glavom obitelji, u našoj poviesti vele znamenite. [2] O tom Petru nekazuju medjutim izvori za njekoliko godina ništa znatnijega; nu zato više znadu za drugoga Tomina sinovca, Šimuna po imenu, koji je već od god. 1518 sjedio na zagrebačkoj biskupskoj stolici. Budući to osoba za našu poviest vele znatna, dobro nam je došla svaka viest, koja nas može s njim pobliže upoznati prije nego li ga stanemo sami motriti u njegovu djelovanju. Osobe od mletačkoga poslaničtva u Budimu, koje su imale priliku Šimuna vidjati i upoznati, kazuju nam za njega, da je sada imao po prilici 28 godina, a da je inače bio čovjek visoka uzrasta; vele nadalje, da je u vrlo dobru glasu i da je dosta nabožan; jednomu od naših izvjestitelja nije Šimun doduše duha osobito uzvišena, ali zato ipak pristaje vrlo dobro uza svoje vršnjake, drugi pako drži, da je on i duhovit i naučan; nadalje nezaboravi Mletčanin ni toga zabilježiti, da Šimunu nosi njegova biskupija kakovih 18 do 20 hiljada dukata na godinu; a napokon je za nas od osobite ciene, što jedan od tih naših Mletčana naprosto veli, da Šimun ljubi dužda mletačkoga, a drugi u više rieči kazuje, da je on velik prijatelj Signorije i da se ponosi tim, što je branio njezinu Padovu, bivši ondje djakom, kada je neprijatelj na nju navaljivao. [3] — Davši se tako sa Šimunom medju dostojanstvenike u našoj kraljevini, još ću njeke izmedju njih navesti, stranom zato, što u njihovu redu imade i zbilja vele

---

[1] O njem govori Brodarić, zatim Georgius Sirmien. 93 i listine u Kovachicha Mon. Batthyan. br. 42. 43. 47. 50. 53.

[2] V. osim većma poznatih pisaca i Jászaya, A magy. nemzet napjai 155. 415.

[3] Massaro i Guidoto kod Firnhabera 82. 136.

znatnih muževa, a nješto i zato, što će ono, što se bude spomenulo ob osobah inače nevažnih, za dalje nam pripoviedanje dobro doći, te će mi se podjedno i tu prilika dati, da izpravim po gdjekoju krivu. Od poznatih crkvenih dostojanstvenika nastavlja i u ovoj dobi svoj za narod u mnogom pogledu blagoslovni rad modruški biskup Šime Kožičić. Isto ćemo se tako naći i sada i s Tomom Nigrom, skradinskim, a poslje (od kolov. 1524) trogirskim biskupom, a posredovanje kod pape i drugih kršćanskih vladara na korist njegova naroda bit će i opet glavnom zadaćom njegova života. Na bosansku biskupsku stolicu zasjest će nakon Donata a Turre (poslje 2. stud. 1521) Jure Pališna, kako li mu je bilo pravo ime, kojemu se daje liepo svjedočanstvo: da je mnogo radio oko obrane na krajini, koja je, što se njegove biskupije tiče, sve dalje pod vlast tursku dolazila, tako da je njemu napokon skoro samo naslov biskupski ostao [1]; sriemsku pako biskupiju imat će poslje Ivana Országa, koji se tu spominje još g. 1522, Ladislav Macedonski, koga u drugoj polovici iste godine već spominju kao izabranoga sriemskoga biskupa i koji će tu biskupiju u istinu dobiti ako ne prije, a ono svakako god. 1525 [2], te će ju držati do pred vrieme muhačke bitke. Senjska biskupija sada upravo dobiva svoga novoga biskupa, Franju Jožefića, rodom Riečanina [3], koji će biti osobom vele znamenitom osobito u dnevih nakon poraza kod Muhača. Medju te osobe duhovničke uvršćujem nadalje Stjepana Brodarića, koji nam je kao očevidac viernom i iskrenom rieči opisao muhačku katastrofu. On je predstavnikom pečujskim, tajnikom i savjetnikom kraljevskim, zatim kancelarom, a napokon od ožujka 1526 nasljednikom spomenutoga Ladislava Macedonskoga na sriemskoj biskupskoj stolici. U ostalom imamo i u njem jednoga od onih Hrvata, kojim su bila u toj dobi povjeravana najvažnija poslanstva. [4] Nadalje budi ovdje spomenut Andrija Tuškanić od tvrdoga Klisa, komu za ime zna svaki Hrvat iz poviesti sabora cetinjskoga. Njega nalazim mjeseca srpnja g. 1523 najprije kao

[1] Guidoto o. c. 136. Glede imena mu v. Jászay 92.
[2] Kovachich, Suppl. II. 496, 497 i 522. Pray, Hist. II. 597.
[3] Theiner, Monum. Slavor. merid. I. 574. Sanudo Ark. VIII. 256.
[4] O njegovoj nas osobi najbolje uče spomenici u Theinera, Mon. Slav. Mer. I., a još više Monum. Hung. II., zatim i njegov spomenuti spis.

commendatora, a odmah poslje kao opata topuske opatije, koju mu je kralj podielio njegdje poslje smrti Tome Bakača, koji je osim svega ostaloga i tu opatiju držao [1]; iste godine o svih svetih dolazi Andrija već ne samo kao opat topuski, nego i kao „izabrani" kninski biskup, u kojem je dostojanstvu bio nasljednikom Brcku Egervarskomu. Je li zbog toga, što su ga zadržavali bojni oli drugi državni poslovi, ili morda zbog drugoga kojega razloga zanemari Andrija potražiti biskupsko posvećenje, tako da su njegovi biskupljani za dugo ostajali bez sakramenata, pridržanih redu biskupskomu, te ga zato papa Kliment g. 1525 strogo opomenu, da se dade posvetititi; on ostade medjutim i dalje neposvećen, jer ga nalazim još g. 1528 s naslovom „izabranoga" biskupa, premda se inače vrlo često piše i naprosto „biskup". [2] Toliko za sada o tom opatu znamenite i prostrano vládanje imajuće topuske opatije. Još ću spomenuti nješto o vranskom predstavniku oliti prioru ovoga vremena. Nije vranski priorat sada već ono, što je njegda bio; nu ipak imade još svoga imanja, ka kojemu naročito Božjakovina spada. Priorom pako postade po smrti Petra Berislavića, barem njegdje početkom god. 1521, njeki Matija Barač. Premda nije bio ino nego predstojnik konobe kraljevske, to ipak zapade njega po zaštiti mogućnikâ to dostojanstvo, dočim je bilo uzkraćeno Pavlu Tomoru, mužu, komu bi bilo i po svojoj naravi i po njegovih vojničkih zaslugah dolikovalo. Budući u ostalom taj prior u poviesti našoj posve neznatan, — ime bo mu se spominje samo u njekih sudbenih spisih, ili gdje nješto daruje Šimunu Mersiću, njegdašnjemu si drugu kod konobe kraljeve („antecessori ferclorum" ili „anteambuloni dapum") i napokon, kada je imao priorat u druge ruke dospjeti: zato neimam volje iztraživati, da li je taj Matija Barač jedna osoba s Matijom Bošnjakom, o kojem govori Jure Sriemac kanoti o prioru vranskom, te kojega opisuje kao izmet čovječanstva. [3] — Još bilježim, da sam nalazio g. 1521 kao kapitana slovenske kraljevine Pavla Kerečenja od Ká-

[1] Ark. zagreb. biskup. Priv. 58, 2; Jurid. 170, 3 i 168, 3.

[2] Ark. zagreb. biskup. Donat. 151, 5. Theiner, Mon. Slav. Mer. 587.

[3] V. od pisaca Istvánfija i Praya, Prior. Aur. Listinâ od god. 1521 i sl. u kojih se on piše „Mathias de Barach" ima knjiž. jug. akad. V. i Sanuda Ark. VIII. 121. 131. Georgius Sirmien. u Monum. Hung. hist. Script. I. 85. 86. 88. 96.

nyafölda, koji se zatim spominje tečajem više godina kao podban uz bana Ivana Torkvata Karlovića, a g. 1525 nadjoh u istom kapitanskom dostojanstvu Ljudevita Pekra. [1] Napokon budi još nješto rečeno o senjskih kapitanih. U tom po svojem položaju toli važnom gradu spominje se još u Berislavićevoj dobi kao kapitan Jerolim Petelinić, Trogiranin, i tovariš mu Ferenac Nelepeci; po Berislavićevoj pako smrti toliko se može razabrati iz samih izvora, da su dolazile tužbe kralju Ljudevitu proti rečenomu Peteliniću, n. pr. od Otočanâ, kojim je vriedjao prava i slobode, nu da je i on dosadjivao kralju svojimi tražbinami zbog zaslužene a nedobivene plaće. Kralj mu valjda zbog spomenutih osvada uze kapitanstvo, te ga zato izvori prve polovice g. 1521 spominju kao „bivšega“ kapitana; nu on nehtjede grada pustiti iz svojih ruku, a napokon i sâm mu kralj povrati kapitanstvo mjeseca srpnja rečene godine, nu tako, da mu je sada učinio drugom Grgura Orlovčića. Poslje toga nenalazim više traga Peteliniću; Orlovčića pako spominju izvori i poslje kao kapitana, te mu god. 1524 pridaju još kao druga, kao što je već i prije rečeno, Petra Kružića.[2]

Prelazeći sada na samo pripoviedanje zgodâ i nezgodâ naroda našega, u kojih će naći svoje mjesto i ti muževi, što sam ih čitatelju upravo prikazao, s onim mi je započeti, s čim sam završio svoje pripoviedanje pri smrti Berislavićevoj. I po smrti toga bana ostade narodu našemu krvava baština. Boj za život i obstanak, boj za prve svetinje i uvjete bića i napredka ljudskoga i narodnoga, kojim je od Osmanlija tolika pogibelj grozila: to je i sada glavni sadržaj poviesti naroda našega, pak tako to ostaje na njegovu najveću nesreću još za mnoga vremena.

---

[1] Za Kerečenja: Kovachich, Suppl. II. 510, gdje riеč „belli“ bez dvojbe pogrješno stoji mjesto „generali“, i listina kaptola zagreb. od 29. rujna 1521 u knjiž. jugosl. akad.; a za Pekra: Acta Monast. de Ztreza 5, 42.

[2] Povjest Spomen. 206. 207. 209. Pismo kralja Ljudevita 14. lipnja 1521 u ark. čazm. kaptola n. 6. f. l. o vriedjanju pravâ Otočanâ. Sanudo, Ark. VIII. 111. 134. Pismo Ljudevit. 27. srpnja 1521 Vlahom pod Starim gradom, u knjiž. jugosl. akad. Tu se veli: „ . . . Remisimus istuc in capitaneatum Segniensem hunc fidelem nostrum, egregium Hieronimum Pethelenyth, cui eciam in collegam fidelem nostrum, egregium Gregorium Orlowchyth, istic impresenciarum agentem, adiunximus . . .“. Zem. ark. Trans. don. saec. T. I. p. 4. u listini od 9. srpnja 1524: „ . . . Gregorii Orlovchyth de Choka et

Već na samom početku nove dobe pokazuju nam se takove stvari, koje su podobne predočiti nam sasvim jasno skrajnju pogibelj, u kojoj se je nalazila naša domovina. Kao što su Turci Bošnjaci prije malo vremena poručivali susjedu si knezu Ivanu Torkvatu Krbavskomu, da će mu svakih četrnaest dana u posjete dolaziti, tako mu sada poslaše poruke mjeseca lipnja 1520: da će mu ostatke imanjâ oplieniti i popaliti, ako se za dva dana nepreda s gradom, u kojem se je nahodio, i ako se nepokloni njihovu sjajnomu vladaru![1] Istoga mjeseca zadadoše oni našim na drugoj strani težku ranu. Grad Jajce bijaše im na putu, te nisu mogli prosto i bez zapreke provaljivati s četami svojimi u Hrvatsku: zato se već odavna napinjahu, da dobiju u svoje šake to za dalje im napredovanje toli važno mjesto, te i uspješe već prije u svojem nastojanju barem na toliko, što su našim oteli njekoliko tvrdih miesta oko Jajca. Jedan od tih gradića, okružujućih Jajce, i sada im u šake pade uzprkos odporu bana jajačkoga i njegovih vitežkih drugova, te usljed toga postade položaj Jajca i njegove posade još opasnijim, jer je tim bio dovoz hrane i drugih bojnih potriebština još većma otegoćen. Mletački poslanik na budimskom dvoru, izviestivši nas o toj žalostnoj zgodi, primjećuje sazvim razložito: da je na tih stranah svieta, premda još tobožnje primirje (od g. 1519) traje, mnogo gorje nego da je prava vojna.[2] Ne za dugo poslje toga provali četa turska od 2000 konjanika na državu Bernadina Frankapana, koja je i onako već bila strašno poharana, te i taj put odvede mnogo pliena.[3] Ali nisu Turci provaljivali samo na te strane, nego su u isto vrieme po više puta udarali i na južnije predjele, ležeće s onu stran Velebita. Tu bijaše još nješto zemlje, koja se je bila sretno občuvala i od Turaka, grozećih s iztoka, i od Mletčana, širećih se s protivne strane. Na gradove, u njoj se nalazeće, a poglavito na tvrdi Klis, na Skradin, Knin i Obrovac, koji su bili sve uzdanje ne samo naroda, stojećega još pod vlašću našega kralja, nego i onoga, koji je Signoriju pripoznavao svojom gospodaricom, — na te gradove vrebahu Turci već odavna, pak i sada se pokazivahu u njihovu okolišu,

---

Petri Crusyth de Croog, capitaneorum nostrorum Segniensium ac Castellanorum Clisiensium . . .".

[1] Sanudo, Ark. VIII. 80.

[2] Id. 84. Rieč pace na koncu izviešća bit će bez dvojbe lapsus calami.

[3] Id. 88.

naročito pako oko Klisa i Skradina. Na svu sreću nedodje još sada ni jedan put tolika sila, da bi se bilo moglo što osvojiti, dapače kadikad i pomanja četa na našoj strani pokvari posao Turkom, kao što je jednom knez Pavle Novaković sa šakom svojih vitezova zaustavio Turke, koji su se bili zaputili proti otoku Morteru, pripravivši si u tu svrhu njekakove barke od kože. Ali zato bijaše dovoljne sile u susjednih turskih baša, da s manjimi četami provaljuju čas na jednu, čas na drugu stranu, i da s njimi sela pale, narod robe i u sužanjstvo vuku. Pri tom postrada pako ne samo narod na kraljevskoj strani, nego i onaj, koji je stojao pod mletačkim gospodstvom. Užasne su viesti, koje dolaze upravo s te strane zadnjih mjeseci g. 1520, navlastito pako iz kotara zadarskoga i šibeničkoga Iz zadarskoga kotara bježaše narod na obližnje otoke; nu mjesto spasa nadje mnogi užasnu smrt, jer mali otoci nemogoše toliko svieta prehraniti. Na šibeničkih pako stranah zavlada ljudstvom toliko zdvojenje, da se je već na to pomišljalo, da se Turkom podlože, samo da budu jednom oprošteni tolikoga haranja i palenja; nu do mala se na bolje predomisliše, odaslaše naime poslanstvo u Mletke, da u Signorije pomoći traži. Kada su ti šibenički poslanici pred mletačkim viećem stali i svoje mu jade odkrivali, suze su potekle mnogomu od viećnikâ. Nu od svega je toga jošte strašnije izviešće, što ga je podnio mletačkoj vladi pomorski providur Dinko Capello, razlažući u njem, što je Turčin od Dalmacije počinio. Od god. 1500, veli on medju inim u tom svojem izviešću, odvede Turčin u sužanjstvo više hiljada duša; ako se pako uzme vrieme od god. 1462 do sada, to će se dobiti do 70000 nesretnika, koji su dopali turskoga robstva! — Znajući mletačka vlada za tolike jade svojih podlodložnika u Dalmaciji, gledala je i sada kao što i njegda da ublaži susjedne baše poslanstvi svojimi i bogatimi darovi; činila je takodjer nješto za utvrdjenje svojih gradova i pružala je podložnikom svojim po koju pomoć i činila njeke odredbe za njihovu sjegurnost, za što joj je dobroćudni narod s radostnom suzom u oku najtoplije hvale izkazivao; nu najprečom joj je brigom bilo, da steče prijazan novoga turskoga cara i da si tim putem pribavi za budućnost mir i sjegurnost ne samo glede Dalmacije, nego i glede ostaloga svoga posjeda, a za prošlo vrieme da dobije naknadu za učinjene si štete. Njezin poslanik u Carigradu toli ju je mudro i vješto zastupao, da je mogao već mjeseca veljače 1521 na veliku radost svojih

sugradjana doglasiti: da sultan kanoti „čovjek pravedan i želeći mir uzdržati“ osudjuje postupanje svoga bosanskoga baše, zato da će ga i krenuti s njegova mjesta, a Bosnu da će povjeriti Alibeju, dosadanjemu skadarskomu sandjaku; podjedno da je zapovjedio sultan, da se u Bosnu odašalje čauš, koji će iztražiti, kakove su štete učinjene mletačkim podložnikom. Što je sultan obećao, to je i učinjeno. Bosanski je baša i zbilja bio u Carigrad odazvan, a u Bosnu je došao onaj obećani čauš, — jedan od odmetnika naroda našega, on bo je bio sin kliskoga kneza Dujma Žiličića. I sada se je vraćalo kršćansko roblje iz Bosne i Hercegovine i naknadjivale su se učinjene štete. Svemu je tomu bilo posljedicom, te su se Mletčani mogli prilično sjegurnimi smatrati s turske strane. Nisu oni doduše ni poslje sasvim zapuštali svoje Dalmacije, ali su ipak imali toliko uzdanja u rieč Sulejmanovu, da im je mogao njihov carigradski poslanik već 3. travnja svjetovati, da odustanu od daljega pošiljanja vojnikâ u Dalmaciju. [1] Signorija je medjutim još više činila za uredjenje svojih odnošaja prama Sulejmanu. Na 14. svibnja 1521 odpravila je ona u Carigrad Marka Minija kao posebnoga svoga poslanika: da na njezino ime prinese čestitku novomu sultanu, da mu se prituži za štete u Dalmaciji počinjene i da izposluje potvrdjenje ugovorâ, što ih je Venecija bila sklopila sa Sulejmanovim predšastnikom. Minio je sretno obavio po Mletčane povjereni si posao: Sulejman bo je potvrdio 1. prosinca malo prije spemenute ugovore. [2] To sve znajući, što je bivalo na mletačkoj strani, neće nam biti nikakove muke, da si protumačimo njihovo vladanje naprama borećim se Hrvatom i njihovu kralju.

Na našoj strani bijaše jedini Dubrovnik, koji je sličnim načinom potražio sjegurnost svomu obstanku i trgovini svojoj. I on pohiti pokloniti se Sulejmanu i zamoli u njega po svojih poslanicih potvrdu svojih trgovačkih povlastica i sloboda, što ih je imao od prijašnjih sultana pod uvjet, da plaća ugovoreni godišnji harač [3]; a što je iskao, to mu bješe takodjer udieljeno. Ostali naš

---

[1] Sanudo, Ark. VIII., zadnjih mjeseci g. 1520 i prvih g. 1521. Isti Sanudo bilježi k 1. siečnju 1521, da su došli u Mletke šiben. poslanici; da su ganuli u kolegiju sve na plač (Moj prep.). Secr. Cons. Rog. 3. travnja 1521 (Ljubić. prep.).

[2] Romanin, Storia docum. di Venezia V. 373.

[3] Rad VII. 262. Hammer III. 8. V. i Miklosich, Mon. serb. 552.

narod pako ostade i nadalje izvrgnut napadanju neprijatelja, u kojega je bilo toliko sile, da joj se već nije dalo odolievati.

Znajući Hrvati, o čem se radi u njihovu boju s Turci, dokazivahu u tom kao narod u cielosti svojoj smatran toliko uztrajnosti i spremnosti na najteže žrtve, da im se je sve diviti moralo. Nu i njim dotežča više puta na toliko, da su bili siljeni samu svomu obstanku za ljubav pomoći tražiti u izvanrednih sredstvih, koja su im se za tu svrhu upravo najsposobnija činila. Primierâ za to pokazah u prijašnjih svojih razpravah, a najposlje u poviesti banovanja Petra Berislavića; sada pako nailazimo opet na novi pojav te vrsti. — Netreba nam niti vjerovati mletačkomu poslaniku Oriju, koji nam povieda, da mu je kralj Ljudevit jednom prilikom rekao, da Hrvatska za nj neima nikakove važnosti, te da zato ono, što je upravo tom prilikom namjeravao u pogledu nje učiniti, nečini toliko sebi za ljubav koliko zbog Mletčana, kojim je Hrvatska puno vriedna poradi susjedstva svoga s njihovom Dalmacijom [1], -- toga nam, rekoh, niti vjerovati netreba, a da uzmemo kano punu istinu gorke tužbe Hrvatâ, da im od njihova kralja neima pomoći i da joj se od njega u izdašnijoj mjeri niti nenadaju. S te strane dakle nebudući valjano pomagani, a niti oddrugud nedobivajući nikakove pomoći, nisu l' morali njihovi poglaviti ljudi o tom misliti, kako da si pomognu u nevolji, koja se već nije dala podnositi? Pod konac g. 1520 bijaše doista u to ime držano više sastanaka i dogovora, pri kojih dolaze kao poglavite osobe Ivan Torkvat Karlović, Bernadin Frankapan i rodjak mu knez Anž i napokon Nikola Zrinjski. Ljudi, koji nisu mogli biti pravo izviešteni o tih dogovorih, ili koji su već unapried bili pripravni na zlu ih tumačiti, razglasiše na sve strane već početkom g. 1521, da se tu nije radilo o ničem drugom, nego kako će se sva Hrvatska od Save pak do mora s Turčinom nagoditi, da mu harač plaća. Pri tom se pako baca na Ivana Torkvata još najveća krivnja, jer se je znalo, da je preko njega išlo dogovaranje s bosanskim bašom i jer je k njemu bio došao njeki Hasan od Zvornika, koga su poslali iz Carigrada usljed bašinih izviešća, da započetu stvar dalje izpreda, i koji je njega upravo zato i potražio, te ga tom prilikom i počastio njekimi darovi. O tom nemože biti dakle nikakove dvojbe, da se je zbilja

---

[1] Sanudo, Ark. VIII. 111.

bilo zametnulo njekakovo dogovaranje s Turci; nu zato upravo treba tražiti da dodjemo u trag pravim namjeram, što ih je mogao imati i knez Krbavski i ostali njegovi drugovi. Po sreći neostavljaju nas u tom naši izvori u neizvjestnosti. Knez Krbavski sâm piše zadarskim rekturom: ako mi nebude pomoći od pape i od drugih kršćanskih knezova, neću moći više obstati! Nu još razgovjetnije govori skradinski biskup Toma Niger, — onaj isti, koji je već za Berislavića u sličnih okolnostih Hrvate i njihovu stvar pred velikim svietom zastupao, te se je i sada našao medju njihovimi odličnjaci, da im bude na pomoć i svjetom i djelom. Njega nalazimo na 8. siečnja u Šibeniku, gdje kazuje, kako je bio na dogovoru s hrvatskimi knezovi, naročito pako s Ivanom Krbavskim i s Frankapani, i što je tu s njimi uglavio. Oni bjehu odlučili medju sobom, da će se dati zbog opasnosti od Turaka grozeće, kojoj već nemogu sami odolievati, bud pod papinu, bud pako pod carevu zaštitu; nu on ih uputi, da radje potraže zaštitu mletačke republike, te već i dobi od njekih izmedju njih vjerodajna pisma, s kojimi se je imao pred Signoriju uputiti. Dobivši on potrebita pisma podje i zbilja u Mletke, i tu bješe primljen i saslušan u vieću na 17. ožujka; što je pako tom prilikom progovorio, upravo nam kao što treba popunjuje njegovo malo prije navedeno kazivanje. On reče naime pred duždom i pred viećnici njegovimi: da ga šalju gospoda hrvatska, da u svietle Signorije pomoći potraži, jer da će inače Hrvati biti prisiljeni, da se s Turčinom nagode i da mu harač obreknu; kao što je pako u tom poslu došao pred Signoriju, da isto tako ide i u Rim k sv. otcu, da i u njega pomoći zamoli. K svemu tomu dodajmo jošte, da su Hrvati slali svoje poslanike sa sličnimi izjavami i k svojemu kralju [1], i neće nam već biti mučno protumačiti si sav njihov postupak. Glavnom im je stvari, da si od kršćanstva pomoći pribave; a da nju postignu, netaje svietu svojih pogibelji, dapače tako ih očituju i razlažu, da su se u kršćanstvu morali pobojati, da Hrvatom, ako budu i nadalje pušteni bez pomoći, napokon neće ino preostati nego da se s Turčinom nagode ne samo na svoju štetu, nego i na sramotu i na najveću štetu i ostaloga, osobito susjednoga kršćanskoga svieta. Ono pako njihovo ugovaranje s Turci i grožnja s tim spojena nemogu inako uzeti nego kao sredstvo, kojim se je imalo djelovati na neodlučne i ne-

[1] Id. na koncu g. 1520 i početkom 1521.

bajne vlasti, koje su Hrvate toli sramotno zapuštale niti nemareći za to, što je s propadanjem Hrvatâ i njim sve veća pogibelj nastajala; a uza to imaše ono ugovaranje još i tu svrhu, da se njim dobije nješto vremena, doklam bi naime priteći mogle u kršćanstvu tražene pomoći.

Toma Bakač hvalio se je doduše već njekako početkom veljače g. 1521 pred mletačkim poslanikom, da su njegovi sinovci, zagrebački biskup Šimun i knez Petar razbili ono ugovaranje naših knezova sa susjednim bašom; nu mi smo već vidjeli, da ono još nije bilo sasvim prekinuto, te će nam se još i poslje pojaviti kanoti strašna prikaza. Najprije bi se bio tomu sav trag utro, da se je bila kojom srećom Hrvatom s kojegod strane nada kakove pomoći pokazala. A kako je s tim, koji li je uspjeh bio onomu vapaju Hrvatâ, štono se je bio u isti čas na tolike strane raznio? Čuvši dužda mletački poruke Hrvatâ, štono mu ih je bio iztumačio njihov poslanik biskup Toma, izjavi na to: da se gospoda hrvatska nikako nesmiju nagoditi s Turčinom na štetu kršćanstva, nego da moraju radje tražiti pomoći u kršćanskih knezova, te da će zato i on pisati svojemu poslaniku u Rimu, da ih kod pape zagovara. To je dakle bio odgovor jednoga od susieda hrvatskih, i to upravo onoga, koji je bolje razumievao nego itko drugi, da Hrvatska sebe braneći i njegov posjed u svojem susjedstvu brani. Ne jednom, nego toliko puta i u tih dnevih sami si priznadoše Mletčani: ako pade Skradin, pao je i naš Šibenik; ako se izgubi Klis, izgubljen je i Spljet; s kraljevom zemljom pada i naša zemlja, oli se barem otvara divljim ordijam! To je sve priznavano, a ipak se za sada ništa nije učinilo: jer ono, što su Mletčići i sada Ivana Krbavskoga na svoju plaću najimali, neće im doista nitko upisati u veliku zaslugu. [1] — Koliko znamo, niti iz Rima nedodje ovaj čas nikakova neposredna pomoć; nu poslje njekoliko mjesecci vrati se odanle Toma Niger kao papinski poslanik, da kao takov radi oko kršćanskih vladara stradajućim na pomoć. [2] — Što se napokon tiče kralja Ljudevita, ili pravije govoreći onih, koji su na njegovo ime vladali, to nam se nepo-

---

[1] Id. ibid. Secr. Cons. Rog. 12. travnja 1520 i 22. ožuj. 1521 (Ljubić. prep.)

[2] Sanudo, Ark. VIII. 117. To je pako ubilježeno k 16. srp. (Moj prep.). V. i Theiner, Mon. Slav. Mer. I. 576.

kazuje ni na toj strani nikakov odlučniji čin. U kraljevu je vieću bilo odlučeno, da se pošalju k hrvatskoj gospodi dva kraljevska poslanika, da ih odvraćaju od ugovaranja s Turci; nu da li su bila poslana oli nisu, o tom nam nije ništa poznato. Pomišljalo se je i na to, da se Hrvatom u toli ozbiljnu vremenu ban dade; to se medjutim ni sada jošte neizvede. Obećavalo se je, da će se ozbiljno raditi ob obrani zemlje na saboru, koji se je imao sastati osmi dan poslje Gjurgjeva g. 1521; ali mi ćemo imati priliku drugdje se o tom osvjedočiti, da se ni tu nije ništa valjana učinilo. Kralj Ljudevit, dobro znajući, da nije sâm kadar zadovoljavati svim potrebam svojih kraljevina, koje su u istinu bile ovo doba goleme, obraćao se je na sve strane, nebi li odakle pomoći dobio; ali je i njemu bila loša sreća. Jedan od njegovih poslanika, Filip More po imenu, morao je u Mletcih mnogo mjeseci moljakati, da Signorija dade koju svotu u ime one pomoći, koju je kralj tražio usljed starijih ugovora za svoj Klis, Skradin i druge hrvatske gradove, pak što je napokon i dobio, dobio je istom početkom kolovoza nakon opetovanih kraljevih molba i pošto se je već vidjelo, kolika se bura na Ugarsku sprema.[1]

Odatle svatko razabire, da odnikuda nije bilo prave pomoći, a pogibelj je ipak sveudilj grozila, te je još tim većom postajala, što državljani sami nisu svagda radili prema ozbiljnosti vremena. U Jajce je trebalo hrane unieti; pak buduć da se to nije moglo inako učiniti nego pod okriljem valjane čete, zato zapovieda kralj 22. ožujka 1521 zagrebačkomu kaptolu, da u tu svrhu pošalje bez oklievanja svoju momčad u Sloboštinu, ujedno pako ljuto spočitava kaptolu, što se nije prije odazvao sličnoj zapoviedi, a grozi mu se težkom kazni, ako ga i sada neposluhne.[2] — Kao vrlo riedak primjer njekakove barem oskrbe kazuje nam se nješto o Skradinu tečajem malo prije spomenutoga mjeseca. U taj grad bješe uljezao, kako izvor veli, viceban s 260 konjanika i 600 pješaka. Uzdajući se taj

---

[1] Sanudo, Ark. VIII. 107. Uzeto je pako to iz Orijeva lista od 6 ožuj. 1520 (Moj prep.) — Glede More-a: o njem je rieč u Mletcih već k 13. trav. 1521, zatim k 1. svib., pak k 12. srp., gdje je odlučeno, da mu se dade 20 000 dukata (Moj prep. iz Sanuda); nu o tom se još dalje radi (Sanudo VIII. 118 i moj prep.); napokon odlazi More iz Mletaka prama Senju „ben satisfato dila Sria. nostra“ (Moj prep. iz Sanuda). Secret. Cons. Rog. 20. ruj. 1521 (Ljubić. prep.)

[2] Ark. zagreb. kaptola 94, 95.

vojvoda u srčanost svoje čete provali u tursko zemljište, ali ništa neopravi: jer što će muha nahuditi slonu! primjećuje mletački nam pripovjedalac, doista ne hrabrenost veću nego samo golemiji broj neprijateljâ na misli imajući. Što pako isti svjedok dalje kazuje, žalostnim nam je dokazom, da niti na tom jednom mjestu nije bilo zadovoljeno svim potrebam. Momčadi se doduše bješe nješto naoružalo, ali živeža nebijaše, te zato moraše kraljevska vojska na plien izlaziti, čim je opet neprijatelja izazivala, da joj zajam vrati,[1] a kako je tu bivalo, bivalo je i na drugih stranah.

Kako se dosele jošte ništa nije bilo promienilo u onih okolnostih, koje su silile hrvatske knezove na njihovo prije označeno postupanje, nije se ni ono jošte sasvim uklonilo niti mjesto ustupilo vladanju, na koje nebi mogla ni sienka sumnje kakove pasti. Sada se još čuje grožnja Hrvatâ, da će se s Turčinom pogoditi, pak i obćenje s bašom bosanskim jošte traje. Mletački poslanik piše iz Budima 13. svibnja 1521: da je onamo došao Feranat Frankapan, sin Bernardinov, sa još njekoliko drugova, da očituje vladi kraljevoj, da će Hrvati morati Turčinu harač obećati, ako im pomoći nebude, odgovor pako i riešenje kraljevo na to očitovanje da će čekati do konca rečenoga mjeseca.[2] A glede ugovaranja s bašom bosanskim izvješćuje iz Šibenika proveditur Angjel Guoro 21. svib. takove stvari, koje svakako pokazuju, da je ugovaranje jošte teklo i da je baši mnogo do toga stojalo, da se što prije ka koncu privede. U ostalom se i tu imenuje knez Krbavski kanoti onaj, koji je na hrvatskoj strani svu stvar u svojoj ruci držao.[3] Tajnik mletačkoga poslanika u Budimu, Franjo Massaro po imenu, znajući za sve to, što je u Hrvatskoj bivalo, a s druge strane imajući najbolju priliku i o tom se uputiti, da se na sve i molbe i grožnje Hrvatâ ništa nije učinilo, mogaše lahko povjerovati, da su Hrvati i zbilja svoju grožnju izveli, te zato pisa 16. srpnja u Mletke pri-

---

[1] Sanudo, Ark. VIII. 106.

[2] Sanudo U listu Orija iz Budima 13. svib. 1521: „ . . È zonto don Fernando fiol dil conte Bernardin Frangipani con alcuni altri per nomo di quelli Sri. Coruati per dir, si non arano ajuto, si farano tributarij dil Turcho, et hanno dato termine a risponder per tutto mazo.“

[3] Sanudo, Ark. VIII. 114 k 1. lip. i niže Sumario. Da je u tom sumariju krivo napisano 21. marzo mjesto 21. mazo, kao što pravo stoji gore kod 1. lipnja, o tom će se svatko osvjedočiti, ako prispodobi ova mjesta u Sanudu, govoreća o Guoru: str. 98. 105. 113.

jatelju si Danilu Renieru: Hrvati se pogodiše s Turčinom i obećaše mu harač![1] Nu kao što ću lahko vjerovati istomu Massaru, kada nam na drugom mjestu i drugom prilikom povieda, da je Sulejmana bodrilo na vojnu na kralja Ljudevita osim svega ostaloga i neuredjeno stanje Hrvatske, iliti, kao što upravo Massaro veli, nesloga medju Hrvati, koji su se o tom dogovarali, da Turčinu danke obreknu:[2] tako mogu i moram odbiti uz pomoć nedvojbenih dokaza onu njegovu potvoru, kao da bi bili Hrvati u istinu Sulejmanu harač obećali, i tu rugotu da bi bili učinili upravo onda, kada se je već strašna sila osmanlijska Biogradu približavala. Kralj Ljudevit, pak i drugi suvremenici, govoreći o dolazku Sulejmanovu, tako govore, kao što ćemo poslje vidjeti, da bi jedan odjel turske vojske upravo imao na Hrvatsku udariti; pak kada su Turci Biograd već bili, još piše kralj, da će navaliti i na Hrvatsku, a naročito na Skradin i Klis; u isto je vrieme i jajački ban za svoj grad zabrinut, te pomoći traži u susjednih mletačkih rektura, kao što ju traži i kralj u Mletcih za grad Senj;[3] a napokon upravo u dnevih, koji sliede poslje izgubljena Biograda, naći ćemo, gdje po volji naroda i s pouzdanjem kraljevim bansko dostojanstvo preuzima onaj muž, koji bi se bio još najviše okaljao u onom izdajničkom djelu, kojim se biede Hrvati. Jasni su to dokazi, da nemože rieči biti o kakovu plaćanju danka od strane Hrvatâ i da njihova domovina nije bila nikakovim ugovorom štićena od Turaka; a što su zapadne strane naše postojbine za Sulejmanove vojne manje trpile, to će nam se pokazati u daljem pripoviedanju kao posljedica dušmanske bojne osnove, po kojoj se je bila sva turska sila slegla oko Biograda i susjednih mu u Sriemu prediela.

---

[1] Sanudo priobćuje k 2. kolov. 1521 izvadak iz pisma, koje je pisao tajnik Franjo Massaro 16. srpnja prijatelju si Danielu Renieru. Pošto je tu rečeno, kako su daleko već Turci dospjeli, kaže se: „ . . e di auerzer ben li ochij, questi Coruati e acordati con ditto Turcho e fati soi tributarij“ (Moj prep.) Od toga je pisma nješto i u Ark. VIII. 120.

[2] Massaro kod Firnhabera o. c. 76.

[3] Sanudo, Ark. VIII. 118. 134. Isti Sanudo bilježi k 21. srp., da je kraljev poslanik tražio na račun 20.000 dukata, što ih je imao dobiti za Skradin, Klis itd. praha, a k 19. srp. navodi pismo kneza zadar., koji piše: „ . . il ban di Jayza averli scrito e dimanda socorso, perchè el bassa dila Bossina vien molto potente per auer quel luogo“ (Moj prep.)

Spomenuh već opetovano Sulejmanovu vojnu i njeke s njom u savezu stojeće stvari. Na redu je, da o njoj naposeb govorim; nu prije evo još navodim dvie zgode, važne za poviest naroda našega.

Radilo se je još za živa cara Maximilijana i našega kralja Vladislava, da se Habsburgovci i Jagelovci vezom rodbinstva spoje i još većma sprijatelje. Što je tada bilo započeto, sada se je nastavilo i završilo. Mladji unuk cara Maximilijana, nadvojvoda Ferdinand, uze za ženu Vladislavovu kćer Anu, i vjenčavši se s njom najprije preko punomoćnikâ (11. pros. 1520) učini poslje još slavnu svadbu u Lincu 26. svib. 1521. Onaj isti dan, kada je držano njegovo spomenuto vjenčanje s Anom, bješe isto onako preko punomoćnikâ Anin brat, kralj Ljudevit, zavjeren s Marijom, sestrom Ferdinandovom. I Ljudevitu bijaše topla želja, da što prije učini svadbu sa svojom vjerenicom; nu težke okolnosti, u kojih se je tada nalazio, nedopustiše nikako, da mu se ta želja već sada izpuni. Marija bješe medjutim ipak dovedena u Ugarsku, i to najprije u Požun, a zatim u Ostrogon, odakle je napokon prispjela u Budim 11. srpnja 1521,[1] nedočekavši se ipak sreće, za kojom je čeznula, jer je Ljudevit za malo danâ morao na vojsku otići.

Kada je Ferdinand slavio svoju svadbu, tada bijaše već obavljena medju njim i starijim mu bratom, carem Karlom, prva i predbježna dioba njihove zajedničke baštine, štono im je bila ostala po smrti cara Maximilijana. Car Karlo ustupi naime bratu svomu za wormskoga sabora na 28. travnja 1521 Austriju, Korušku, Štajersku i Kranjsku; nu taj se važni posao poslje još dalje nastavi, te pošto su i dotične zemlje, kojih se je dioba ponajprije ticala, takodjer svoj glas podigle, koji nikako nije mogao ostati neuvažen, dodje napokon do konačne diobe na 7. veljače 1522. Tom diobom pako dobi Ferdinand osim spomenutih već prije vojvodovina jošte više toga, kanoti naročito ono, što su Habsburgovci već imali u Istri i u Furlanskoj, zatim Tirol i tako zvane prednje austrijske zemlje, a napokon se broji medju onim, što je njega zapalo, i naša već od dulje vremena od ostale kraljevine odtrgnuta Rieka.[2] Usljed

---

[1] Sanudo, Ark. VIII. 117. — Orio piše 16. srp., da kraljica nije htjela ostati u Ostrogonu i Višegradu i da je došla 11. srp. u Budim (Moj prep. iz Sanuda). To isto veli kralj kod Palackoga, Dějiny V. — 2 — 386.

[2] Bucholtz, Gesch. der Regier. Ferdinand des Erst. I. 153 sl. Archiv f. Kun. oest Gesch.-Quell. I. Bd. Heft 4. 59.

toga, što je bilo učinjeno medju kraljevskom braćom, razdieli se rod habsburžki na dvie grane, na španjolsku i austrijsku, od kojih je potonja imala doskora i u poviesti našega naroda odlučnu važnost zadobiti.

Napokon budi još i to spomenuto, da Tome Bakača nestaje izmedju živih upravo onda, kada su se pripravljale velike zgode, o kojih ćemo odmah govoriti, — a umro je on na 11. lipnja 1521. Znademo mi, kakovo mjesto njega u poviesti ide; nu da bude ovdje, gdje se s njim rastajemo, dokaz podan, koliko se je držalo u nižih krugovih do njegove znamenitosti i moći, navodim primjetbu Jurja Sriemca, dodanu k viesti o njegovoj smrti. Veli pako Jure: Čim je car turski dobio glas o smrti Bakačevoj, odmah odluči udariti na Biograd, jer se prije nije usudio to učiniti.[1] — Smrću Bakačevom izpražnjenu arcibiskupsku stolicu dobi kašnje Jure Szathmáry, koji je njegda bio kraljevskim kancelarom, te je imao u tom dostojanstvu nasljednikom Ladislava Szálkána, prije vacovskoga, a poslje jegarskoga biskupa.

II.

Sulejmanova vojna god. 1521. Čauš Behram. P. Keglević obrani Jajce. Sulejmanove osnove i priprave. Priprave kralja Ljudevita: državno vieće; sabor u Hrvat.; sabor u Budimu. Šabac pao 7. srp. Pustošenje Sriema. Obsiedanje Biograda i predaja.

Od mjeseca listopada god. 1520 vladaše osmanskom carevinom Sulejman, koji se u poviesti pokaza kao mudar i slavan vladar i kao slavohlepan i silan dobitnik. Vele je znamenito, što se je vjerovalo u kršćanskom svietu odmah na početku njegova vladanja, da je on jakom voljom odlučio riešiti zavjet, kojim se bješe obvezao velikomu proroku Muhamedu otac mu Selim, da će naime podići proroku tri veličanstvena hrama, kojim će se sviet diviti: jedan u Jerusolimu, drugi u Budimu, treći napokon u Rimu![2] Suvišno bi bilo danas izpitivati, koliko l' da je u tom istine; radje priznajmo, poviešću poučeni, da je Sulejman sve svoje osnove, dakle i one, koje se nas ponajbliže tiču, mudro stvarao i isto tako mudro izvadjao.

---

[1] Georg. Sirm. 92.
[2] Pismo kralja Ljudev. Lavu X.: Pray, Ep. Proc. I. 142.

Buduć da se je on imao u prvom početku svoga carevanja s različitimi tegobami boriti, medju koje uvrstimo kao jednu od poglavitijih bunu namjestnika njegova u Siriji Ghasalija po imenu a Slovienina po rodu, kô što zabilježi Mletčanin:[1] zato obuzda za njeko vrieme svoju pohlepu za slavom dobitnika i osvojitelja. Takovom opreznošću postupajući odasla on odmah, čim je na priestol zasio, ka kralju Ljudevitu svoje poslanstvo, a na čelu mu čauša Behrama, te preko tih tumača svoje volje ponudi kralju dobro susjedstvo i prijateljstvo onako i pod onaj uvjet, kako je to bilo uglavljeno prije ne pune dvie godine medju istim kraljem Ljudevitom i njegovim otcem, sultanom Selimom, a o danku kakovu oliti haraču, koji bi mu Ljudevit imao plaćati, neučini tom prilikom, kako bar ja svu stvar pojimam, nikakova spomena.[2] Drugo je dakako pitanje, da li je Sulejman iskreno namjeravao mir držati s kraljem ugarskim i hrvatskim i da li nije svoje poslanike samo zato u Budim odpravio, da, kao što Tuberon piše, Ljudevitovu vladu zavede i nepripravnu uzdrži, te da podjedno, kao što veli Istvánfi, preko svojih ljudi dobije potanjih i pouzdanih viesti o stanju ugarske kraljevine.

Samo se sobom kaže, da je sada moralo biti najprečom stvari vladi kralja Ljudevita, da se odluči, što će se odgovoriti na ponude Sulejmanove, da li će se one naime prihvatiti oli pako odbiti. Ugarska država bijaše već od dulje vremena tako oslabljena i ponižena, da nije mogla u ovako težkih okolnostih sama o sebi nikakove odluke stvoriti; nu da pravedni budemo, priznajmo odmah i to, da je doniekle i valjalo tražiti sporazumak s glavari svieta kršćanskoga: jer se je od dulje vremena priznavalo kanoti načelo politike kršćanske, da se s Turčinom nebi imalo inako ugovarati nego u suglasju s kršćanstvom. Usljed svega toga lahko razumievamo, da je Ljudevit pohitio izviestiti o svojih stvarih ponajprije papu Lava X. i cara Karla, te da je u njih potražio i savjeta i

---

[1] Hammer III. 9.

[2] Uzprkos Hammeru (III. 620) i Zayu (124) scienim, da je moje poviedanje osnovano. Za to pako imam: pismo Ljudev. Lavu X. 29. lip. 1521 kod Praya, Ep. I. 142, Henriku VIII. 30. lip. 1521 u Monum. Hung. Dipl. V. 62, Klimentu VII. 4. velj. 1524 kod Theinera, Mon. Hung. II 632; zatim Massara kod Firnhab. 76, Tuberona (izd. Francofurti 1603) l. XI. 327, Vrančića u Monum. Hung. hist. Script. III 15 i Istvánfija (izd Coloniae Agrip. 1724) 56.

pomoći i to tim više, čim se je manje mogao uzdati u se i u svoje državljane. U papu polagaše on veliku nadu: jer je mislio kao što i mnogi drugi kratkozraki njegovi suvremenici, da će papi kao glavi kršćanstva za rukom poći, da se već jednom digne na Turčina toliko puta spominjana i željena obća vojna; a tako isto očekivaše pouzdano znatnu pomoć i od cara Karla, za koga je mislio, da ga neće moći po nijedan način u nevolji ostaviti osobito odkako su se bili rodbinskom svezom uže svezali i sprijateljili.[1] Nu kao što s jedne strane lahko uvidjamo, da je Ljudevit mogao s razlogom pomoći tražiti u onih, koji su bili smatrani prvimi glavami zapadnoga kršćanstva, tako s druge strane nemožemo inako nego skrajnjom kratkozrakošću žigosati doglavnike njegove, ako su doista vjerovali, da će njihov vapaj biti silniji nego zahtjevi interesâ, koji su već od toliko godina ravnali svjetovnom politikom. Zato ona spočitavanja, što ih Ljudevit kašnje čini osobito naprama papi, kao da je tobože obećanji njegovimi zavaran svoje kraljevine u pogibelj raspa i propasti bacio, nisu doista tako umjestna, kao što je umjestno spočitanje, koje se mora učiniti njemu i njegovim svjetnikom, što su se uzdali, da će oni pokrenuti svietom i na druge ga pravce svesti.[2]

Buduć da Ljudevit od onih, u kojih se je pomoć poglavito uzdao, a naročito od pape Lava X. nije mogao ino dobiti nego pusto kakovo i dosta neopredieljeno obećanje njekakove obće vojne, koja bi se imala jednom stvoriti,[3] sâm si pako nije umio ujedno sa svojimi doglavnici iz dosta jasnih okolnosti svoga vremena odlučno odgovoriti, čemu se ima i neima nadati: zato i on pusti Sulejmanova poslanika više mjeseci bez odgovora i u neizvjestnosti. Tako si imamo tumačiti po mojem mnienju postupanje kralja Ljudevita i njegove vlade, te zato, premda i sami znademo za skrajnju pokvarenost državnika i savjetnika kraljevih, moramo ipak odbiti kao preko mjere pretjeranu potvoru poznatoga nam Franje Massara, koji biedi Ugre, da su samo zato oklievali mir sklopiti s Turčinom, te se pričinjavali, kao da kane s njim se u boj pustiti, da tim lašnje dobiju od Mletčićâ one novčane podpore, porad kojih su bili k njim

[1] O tom svjedoče njegova pisma, navedena u prednjoj bilježci.
[2] Glede spomen. spočitanja v. prije naved pismo Ljudev. Klimentu VII. Sr. i Vrančića III. 15 i Tuberona l. XI. 334.
[3] Taj se samo smisao može dati njegovim dotičnim riečim u navedenom pismu Klimentu VII.

odpravili Filipa More-a.[1] — U ostalom buduć da su kraljevi doglavnici Behrama više smatrali uhodom nego li pravim poklisarom, zato ga ujedno s njegovom pratnjom zatvoriše u njeku vrlo nizku kuću u Budimu.[2] Drugi si drugojačije tumače povod toj povredi sunarodnoga prava; ali po mojem sudu neimaju pravoga temelja. Još se više pako razilaze mnienja, kada se pita za dalji udes čauša Behrama i njegove družbe. U tom ide najdalje Istvánfi, koji veli, da je Behram bio iz Budima sa svojom pratnjom u Tatu odveden i ondje utopljen; Zay pako kaže isto tako, da su Behrama u Tatu odveli, nu tu da su i njemu i pratnji mu samo uši i nose odrezali, te ih tako nakazane prama Smederevu natrag odpratili; za to osakaćenje zna i Tuberon, nu on biedi Sulejmana, da je to lažno ismislio, kako da svoje što većma na Ugre nahusti.[3] Ja od svoje strane zabacujem i jedno i drugo, te pri onom ostajem, što nam vele istodobni i vjere dostojni svjedoci; a oni kažu samo toliko, da je sultanov čauš bio s povredom sunarodnoga prava zatvoren i pogrdjen.[4]

S poslanstvom Behramovim stavljaju u savez različitim načinom i stariji i noviji povjestnici jednu zgodu Jajca se tičuću, o kojoj ću zato i ja ovdje progovoriti prije nego li nastavim dalje poviedanje o glavnom predmetu, koji sam uzeo razvijati. — Sàm nam kralj Ljudevit kazuje, da je malo prije provale cara Sulejmana Petar Keglević tursku četu kod Jajca porazio i da je na znamenje svoje pobjede kralju na dar poslao njekoliko odsječenih glava i ne malo sužanja. Ob istoj pako toj stvari pripoviedaju nam obširnije Tuberon i Istvánfi, oba se u bitnosti svoga kazivanja po-

---

[1] Massaro kod Firnhab. 76.

[2] Sanudo, Ark. VIII. 102.

[3] Zay u Monum. Hung. histor. Script. III. 123. Tubero l XI. 238.

[4] Tur. izvori i Sagundino kod Hammera III. 620. Tubero l. XI. 328. — Toma Contarini, poslanik u Carigradu, pisa Signoriji 29. svib. 1521, da je Sulejman već otišao iz Carigrada, te dodaje: „da tutti si afirmaua l' anderia ala volta di Hongaria, perchè ali dì passati era stá ditto, che era risa tra quelli baroni et altri di Hongaria, et per quello il Sor. andaua ala dita impresa; altri dice per esser stà vituperati li schiaui, che esso Sor. mandò in Hongaria dapoi la sua creatione“ (Moj prep. iz Sanuda). Napokon i ono, što se je prije uzimalo o usmrćenju čauša po Windischu, Ungar. Magazin, pobijaju izviešća Ferdinandovih poslanika i pismo velikoga vezira Ibrahima iz Bagdada 1534, kako je to priobćio Gévay: jer je tu rieč samo o tom, da su čauša u uzu bacili.

svema slažući. U Vrhbosni se nadje do 300 Turaka konjanika, — tako nam se po prilici kazuje, — koji su odlučili, želeći ugoditi svojemu novomu sultanu, da pokušaju, nebi li Jajce pomoćju varke ugrabili; a za to im se pokazivaše liepa nada, jer su mislili, da su se naši dali u nebrigu, znajući, da sultan radi na kraljevu dvoru o uglavljenju mira. Tako računajući učine oni za svoj posao potrebite priprave, a naročito si pribave dovoljno ljestava, po kojih će se penjati gradu na bedeme. Na našu sreću bijaše tada banom u Jajcu Petar Keglević, koji nije ni čas zaboravljao na svoju dužnost, nego je sa svojom družbom od 200 po prilici konjanika i nješto više pješaka pomno bdio nad povjerenim si tako važnim mjestom. Kada su Turci sve potrebito pripravili, dadu se prama Jajcu, te prevalivši gore i dolove dopru jedan večer do njeke doline već sasvim blizu grada. Tu se stave i odluče, da će drugi dan prije nego zora pukne navaliti na Jajce i branitelje mu, sankom si jošte godeće. Dobro smišljeno; nu budni se Keglević postara, da nebude tako i izvedeno. Doznavši on od svojih ljudi, koji su izvan grada pazku imali, da su Turci pali u zasjede, odredi odmah što je valjalo odrediti. Stotinu svojih konjanika odpravi iz grada, da Turkom za ledja zadju, pak da ih sutra dan na ugovoreni znak s te strane napadu; tako dade i ostaloj svojoj oružanoj družbi potrebite naredbe, a napokon uzme u svoju bojnu osnovu još i nježne dieve i pomladje nevjestice. Njim naredi, kako će imati sutra dan, — a bio je to kršćanski blagdan, — čim počme svitati po svojem običaju svečano obučene i liepo nakićene iz grada izšetati i nješto podalje od zidina u kolo se uhvatiti i na narodnu liepo zapjevati, — zadade im pako rieč svoju junačku, da im neće moći biti zla nikakova. Kad bude jutro, Turci i zbilja podju prama Jajcu, a kada su mu se približili, imaju što i vidjeti. Mjesto neprijateljske čete kolo liepih žena! Tu se nemogoše suzpreći pohotni Turci, nego poskaču sa svojih konja, te polete prama kolu. U tom provali Keglević iz grada sa svojimi, s druge strane udare oni, koje je bio Turkom za ledja poslao. Žene umaknu u grad nit povriedjene nit ozliedjene, a naši se borioci dadu na Turke; i tu nastade sječa, iz koje je malo koji od Turaka živu glavu iznio, da medju svoje donese viest, kako je sramotno propala četa, kojano se je bila s tolikim smionstvom na Jajce zaputila.[1]

---

[1] Tubero l. XI. 325. Istvánfi 55. Kercselich, Hist. 315.

Nakon te jedne zgode, toli sretno izvedene pod ravnanjem muža, koji će odsada sve do veće znatnosti dolaziti, nebilježi poviest na našoj strani dugo vremena ništa ugodna niti povoljna, dapače sada istom i nastaju sve čemerniji dnevi za sve zemlje i kraljevine kralja Ljudevita.

Sulejman, oprošten težkoća, koje su mu se na početku njegova vladanja na put stavljale, pošto je naročito i buntovnika Ghasalija po svojem vojevodi Ferhat baši, rodom Šibeničaninu, početkom veljače god. 1521 savladao i ubio, mogaše pristupiti k izvadjanju većih i zamašnijih osnova. Jedan od izvorâ, koji govore o nadvladanoj Ghasalijevoj buni, veli nam, da je isti dan s odsječenom glavom toga buntovnika u Carigrad bila donesena sultanu viest o pogrdi njegova poslanika u Ugarskoj;[1] toj viesti pako pripisuju mnogi i od starijih i od novijih pisaca toliko važnosti, da je Sulejman usljed nje odlučio svoje vojske povesti na kralja Ljudevita. Ja scienim, da je ta vojna bila već prije zamišljena, a sada se je imalo k njoj pristupiti, jer su se za to okolnosti povoljne pokazivale, Behramov slučaj pako mogao je, ako najviše reknemo, samo odluke Sultanove pospješiti, a ujedno mu i u tu svrhu poslužiti, da se prikaže svietu ne kanoti nasilni osvojitelj nego kao osvetitelj povriedjenoga prava. Na što se je pako Sulejman oslanjao i u što je polagao tvrdu nadu dobra uspjeha u vojni, koju je namjeravao povesti, to bismo mogli lahko znati, da nam izvori o tom baš ni rieči negovore. Velikim uzdanjem bijahu njemu bez dvojbe njegove boja željne i pobjedam vikle čete; ali isto toliko smionstva dodavaše mu i ono, što je i koliko je mogao znati o slomljenoj i sapetoj snagi države, koju je išao napasti, i o razvraćenom stanju kršćanskoga svieta, koji bi bio imao na pomoć poteći njim zagroženoj državi. Pak tako to u istinu i suvremenici pojimahu: jer je i po njihovih nazorih sultana kanoti silomice vabila na osvajanje slabost Ugarske i s njom sdruženih kraljevina i već se radjajuća ljuta borba na zapadu kršćanskom.[2]

Scieneći Sulejman, da je već došlo njegovo vrieme, stade za rana priprave činiti za ugarsku vojnu. O njegovoj neprijateljskoj namjeri i o bojnih pripravah, što ih je činio na raznih stranah svoga širokoga carstva, dolažahu doskora i Ljudevitu što točnije,

---

[1] Sagundino kod Hammera III. 620.

[2] Malo prije naved. pismo Tome Contarina. Massaro kod Firnhab. 76. Navedena pisma kralja Ljudev. Lavu X. i Henriku VIII.

što manje točne viesti s različitih strana, to od poslanika Barnabe Belaja, koji je još sveudilj u Carigradu boravio, to od graničećih s Turci Hrvata i Srba i iz susjednih na istoku vlaških kneževina.[1] Premda se po tih viestih još nije moglo pravo znati, kada će se sultan dići na koju li stranu, to bijaše ipak u njih dovolj opomene, da je već skrajnje vrieme, da se ozbiljno misli na obranu. Kraljevi viećnici uvidjahu zbilja, da bi se nješto moralo učiniti ne samo zbog tih kobnih glasova, nego već i zbog zdvojnoga stanja, u koje su bili dospjeli, kao što nam je poznato, hrvatski knezovi. Zato bijaše u Budimu oko polovice travnja rieči o tom, da će se poslje Gjurgjeva sabor držati, da on učini potrebite odredbe za sjegurnost države.[2] Medjutim sve nastojanje doglavnika Ljudevitovih smieraše još i sada poglavito na to, da se Ugarskoj dobave i zajamče što izdašnije pomoći od kršćanskih vlasti i naroda. U to ime bijaše odpravljen k papi Lavu Stjepan Brodarić, buduć da papinski poslanik Toma Vio iliti kardinal Kajetan nije bio drugo donio nego liepih obećanja i shodnih pobuda. Drugi opet kraljevi poslanici od Ugarske i Česke bjehu upućeni na njemački sabor, koji je od početka godine u Wormsu viećao i radio; nu uzprkos divnoj rječitosti jednoga od tih kraljevih poklisara, Jerolima Balba po imenu, kojom se je dokazivalo Niemcem, kolika pogibelj grozi od iztoka svemu kršćanstvu, nedadoše se oni odvratiti od onoga, što je tada svih njih misli tolikom silom na njihovu domu obuzimalo. Luther i njegova nauka obuhvatiše ondje sve duhove što u prijaznom, što u protivnom pravcu. Zato, ako se k tomu još uzme, da je skoro imao planuti užasni oganj boja medju carem Karlom i francuzkim kraljem Franjom, nećemo se čuditi, što Ljudevitu nije bilo niti oko polovice travnja još nikakova stalna obećanja niti od strane pape, niti od cara.[3] On se obraćaše nadalje i na strica svoga, poljskoga kralja Sigismunda; ali na veliku nesreću nemogaše mu ni odatle priteći znatnija pomoć: jer, premda se je Sigismund upravo tada (10. travnja) bio primirio s vitezovi reda njemačkoga, s kojimi je dulje vremena vojevao, to mu ipak još preostajaše boj s Mosko-

[1] Vrančić u Monum. Hung. hist. Script. II. 12. Zay 126. Ljudevit je znao već 14. travnja i za Ghasalijev udes (Moj. prep. iz Sanuda).

[2] Sanudo, Ark. VIII. 111.

[3] U prediducóoj bilježci naved. mjesto iz Sanuda; nu u Sumarj čita se mjesto prendea, koja rieč dolazi na početku 3. redka, aspetaua.

vićani, a povrh toga mu još Sulejman i divlje tatarske čopore na vrat baci, o čem se je i Ljudevit na svoju veliku žalost doskora uvjerio.[1] Napokon iskaše kralj već sada novčanih pomoći i u Veneciji; ali tu se je, kao što je već napried rečeno, tako dugo okliievalo, da je naposlied pružena pomoć prekasno doći morala.

Čim se je manje nade pokazivalo, da bi Ugarska mogla dobiti iz vana znatnih pomoći, tim je sve ozbiljnijom postajala opomena: da se Ugri sami već jednom osvieste i da saberu svu svoju silu i snagu na obranu svoje domovine, jer su podjedno sve izvjestniji i strašníji glasovi dolazili o Sulejmanovih namjerah i pripravah. I zbilja sada bješe držan, njekako koncem travnja ili početkom svib., njekakov sabor iliti državno vieće;[2] nu tu u mjesto da bi se bilo što koristna učinilo, pokaza se samo, kolika je izopačenost medju višimi stališi zavladala i do koje je slaboće pala vlast državna. Znalo se je, da Turčinu nemože biti nade, da će uspjeti proti Ugarskoj, dok se bude Biograd u kraljevoj vlasti nalazio: zato čim se je pomislilo na tursku vojnu, moralo se je podjedno na um uzeti, da će sultan najprije napasti Biograd, da si tako put prokrči. Tako se je zbilją stvar i shvaćala, te se je već sada na to mislilo, kako da se Biograd, sve uzdanje Ugarske, što boljma učvrsti i osjegura. Banovî oliti zapovjednicî toga grada bijahu sada Franjo Hedervári i Valentin Török-Enning; nu buduć da Hedervári nije pokazivao dosta pomnje u svojem važnom zvanju, a Török je za to upravo i nesposoban bio kao malodobnik, stojeći pod tutorstvom ujaka svojih, Stjepana i Blaža Šuljokâ, zapovjednikâ Šabca grada: zato namjeravaše kralj biogradsko banstvo u druge ruke predati, u ruke naime Andrije Báthora. O tom se dakle povede rieč u saboru iliti državnom vieću. Nu kada je zaiskano od Šuljokâ, koji su bili onamo došli kao zastupnici svoga mladoga štićenika, da na njegovo ime polože banstvo, izjave oni pred kraljem i njegovimi viećnici, da toga neće učiniti pod živu glavu, dok se neizplati njihovu rodjaku znamenita svota novca, koju je država ostala dužna njegovu pokojnomu otcu Emeriku za njegovu službu i za

---

[1] Ljudevit. pisma kod Praya, Ep. I. 142 i 146 i njegovo pismo duždu 29. lip. 1521 (Moj prep. iz Sanuda).

[2] Za to se obično uzima dan 24. travnja; nu proti tomu njekako go-i vori Orijev list od 19. trav. (Sanudo, Ark. VIII. 111) i od 4. svib., u kojem potonjem kaže, da će se sabor držati poradi turskih stvar, (Moj prep. iz Sanuda). Sr. Vrančić III 15.

trošak, što ga je imao oko Biograda. Da pod Biograd dodje s jedne strane Turčin, a s druge naš kralj, mi ipak nebi predali grada, dok se neplati, što na ime svoga štićenika tražimo! Tako se oni napokon izjaviše na mnogo nagovaranje ugarske gospode, koja su im rieč zadavala, — koju su oni dakako najbolje ocieniti znali, — da će se njihova tražbina namiriti, čim pogibelj míne. Oni dakle banstva nepoložiše; pače ńehtjedoše ni na to privoljeti, da kralj stavi u Biograd više svoje oružane momčadi, jer su se bojali, da bi mogli biti tim načinom iz grada iztisnuti. Od njihove se strane nedopuštaše ino, nego da kralj dade unieti u Biograd više topova, praha i hrane. Kao što su se pako oni oprli zahtjevu kraljevu i strališâ, tako isto učini i Hedervári. I njemu bijaše država dužna, pak buduć da ga nije mogla namiriti, zato se i on ogluši svim prošnjam i zapoviedim, koje su na nj upravljane i sada i poslje. Suvremenik, pripoviedajući nam o tih pojavih najgadnijega svojeljublja, primjećuje, da se Šuljoki nebi bili poduhvali onako prkositi kralju i cieloj državi, da nisu imali podpore u samom kraljevu vieću, a ta da nije dolazila od nikoga drugoga, nego od Ivana Zapoljskoga, koji ih je na odpor budio i svoju im za slučaj potrebe pomoć obećavao.[1] Usljed svega toga promaši se zgodno vrieme, da se Biograd valjano oskrbi svimi potriebštinami, a tim se, kao što posve temeljito primjećuje Istvánfi, više nego ičim drugim pospješi propast toga slavnoga i toli važnoga grada. — Kao što je bio krivnjom sebičnjakâ Biograd zanemaren, tako isto bjehu zapušteni i nasadnici, — danas bismo rekli šajkaši, — na dolnjem Dunaju i na Savi, koji bi inače bili mogli znatno pripomoći u djelu obrane. O njih i o zapuštenju njihovu pripovieda nam svojim načinom suvremenik Jure Sriemac, koji je s njimi kao zemljak im i znanac često i mnogo obćio. On cieni na toliko te nasadnike s dolnjih strana, a naročito od Biograda, Zemuna i Slankamena, da misli, da je sultan morao zbog njih kralju našemu zavidjeti. Nu koja hasna, kada se je za nje tako malo marilo, da su često puštani po mnogo mjeseci bez ikakove plaće. Znajući oni kao što i svatko drugi, da se na državu pripravlja velika bura i to upravo s one strane, gdje bi njim bilo valjalo na svom mjestu stati i dušmanina priečiti, uzadju na svojih nasadih u Budim, da podignu glas svoj za spas domovine

[1] Zay 127 sl. i 152. Vrančić II. 11. 14. III. 15. Georg. Sirm. 76. Magy. tört. tár VI. 7. Istvánfi 57.

i da si pribave nuždnu pomoć. Nu Pavao Várda, kraljev blagajnik, na kojega su bili upućeni, mjesto da im izplati barem koji dio dužnih plaća, ružno ih pogrdi i uvriedi. Njegovim postupkom uvriedjeni potraže oni svoga zemljaka Jurja, te mu se ovako potuže na svojem materinskom jeziku: „Gjurgju pope, što to nam sramotu čini. No, ako Ugrom netreba Biograda, treba ga caru!“ Jure dakako odsudi Várdino postupanje, ali prave utjehe nemogaše pružiti svojim zemljakom. Kralj bi im bio, veli, rado pomogao; ali odakle, kada su gospoda, upravljajuća njegovimi dohodci, sve za se grabila, tako da njemu nije niti za pristojnu hranu dosta ostajalo, te je više puta morao nadstojnik njegove konobe u velmoža i biskupa manje svota novca posudjivati, da uzmogne namiriti najpreče potrebe svoga gospodara. Nasadnikom na taj način nepreosta druga, nego da se i opet obrate na kraljevskoga blagajnika; nu tu nadjoše i sada ono isto što i prije. Videći oni, da im neima odnikuda pomoći, uzmu sa svojih nasada dvie kraljevske zastave, privežu ih kod zdenca pred kraljevim dvorom, te se vrate na nasade u sav glas vapijući: Mi nemožemo više obstati u kraljevoj službi. Propala si ugarska kraljevino! Bog bio s tobom! Tako se spuste niz Dunav u svoju postojbinu; a kašnje, kada ih je nuždno trebalo, nemogoše ih više sabrati.[1]

Tako glase naše viesti o Ugarskoj. Što se pako naše domovine tiče, to znademo već iz prijašnjega pripoviedanja, da ju je ovo ozbiljno vrieme zateklo u takovu stanju, da nije bila kadra snažno posegnuti u razvitak pripravljajućih se dogadjaja. Sada upravo jedan od poslanika hrvatskih, biskup Toma Niger, posredovaše u Rimu za svoj narod i za stvar kršćansku, dočim se je Feranat Frankapan bio u Budim zaputio, da tu pomoći traži — a u koga? u onih, koji si sami nisu znali ni svjetovati, ni pomoći. Znalo se je kod nas, da prieti domovini golema pogibelj: zato i tu nalazimo trag saboru, koji je držan njegdje svibnja mjeseca, i na kojem se je zaključilo, da striliši imadu svoje čete naoružati i do Jakovlja u tabor dovesti.[2] Ali to bijaše od slabe koristi, jer narod

---

[1] Georg. Sirm. 95. Glede rieči nasad v. Miklosich, lexic. Povjest. Spom. 217.

[2] U pismu kralja Ljudev. Vidu Hladniczeru de Zolonok 6. lip. 1521 veli se: „ . . . Fidelitati vestrae harum serie sub poena decreti firmissime mandamus, quatenus gentes vestras in pleno numero non ad festum b. Jacobi, ut in proxime praeterita diaeta constituistis, sed

još nije imao svoga zakonitoga vodje, koji bi bio oslabljene doduše ali još ne satrte sile u jedno sabrao i vremenu primjerenom snagom u odlučan čas upotriebio.

Veće smo u mjesecu svibnju, a na kraljevoj, — na kršćanskoj strani neima jošte ni traga ozbiljnoj kakovoj pripravi za doček toli strašna neprijatelja, koji je već bio razvio svoje ogromne sile, da pristupi k izvedenju svojih osnova. Sulejman se bješe već zaputio iz Carigrada na vojnu, i dočim je po malo napried stupao, sve se više četâ skupljaše oko njega i bojne se pripreme u veliko nastavljahu i dogotavljahu. Ostavivši na 11. lipnja Filipopol prevali Balkan, te pošto su mu se kod Sofije opet nove čete pridružile bile i pošto je nakon toga za malo danâ do Niša dospio, pošalje odatle napried jednu vojsku s beglerbegom romanskim Ahmed-bašom po imenu na Šabac grad, drugi odjel pako povjeri velikomu veziru Piri-baši, da s njim podje proti Biogradu. Odputivši se ti njegovi vojevode, da svaki na svojoj strani vrši dobivene zapoviedi, dade se i on za njimi napried s glavnom vojskom svojom.

Na dvoru Ljudevitovu nije se dugo znalo za prave ciljeve vojne Sulejmanove; nu da Turci u obće kane udariti na njegove kraljevine, o tom već odavna nitko nije dvojio; koncem pako svibnja ili bar prvih dana lipnja već se je i to bilo doglasilo u Budim s više strana kao stvar bezdvojbena, da se sultan glavom na Ugarsku sprema.[1] Nu niti ti tolikom izvjestnošću po svoj zemlji razprostranjivani glasovi nemogoše pokrenuti državnimi stališi, osobito višimi i ob udesu naroda odlučujućimi. Velikoj većini medju njimi bješe postala čista gradjanska kriepost stvari nepoznatom, a mjesto nje zavlada razdor, sebičnost i skrajnji nemar za obću stvar i korist. Suvremenici, koji su imali priliku to vrieme motriti tečaj i razvitak ugarskih stvari, prikazuju nam o tom takove slike, od kojih se ćut naša s najvećim nezadovoljstvom odvraćati mora. Jedan od tih svjedoka tadanjega žalostnoga stanja ugarske države, poznati nam Francesco Massaro, koji je, kao što znademo, više godina proživio u Budimu, vrativši se jeseni god. 1523 u svoju postojbinu napisa o

---

statim visis praesentibus . . . levare et sub capitaneatum futuri Bani regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae ad Crisium quam citissime mittere debeatis, prout alii quoque tam domini, quam comitatus simili mandato nostro requisiti ad loca deputata gentes suas mittere debebunt . . ." Kovachich, Monum. Batthyan. br. 46.

[1] U prijašnjoj bilježci naved. pismo.

Ugarskoj obširno pismo svojemu duždu, u kojem ovako govori o Ugrih svoga vremena, — gorko se dakako pri tom sjećajući mnogih turobnih časova, što ih je u Ugarskoj morao proživjeti, po čem mu je naravno i opis preko mjere trpak postao. Ugri su u obće, veli on, najgori narod na svietu. Neljube niti neciene nijednoga drugoga naroda; nu niti se medju sobom neljube. Svatko pazi samo svoju korist, obće pako dobro zanemaruju i grabe javno blago. Medju se mrze se tako, da se težko može povjerovati, pa ipak se po svaki dan uzajamno u goste zovu, da bi rekao, da su kao braća. Pravde nediele nikoje, te neima nepravde, koja se nebi mogla postići, ako trojicu četvoricu li od njih predobiješ. Tu neima nikakove poslušnosti. Oholi su i bahati; neznaju niti vladati niti upravljati, pa ipak neće svjeta od nikoga; sebe i svoje hvališu. Jako rado zaključke tvore, ali su veoma spori u izvedenju, te se malo koja stvar izvrši, ako izuzmeš pijančevanje i orobljivanje javnoga dobra, u čem su vele marljivi. Gospoda su kriva za sve zlo, a plemići, kojih ima 43.000, uviek su nesložni; postupaju pako i rade uviek s varkom i prevarom, te se zato mora dobro paziti, kada se s njimi koji posao obaviti hoće. Da sve u jedno saberem: Ugri su izmet svieta, i da nije njihov kralj tako dobar i tako nevin, nebi mogla božja pravda toliko kasniti, da ih uništi.[1] Jadno li je doista moralo biti stanje naroda, o kojem je mogao suvremenik tako pisati, ako sve i uzmeš, da je on u svojoj ogorčenosti najoštrije izraze birao, da ono izrekne, što u bitnosti i drugi svjedoci i sva poviest toga vremena potvrdjuju.

Oko polovice lipnja bijaše poznato u Budimu, da se je Sulejman već digao iz Carigrada i da namjerava ponajprije Biograd osvojiti, da si tako put prokrči do srdca same Ugarske.[2] Usljed takovih viesti sastade se u Budimu to po prilici vrieme državni sabor, da stvori za obranu nuždne zaključke. Zaključeno bude dakle, da se što prije u smislu zakonâ čete naoružaju i da poteku u Tolnu, kamo

---

[1] Massarovo izviešće kod Firnhabera. — Tko se želi potanje o stvari uputiti, upotriebi u to ime osim odprije poznatih izvora još i one, koji su u novije doba objavljeni, naročito spomenuto Massarovo i Orijevo izviešće kod F i r n h a b. 73. 76.; V r a n č i ć a II. 8; G e o r g. S i r m. i ono, što ima P a l a c k ý V. — 2 — 389 iz domaćih izvora.

[2] Ljudevit. pismo Vidu Hladniczeru 27. lipnja u K o v a c h i c h, Mon. Battyan. br. 47.

da će i kralj prispjeti sa svojom četom. Na temelju toga zaključka bjehu razposlana na sve strane kraljevska pisma, u kojih je kralj pozivao svjetovne i duhovne dostojanstvenike i plemiće, da svaki njih zadovolji dužnosti svojoj. Takova kraljevska pisma bjehu upravljena i na naše strane.[1] Nu kako su se kraljevi savjetnici već od prvoga početka više uzdali u tudju pomoć nego u snagu svoje države, tako i sada, pošto su bile učinjene spomenute odredbe, šalju oni na sve strane kraljevska pisma i poslanike, po kojih se je sviet kršćanski u pomoć prizivao. U svojoj bezprimiernoj lahkoumnosti pojimahu oni tako slabo tečaj evropejskih poslova a naročito razmiricu medju carem Karlom i francuzkim kraljem, da se je usudio njimi ravnani i upućivani kralj još početkom mjeseca svibnja pripoviedati, kako da je dobio od cara na svoja pisma najpovoljniji odgovor i da se tomu i od pape nada.[2] Sada uvidjahu dakako, da su se ludo prevarili u računih svojih, jer je bio dugo pripravljani boj već biesniti počeo. Nu pri svem tom negube oni još nade, već se uzdaju, da bi se mogli zavadjeni kršćanski knezovi izmiriti djelovanjem osobito pape Lava i englezkoga kralja Henrika. Zato i spomenuti kraljevi listovi ponajprije na to smieraju, da se zaustavi onaj rat medju kršćani, te da se na noge dignute vojske na Turčina uprave; nu podjedno se traži u njih od onih, kojim su pisani, da što prije Ugarskoj u pomoć priteku. S pismom takova sadržaja obrati se kralj Ljudevit 29. lipnja na papu Lava i na duždu mletačkoga, a 30. istoga mjeseca na englezkoga kralja Henrika VIII. Isto to vrieme pisa on u istom poslu i samim zavadjenim i ratujućim knezovom, a nješto kašnje odpravi i k njim i k Henriku VIII. kao poslanika svoga poznatoga nam predstavnika Hieronima Balba. Pomoći potraži još i u drugih kršćanskih knezova, kanoti naročito u Emanuela, portugalskoga kralja, a isto tako pozva sada u pomoć i one zemlje, u kojih je vladao kao kralj češki. Da se zamoljeni

[1] Osim naveden. pisama kralja Ljudev. Hladniczeru još pismo Krsta Frankapana od 8. svib. 1527, u kojem se veli, da, kada se je Sulejman digao na Biograd i na druge njeke gradove „tunc universi domini regnicole, nobiles videlicet huius regni in occursum ipsius cesaris Turcarum et succursum dictorum castrorum finitimorum per regiam maiestatem consequenterque et dominum banum sub nota perpetue infidelitatis . . . . generaliter levati fuissent . .“ (Knjiž. jugosl. akademije.)

[2] Orio piše 4. svib., da mu se je kralj hvalio, da ima od cara „optima risposta“ (Moj prep. iz Sanuda.)

ganu na što izdašniju pomoć, živo im opisuje kralj u svojih listovih strahotu turske sile i pogibelj, koja od nje grozi ne samo njegovim kraljevinam, nego i drugomu kršćanskomu svietu. Glede neposrednih namiera Sulejmanovih pako veli kralj, da je on naumio na troje podieliti svoje vojske: s jednom će na Biograd, pak zatim ravno na Budim, drugu će poslati na Erdelj, a treću na Hrvatsku.[1]

Dok su se ti kraljevi listovi u Budimu pisali, medjutim obsiedaše već Ahmed baša prema osnovi svoga gospodara grad Šabac, a prije nego li su mogli samo i u ruke doći onim, kojim su bili namienjeni, imaše već Sulejman u svojoj vlasti spomenuti grad. U Šabcu bijaše zapovjednikom u odsutnosti Šuljokâ Šimun Logody. I on i vitezovi, s kojimi je imao braniti povjereno si mjesto, sjećaju nas na junake starijih i slavnijih vremena. Ta mala četa, zadavši si vjeru, da će do zadnje kaplje krvi neprijatelja suzbijati, divno se ponese u boju s mnogo pretežnijim na broju neprijateljem. Nakon žestoka odpora, kojim je mnogomu od Turaka smrt zadana, moradoše branitelji ostaviti vanjski grad; od nutarnjega pako grada odbijahu zatim nasrtaje divnim junačtvom. Neprijatelj medjutim, zasuvši i izpunivši jarke, koji su nutarnji grad okružavali, i tu im se primače, te poče već na same se zidove uzpinjati. Branitelji popadaše u nastavljenom boju, tako da ih je još samo jedno 60 bilo preostalo, a i tim nestade praha, da dalje na neprijatelja pucaju. Svakomu od njih bijaše jasno, što ga čeka, ako i dalje ostane na svom mjestu. Lahko bi bili mogli ti ostanci hrabre posade izmaći, a da nebudu zapriečeni, jer su imali brodića, na kojih su se mogli prevesti na ovu stranu Save. Nu oni dadoše prednost slavnoj smrti u službi domovine. Prodrievši Turci na 7. srpnja u nutarnji grad, zametne se strašna sječa. U njoj padu ostanci branitelja šabačkih do jednoga, ali zato osta na bojištu i do 700 turskih lješina.[2] — Koliko je slave u tom jednom primjeru junačkoga boja za one, koji su si njim stekli vječnu uspomenu, toliko je u njem priekora i najstrožije odsude za one suvremenike, koji su uzkratili domovini svoju službu. Ako je mogla mala šabačka četa, koju ciene najviše na 500 vitezova, toliko posla zadati neprijatelju, i ako mu

---

[1] Pray Ep. I. 142. 146. Moj prep. iz Sanuda glede lista, duždu pisanoga. Monum. hung. Dipl. V. 62. 65. 67. Monum. habsb. II. Abth. I. Bd. 230. 235 Palacký V. — 2 — 390.

[2] Istvánfi 58. Vrančić II. 13. Zay 155. Tubero l. XI. 339. Hammer III. 12.

je ona svojim junačkim odporom toliko žrtava ugrabila: nebi li se bila mogla Ugarska i sama obraniti, da je samo bilo u njezinih sinova više rodoljublja i više krieposti bojne? Nu to je upravo ono, čemu se je tada malo gdje traga nalazilo. Jedni prezirahu neprijatelja u bahatosti svojoj, te premda sami ništa nisu činili, da mu se na put stane, oholo podvikivahu: da će samo kukavica povjerovati, da bi Turčin mogao Biograd osvojiti; drugi opet, svladani strahom i užasom, očekivahu bez ikakova životnoga znaka udes svoj; a njeki se, i tih će biti bilo najviše, bez brige i ozbiljna staranja podavahu svagdanjemu svomu i navadnomu životu, kao da je zemlja posve mirna i oda svih strana sjegurna.[1] I sám kralj, dobre inače ćudi i naravi, ali krivnjom svojih odgojitelja slabo sklon na ozbiljnije misli i poslove, mogaše sada u tako težkih okolnostih još na to misliti, kako da se sastane s vjerenicom svojom.

Kao što smo prije vidjeli, za obranu zemlje bjehu njeke odredbe učinjene, a naročito bješe odlučeno, da se čete kupe u Tolni, kamo je imao i sâm kralj doći. Prema tomu pozivaše kralj plemstvo svojimi listovi od 27. lipnja, da pohiti u Patay (ne daleko od Tolne), te obećavaše, da će se i sâm ondje naći; ujedno pako ubavješćivaše državljane, kako da je već poslao na dolnje strane, kojim je najveća pogibelj grozila, palatina Báthora i vojvodu Ivana Zapoljskoga.[2] Nu i to je samo tako rečeno, a na pravo kakovo djelo nije se još ozbiljno ni mislilo. Još neima zbiljnih priprava, premda su sve okolnosti na to silno opominjale: znalo bo se je u Budimu već 6. srpnja, da Turci Biograd od 3. sa svih strana obsiedaju; na 10. je već i o udesu Šabca glas bio dospio; a povrh svega toga javljano je jošte, da Turci šalju silnu vojsku na Hrvatsku, te da kane navlastito udariti na Skradin i Klis. Takove glasove imajući tražio je kralj i opet pomoći u Mletčana, osobito za malo prije spomenute svoje gradove,[3] premda još nije mogao vidjeti nikakova uspjeha

---

[1] Georg. Sirm. 94. List Orijev 28. lip. (Moj prep. iz Sanuda). Isti Orio veli u listu od 6. srp.: . . „tutti se atrouauano come atoniti,“ jer su čuli, da Turčin obsieda Biograd, a znali su, da taj grad nije valjano oskrbljen (Moj prep. iz San.). Massaro kod Firnhabera 77.

[2] Naved. kraljevo pismo V. Hladniczeru 27. lip.

[3] Sanudo, Ark. VIII. 118. U istom pismu Orijevu od 6. srp., koje se tu navodi, veli se još i to: da je kralj dobio viest, da Turci prošlu sriedu t. j. 3. „in grandissimo numero si erano posti sotto Nandoralba ouero Belgrado et quello haveano strecto et da terra et

niti prijašnjim svojim molbam, buduć da Mletčani dosada još ništa drugoga nisu bili učinili njemu na korist osim što su pisali po njegovoj želji na sve strane za izmirenje ratujućih kršćanskih vladara, očitujući pri tom otvoreno, koli im se štetan čini za kršćane zametnuti boj.[1]

Istom poslje 11. srpnja pokazuje se na kraljevskoj strani njekakov znak bojnoga rada. Nješto se malo vojske skupi, u kojoj bijaše naročito 600 pješaka, stavljenih od budimskih i peštanskih gradjana, i tu četu povjeri kralj Andriji Báthoru, da s njom pohiti onamo, gdje je bila najpreča nužda. Báthori se ukrca s tom malom vojskom na tri broda, te se pusti niz Dunav, imajući namjeru i želju, da uz put skupi još više na boj spremne čeljadi, osobito pako vještih nasadnika. Za tim idući doplovi on do Erduta; ali tu mu se ujedno i trag gubi. Valjda zato, što nije mogao više momčadi sakupiti, odustade od svega daljega posla, — barem Jure Sriemac, koji je i sám bio u njegovoj pratnji, nezna nam više ništa o njem kazati.[2]

Sulejman nastavljaše medjutim započeto djelo, i to tako, da je s jedne strane veliki vezir Piri baša s povjerenimi si četami oko obsiedanja Biograda nastojao, dočim je s druge strane sám Sulejman od Šabca upravljao kretanjem drugih svojih četa, koje su se imale na ovoj strani Save, u našem Sriemu, uvriežiti, kako da se zatim uzmogne i odatle pripomoći postignuću glavnoga za sada cilja, osvojenju naime Biograda.

Pošto je bio Šabac pao na 7. srpnja, prispije onamo sám Sulejman sa svojimi četami na 8. istoga mjeseca, te učinivši njeke odredbe za bolje utvrdjenje dobivenoga mjesta, naredi podjedno odmah, da se most gradi preko Save, preko koga bi se mogle čete na Sriem baciti. Taj ga posao zadrža mnogo danâ na onoj strani Save: jer, pošto mu je bio most već dogotovljen do 19. srpnja, ošteti ga na toliko silno nabujala Sava, da je trebalo drugih 8 dana, dok se je posao iznova dogotovio. Medjutim Sulejman nečekaše na to s ostalim svojim radom, dapače već 9. srpnja poče on na brodovih prevažati svoje čete u sriemske predjele, pak kako je

---

per el Danubio" (Moj prep.). — Orio piše 10. srp., da su Turci uzeli Šabac (Moj prep. iz San.). — V. i bilјež. 1. na str. 93.

[1] Sanudo k 12. srp. (Moj prep.). Secr. Cons. Rog. 15. srp., 2. kolov. (Ljubić. prep.) i Ljubić. Pregl. 182.

[2] Georg. Sirm. 97.

to tada počeo, tako je i sljedećih dana nastavljao. Silno pustošenje, koje je usljed toga postiglo jedan dio naše domovine, ovako opisa ljetopisac kratkimi, ali jezgrovitimi riečmi: **сїє лѣто** (naime 1521) **паде соүлтань соүлеимань на рекоү савоү сь множаствомь иꙁмаилтень, и прехождахоү рекоү савоү ꙗкоже по соүхоү. сїи речь, по мостоү на ѡнь поль срема, и инїи же вь корабли преплоуше, ꙗкоже не бѣ можно ни рекамь темь силнимь иꙁмаилтене оүдржати, ѥже оүгрынь имешѣ надеждоү на теи силне реке, глаголю савоү и доүнькь, и ѡпстоүпише ѡть вьсоүдоү словоүщи бельградь и инїне ѡкрьснїє гради, и летехоү ꙗкоже ꙁмїє крилате села и градове палеще. ѡле чюдо, тогда такови скрьби ꙁемли тои имоүщи и вь тои ꙁемли, глаголю среме, дивна места и села ꙁапоүстеше, а цркви и градове раꙁорише . . . а госпожда ѥлена, бивша деспотица неволею ѡстави славни градь коүпиникь и даде се бегствоү преко реке доүнава оү вьноүтрьноү оүгрїю, а славноү и дивноү ꙁемлю деспотовоү тоүрци попленише а лепи градь коүпиникь раꙁорїше.**[1] Drugi izvori pružaju nam obilnije gradje, koju ću ja rado upotriebiti, jer se stvar nas tiče. Prvo je, što nam se tu kaže: da Turci nisu provaljivali u našu zemlju samo od Šabca, iz tabora naime Sulejmanova, nego da su još drugi čopori u znatnom broju iz Bosne prodrli kod Gradiške ili Broda, te da su harajući i paleći zemlju za tim išli, da se na sriemskih stranah spoje s ostalimi Sulejmanovimi četami.[2] Bojnim pripravam, koje su toli nuždnimi postajale, neima niti u rečenih izvorih nikakova traga. Narod, inače srčan, ali sâm sebi prepušten, neznaše si pomoći naći; i sama utvrdjena mjesta, nalazeća se u njegovoj zemlji, nemogoše mu pružiti zaštite, jer su bila zanemarena i slabo oskrbljena. Gdje se je ipak bolje priprave nalazilo i gdje je ma i neznatnom silom ravnao koji sposobniji vodja, tu se i odpor pokaza i neprijatelju se šteta nanese. Slavni primjer Zemuna i njegovih branitelja uvažit ću kašnje, a ovdje spominjem samo to, kako su Mitrovičani znatnih šteta učinili Turkom zvorničkoga sandjaka, koji su izpod njihova grada na brodovih Sulejmanu privozili gradje za most kod Šabca, — a što su učinili, učinili su ne morda pomoćju nasadâ, kojih nije niti bilo, nego s ono malo topova, što su ih još imali u svojem gradu.[3] Suvremenik, koji nam o tom pripovieda, videći, kako se je mogao neprijatelju posao kvariti i neznatnom silom, izlieva sav svoj gnjev na one moguć-

[1] Šafařík 83. Književ. III. 123.
[2] Vrančić III. 16. Zay 157.
[3] Zay 156.

nike, koji su bili domovinu toli bezdušno zapustili; a njegova srdjba postaje još žešćom, kada mu se je prilika pridesila, da zabilježi, kako bi se bio narod rado na noge dizao, da se oprosti zulumčarâ, samo da mu je bilo vještih i oduševljenih vodja. Oni Turci naime, što no su bili prešli na našu stranu kod Gradiške ili Broda, počeše odmah svojim načinom harati i paliti, te tako radeć dopru već u Djakovštinu do predjela na potoku Jelšavi. Nu tu nagaze na odpor. Proti njim, premda ih je bilo više hiljada, digne se od ondašnjega naroda do 800 srčanijih seljaka. Boj se zametne; naši potuku silu dušmanâ, a bili bi ih još više potukli, veli naš pripovjedalac, dapače morda bi ih bili i satrli, da se je tu tko našao, tko bi bio stupio narodu na čelo, te ga dalje poveo, da progoni neprijatelja dok se neutamani medju ondašnjimi ritovi i močvarami.[1] — Što je učinjeno do sada od strane Ljudevitove u tu svrhu, da se Turkom put zakrči i da se zemlja občuva od njihova haranja, to se dade izreći u malo rieči. Na mnogo kraljevo pozivanje bješe se sakupilo nješto malo četa, i s njimi se uputi palatin Báthori na naše strane. Njegdje kod Mitrovice nagazi palatin na turske čete, koje je vodio Bali beg, i tu se zametne bitka. Turci, premda su pred sobom vidjeli malo neprijateljske vojske, poboje se, da tu mora biti njekakova varka, jer im se nije dalo vjerovati, da bi mogao prvi državni dostojanstvenik na vojsku poći s tako malo četâ. Medju njimi nastane usljed toga velika zabuna; njeki nagnu već i bježati, te tako nadjača Báthori one, koji su bili preostali. Nu budući da je on sâm najbolje znao, da neima toliko sile, da bi se mogao pustiti u pravi boj s Turci, kojih se je sve više u Sriem dovodilo, vrati se odmah natrag u Ugarsku. S njim se za sada rastajući primietit ću još samo, da njegovu tobožnju vojnu treba staviti na početak turskoga haranja u Sriemu, a ne istom u ono vrieme, kada je Ljudevit već kod Tolne bio. Osim toga, što tu rekoh o Báthoru, kazuju još nješto turski izvori o njekakovu boju u Sriemu, u kojem je Turkom nješto štete učinjeno. Napokon nemogu mûkom mimoići još jedne viesti, koju nam daje Massaro. On kazuje, da je kralj poslao na Turke bosanskoga biskupa s vojskom od 16.000 ljudi; ta vojska da je njegdje nagazila na Turke, i premda je Turaka bilo samo do 3000, da se je raztepla, čim je neprijatelja opazila.[2]

[1] Zay 157.
[2] Istvánfi 59 i Tubero l. XI. 337. 341.; Hammer. III. 623; Massaro kod Firnhab. 77. Sr. bilješ. 1. na str. 84.

Tu viest medjutim slobodno zabacimo, barem kako nam se tù daje. Smiešno je upravo, kada se govori u tih dnevih o kakovoj kraljevskoj vojsci od 16.000 ljudi; a osim toga znademo od druguda i iz dobra izvora, da biskup Jure Paližna nije bio onakova kukavica, kao što se kaže u Massarovoj viesti. — Želeći sada pristupiti k njekim pojedinostim, ubilježenim u izvorih o našem Sriemu, jošte mi je naročito primietiti, da se kazivanje turskoga dnevnika Sulejmanove vojne glede vremena, kada su se zbijale zgode, o kojih ću odmah govoriti, u bitnosti potvrdjuje i našimi izvori: oni bo nas o tom uvjeravaju, da se je u Budimu znalo za tursko haranje i osvajanje gradova u Sriemu, u najljepšoj i najplodnijoj pokrajini, već 10. srpnja, a još bolje i točnije 16. i sljedećih dana.[1]

Čim je bio Sulejman počeo svoje čete preko Save u Sriem prevažati, odmah nam kazuju naši izvori o zgodi, koja se je zbila s Jelenom, udovom zadnjega despota srbskoga od Brankovićeva roda. Jelena prebivaše u gradu Kupiniku i odatle vladaše ostanci imanja Brankovićâ. Sada, gdje su Turci već bili Šabac osvojili i već počeli i u sâm Sriem prelaziti, uvidi ona, da joj neće biti obstanka u njezinu gradu. Dalje je umaći valjalo, a da pri tom nebude od prelazećih Turaka nikakove zapreke, posluži se varkom u takov tjesnac natjerana udova. Odpravivši svoga čovjeka k Sulejmanu u Šabac, izjavi ona, da je pripravna pokloniti se Sultanu, ako joj bude zajamčeno, da će Turci poštediti njezino vladanje. Sultan pristane na to, te odpravi k njoj svoga poslanika, koji će ju o njegovoj odluci izviestiti. Ona medjutim, nedajući vjere rieči sultanovoj, ostane kod svoje odluke, te sabravši što se je lašnje moglo povesti, pobjegne za Dunaj u nutarnju Ugarsku, pošto je još prije svoga biega, kao što veli turski izvor, sultanova čovjeka svezana ka kralju odpravila. Sulejman razjaren nad tim, gdje ga

---

[1] Orio piše 10. srp., da je Turčin uzeo Šabac, pak nastavlja . . . „etiam ha preso 3 altri castelli zoè . . . i quali sono sula Croatia, ala banda dila Schiauonia verso la Croatia, sichè sono intrati nel regno, sono ala Draua.“ (Moj prep. iz San.). Massaro kod Sanuda, Ark. VIII. 120, k čemu se dodaje u izvorniku: „ . . . et zà hanno passato la Saua e intrati nel regno zornate do lontani di quì.“ — U Orijevu pismu od 16. srp. veli se: . . „Questa matina è venuto noua, il Sor. Turcho hauea preso Sertim, prouintia di suma existimation“ (Moj. prep. iz San.). — Sanudo, Ark. VIII. 121. 134. — Orio piše opet 5. kolov.: „Turchi hanno preso la prouintia di Sermin, ch' è la più bella e fertile di Hongaria (Moj prep. iz San.).

je žena tako hitro prevarila, odašalje odmah odjel svojih četa, da se Kupinik zauzme, a drugoj četi zapovjedi, da poteče za Jelenom u potjeru. Ona medjutim sretno izmakne, a Kupinik dakako pade Turkom u šake. Tuberon veli ob udesu spomenutoga turskoga poslanika više nego li sâm turski izvor: on kaže naime, da je Jelena dala sultanove ljude poubijati, i to uzimajući kao punu istinu mogao je on s tim većim razlogom Jeleninu činu pripisati odlučnih upravo posljedica. Po njegovu shvaćanju naime treba uzeti, da je sultan sada istom dopustio, da se Sriem ruši, dočim je prije bio odlučio narod štediti i blago s njim postupati. Nu ja mislim, da Tuberon svoju stvar daleko pretjerava: jer ćemo i sami imati prilike o tom se osvjedočiti, da nipošto nestoji uviek čista ona slava, koja se inače tako rado daje u poviesti imenu Sulejmanovu, da je on naime umio u vojskah svojih zapt držati i da je štedio, što nije častno povriediti.[1] — Isti udes, koji je stigao Jelenin grad Kupinik, stiže skoro i više drugih gradova u Sriemu. Što turski, što pako drugi izvori umiju nam poimence navesti njeka od tih miesta, što ih je Turčin predobio i porušio, a to jest, osim Kupinika: Zemun, Slankamen, Karlovci, Berkasovo, Barić i Mitrovica; nu Petrovaradin, koji se takodjer u njekih izvorih spominje, nemožemo dakako amo brojiti.[2] O tom, da bi bilo došlo do kakova čestita boja kod predobivanja spomenutih gradova, neznaju nam naši izvori ništa kazati, dapače njeki od njih vele, a mi im možemo u tom lahko povjerovati, da su posade i same ostavljale povjerena si mjesta, valjda što nisu imale srdca, da se brane od navale na broju dakako silna neprijatelja. Jedna nam se ipak i na toj strani uzorita iznimka kaže. S obzirom na obsiedanje Biograda nije doista Sulejmanu do nijednoga našega grada toliko stajalo, koliko do Zemuna, koji je morao u svoju vlast dobiti, ako je hotio proti Biogradu i s naše strane bez zapreke i s uspjehom navaljivati. Zato upravo odpravi na taj grad njegov vojevoda Piri baša, dok je on još kod Šabca boravio, odjel vojske, kojim je zapoviedao Chosrev baša. Braća Šuljoki, kao što su bila zanemarila grad Šabac, tako isto nisu se postarala za vremena ni za Zemun, koji su grad imala paziti i ču-

---

[1] Hammer III. 622. Tubero l. XI. 333. Bilješ. 1. na str. 113. Sanudo, Ark. VIII. 121. Raić III. 358.

[2] Hammer III. 621. 623. Tubero l. XI. 341. Vrančić II. 13. sl. III. 16. Zay 159. Magy. tört. tár VI. 12. Sanudo, Ark. VIII. 136. 137. 139. Sr. Magy. tört. tár. VI. 59. i Vrančić II. 292. sl.

vati na ime svoga malodobnoga sestrića, Valentina Töröka. Nu pri svem tom nedobi Turčin Zemuna onako u lahku cienu, kao što je dobio više drugih gradova. Tuberon doduše veli, a za njim se u tom i Istvánfi povadja: da su se Zemunci Turčinu na vjeru predali, budué da nisu vidjeli načina, kako da mu se odhrvaju, on pako da ih je poslje proti zadanoj vjeri što posjekao, što u roblje odveo. Tuberon zna ipak barem za jednoga junaka, koji je radje častnu smrt tražio, sâm samcat medju neprijatelje provalivši, nego da pade u sramotno robstvo. Ja medjutim scienim, da će mi se za pravo dati sa svake strane, ako se u ovoj našoj stvari povedem ne za Tuberonom, nego za Vrančićem, koji o njoj na dva mjesta govori, i za Zàyem. Te pako izvore sljedeći sasvim drugu nalazimo. U Zemunu bijaše zapovjednikom, kada su na nj Turci navalili, Marko Skoblić, junak roda hrvatskoga, kao što je to Vrančić s ponosom narodnim napose zabilježio. U dogovoru s prijateljem svojim vojvodom Mihaljem bješe on sastavio četu od 400 po prilici valjanih nasadnika, s kojimi je odlučio toli dragocieni grad od neprijatelja braniti. Turci dakle padu pod Zemun, te ga stanu biti i jurišati. Junak Marko odbija s vitezovi svojimi navaljujuće dušmane; s gradskih se bedema oganj sipa; Turaka mnogo pada, ali i naših sve po manje biva. Naposlied provale Turci na jednoj strani gradski zid, te stanu u sam grad srtati. Naših je u višednevnom boju već prije mnogo bilo junačkom smrti palo; mali pako ostanci nastave sada proti tolikoj sili junačko djelo: njeki od njih padu boreći se s dušmaninom, ostale pako zaokupe Turci sa svih strana, pohvataju ih, izvedu u svoj tabor i tu posieku. Marka Skoblića nedobiše medjutim u svoje šake, dok nije smrtonosnimi ranami shrvan na zemlju pao. Tako ranjena iznesu ga u tabor, izperu mu rane i stanu ga vidati. Nu Marku nije bilo do života, ako ga je imao izkupiti pod tu cienu, da se sultanu, dušmaninu roda svoga, pokloni. Kada je već bio i do rieči došao, zaokupljen od Turaka govoraše on tolikim ponosom o sebi i o viernosti, koju je dužan svojemu kralju, da je Turke tim u najveću jarost doveo. Videći oni, da se taj neće u nijednu cienu pokoriti, svežu ga i bace divljoj zvieri, slonu, da ga smrvi.[1] Napokon o divljem haranju turskom po Sriemu i susjednih predjelih negovore nam samo naši izvori, nego nam za to može biti svjedokom i sâm Sulejman, kada, na-

[1] Hammer III. 623. Tubero l. XI. 342. Vrančić II. 13; III. 16. Zay 159. Istvánfi 59.

vješćujući svoje pobjede, groznimi riečmi pripovieda, kako je gradove, gradiće i sela do temelja rušio i palio, a stanovnike im sje kao ili u roblje vodio.[1]

Sulejman sám predje na ovu stranu Save po kazivanju turskoga dnevnika na 26. srpnja; zatim se uputi dalje uzduž Save preko Kupinika do Zemuna i 31. srpnja dodje pod Biograd, gdje su ga čete s uzhitom pozdravile, pouzdano očekujući, da će im sada i tu posao bolje za rukom ići.

Sultan je dakle pod Biogradom, da sjedinjenimi silami svojih četa postigne ono, za čim je najvećma čeznuo: a gdje je kralj Ljudevit i gdje su njegove vojske?

Ljudevit bješe iznovice naviestio na 5. srpnja, da će skoro krenuti na vojsku prama Patayu;[2] nu buduć da još nije imao za to potrebitih četa, zato moraše odložiti izvedenje svoje namjere još na više dana. Ali uzalud mu sve odlaganje. Iz vana nedodje mu nikakova pomoć: jer gdje su na nju i mislili nješto ozbiljnije, sporo je spremana, a još sporije slana; doma pako vladaše isto mrtvilo kao što i prije. Ugri bijahu još voljni za viećanje, kao što veli Talijan, svjedok njihova tadanjega živarenja, ali tim manje imadijahu volje i spremnosti za poslovanje i za žrtve. Čim su manje sami radili za občuvanje svoje domovine, tim veće nade polagahu u tudju pomoć, ili pako obarahu krivnju svoje nesreće na druge, a navlastito na Mletčane, koje su biedili, da ih nisu izviestili za vremena o Sulejmanovih namjerah i da su sada upravo o tom radili, da ponove s Turci prijašnje vrieme utanačene ugovore.[3] — Kralj Ljudevit, da probudi iz samrtnoga sna svoje državljane; da ih sjeti što življim načinom na grozeću pogibelj i odatle za nje nastajuću najsvetiju dužnost, odredi, da se po kraljevini nosi krvav mač, kao što je to bivalo i drugda u slučajih najveće opasnosti;[4] a da svojim primjerom pobudi i druge na što veću revnost

---

[1] Osobito Tubero l. XI. 341 i Sulejmanova pisma kod Sanuda, Ark. VIII. 136. 139.

[2] Ljudevit. pismo V. Hladniczeru 5. srp. kod Kovachicha, Mon. Batthyan. br. 48.

[3] U listu od 10. srp., koji je naveden u biljež. 1. na str. 115, veli Orio, pošto je spomenuo, dokle su Turci doprli: „Questi baroni non fa le prouision doueriano . . . fanno conseglij e pocha conclusiom.“ Tu je takodjer rieč o psovanju Mletčana. — Massaro kod Firnhab. 83. — U biljež. 1. na str. 95. navedeni list Massarov.

[4] Orio u pr je naved. listu od 16. srp.: „ . . . Soa Mtà. eri montò a

digne se napokon 15. srpnja iz Budima, te podje na vojsku; ali četa, s kojom se je bio zaputio — on, kralj tolike države, imaše na broju 200 konjanika![1]

Prvi dan dodje Ljudevit do Tétény a, mjesta ležećega na Dunavu njekoliko milja izpod Budima, i tu osta zatim sve do konca srpnja, dapače tu ga nalazimo još i 8. kolovoza. Zašto je pako u tom mjestu tako dugo boravio, svatko će i sâm pogoditi. Iz tabora kod Tétényа razašiljaše on opet na sve strane pisma i ulake, tako medju ostalim u Englezku i u Mletke. Za Mletke odabra ovaj put poslanikom trogiranina Ivana Statileja, vesprimskoga prepošta, a u pismih od 21. srpnja, koja mu je uručio, iskaše od Mletčićâ osim navadne pomoći još 800 dukata za utvrdjenje Senja a 700 za Skradin i druga mjesta u Dalmaciji. Nu preko toga svoga poslanika nemogaše Ljudevit ništa izposlovati za svoje toli prieke potrebe, jer je on istom 29. kolovoza u Mletke prispio; pak i ono, što je bilo dano prijašnjemu poslaniku, Filipu More-u, prekasno mu dodje, jer je More mogao istom 7. kolovoza iz Mletaka odputovati.[2] — Za Ljudevita i za njegovu nevoljnu Ugarsku starahu se u tih dnevih i drugi njeki. Papa, zapleten budući u razmiricu cara Karla i francuzkoga kralja Franje, odpravi barem od svoje stolice Tomu Nigra kao svoga poslanika, da kršćane Ugarskoj na pomoć zove. Kralj Sigismund, premda je i sâm imao, kao što znademo, težka posla, stavi ipak nješto momčadi sinovcu si na pomoć. Nu najviše radinosti pokazivaše Ljudevitova žena, kraljica Marija. Jedva je bila ona u Budim prispjela, i već pisa braći svojoj, caru Karlu i nadvojvodi Ferdinandu, da što brže u kršćanstvu mir učine, te da zatim pohite u pomoć mužu njezinu. Poradi te pomoći nava-

---

caualo per andar in campo e andò . . . et a mandato una spada sanguinata a tuti li baroni e altri, che vengino in campo con quante zente sono ubligati, et questo è l' ultimo perentorio comandamento, chosa che raro si sol far è la memoria di alcun non più fata in questo regno; pur pochi e venuti, tamen si dice, vegnirano . . ."

[1] Malo prije naved. pismo Massarovo i Orijevo. Sr. Massaro kod Firnhaber 77.

[2] Iz Tétényа je kralj pisao Šopruncem u bojnih poslovih 16. i 28. srp. (Horváth M. II. 651). — V. u biljež. 1. na str. 110 naved. mjesta iz Monum. hung. — Sanudo, Ark. VIII. 122 list Orijev od 30. srp.; nu u izvorniku veli Orio na početku, da je bio kod kralja u Tétényu, koji da mu je rekao, kako će tražiti pomoći od Mletčana i od drugih kršć. vladara. Sanudo 124. 133. 134.

ljivaše ona i poslje na cara Karla, u čem ju je i kralj Sigismund pomagao, a u Ugarskoj se još sveudilj vjerovaše, da njezino posredovanje neće moći ostati bezuspješno.[1] Nu sve to bijaše još uviek samo taštom nadom. Već je bio mjesec srpanj na izmaku, veli Massaro, a u kraljevu taboru nebijaše još ni 400 konjanika, a na 8. kolovoza jedva da ih je bilo do 4000. Zato i biedi isti Mletčanin Filipa More-a, da je on sâm krivo sastavio ono pismo, pisano tobož u Pečuhu po vranskom prioru na 22. srpnja, koje je dao čitati u Mletcih na 6. kolovoza i u kojem se kazuje, da je kralj Ljudevit sakupio silnu vojsku i da težko čeka, kako bi se sa Sulejmanom ogledao.[2]

Poslje 8. kolovoza podje Ljudevit opet za njekoliko milja dalje, do mjesta naime Adonya; nu tu se nezadrži dugo, nego se doskora dade na put niže prama Tolni. Medjutim prispievaše u njegov tabor nješto malo četâ iz ugarskih županija i od njekih velmoža; tako isto dodje u Budim do 6000 oružanih momaka, koji su valjda bili iz drugih zemalja na pomoć poslani, te se i oni Dunavom spuste za kraljem.[3] Nezna se pravo, koliko je vojske kralj napokon imao; nu o tom nemože biti dvojbe, da je ona bila jako malena. Isto se tako nemože za stalno reći, koliko mu je vanjske pomoći prispjelo i s koje strane; nu toliko možemo ipak uzeti kao stanovito, da je bilo došlo nješto vojske u njegov tabor makar i vrlo kasno jedno iz českih zemalja i iz Poljske, a drugo od nadvojvode Ferdinanda iz njegovih njemačkih i slovienskih pokrajina.[4]

Dok je tako Ljudevit težkom mukom nješto malo vojske sakupio, medjutim bješe Biograd već dospio u skrajnju opasnost. K njemu sada svraćam svoje pripoviedanje, da vidimo, kako se je branio i kako je napokon pao.

---

[1] Sanudo, Ark. VIII. 117. 122. Katona XIX. 307. — Orio piše u listu od 19. srpnja, da je kraljica Marija pisala braći si, da mir učine, pak na Turčina udare. — V. u bilješ. 1. na str. 110 naved. mjesta iz Monum. habsb.

[2] Prije naved. pismo Massarovo od 16. srp. i njeg. izviešće kod Firnhabera 77. Sanudo, Ark. VIII. 121.

[3] Orio u listu iz Budima 18. kolov.: kralj je otišao iz Adonya; 6000 momaka prošlo preko Budima za kraljem (Moj prep. iz San.).

[4] Glede Čehâ i Poljakâ v. Sanuda, Ark. VIII. 134 i 137; zatim niže sljedeće Orijevo pismo od 26. listop. (u moj. prep. iz San.); a glede Ferdinanda Sanudo VIII. 137; Georg. Sirm. 94 i Ferd. pismo Klimentu VII. kod Theinera, Mon. Hung. II. 661.

Biograd tih vremena opisa nam vješto pero Vrančićevo. Gdje se Sava u Dunav izlieva, leži Biograd na visočini, prama vodi sa svih strana strmoj. Na zapadnom kraju, gdje je strmen najveća, jest grad u trokutnom obliku, a do njega je na iztok varoš u četvornoj slici; oboje je pako zidovi opasano i kulami utvrdjeno. Grad je od varoši odlučen zidom i dvjema kulama; jedno je s drugim ipak tako svezano, da se može reći, da su tu dva grada, nutarnji naime i vanjski. Jedna od onih kula, štono se uzdižu medju nutarnjim i vanjskim gradom, od njegda bijaše poznata pod imenom „Nebojša,“ a ona se samo po tom odlikuje od ostalih, što je imala deblje zidove i što je tu bilo zvono, u koje se je udaralo, kada je valjalo neprijatelja napasti. Po nizbrdici, koja se spušta od visočine, na kojoj leži i nutarnji i vanjski grad, pak sve do Dunava pruža se druga varoš, te je i ona opasana zidovi, idućimi sve od grada, i utvrdjena je kulami, medju kojimi je najjača na obali. Na nizbrdici, idućoj od iztočne strane visočine, zatim na jugu, gdje je sve ravno i na koju je stranu toli grad, koli varoš štićen bio dvostrukim bedemom i jarci, leže prostrana predgradja, medju kojimi se nalazi mnogo vrtova. Naproti Biogradu ima u Dunavu ostrvo, dosta liepo a osobito prilično za bojne poslove.[1] Takov je sada „slavni“ Biograd, kao što su ga nazivali njegovi srbski stanovnici, ako sam samo ja umio pravo shvatiti Vrančićev opis. — Kao što je svakomu poznato, Biograd bijaše već odavna u vlasti kralja ugarskoga, komu je bio uzčuvan izvanrednimi junačkimi djeli proti opetovanim pokusom silnih turskih careva. Sada, gdje se je bio Sulejman na nj podigao, znamo, da su mu bili po imenu zapovjednicî oliti banovî Franjo Hedervári i Valentin Török, u istinu pako nadje se zapovjedničtvo u ruci jedno Blaža Oláha i Ivana Bota, koju su dvojicu postavili Šuljoki na ime svoga nećaka, i zatim Mihalja More-a, koga je mjesto sebe postavio Hedervári, premda je to bio, kao što veli kralj Ljudevit, sasvim nevaljao čovjek i zbog svoga života od svakoga preziran, te su zato mnogi Hedervára od njega i odvraćali.[2] Za broj braniteljâ, s kojimi su imali spomenuti zapo-

---

[1] Vrančić opisa Biograd u kratko (II. 8) i obširnije (III. 296). Kako Katančić govori o Biogradu s obzirom na Vrančićev opis i druge pomoći, nać ćeš u Glasniku V. 113. V. i Istvánfija 58 i Krekwitz G.: Totius R. Hungariae super. et infer. accur. descriptio. 1685. str. 218 i 933.

[2] Glede zapovjednikâ osobito je važan Magy. tört. tár VI. 8. Amo

vjednici Biograd sačuvati, suglasno vele naši izvori, da je bio preneznatan toli naprama veličini mjesta, koje se je imalo braniti, koli naprama golemoj vojsci turskoj, koja ga je napadala; u ostalom se uzima, da je moglo biti svega skupa oružanih branitelja do 700, ali k njim dodajmo jošte kao pomoćnike im u djelu obrane za taj posao sposobne stanovnike biogradske i nješto sriemskih seljana, što su bili za vremena u grad primljeni.[1] Gradski zidovi i bedemi bijahu, kako nam se kazuje, u dobru stanju, jer su ih bili istom nješto prije opravili i utvrdili od onoga novca, što ga je u tu svrhu bio ostavio pri svojoj smrti pečujski biskup Sigismund Ernust. Nu glede ostalih potriebština, glede hrane, topova i praha bijaše velika nestašica. Topova bijaše prije u Biogradu prilično mnogo, ali ih je Zapoljski potratio, kadno se je bio s Turci kod Žrnova pobio, poslje pako nisu bili drugi namaknuti u dovoljnu broju.[2] Da se je pako u istinu u Biogradu nalazilo premalo i braniteljâ i ostalih potriebština, o tom nas osim svih drugih dokaza dovoljno upućuje sâm Ljudevit, koji sve to tako isto kaže, te podjedno za to grešno zanemarenje Biograda najveću krivnju obara na Franju Hedervára, koji da je zanemario za vremena ga svim dovoljno oskrbiti, premda je i sâm blagom obilovao i od države u tu svrhu potrebitih pomoći dobio.[3]

Obsiedanje Biograda bješe započelo cio mjesec dana prije nego li je Sulejman podanj došao. Veliki vezir Piri baša, koji je ravnao obsiedanjem kao glavni vojevoda, nemogaše prije sultanova dolazka nikako uspjeti, jer su branitelji svaku njegovu navalu srčano odbili, dapače jednom su bili i u njegov tabor provalili, da mu zagvozde topove, kojimi je njihove zidove bio. Sada, pošto je bio sultan sâm došao pod Biograd sa svojom vojskom, učinivši se prije gospodarom i na ovoj strani Save, nastavi se obsiedanje mnogo

ide još: Georg. Sirm. 88. 102; Vrančić II. 15, koji je tu jako netočan; zatim Zay 127. 165; Tubero l. XI. 344; Istvánfi 57.

[1] Nje spominje Zay III. 159.

[2] V. Književ. II. 215. Tubero l. XI. 343. Zay 127. Istvánfi 57. 60.

[3] Naved. mjesto iz Magy. tört. tár i Ljudevit. list Sigismundu od 4. lip. kod Engel, Gesch. d. ung. R. III. — 2 — 221, glede koga lista moram reći, da mi se čini, da mu datum nemože nipošto stati. — Orio veli u listu, koji je naveden u 1. bilj. str. 111: „che tanto più si dubitaua, quanto la (naime forteza Biograd) se ritrouaua improuista de munition, de gente et victuarie.“

većom silom toli s kopna, koli sa strane obijuh izpod Biograda tekućih rieka i s ostrva' Lievim krilom neprijateljske vojske upravljaše pri tom Mustafa baša, desnim vezir Piri baša, a u sriedi bijaše smješten Ahmed baša. Već 2. kolovoza zapovjedi Sulejman, da se juriš učini na Biograd; nu zla sreća posluži njegovim Turkom, jer ih je 500—600 u gradskih jarcih ostalo. To ih medjutim nemogaše zapriečiti, da već drugi dan neponove juriša i to u isti čas sa dvie strane; ali i taj put, kao što sami vele, mnogo ih osta mrtvih i ranjenih. Nu doskora poslje toga zadadoše oni braniteljem tim vele težku ranu, što su porušili najjaču kulu u varoši, onu naime, što je bila na obali. Učinivši Turci odmah poslje toga još i juriš sa tri strane, u kojem im je valjda bolja sreća poslužila, uvidiše gradjani biogradski, koji su branitelje sveudilj kriepko pomagali, da im neima više obstanka u varoši, te zato, upalivši varoš na njekoliko miesta, povuku se u grad sa ženami i djecom. Turčin zauzme usljed toga varoš, te stane na grad još silnije navaljivati, upotrebljujući pri tom svu svoju silu i svu bojnu umjeću tih vremena. Juriši se ponavljahu s raznih strana; u grad se bacahu lahko upaljive tvari, da se braniteljem što više jada i posla zadade, a napokon se dade Turčin i na podkapanje i podpaljivanje gradskih tornjeva i kula. Branitelji medjutim odbijahu srčano njegove navale i popravljahu pomoćju primljenih gradjana počinjene štete što se je bolje moglo. Nu uza svu njihovu hrabrost i uztrajnost postajaše im stanje sve opasnijim. Mnogi od njihovih vitežkih drugova bjehu već poginuli; hrane, streljiva i drugih bojnih potriebština nestajaše sve više, a niti im već nebijaše moguće, da izprave svaku štetu, koja im je bila učinjena od neprijatelja podpaljivanjem i rušenjem zidova i kula. Ali ako su oni i padali u sve veću opasnost, to se ipak držahu sveudilj hrabreno kao junaci, koji su odlučili, da će postojano braniti povjereno si toli važno mjesto. Zato upravo moraše se pobojavati car Sulejman, da će napokon morati sa sramotom odstupiti od obsiedanoga grada, pod kojim su već hiljade njegovih Turaka izginule. Do toga medjutim nedodje, jer je njemu, dočim je već zdvajao o dobru uspjehu započeta posla, kleto izdajstvo u pomoć priteklo; izdajicom pako, koji mu je do dobiti pomogao, nebijaše nitko drugi, nego jedan od zapovjednika oliti podbanova biogradskih, Mihalj More po imenu. Taj izdajica predje k njemu u tabor noćju i sasvim potajno, tako da se o njegovih kletih namjerah u gradu ništa nije znalo niti slutilo, kao što nam kazuje sâm kralj Ljudevit,

dok ih nije izveo. Prodavši se on neprijatelju izkaza mu bez dvojbe i gdje su slabije strane grada, i koliko je u njem još branitelja, koliko hrane, koliko li bojne sprave. Turčin, tim izdajstvom ohrabren i ojačan novimi četami, koje je k sebi privlačio, nastavi zatim svoj posao s tim većim pouzdanjem. Opet se predje k jurišanju; nu premda je Sulejman mogao u boj goniti svježe i odpočinute čete na malo stotina od silnoga napora već slomljenih branitelja, to ipak i u tih ponovljenih juriših zaglavi množtvo Turaka, kako to sami njihovi izvori posvjedočavaju. Podjedno bješe nastavljeno s turske strane i podkapanje gradskih kula, i ovaj put dodje red na kulu „Nebojšu", koja je bila povjerena obrani Jakova Utješinića, rodjenoga brata onoga Jurja Utješinića, koji je kašnje u dobi kralja Ivana Zapoljskoga do tolikoga imena došao. Jakov, od prije već slavno poznat zbog svoga junačtva, nastojaše i sada vrlom srčanošću oko obrane svoje kule, ali ga napokon s nje svali neprijateljsko zrno. Lahko nam je vjerovati sačuvanim izviešćem, da je izdajica More zapovjednike biogradske mamio, da se predadu Sulejmanu, obećavajuć im na njegovo ime njegovu milost i slobodu častna odlazka, a za slučaj neposluha grozeć im se, da će sjegurno ujedno sa svojimi drugovi izginuti. Nu niti obećanja, niti grožnje nemogoše pokrenuti vjerom hrabrenih zapovjednika. Boj se dakle i opet ponovi. Turci prodru taj put na njekom mjestu već i u sâm grad, ali budu ipak suzbijeni i napokon plate krvavo svoje smionstvo. Nu pri svem tom nastupi sada u gradu kolebanje, koje je doskora odlučilo njegov udes. Od gradske posade nepreostajaše više nego kakovih 70 ljudi, pak i medju timi bijaše više ranjenih, a još više s težka napora oslabljenih i skršenih; hrane jedva toliko bijaše, da se je moglo zadovoljiti skrajnjoj potrebi, a puščanoga praha bješe skoro sasvim ponestalo, pomoći pako kakovoj izvana odnikuda niti najmanje nade. U takovu se stanju grad nalazeći, izjave najprije njeki, a poslje ih i više, da bi se imao Sulejmanu grad predati pod uvjeti, s njegove strane ponudjenimi. Da su se takove rieči mogle prije čuti medju ljudmi, koje je samo nužda vojnici učinila, nego li medju onimi, koji su sav svoj viek na oružju proživjeli, to bi se moglo prema čovječjoj ćudi lahko dopustiti. Potaknuta misao nadje medjutim s prva žestokih protivnika; nu napokon moradoše i najhrabreniji medju branitelji Biograda s ucviljenim srdcem na to pristati, da se grad predade, kada nisu vidjeli načina, kako da se spasi i občuva. Još se je samo o tom radilo, da

im sultan zajamči svečanim načinom, što im se je prije na njegovo ime obećavalo. I to bude učinjeno. Donese se sultanovo pismo, u kojem se zajamčuje braniteljem biogradskim, da mogu iz grada izaći s oružjem i sa svim svojim i slobodno se odputiti u postojbinu svoju. Na taj dakle uvjet bude Biograd predan na 29. kolov. nakon obsiedanja, koje je više od dva mjeseca potrajalo. Ostanci braniteljâ izadju iz grada, a na njihovo mjesto udju janjičari. Drugi dan unidje sâm Sulejman u Biograd, te se zahvali velikomu proroku za sretno završeno djelo u djamiji, koja se je na brzu ruku stvorila od kršćanske crkve. Branitelji biogradski budu odvedeni u turski tabor; tu ih Turci zaokupe i stanu nagovarati, da se poklone caru Sulejmanu i velikomu proroku Muhamedu. Lahko nam je vjerovati, da je pri tom pala od strane kršćanâ po koja smionija i ponositija rieč, a to bijaše Turkom dovoljnim povodom, da pogaze zadanu vjeru. Branitelji biogradski budu svi posječeni. Srbe, što ih je dobio Sulejman tom prilikom u svoje šake, na koliko nisu bili i oni pogubljeni, premjesti on u Carigrad, a njihovim monahom dopusti, da sa sobom onamo ponesu osim njekih sv. slika i inih moći tielo sv. Petke, koje je bilo u njekoj biogradskoj crkvi. Te svetinje budu u istinu doskora u Carigrad prenesene, gdje im je patrijarh sa svojim svećenstvom i množtvom puka s pobožnošću u susriet izašao.

Dobivši Sulejman Biograd u svoju vlast razasla viesti o svojih dobitih ne samo na sve strane svoga prostranoga carstva, nego takodjer i njekim kršćanskim vlastim, s kojimi je bio u osobito prijaznih odnošajih. Tako odlikova on po ime Mletčane, a zatim i naše Dubrovčane, poslavši u Mletke u tu svrhu svoga čauša Chalila, a u Dubrovnik Alija. Jedni i drugi pako moradoše hiniti, kao da se vesele Sulejmanovim dobitim i napredku turskoga oružja. — Želeći pako Sulejman, da osvojene gradove na našoj medji ne samo stalno zadrži, nego da ih pače učini polugom za dalje napredovanje, odmah se postara za njihovo što bolje utvrdjenje, pri čem su morale robotati hiljade naroda iz okolnih prediela i u koju je svrhu upotriebljeno takodjer ruševinâ od njekih sriemskih gradova; zatim oskrbi spomenute gradove dovoljnim brojem topova i valjanimi posadami; a sve to učinivši povjeri Biograd, Šabac i Smederevo Balibegu, da ih kao sandjak drži i čuva.

Dok je Sulejman sve to izvadjao: dok je onako dugo Biograd obsiedao i poslje ga ujedno s drugimi gradovi učvršćivao i oskrb-

ljivao, neučini se sa strane kralja Ljudevita niti jedan pokus, da Sulejman bude odbijen i da mu se posao u obće pokvari. Mi znamo, kako je bilo kralju Ljudevitu i kako je bio težkom mukom samo nješto malo četâ oko sebe sakupio. Zato se nemožemo prečuditi njegovim suvremenikom, kako su se mogli onako strašno varati u svojih nadah, koje su polagali u njega i u njegove vojske. Ne samo takovi ljudi, koji su bili većma odaljeni od pozorišta, nego i oni, koji su imali dovolj prilike, da saznadu pravo stanje stvari, očekivahu pouzdano, da će kralj imati golemu vojsku i da će se s njom na Turke oboriti. Dok su Turci Biograd obsiedali, piše jedan, da je kraljeva vojska ponosita i silna; drugi jê već broji do 140.000, a nješto kašnje i sâm mletački poslanik izvješćuje svoju vladu, da će biti u kralja toliko vojske, da je nitko neće moći prebrojiti. Pri tom se pako na to računa, da će biti pomoći toliko i toliko hiljada iz českih zemalja, a isto tako od erdeljskoga vojvode.[1] Mi medjutim znamo, da su se ti ljudi ljuto varali. Nješto četâ bijaše istina u kraljevu taboru, nješto ih sakupi palatin Stjepan Báthori, a nješto opet vojvoda Zapoljski. Nu što je najžalostnije i najsramotnije: i te težkom mukom sakupljene čete ostadoše bez koristi. Báthori se bješe utaborio sa svojih njekoliko hiljada na dunavskoj obali naprama Petrovaradinu; nu buduć da mu je vojska bila premalena, nije se usudio sâm na Turke udariti. Trebalo je, da se s njim spoji vojvoda Zapoljski, koji je medjutim bio s priličnom vojskom do Lipe došao i tu se utaborio. Nu premda je Zapoljskomu po više puta poručivano toli od strane kralja Ljudevita, koli od strane njekih uglednijih velmoža, da što brže poteče k Báthoru i da s njim sjedinjen udari na Turke pod Biogradom, nehtjede se on ni maći iz svoga tabora. To njegovo ponašanje tumače si jedni od suvremenika iz njegove strašne mržnje proti palatinu Báthoru; drugi već dalje idu, te ga biede, da je već tada bio u sporazumljenju s Turci i da je sve samo na to mislio, kako da se budi kojim putem i načinom dočepa kraljevske vlasti, za kojom je već od njegda težio. Mjesec dana nakon izgubljena Biograda ovako pisa visoki česki

[1] O tem v. Sanuda, Ark. VIII. 121—32. U listu Orijevu, koji dolazi u Sanudu str. 126, ima izvornik i ovo: „Scriue, quelli vanno volentieri tutti in campo col rè. Ha uno exercito di 120 m. persone, ma non a danari.“ U listu pako od 5. rujna pisa isti Orio: „ . . il rè harà tanta zente in campo, che nemo dinumerare potrà“ (Moj prep. iz San.).

dostojanstvenik Zdeněk Lev z Rožmitala prijatelju svomu Petru z Rosenberka o ugarskih stvarih, o kojih je bio dobro ubavješten: „Gospoda ugarska i stanovnici toga kraljestva jako se svadjaju, i ako nebude osobite božje milosti, valja se bojati, da će oni bez pomoći drugih naroda malo obraniti i uspjeti. Nego to se čuje, da bi njetko izmedju njih rado imao, da naš gospodar (kralj naime Ljudevit) pade, morda da sâm vladarom postane: kao da bi istom on umio, da se dokopa vlade, Turkom se protiviti i to kraljestvo braniti.“ Česki velmoža misli tu bez dvojbe na Ivana Zapoljskoga, o kojem je opet drugi suvremenik, poznati nam Franjo Massaro, nješto kašnje ove znamenite rieči napisao: „To je drugi Ghasali. On nebi mario, da kraljevina pade, pak da ju zatim on pomoćju Erdeljaca natrag predobije i kraljem se učini.[1]

Priveo sam tako do konca svoje pripoviedanje o Sulejmanovoj vojni, koja se je završila toliko značećim osvojenjem Biograda.[2] Nemogu se medjutim rastati s tim predmetom, a da neučinim još jedne primjetbe. Čitatelj, koji je ikoliko vješt poviesti ovih vre-

[1] Glede Zapoljskoga v. Zaya 183; Vrančića III. 17; Georg. Sirm. 81. 93. Massaro kod Firnhab. 81; Palacký o. c. 389.

[2] Za poviest te vojne, a naročito za poviest obsiedanja Biograda upotriebio sam osim obće poznatih izvora i pomoći još i drugih manje poznatih i stranom nikako još neupotriebljenih izvora. Ovamo ide: odsuda proti Fr. Hederváru u Magy. tört. tár. VI. 7; Orio i Massaro kod Firnhab. 73. 76; Vrančić II. 14. 27; III. 16; Zay 161; Georg. Sirm. 88. 102; Šafařík, krat. srb ljetop. i hrv. ljetopisi u Ark. IV.; Tomašić i napokon množtvo podataka u Sanudu VIII. 116 do 140. — Sanudo bilježi (Moj prep.), da je bio čitan list Antonija di Zuane dala Seda iz Budima 15. ruj. „Scriue la noua dila perdeda di Belgrado, la qual è tenuta secreta; et come il rè va col compo ala volta di Serem . . .; aspetano il vayvoda transilvano, qual è in camin pocho luntan dil campo dil ré, et sarà un bellissimo exercito di 150 m. persone da fati . . . Belgrado è stà preso per non aversi potuto più tenir per non aver vituarie ne monizion, et mazauano li cavali, sichè si a dato a pati.“ Isti Sanudo bilježi (Moj prep) k 29. ruj. list iz Dubrovnika, pisan 12. od Lorenza Griti-a provedadoru dil armada, u kojem je rieč o predaji Biograda. Medju inim pisano je i ovo: „Et per uno frate, partì a dì 3, dice il render (scil. Biograda) è stà in questo modo: che poi preso il borgo le done e puti di quello e tutti se tirono in el castello con gran cridori, et che vene discordia tra Hongari et Seruiani, che erano nro 300 a quella custodia, e questo fò la causa si reseno a Turchi, et che Turchi rimase in la terra introno et . . Seruiani parte e restati e parte fato si Turchi.“

*

mena, bit će i sâm opazio već na prvi pogled, da se moje pripoviedanje u mnogih točkah bitno liši od onoga, što nam se je dosele ob istoj stvari obično pripoviedalo. Sve ostalo mimoilazeći jednu ću samo osobito iztaknuti. Tuberon, a za njim Brutus i Istvánfi i dalje ciela povorka kašnjih historika, kada govore ob osvojenju Biograda, biede Srbe mnogostrukim izdajstvom. U nje se uzdajući i u njihovu strašnu viersku mržnju proti Ugrom katolikom, odvaži se sultan, da udari na Biograd; oni mu doglasuju, da kraljevi ljudi privoze za Biograd hrane i bojnih potriebština, što je on dakako zatim zapriečio; oni ga poučavaju, gdje su slabije strane grada, koje će lašnje porušiti; oni mu predaju varoš, niti nepokušavši pravo da ju obrane; oni se napokon puštaju iz grada s njim u izdajničke dogovore o predaji sve bez znanja i proti volji vitežke posade, kojoj pod konac groze svojom većinom, ako i ona nepristane na ono, što su oni izdajnički i vjerolomno zasnovali. Tako po prilici biede Srbe spomenuti pisci. Ja od svega toga ni rieči neprimih u svoje pripoviedanje, jer mi je i ovdje valjalo sliediti onaj jednostavni ali toli važni zakon: da svaka, koja se daje kao historička istina, mora biti dokazi podkriepljena. Izvori pako, na kojih mi je valjalo osnovati moje kazivanje, govoreći o padu Biograda i o njegovih uzrocih i okolnostih, nebacaju na Srbe Biogradjane niti sienke kakove objede; ni traga tomu neima niti u Mletčanâ Orija, Massara i Zuana dela Seda, niti u Magjara Zaya, niti u Hrvatâ popa Jurja Sriemca, biskupa Antuna Vrančića, fratara Šimuna Glavića i Ivana Tomašića. Usuprot pako, kao što smo već vidjeli, umiju nam imenovati pravoga izdajicu, koji je Sulejmanu do dobiti pomogao, drugi izvori, kojim doista nemože biti prigovora s nijedne strane. — Nu ipak u redu poznatih mi suvremenika jedan se nalazi, koji povieda nješto po Srbe nepovoljna. To je njeki fratar, koji je bio u Biogradu, te je, odatle se u Dubrovnik povrativši, pripoviedao, kako su srbski varošani nakon izgubljene varoši sa ženami i djecom u grad navalili; tu da je zatim došlo do zavade medju njimi i medju Ugri, i to da je bilo uzrokom, poradi kojega se je Biograd predao. O naravi i povodu zavade nekazuje ništa pripoviedalac, koji nam je zabilježio navedene rieči spomenutoga redovnika; nu o izdajničkom kakovu činu neima ni tu nikakova traga. Moralo je medjutim biti ljudi, koji su navlastito u Dubrovnik donosili glasove po Srbe nepovoljne: u dobi pako, koja još nije bila vikla strožijemu izpitivanju viestî, a tim je više bila odana

pristranostim i predsudam, lahko je primano kao istina štogod se je donosilo. Takovo odkojekuda snašano kazivanje primi zatim Tuberon u svoj spis, a odatle predje ono dalje, naročito pako u knjige, koje su govorile o ugarskoj poviesti. Gubitak Biograda bio je vazda smatran golemom nesrećom, a podjedno isto tako velikom sramotom za suvremenike: je li dakle čudo, što su ljudi tako rado i bez mnogoga izpitivanja primali ono, čim se je dobar dio krivnje za propast Biograda na druge svaljivao? Medjutim, da pravedni budemo, treba nam otvoreno priznati, da se historici kritičnijega duha neotimaju za kojekakove izmišljene pripoviedke. Naprama Srbom u našem pitanju već je Engel nješto pravedniji; redovnik pako Katančić sasvim odbija proti njim navadjane objede. A što se još ponapose tiče magjarskih historika novijega vremena: Salamon, koji je imao priliku u svojih spisih o gubitku Biograda u kraće progovoriti, nespominje ni riečcom kakovo izdajstvo Srbâ; Horváth Mihály pako, koji ob istoj stvari obširno piše u svojoj poviesti, samo toliko veli: da je na nesreću nastala bila u Biogradu medju Ugri i Srbi razpra porad njekakove vierske stvari i da su Srbi usljed toga zahtievali, da se predade i onako već po More-u izdani grad. Nu koliko je za timi historici zaostao Szalay! On sliedi sliepo Istvánfija, te zatim dodaje sâm od svoga: da ponašanje Srbâ suvremeni ljetopisci nepripisuju toliko njihovoj kukavštini, koliko mržnji magjarskoga plemena. To je Szalay rekao, ali je dužan ostao kazati nam, gdje su oni ljetopisi, iz kojih je to naučio.

III.

Ljudevit razpušta vojsku i vraća se u Budim. Banom hrvatskim imenuje Ivana Torkvata Karlovića (listop. ili stud. 1521). Hrvatska na početku banovanja Karlovićeva. Sabor u Budimu o sv. Jelisavi 1521. Krunjenje kraljice Marije. Sabor u Slavoniji. Ljudevit traži tudje pomoći. Polazi u Česku počet. 1522. Turci osvajaju Oršovu. Keglević se odriče jajačkoga banstva. Hrvatski knezovi kao što i Ljudevit traže vanjske pomoći. Njem. sabor u Nürnbergu. Turci provaljuju u Hrvatsku i Kranjsku; osvajaju Knin (svibnja 1522), zauzimaju Skradin, ali od Klisa ih naši krvavo odbijaju. Turci mame Hrvate. Pomoć od njemačke države, naročito pako od nadvojvode Ferdinanda. Nürnberžki sabor pod konac 1522. Tu Ljudevitovi poslanici i Bernardin Frankapan. Ugovor od 22. pros. 1522. Česka počet. 1523.

Sulejman je postigao, što je ponajprije i ponajglavnije u svojoj vojni tražio. Ključ, vrata mu otvarajući upravo do srdca Ugarske,

nalazio se je u njegovoj vlasti. Učinivši zatim potrebite odredbe za osjeguranje svojih dobiti, mogao se je dati na izmaku mjeseca rujna na povratak prama Carigradu i to tim mirnijom dušom, što je imao dovolj prilike, da se o tom osvjedoči, da Ugri nisu kadri zadavati mu mnogo glavobolje.[1]

Ugre, koji su se bili na oružje digli na poziv svoga kralja, i ono malo stranih četa, štono su im bile u pomoć potekle, nalazimo još za kratko vrieme u taborih; ali zahman tražimo traga kakovu činu, koji bi se bio s te strane izveo. Kako se je prije započete vojne veća nada polagala u tudju pomoć nego li u svoju kriepost, tako se sada opet bacaše krivnja za nesreću, koja je postigla Ugarsku, ne toliko na one, koji su bili pravi krivci, koliko na druge, a nitko opet nebijaše obsipavan tolikimi osvadami, koliko Mletčani. Na nje se bacaše s raznih strana težka potvora, da su Sulejmana na boj pobudili i da su ga u njem različitimi načini pomagali, a napokon da su otrova poslali u kraljev tabor, kojim da se skonča i kralj i njegovi velmože. Mletački poslanik, koji je ujedno sa svojim tajnikom svojski o tom radio, da razprši te bez dvojbe netemeljite sumnje, broji medju ostalim i naše Frankapane, Anža i Bernardina, medju one ljude, koji su iz mržnje proti Mletčanom takove glasove o njih razprostirali, kao što opet s druge strane sa zahvalnošću spominje biskupa Tomu Nigra kanoti onoga, koji je i tom prilikom, kao što i drugda više puta jasno pokazao, da je prijatelj Mletčanâ. Došavši naime Niger nješto kašnje kao papinski poslanik za Ugarsku i Poljsku, uloži mnogo truda u to, da opere spomenutu ljagu s imena Mletačkoga.[2]

---

[1] V. rieči njeg. čauša Alija kod Sanuda, Ark. VIII. 135.

[2] Ob onom u tekstu spomenutom otrovu piše Orio iz Budima 28. kol.: da mu je pisao vel. kancelar iz kralj. tabora: „come per uno Sor. bohemo era stà auisato il rè, era stà portato da Venesia tosego nel campo di questa Mtà. per tosigar quella e altri signori;“ iz lista pako istoga Orija od 14. ruj. iz Budima vadi ovo Sanudo: „ . . . Dice . . de personaggi venuti nuovamente li, sono questi uno Capo polono et do di Frangipani, videlicet il conte Anzolo e il conte Bernardim, tien, siano stati questi Frangipani per l'odio hanno con la Sria. nostra.“ (Moj prep. iz San.). Izviešće Orijevo i Massar. kod Firnhab. 74. 84. — V. što ob onom otrovu piše Brutus (Monum. Hung. hist. Script. XIII. 135 i Dubravius Hist. Boh. l. XXX. (kod Praya, Ann. V. 71.). — O prijateljstvu Nigrovu prama Mletčanom v. još naved. Massar. izviešće str. 82. Secr. Cons. Rog. 3 stud 1523 vele o njem: Ovamo (u Mletke) je

Naše nam viesti u tih jadnih dnevih prikazuju još u najljepšoj slici upravo kralja Ljudevita. Videći on oko sebe nješto vojske, te želeći, da se štogod učini za sjegurnost države, zataji svojim četam žalostnu viest o gubitku Biograda, zatim pako dade proglasiti medju vojnike: da svaki stoj na svom mjestu i pripravan budi poći kamo se rekne, jer da je i on, kralj njihov, pripravan i svoju glavu izvrći svakoj pogibelji, u koju bi njim valjalo poći.[1] Sljedeći upute ljudi maloumnih uzdaše se donekle kralj Ljudevit, da će moći pokušati, nebi li kako Biograd Turkom opet oteo; nu tu nadu morade doskora zabaciti kao posvema taštu i bezrazložnu, te bi se bio sretnim scienio, da je vidio na svojoj strani samo toliko sile, koliko je trebalo za odbijanje ponovljenih neprijateljskih nasrtaja. Nu i za to se pokazivaše malo nade. Vojska mu bijaše malena, a k tomu slabo oskrbljena; medju vojevodami vladaše nesklad i neposluh, a napokon se pojavi u taborih njekakova zimnična bolest, s koje je mnogo svieta ginulo i koja je osim njekih zapovjednika i njega sama zahvatila. U takovih okolnostih nemogaše se dakako ništa učiniti. Samo nam se za Zapoljskoga veli, da se je bio utaborio već početkom listopada s malo hiljada vojske kod Iloka, da odatle brani zemlju, ako bi ju Turci od Biograda napali.

Kralja Ljudevita nalazim nakon izgubljena Biograda najprije u Muhaču, od početka listopada, a zatim u Pečuhu, gdje je morao već zbog svoje bolesti dulje vremena ostati. I u Muhaču i u Pečuhu nadje se uz njega nješto malo ugarske gospode, da se s njim po-

---

došao skradin. biskup, pap. poslanik u Ugar. i Polj. „e in Ungaria fece ottimo ufficio per nui, come lo fece in Spagna e a Roma“ (Ljubić. prep.).

[1] Orij. izviešć. u prijaš. bilješ. Isti Orio pisa 14. ruj.: da je kralju došla viest o padu Biograda, „la qual nova vien tenuta secretissime, aziò le zente, che vieneno in campo, non si smariseno e tornino. Et il rè a fato far cride per tutte le zente, vadi in campo, con promission di soa Mtà.: vol esser insieme con tutti e doue meterano la soa testa, etiam soa Mtà. vol metter la sua, sichè arà un grandissimo exercito, et zà lo ha, benche ancora tutti li Bohemi non sono zonti, che ne vien assai. Si aspetta etiam el vayvoda transilvano, qual zonto voleno andar a far la zornata col campo dil Turcho . . . Ne bisogna a ditti exerciti passar altra aqua che la Drava, sichè Hongari voleno passarla. Ne vien Bohemi in gran numero e tutti cridano: passar, passar la Drava!“ (Moj prep. iz San.). V. u 2. bilj. na str. 127 list Ant. di Zuane.

savjetuju, što bi valjalo činiti nakon težkih udaraca, što no ih je bio dušmanin državi zadao. Tu nam pokazuju izvori kralja Ljudevita, kako ljuto proklinje svoje bezdušne odgojitelje, koji su ga tako odgojili, da je sada sa žalošću sâm uvidjao, kako da nije dorasao svojoj golemoj zadaći; tu se je i sud sudio onim nevriednikom, koji su bili smatrani glavnimi krivci za propast Biograda, Hedervaru naime, Töröku i Šuljokom, te su oni bili proglašeni nevierniciî i izdajicami domovine, usljed česa je valjalo da im se uzmu sva dobra i imanja; tu je napokon Ljudevit dobio poruke od cara Karla, u koga je, kao što smo vidjeli, toliko puta a sve bez uspjeha pomoći tražio, i koji mu je sada poručivao, da nezdvaja, jer da će mu on drugom zgodom glavom u pomoć doći. Premda je i kralj Ljudevit morao znati, da se je car Karlo već uhvatio u koštac sa svojim takmacem, kraljem Franjom, to je on ipak po svoj prilici mnogo držao do dobivenoga od cara obećanja; nu s druge je strane opet dobro razumievao, da za sada nemože sâm držati ni ono malo vojske, što se je nalazilo u njegovu taboru. Stranom zato, što nije mogao te vojske plaćati, a stranom zbog spomenute bolesti, koja je sve opasnijom postajala, odpusti on njeke vojnike već iz Muhača, a ostale iz Pečuha. Nu kada je odpuštao te ostanke svoje vojske, medju kojimi se naročito spominju Česi, Poljaci i Niemci, uze od njih s prisegom utvrdjeno obećanje, da će se naći na 1. ožujka buduće godine opet pod njegovom zastavom. Boraveći u Pečuhu odluči jošte kralj Ljudevit, da će držati sabor u Budimu na 19. studena, da se tu učine potrebite odredbe za sjegurnost države. Napokon se vrati na 8. studena u Budim, slab jošte s posljedica pretrpljene bolesti. Tu ga primiše u svoje ruke lahkoumnici, medju kojimi je i opet prvi Jure Brandenburžki, koji su gledali da ga svakojakom zabavom odvrate od sjete i turobnih misli; nu doskora dodje s druge strane ozbiljnost vremena sa svojimi opomenami, koje su silile na triezne i zbiljske poslove. Da se je samo tim opomenam razumjelo![1]

---

[1] Georg. Sirm. 98. Vrančić II. 15. Zay 184. Izviešće Orij. i Massar. kod Firnhab. 74. 77. Sanudo, Ark. VIII. 137. U deposiciji Luke Hrvata, koja tu dolazi, treba dodati na str. 138 nakon rieči: „et poi me parti dal dito loco“ ove rieči: „a dì (5) dil instante et tornai una giornata in drieto a uno loco nominato.“ Sanudo VIII. 139. — Isti Sanudo bilježi k 2. stud. pismo Orijevo iz Pečuha, u kojem se veli, da je kralj odlučio razpustiti vojsku i da je sabor sazvao za 19. stud. „per meter una angaria universal

U toj kratkoj dobi, koja ide nakon izgubljena Biograda do povratka kraljeva u Budim, poviedaju nam izvori znatnih zgoda, naše se domovine ponaposeb tičućih, o kojih nam valja sada progovoriti.

Dok je Ljudevit jošte u Pečuhu boravio, stigoše mu žalostni glasovi, da su Turci naše njegdje u okolišu grada Jajca porazili i mnogo im štete nanieli;[1] odmah zatim pako pripravi se još veća zabuna i kralju i njegovim doglavnikom. U Pečuhu se na jednom nadju kapitan skradinski i kninski, koji su kralja ubavješćivali, da Turci smieraju udariti s priličnom silom na Skradin, Knin i Ostrvicu; buduć pako da rečeni kapitani nisu bili tako oskrbljeni bojnimi potriebštinami, da bi se bili mogli usuditi Turkom na put stati, zato izručiše kralju svoju zapovjedničku čast: da ih nestigne ljaga nevierstva, ako bi se i bez njihove krivnje zlo dogodilo s povjerenimi im gradovi. Kralj nehtjede medjutim primiti njihove ostavke, nego ih njekako sklonu, da se opet povrate svaki na svoje mjesto.[2]

Takovi s hrvatskih strana dolazeći glasovi imadijahu medjutim drugu mnogo znatniju posljedicu. I sliepac moraše već jednom uvidjeti, da se Hrvatska nesmije više ostaviti bez bana, i to ne samo porad sebe same, nego i porad svojih susieda. Zato se pripoviedaše u Pečuhu već početkom listopada, da je kralj banî imenovao Ivana Torkvata Karlovića, krbavskoga kneza, i biskupa zagrebačkoga

a tutto il regno sì per far a tempo novo exercito contra Turchi, come per aver danari per far il sponsalicio dila serma. regina;“ k 12. stud. pako stavlja Orijevo pismo iz Pečuha 26. listopada, u kojem da je Orio pisao: „ . . . et che l' imperador havia mandato per nontio a posta a dirli, che non dubitasse, perchè a tempo nuovo vegneria im persona ad ajutarlo . . . . Item scrive in campo dil re e grandissima febre tutti di una egritudine, per il che il re a licentiato li poloni e altri con promission e juramento de ritornar il 1. di marzo, et era etiam il rè di tal febre amallato . . .“ ; napokon navodi Sanudo ovo iz Orijeva pisma od 10. stud. iz Budima: „Come terzo zorno el sermo. rè zonse in quella terra . . .“ (Moj prep.). Istvánfi 63.

[1] U Orijevu pismu od 26. listop. veli se medju ostalim: „ . . . Come a (?) Jayza quelli Hongari erano stato ale man con uno bassa dil Turcho, restato a quelli confini, et è stà occision non pocha adeo quel capo. hongaro e fuzito con 7 cavalli . . . Item: Turchi in la barufa fata verso Jayza ha tra presi e morti . . 50, menato via anime 3000 et animali assaissimi“ (Moj prep. iz San.).

[2] Sanudo, Ark. VIII. 141.

Šimuna Erdöda, a pod konac istoga mjeseca ili barem prvih dana studena učini on u istinu banom Ivana Torkvata Karlovića.

Svi dosadanji historici, koji su išto spominjali o hrvatskoj poviesti ovoga vremena, uče jednim glasom, da je Ljudevit sada imenovao dva bana, rečenoga kneza Ivana Torkvata naime i k tomu još Franju Baćana; nu ja zabacujem to bez ikakova smionstva, te držim kao punu istinu, da je sada bio banom učinjen samo Ivan Torkvat Karlović: jer istodobni spomenici njega samo kao bana poznaju, a Franju Baćana pokazuju još tečajem njekoliko godina samo kao kraljevskoga peharnika, nikada pako, na koliko ih barem ja poznam, kao bana.[1]

Vele je znamenito, što nam kazuje poznati tajnik mletačkoga poslaničtva u Budimu Massaro o načinu, kako je knez Ivan Torkvat banom imenovan i pod kojim je uvjetom primio to dostojanstvo. I sami možemo misliti, a naši nam izvori to izrično kažu, da se je knezu Ivanu Torkvatu na dvoru kraljevu mnogo obećavalo, kada su ga pozivali, da preuzme bansko dostojanstvo, s kojim je bilo spojeno i zvanje glavnoga vojevode i zapovjednika u naših kraljevinah. Nu kao što je lahko bilo obećavati, isto tako bijaše mučno u tadanjem neuredjenu stanju državnih poslova obećanje držati, osobito pako ako se je radilo o novcu, koji je država imala davati na pomoć svojim dostojanstvenikom. Zato dobi i knez Ivan Torkvat, kada je preuzimao banstvo, samo mali dio od one prilične svote, koja mu je bila obećana u tu svrhu, da uzmogne držati svoju bansku četu vazda spremnu na obranu domovine; pak budući da je on dobro znao, da će i unaprieda biti i neuredno i nedovoljno podupiran, zato nehtjede na se preuzeti jamstvo za sve ono, što je

---

[1] Glede imenovanja Karlovićeva najodlučnija su izviešća kod Sanuda, Ark. VIII. 140 i 141, nu k prvomu od tih miesta valja uzeti iz Sanud. izvornika, da je ubilježeno k 1. prosinca i da je uzeto iz Orijeva pisma, a k drugomu, da je sadržano u pismu istoga Orija od 10. stud; zatim izviešće Massar. kod Firnhab. 81 i Sanudo, Ark. VIII. 138. — Glede Baćana ću samo toliko primietiti, da ga nalazim u mnogo izprava god. 1521. 22. 23. uviek samo kao peharnika i da nigdje neima traga nikakova, da bi on bio to vrieme kao ban radio, dočim se o banskom djelovanju kneza Ivana Torkvata toliko i toliko kazuje. — Rieči: de Banis Croatiae, koje dolaze u pismu kralja Ljudevita 24. ožujka 1522 (kod Praya, Ep. I. 151), ili morda još na kojem drugom mjestu, nemogu nas smesti uza suglasje ostalih izvora.

imalo doći pod njegovo okrilje, kada je banom učinjen. On se obveza samo na to, da će braniti povjerenu si kraljevinu od dušmana na otvorenom polju, za kraljevske gradove pako, kojih je još prilično mnogo bilo, nehtjede se zajamčiti, jer se je bojao, da neće dobivati tolike podpore, da bi mogao u svakom izmedju njih držati valjanu četu i sve ostalo, što je potrebito za obranu. Kraljevski gradovi dakle zadržaše i nadalje svoje zapovjednike, a banu bijaše dužnošću, da im bude na pomoć prema silam svojim; u ostalom se oni obraćahu za nuždne si pomoći i na samu kraljevsku vladu u Budimu, koja im je obično i zapovjednike davala.[1] Nu pri svem tom, što je Karlović samo ono obećavao, što je u tadanjih okolnostih kao čestit čovjek obećavati smio, bijaše kralj Ljudevit zadovoljan, kada ga je odpremao u svoju hrvatsku kraljevinu, iz koje su mu bili opet došli uznemirujući glasovi. Od Karlovića se očekivaše, da će učiniti za obranu povjerene si kraljevine što samo bude mogao; a mletački poslanik, koji nam kazuje za te nade, koje su bile stavljane u novoga hrvatskoga bana, nepropusti i tom prilikom primietiti, kao što su to i drugi činili po sto puta: da će, ako Hrvatska pade, najveće pogibelji sliediti i za ugarsku kraljevinu, i za mletačke i Ferdinandove zemlje.[2]

Kralj Ljudevit moraše biti tim zadovoljniji, što je njekako uredio vladanje u Hrvatskoj, jer su Turci neprestano dodijavali našim zemljam. Tečajem mjeseca listopada ili početkom studena provališe oni od Biograda u naš Sriem, tu se sukobiše sa Zapoljskim i porazišc ga, na što su mnogo roblja i pliena sa sobom odvukli. Isto po prilici vrieme bjehu drugi Turci napali Zagošće, imanje bana Karlovića, pak pošto su to poharali, vrate se na Bužane, te i odatle odvedu mnogo roblja. Koji dan kašnje udare na Frankapanska imanja, te učine silnu štetu osobito knezu Bernardinu,[3] koga smo nješto prije bili našli u Budimu, kamo nije doista u drugom poslu putovao nego upravo u poslu obrane, — a s kojim uspjehom: tko će to istom pitati?

---

[1] U prijaš. bilješ. naved. mjesto iz Sanuda VIII. 140. Massaro kod Firnhab. 81. Prisp. Sanudo VIII. 138 i Pray, Ep. I. 151.

[2] U 1. biljež. na str. 134 naved. Orijevo pismo od 10. stud. kod Sanuda, Ark. VIII. 141.

[3] Malo prije spomen. Orijevo pismo, u kojem izpravi po izvor. rieči: „venuti interim in Servia“ sa: „venuti iterum in Serimia.“ — Cod. Brera I. 124 (u Ljubić. prep.). Sanudo, Ark. VIII. 140.

Dok se je to zgadjalo, medjutim bješe prispio ban Karlović u svoju banovinu, i tu mu se doskora dade prilika, da stupi na polje djelovanja. Petar Keglević imaše u svojem gradu Bužinu mnogo turskoga roblja, do koga je došao u čestih borbah s Turci krajišnici. Dok je on u gradu Jajcu kao ban državnu medju branio, pobune se ti njegovi sužnji, poubijaju svoje stražare i obladaju gradom, u kojem su tamnovali. Na glas o toj zgodi pohiti ban Karlović k Bužinu, da s pobune robova nenastane morda još kakova veća šteta. Valjda što je malo vojske imao, — istom bo je bio primio čast bansku, — nedade se on na jurišanje grada Bužina, nego ugovori s njegovimi sadanjimi gospodari: da će mu oni predati grad i sve, što je u njem, a za to da im bude prosto da se vrate u svoju postojbinu. Bivši to tako ugovoreno, Turci odu, a Karlović preuzme grad i sve, što se je u njem nalazilo: što je pako preuzeo, to nješto kašnje vierno izruči Kegleviću, koji mu je to priznao i potvrdio osobitim pismom, sastavljenim pred čazmanskim kaptolom na 26. siečnja 1522. — To, što sam sada izpripoviedao o roblju Keglevićevu, uzeto je vierno iz njegova spomenutoga pisma, te zato možemo tim lašnje odbiti sve ono, što drugi njeki izvori tim povodom manje častna za Karlovića kazuju. — Keglević je u ostalom cienio izgubljeno roblje na mnogo hiljada dukata, te si je za to kašnje izprosio od kralja Ljudevita drugu naknadu.[1] — K svemu ću tomu dodati još jednu, koje nemislim ovdje potanje izpitivati, nu koja će morda komu drugomu dobro doći, a i nam će poslužiti za što točnije upoznavanje značajâ. U prije spomenutom svojem pismu od 26. siečnja 1522 veli Petar Keglević, da će do smrti biti zahvalan banu Karloviću za prijateljstvo, koje mu je izkazao, a jedva je prošlo nakon toga njekoliko tjedana i Keglević stupi kao tužitelj proti Karloviću, bacajući na nj strašne osvade, potvarajući ga naročito: da je oteo grad Krupu Tomi Bakaču i da je za vladanja Vladislavova po više puta Turke na pomoć zvao, da s njimi zatire banske čete.[2]

Kako se razabire iz zgode, upravo sada izpripoviedane, ostaje nam i u ovoj novoj dobi poviesti naše, koju možemo nazvati dobom bana Ivana Torkvata Karlovića, vojevanje s Turci glavnom

---

[1] Keglević. pismo u knjiž. jugosl. akadem. Tomašić, Ark. IX. 25. Kercselich, Not. 315.

[2] Pisma kralja Ljudevita 23. veljače i 25. kolovoza 1522 u knjiž. jugosl. akademije.

stvari, u kojoj su se ponajvećom stranom sile narodne trošile, te o kojoj upravo zbog toga i naši izvori još najobilnije govore. Revnije zanimanje oko drugih viših zadataka čovječanstva bijaše u takovih okolnostih, da pravo kažemo, upravo nemoguće, i to tim manje, što nisu mogli biti dovoljno zajamčeni zbog zavladavše već prije skrajnje neuredjenosti svih državnih odnošaja niti prvi uvjeti sjegurna obstanka i svakoga razvitka, osobna sloboda naime i nepovredivost prava. Kao što smo prije toliko puta spominjati morali za vrieme vladanja Vladislavova i Ljudevitova toli značajnu razvraćenost u svih državnih odnošajih, tako ju i sada nalazimo, još se jednom obazirući na promotrenu dobu, od smrti naime Berislavićeve pak do prvih dana banovanja Ivana Torkvata. Nasilje svake vrsti, vriedjanje tudjih prava i povlastica spada to vrieme medju svagdanje pojave.[1] A da je pri tom i u takovu stanju nesjegurnosti, nespominjuć ostalih odatle potičućih štetnih i pogubnih posliedica, vlasteoski podložnik najviše trpio, to se već samo sobom kaže. Nu ako je podložnikom bilo svagdje težko živovanje, to su oni morali biti upravo do zdvojnosti tjerani navlastito na onih stranah, koje su bile većma izvrgnute turskomu haranju. Kao što su prije po više puta podložnici iz takovih prediela bježali u tudju zemlju, tako nam se i sada pokazuje sličnih pojava. Takovim jadnikom, koji su ne od obiesti već za nevolju svoju otačbinu ostavljali, stavljao bi se na put njihov vlastelin: da nebude lišen ljudi, koji su mu radili i razne daće davali, te koje je mogao, ako je sâm bio čemu, u slučaju nužde i za bojne poslove upotriebiti.[2] — U takovih okolnostih naše domovine nemislim da je kaptol zagrebački ikoju korist izvadio iz povlastice kralja Ljudevita, kojom ga je nadielio 15. prosinca 1521, a koja je inače vriedna, da se na ovom mjestu napose spomene. Tu dopušća kralj kaptolu, da može za 10 godina na svih svojih imanjih kopati i izradjivati svakovrstne rude, kanoti zlatne, srebrne, bakrene, željezne itd., a od prihoda, koji bi se odatle dobio, da njemu ima davati samo navadni lucrum camerae.[3]

[1] Kao zanimivije slučaje spominjem samo povrede sloboštinâ Zagreba grada (u knjiž. jugosl. akad. ka g. 1520. 1521.) i kaptola zagreb. (Ark. zagr. kapt. 10, 52.)

[2] Sanudo, Ark. VIII. 130. To je mjesto u izvorniku ubilježeno k 5. rujnu.

[3] Ark. kaptola zagreb. 1, 20. Ima takodjer Marcelov. i Kercselich, Hist. 214, samo što je tu datum pogrešan. Prisp. Kovachich Suppl. II. 543.

Kao što se je na našoj strani i sada moralo najviše misliti na odbijanje turskih navala, isto tako uvidjahu ljudi i u Ugarskoj, a napose na dvoru kralja Ljudevita, da se ta stvar nebi smjela u nemar baciti. Ako ih i nije bilo mnogo, koji su se poduhvali gojiti nadu, da bi se moglo Turčinu opet oteti ono, što je prije malo mjeseci na državnoj medji osvojio, to je ipak moralo biti svakomu jasno, da se bojne stvari nebi smjele zapustiti već i zato, da državu nestignu novi udarci i novi gubitci. Zato i bijaše zbilja rieč o boju s Turčinom i u Ugarskoj na dnevnom redu.

Ljudevit bješe već prije odpravio, kao što nam je poznato, svoje poslanike ka kršćanskim vlastim: Jerolima Balba k caru i k zapadnim uzmožnim kraljem, a Ivana Statileja k mletačkoj republici. Usljed djelovanja jednoga tih njegovih pouzdanika, koje je bilo i s drugih strana podupirano, car mu posla već prije spomenuto obećanje, da će mu glavom u pomoć doći, a da se Mletčići sklonu na što izdašnije novčane pomoći, koje su se od njih poglavito i tražile, o tom nastojaše svom vještinom svojom spomenuti Trogiranin Statilej. Mletčani medjutim, i sami budući upleteni u talijanske razmirice, te imajući mnogo troška oko oružanja svojih galija, koje se nisu smjele zapustiti u očigled Sulejmanova napredovanja, nikako nehtjedoše pružiti znatnije pomoći. Osim 700 dukata, što su ih sasvim potajno dali i koji su se imali upotriebiti za Skradin i druga mjesta u Dalmaciji, i daljih 10.000 dukata nedobi Statilej ništa više, te pod konac mjeseca rujna bješe upravo odlučeno u mletačkom vieću, da se nemora s njim dalje ugovarati, pošto je pao Biograd, Šabac i razna mjesta po Sriemu.[1] — Budući te vanjske pomoći stranom neznatne, stranom pako neizvjestne, nastajaše za Ugre tim silnija dužnost, da već jednom sami svoje sile napnu za obranu svetinja svojih. Pak zbilja sada i u ovih okolnostih zbiše se u Ugarskoj stvari, kojim se je sviet na čas barem diviti morao. Na saboru naime, koji je bio sazvan, kao što već znamo, u Budim na dan sv. Jelisave 1521, pokaza plemstvo toliko pripravnosti na žrtve, da onomu, što je tom prigodom bilo učinjeno, slična primjera u poviesti neima. I oni izmedju plemićâ, koji su još nedavno u podpunom mrtvilu čamili, trgoše se na čas tomu samrtnomu snu iz naručja: silom pako, koja je toli divno počela

[1] Sanudo k 3. ruj. 1521 (Moj prep.). Isti u Ark. VIII. 133. Secr. Cons. Rog. k 20. i 28 rujna 1521 (Ljubić. prep.). Pray, Ann. V. 58.

bila djelovati, bijaše misao na izgubljeni Biograd i druge gradove, preko kojih se je Turčinu put otvarao do srdca Ugarske. A budući svakomu znano, da onaj dobitnik, koji je nedavno Biograd osvojio, strahovitom silom vlada, razumievaše isto tako svatko, da s njim neima boja, ako se i na ovoj strani neučine priprave prema njegovoj sili. Zato dozvoli plemstvo ovaj put izvanredne i osobito velike poreze od svojih podložnika i drugih neplemića; pak buduć da se je scienilo, da se niti tim putem nebi sabralo onoliko novca, koliko ga je trebalo za bojne svrhe, zato odluči ono još povrh toga, da će za ovaj put i prelati i velmože i plemići s ostalimi državljani svoje znamenite prispievke na žrtvenik domovine prinieti. Takovim ozbiljnim duhom budući ravnano sjeti se ono i kralja svoga, te i glede njega stvori više zaključaka, po kojih mu je imalo priteći toliko dohodka, da uzmogne i svoj dvor dostojno oskrbiti i svoju kraljevsku četu valjano sastaviti i urediti. Od izvorâ, iz kojih je imao kralj crpiti svoje osobite dohodke, jedan ću samo napomenuti, jer će se njemu trag još i kašnje naći u našoj poviesti. Već prije bješe uvedena zloraba, navlastito po savjetovanju kraljevskoga podblagajnika, pokrštenoga žudije Emerika Szerencsésa, da je kralj davao kovati loš novac, koji je imao za polovicu manje nutarnje vriednosti od dobroga novca jednake vrsti: pak to, što je već bilo uvedeno, i sada se dopušta kralju pod njekimi uvjeti. Dozvolivši plemstvo izvanredne poreze nadalje se postara shodnimi odredbami i za to, da se ono, što je dozvoljeno, u istinu i pobere i da se zatim upotriebi u one svrhe, kojim je bilo namienjeno, a ne da bude razgrabljeno od bezdušnikâ kao što je prije mnogo puta bivalo. Sve, što se bude sabralo, imaše se upotriebiti po volji plemstva u bojne svrhe, a naročito na to, da se skupi vojska, koja će izgubljene gradove natrag predobiti i navale dušmanske odbijati. Žalostnim izkustvom najnovijih vremena poučeno nepouzdavaše se plemstvo u svoj starodavni bojni sustav, po kojem je imao domovinu braniti plemić sâm glavom i svojom stavljenom i oružanom momčadi, nego sada bješe odredjeno, da se ima vojska najmiti ponajpače od Ugrâ, ali i od izkusnih inozemaca, a onoj davnoj dužnosti podvrgavaju se i sada samo visoki crkveni i njeki drugi veliki kraljevski dostojanstvenici: oni s obzirom na deseto, koje u to ime potežu, a ovi zbog plaćâ, koje im se u istu svrhu daju. Kralj se i ovom prilikom priznaje kao vrhovni vojevoda državne vojske; nu buduć da on nebi bio kadar, da na sve strane zadovoljava svim dužnostim

svoga uzvišenoga zvanja, zato se odlučuje, da će on ovaj put imenovati jednoga ili dva glavna vojevode, kojih će dužnošću biti, da vojsku kupe i na neprijatelja vode. Da se čim sjegurnije postigne svrha, koja je ovaj čas plemstvo oduševljavala, bješe još odredjeno, da kralj pozove na pomoć kršćanske vladare, kojim su bili priobćeni i zaključci, stvoreni ovom prilikom, kao dokaz, da se je i Ugrin sjetio dužnosti svoje. Napokon htjedoše stališi još pokazati primjerom pravedne strogosti, što čeka svakoga, tko bi se i sada oglušio glasu domovine i dužnosti svoje. Oni potvrdiše naime osudu, što ju je kralj već prije bio izrekao u smislu državnih zakona proti onim, koji su bili smatrani kao poglaviti krivci, što je izgubljen Biograd i Šabac; nu ujedno dodaše ipak ustanovu, da krivcem ostaje rok od 40 dana, do kojega im je prosto pred kraljem se oprati, ako mogu.[1]

Završivši stališi te najnuždnije poslove uputiše se u Stojni Biograd, da prisustvuju slavi krunjenja kraljice Marije. Tom prilikom dade se najprije kralj Ljudevit punoljetnim proglasiti, premda je istom bio u šestnaestoj godini, te položivši prisegu preuze sám vladu u svoje ruke. Zatim bješe obavljeno na 11. prosinca kraljičino krunjenje, okruni ju pako zagrebački biskup Šimun, koji je istom tom prilikom prvi put služio s velikom slavom misu in pontificalibus, pošto je već prije bio izprosio od pape veliko oproštenje za one, koji bi pri tom prisustvovali.[2] — Kralju se Ljudevitu skoro poslje

[1] Članke sabora daje Kovachich, Vestig 513. Vriedno bi bilo s njegovom edicijom sravnati iste članke, kako ih ima Sanudo na koncu 32. toma „in literis oratoris Hungarie die 19. Januarij 1521" m. v. (Moj prep.). Corpus Jur. neima svega, a meće sâm sabor u g. 1522: u tom pogledu v. Kovachich, Vestig. 507 i Suppl. II. 499. — Glede izdajica Biograda i Šabca: Franje Hedervára, Valentina Töröka i braće Šuljoka u kratko ću ovo primietiti. Oni se nisu opravdali: zato je kralj imao njihova dobra ili za se zadržati, ili drugim podieliti (Kovachich, Suppl. II. 554); nu Török i Šuljoki postigoše skoro kraljevu milost i tako se zasluženoj kazni izmakoše (Kovachich, Vestig. 615. Georg. Sirm. 99. Istvánfi 63), Hedervárova pako imanja kralj zbilja medju razne osobe podieli (Magy. tört. tár VI. 5 i sl.); nu god. 1525 i sami stališi zamoliše kralja, da i Hedervára na milost primi i sva mu imanja vrati!! (Kovachich, Vest. 615.)

[2] Engel, Gesch. der Nebenländ. IV. — 1—200. Sanudo k 24. pros. 1521 (Moj prep.). — Za Šimuna veli ono, što je u tekstu rečeno, Cuspinian (Font. Rer. Austr. Script. I. 414); Guidoto (kod Firnhab. 136) i Theiner (Slav. Merid. I. 575).

toga izpuni još jedna davno gojena želja. Turska vojna bijaše mu na putu, te nije mogao slaviti svadbu s vjerenicom svojom. Sada dakle odluči, da će i to učiniti na 13. siečnja 1522, a u svatove si pozva susjedne vladare, rodjake i nerodjake. U pozivnici, koju je bio upravio na mletačkoga duždu, veli izrikom, da zato želi što prije svadbu obaviti, da uzmogne dojdućega proljeća oko bojnih stvarih nastojati.[1] Ne malu radost moraše on imati pri tom još i s toga, što je mogao s privoljenjem svojihststališa supruzi svojoj kao kraljici doznačiti dovoljnu oskrbu.[2]

U jednom članku netom opisanoga budimskoga sabora ustanovljuje se, da za taj put imadu biti i u kraljevini Slavoniji sve one daće pobrane, što ih je isti sabor za Ugarsku dozvolio, te da zbog toga kralj što prije u Slavoniju odpremi svoje oratore oliti poslanike. Poslanike je valjalo ovamo poslati, da se njihovim ponukovanjem sklonu slavonski stališi, da svojim glasom povlade i potvrde ono, što se je glede njih a bez njih drugdje odlučilo; da li su pako bili ti poslanici u istinu na naše strane poslani oli ne, o tom se nemože s izvjestnošću govoriti. Godine 1522 kaže nam se sabor slavonskih stališa na 6. travnja;[3] nu da li je tu već bilo rieči o našoj stvari, toga nam izvori nepoviedaju. Poslje bijaše opet sabor u Križevcih ili pod konac god. 1522, ili pako na samu početku g. 1523. O tom saboru daje nam vele zanimivu ubaviest listina, pisana na 10. veljače 1523 a na ime Baltazara Baćana, Ivana Taha, Ivana Kastelanfija, Ivana i Ljudevita Pekra, Franja Nelepca i petorice plemića od Zemče. U toj izpravi ovako po prilici govore ti plemići ostalomu plemstvu slavonskomu: već mogoste čuti, koliku su nam pogrdu naniela nedavno nakon našega odlazka iz Križevaca njeka naša nebraća jedno po tom, što su njeke plemenite ljude težko izbila, a drugo još po tom, što su nam na uštrb i na sramotu odredila njeke dimnice (pecunias fumal.), da na naš trošak nastave s nami zavade i da iz našega tulca striele na nas odapinju. Zato odlučismo pozvati vas na stanak u Dolnje Zdence na 22. velj., da se tu posavjetujemo, kako bi se mogao liek naći proti učinjenoj

[1] Engel l. c. Sanudo daje k 27. sieč. 1521 m. v. pismo Ljudev. duždu od 20. pros. 1521, i tu veli kralj: „... ut eo liberius ineunte vere bello vacare possimus ... tercium decimum diem Januarij nuptiis celebrandis constituimus ...“ (Moj prep.).

[2] Kollár, Auct. Dipl. 317. Monum. Hung. hist. Dipl. I. 22.

[3] Listina od 15. trav. 1522 u knjiž. jugosl. akadem.

nam porugi i povredi. Dodji vas dakle svaki glavom, a medjutim nitko nedaj pobirati rečene dimnice.[1] Iz tih se rieči jasno razabire, da se je na saboru radilo o dozvoljenju novčanih pomoći — budi već u prisutnosti kraljevskih oratora, ili morda i bez njih; — isto je tako jasno, da se státiši nisu mogli u toj stvari složiti, te da je porez istom onda bio dozvoljen, pošto su se udaljili oni plemići, koji su mu se protivili; napokon nam i to kaže naša izprava, da su njeki od plemića, protivnih porezu, o tom raditi stali, da zaprieče izvedenje saborskoga zaključka, kojim se je imalo u njekoj mjeri u pomoć priskočiti najprečim potrebam države. O daljem tečaju te stvari negovore nam ništa naši izvori; nu slutiti možemo, da je napokon bila pobjeda na strani onih plemića, koji su odbijali od sebe svaki teret, oliti drugimi riečmi: da se je malo sakupilo od onih poreza, što ih je bio sabor dozvolio.

Ugarsko plemstvo bijaše, kao što smo vidjeli, barem dotle i patriotično i velikodušno, dok se je samo radilo o dozvoljenju novčanih pomoći; nu kada se je imalo pristupiti k djelu, t. j. k izvadjanju saborskih zaključaka, tada se dakako i tu pokaza u najgrdjoj spodobi ona trulež, koju smo već odavna vikli na toj strani motriti. Plemstvo i u povlasticah njemu ravno duhovničtvo brzo se pokaja za onu požrtvovnost, kojom se je bilo dobrovoljno podvrglo javnim teretom; sabiratelji porezâ po županijah i po gradovih postupahu u svojem zvanju i opet najvećom bezdušnošću: i tako se mogaše sakupiti od dozvoljenih poreza samo vele neznatna svota. Bijaše istina pojedinaca, kao što je palatin Báthori, nadbiskup Szathmáry i još ih njekoliko, koji su revno o tom radili, da se utjera što više od dozvoljenih pomoći; nu njihovo nastojanje mogaše tim manje uroditi željenim plodom, buduć da je bilo iznova mah preotelo pogubno strančarenje sve na štetu javnoga dobra. U tom pogledu bijaše i opet najviše pogibelji u postupanju Ivana Zapoljskoga, jer je on, bivši iznova uvriedjen u svojem nezasitnom častohleplju, zbog dozvoljenih poreza uzrujano plemstvo na sastancih oko sebe kupio i u njegovu ga odporu proti davanju odlučenih pomoći utvrdjivao.[2]

---

[1] Ark. zagreb. nadbisk. Pol. 11, 1.

[2] O tom daje obilniju ubaviest Pray, Ep. I. 149. 159. 163. Katona XIX. 348. Kovachich, Suppl. II 502. 516. Pray, Hist. II. 593. — Glede mjesta u Prayu, Ep. I. 152 i naročito rieči: Quod autem conventiculam illorum, koje su se obično razumievale o nje-

Kralj Ljudevit, a tako isto i mletački poslanik na njegovu dvoru, nemogoše niti onda pravo povjerovati u ozbiljnu i uztrajnu volju ugarskoga plemstva, kada su bili stvarani na budimskom saboru tolikom pripravnošću poznati nam zaključci, ter jedan i drugi malo dana nakon toga sabora vapiju u jedan glas i skoro istimi riečmi: da Ugarska mora podleći sili opet se na nju oružajućega dušmanina, ako joj nebude pomoći od pape i od drugih kršćanskih vladara.[1] Naravno je, da je ta njihova bojazan morala sada sve većma rasti, čim je s jedne strane sve jasnije bivalo, da se Ugarska nemože pravo osviestiti i na snažniji život probuditi, a s druge su od dana do dana glasovi dolazili, da se Turčin ne samo u susjednih predjelih oruža, nego da još veće priprave čini u cieloj svojoj carevini, za koje se sada dakako još ni slutilo nije, da su namienjene ne Ugarskoj već mogućemu Rhodu.[2] Buduć pako da je kralj Ljudevit bio o tom podpunoma uvjeren, da se u slučaju novoga boja s Turci nikako nebi mogao osloniti na vojnu snagu same svoje ugarske države, zato mu sada nebijaše preče brige, nego kako bi si pribavio što izdašnijih pomoći od ostaloga kršćanstva, pomišljajući pri tom naročito i prije svega na zemlje svoje česke krune, zatim na cara Karla i na njemačke knezove i stališe i napokon na papu i na Mletčane.

Česi pozivahu već od dulje vremena Ljudevita u svoju zemlju; nu tomu njihovu zahtjevu stavljahu se na put razne prepone od ugarskih savjetnika njihova kralja, dok nije napokon bilo to neovlašteno uplitanje u njihove poslove raztepeno grožnjom: da se

kakovu sastanku Zapoljskoga s hrvatskimi bani, valja mi ovdje naročito primietiti: da Pray u svojoj razpravi o Vran. prioratu (na str. 81), kamo je po prvi put bio uzeo iz izvornika dotičnu listinu, neima illorum nego illam, po čem dakako dolazi sasvim drugi smisao, i to takov, da se već ne može misliti na kakov sastanak Zapoljskoga s bani. — O zavadah i zabuni medju velmožami i plemstvom govori i Orio u pismu od 1. i od 26. prosinca 1521 (Moj prep. iz Sanuda).

[1] Ljudevit pismo kralju Sigismundu 27. prosin. 1521 kod Engela, Nebenländ. IV. — 1—200. U predidućoj bilješ. navedeno pismo Orijevo od 1. prosin. 1521.

[2] Glede viesti o pripravah tur. idućih na konac g. 1521 i na početak g. 1522 v. u gornjoj bilješ. naved. kraljevo pismo. Ob istoj stvari govore Orijeva pisma od 3. siečnja; 14. velj. i 20. velj. 1522 (Moj prep. iz Sanuda), u kojih se veli, da se Turci pripravljaju kod Biograda i da je sâm Sultan već do Drinopolja došao sa svojom vojskom.

Ljudevit neima uzdati u nikakovu pomoć proti Turkom iz svojih českih zemalja, ako već jednom nezadovolji želji českih stališa. Kralj se dakle napokon odluči, da će poći u Česku: da se tu zadobavi željene pomoći za tursku vojnu, te da podjedno istom prilikom na bolje uredi stanje svoje češke države i da si suprugu ovjenča takodjer českom krunom. On se dade na put na 24. velj. 1522, a 28. ožujka prispije u Zlatni Prag.[1]

Dobrom kobi mogaše smatrati kralj Ljudevit, što ga je na putu još u Ugarskoj zateklo pismo cara Karla, u kojem mu se je unapried obećavala pomoć od strane njemačke države, za koju je bio u tu svrhu na 12. veljače razpisan sabor u Nürnberg za mjesec ožujak, ka kojemu su saboru bili očekivani i Ljudevitovi poslanici. Ljudevit sâm pako od svoje strane razpisa već iz Holiča česki sabor, kojemu je želio predložiti svoje iskanje.[2]

Za odsutnosti kraljeve imaše upravljati državnimi poslovi palatin Stjepan Báthori kao imenovani kraljevski namjestnik i glavni vojevoda. On se mogaše kralju pohvaliti skoro nakon njegova odlazka iz Budima, da je uza svu oskudnost državne blagajne njeke zapo-

---

[1] Za bolje razumljenje izvorâ i zgoda, o kojih će se dalje govoriti, dodajem ovo o putovanju Ljudevitovu. Na 28. velj. bijaše on u Ostrogonu (Sanudo k 20. ožuj. u mojem prep.); 4. i 6. ožuj. u Holiču (Palacký 404. Kovachich. Suppl. II. 502); 8. – 12. ožuj. u Brnu (Sanudo k 6. trav. u mojem prep.); 24. ožuj. u njem. Brodu (Pray. Ep. I. 149.). Glede boravljenja Ljudevit. u Českoj i njegova ondašnjega poslovanja v. u ostalom Palackoga V. — 2 – 398 i sl. Sr. i Engel, Nebenländ. IV. – 1 – 200. i izviešće Massarovo kod Firnhab. 77. Nješto zanimiva daje takodjer Orio, koji je kralja u Česku pratio, u svojih izviešćih od 14. i 28. velj., 12. ožuj, 1. trav., zatim u onih, koja su ubilježena k 23. svib., k 3. i 25. srp., k 13. i 20. prosin. 1522 i k 6. velj. 1523 (Sanudo u mojem prep.). Kao njeku osobitost bilježim još to, da Sanudo navodi gori spomenuta Orijeva izviešća, što ih je upisao k 3. i 25. srp., kao letere, date in Bohemia a Xagabria! Jedno je tih pisama sjegurno pisano mjeseca lipnja, a tada je Orio bio bez dvojbe u Pragu, jer je tu kralj boravio: po tom bi se dakle imalo pogoditi, šte je ona Xagabria in Bohemia. Nu nije li Sanudo izcrpljujuć Orijeva pisma sâm u pomutnji napisao Xagabria mjesto Praga?

[2] Palacký o. c. 404. Ranke, Deut. Gesch. im Zeitalter der Reform. 1869. II. 29. Orio pisa već 28. veljače iz Ostrogona: Hanno (Ugri) grande speranza in lo ajuto, li ha mandato a prometer la cesarea Mta. di 20 m. fanti et 300 pezi di artellarie et la persona di don Ferando suo fradello“ (Sanudo k 20. ožuj. u mojem prep.).

vjednike pograničnih gradova oskrbio, a u druge njeke gradove da je stavio vješte i pouzdane zapovjednike. Nu u istom pismu, u kojem je kralja o tom izviestio, morade mu takodjer saobćiti tužnu novinu, da je Turčin Oršovu osvojio i da obsieda grad Peć.[1] Kralj Ljudevit, uznemiren timi glasovi, te bojeći se, da neprijatelj još i dalje neposegne, opominjaše palatina Báthora u svojem listu iz Njem. Broda 24. ožujka, da se što bolje postara za one osobito strane, kojim je Turčin najvećma prietio. Tu se on sjeti ponajprije grada Jajca. Za oskrbu toga prevažnoga mjesta bješe se već i sâm Báthori ponješto postarao, kao što se razabire iz njegova pisma od 15. ožujka 1522, u kojem poziva zagreb. biskupa, da pošalje svoju četu, koja će pomoći, da se u grad unese što je bilo za nj pripravljeno; nu ako je to i bilo sretno izvedeno, to ostajaše jošte neriešen glavni posao: Jajcu trebaše naći i dati valjana bana. Dosadanji ban jajački, Petar Keglević, koji je čestito zastupao svoje mjesto, bješe već prije izjavio kralju Ljudevitu, da nikako nije voljan dalje zadržati svoje časti: zato se sada nalaže Báthoru, da odpremi njekoga Gelethfija, da preuzme banstvo iz Keglevićevih ruku; pak premda sâm Ljudevit mora priznati, da je Gelethfija samo zato banom učinio, što nije mogao naći drugoga boljega i vrstnijega, to se ipak imaše tomu novomu banu povjeriti osim Jajca još i Banjaluka i Vrbas.[2] Nadalje poziva kralj svojega namjestnika, da se njekako naredi sa senjskim kapitanom, Grgurom Orlovčićem, i da se tako isto postara, kako će bud već kojim načinom oskrbiti hrvatskoga bana i one zapovjednike, koji su držali hrvatske gradove; ako pako ti zapovjednici nikako nehtjednu ostati na svojih mjestih, — naravno zbog toga, što im se nepružaju od države nuždna sredstva, — to neće biti druge, veli kralj, nego da ban preuzme kraljevske gradove.[3]

---

[1] Mnogi su si glavu razbijali, gdje da se ima tražiti grad Peech, koji se spominje u Ljudevit. pismu kod Praya, Ep. I. 149 (v. Szalaya III. 530; Jászaya 277.); po mojem pako sudu najbolje nas upućuje sâm Ljudevit u listu kod Engela, Nebenl. IV. — 1—200, gdje da ga tražimo.

[2] Ark. zagreb. nadbiskup. Pol. 10, 1. Pray. Ep. I. 149. Keglevića nalazim zadnji put s banskim naslovom u listini od 23. velj. 1522 (Knjiž. jugosl. akad.). Gelethfi mi nije dalje poznat. Još svraćam pozornost prijatelja poviesti na izpravu od 10. listop. 1522 (Katona XIX, 388), u kojoj se jajačkim banom zove Ivan Tah.

[3] Pray, Ep. I. 149.

Lahko se pojima, da se tim putem, odredbami naime kralja Ljudevita i njegova namjestnika niti iz daleka nije zadovoljilo onim priekim potrebam naše domovine, koje su postajale s opasnoga turskoga susjedstva; tomu pako bijaše jednom od najvažnijih posljedica, što su pojedini hrvatski knezovi i sada na svoju ruku izvan države tražili prijateljâ i pomoćnikâ, kako se je već kojemu vidjelo da će doći do cilja. Sâm ban Karlović, kao što je prije stajao s Mletčani u osobitu prijateljstvu, tako i sada primaše od njih novčane pomoći, za koje je imao držati oružanu četu, koja je štitila njihov posjed u Dalmaciji.[1] Ali na iste te Mletčane obrati se sada poradi nuždne si pomoći i njihov njekadanji žestoki protivnik knez Bernardin Frankapan. Još prije malo vremena polagaše on sve svoje uzdanje u cara Karla i brata mu nadvojvodu Ferdinanda; nu buduć da mu se nisu izpunile nade, koje je na tu stranu gojio, evo ga sada mjeseca ožujka u Mletcih, gdje uvjerava dužda i mletačko vieće, da unaprieda neće niti on, niti njegovi sinovi nijednoj vlasti služiti već jedinoj mletačkoj. Ali uzalud mu sve to uvjeravanje. Duždd ga odlikova osobitim načinom; reče mu puno liepih rieči; ali napokon u glavnoj stvari, poradi koje je bio u Mletke došao, glede iskane naime pomoći bješe mu rečeno: da mu te nemogu Mletčići za sada dati, jer da i sami imadu toliko troška za boj u Italiji i za oružanje svojih galija; neka Bernardin nastoji, da car učini mir u kršćanstvu, pak tada će doista dobiti potrebitu pomoć.[2]

Od većega zamašaja, nego li je bilo to nastojanje pojedinih odličnijih hrvatskih knezova, imaše biti râd sama kralja Ljudevita oko nabavljenja izvanjske pomoći. Ljudevit nastojaše u istinu mnogom revnošću ponajprije oko stališâ svojih českih zemalja, da u njih izhodi za tu stvar što povoljnije zaključke; kada je pako nadošlo vrieme njemačkomu saboru u Nürnbergu, odpravi on onamo svoje poslanike, koji su imali skloniti njemačke knezove i stališe na što izdašniju pomoć. Činilo se je doista, da se Niemci neće oglušiti

[1] Sanudo, Ark. VIII. 107. 173.

[2] Vidi što sam o tom napisao u Radu XIII. 75; ovdje samo dodajem, da je ondje pripoviedano osnovano na Sanudu, Ark. VIII. 144—7 i Secret. Cons. Rog. 18. ožuj. r. g. (u Ljubić. prep.). Sanudo ubilježi još k 25. ožuj., da je taj dan bio s duždom u crkvi sv. Marka uza poslanika papin., francuz., ferar. i mantovanskoga „per sesto il conte Bernardin Frangipani, vestito ala ungarescha con vesta di veludo paonazo scufia in testa“ (Moj prep.).

vapaju, dolazećemu s iztoka. Pošto su bile ponajprije naredjene molitve i crkveni obhodi, „da božje milosrdje odvrati od nas srdjbu, koju smo zaslužili našom krivnjom i opačinom," bude saboru priobćena 7. travnja careva odluka, u kojoj je izjavljivao, da je pripravan za tursku vojnu ustupiti onu pomoć od 4000 konjanika i 20000 pješaka, što su mu ju striliši bili dozvolili za tako zvani rimski put. Knezovi i striliši pristanu na tu carevu ponudu; ujedno bude odlučeno, da će se sastati svibnja mjeseca u Beču povjerenici s njemačke i s Ljudevitove strane, da potanje ugovore i opredicle sve, što bi se ticalo naumljene turske vojne. Nu buduć da je Ljudevitovim gradovom na krajini trebalo što brže pomoći, to bude odredjeno, da se odmah odašalje dostojan broj momčadi za one gradove i prelaze, kojim je dušmanin najvećma grozio; glede one glavne pomoći pako, koja je bila Ljudevitu obećana, bude sada odlučeno, da će se za sada od nje na noge staviti poldruga četvrtina pješaka, koji će ostati u službi tri mjeseca, ali samo tako, da i Ljudevit stavi na svoj trošak isto toliko vojske iz svojih českih zemalja. — Kralj Ljudevit dobi glas o glavnih zaključcih Nürnberžkoga sabora već 20. travnja, i to preko svojih poslanika, senjskoga biskupa Franje Jožefića i Stjepana Esterháza; a kako se je sâm nada tim veoma razveselio, nehtjede ni časa počasiti, da i svojim Ugrom nepriobći radostne viesti, nebi li tim i nje potaknuo na veću revnost. U svojem pismu od 22. travnja ubavješćuje ih on o zaključcih njemačkoga sabora; dodaje zatim, da su mu njekoji knezovi na svoje ime još i veće pomoći obećali, nadvojvoda Ferdinand pako da mu je obećao, da će ga pomagati svom svojom snagom i da će, ako bude nuždno, i sâm na vojnu doći; još kazuje Ljudevit, što je u českih zemljah već postigao i čemu se još nada; a napokon izjavljuje, da je pripravan sve — i isti svoj život žrtvovati za svoju državu. Učinite dakle i vi, što se od vas očekuje; položite dozvoljene poreze, da se uzmogne domaća vojska za vremena sastaviti: jer koje će ruglo biti za vas, ako vas preteku stranci, koji su me svojimi obećanji razveselili? Te rieči medjutim, kojimi Ljudevit završuje svoje pismo, nenadjoše nikakova odziva.[1]

[1] Pray, Ep. I 149. 154. 159. Neue u. vollständ. Sammlung der Reichs-Abschiede. Frankf. 1747. II. 243. Monum. Hung. hist. Diplom. I. 24. Palacký V. — 2—409. Ranke o. c. II. 29. Bucholtz, Gesch. Ferdinand des Ersten. II. 39.

Isto po prilici vrieme, kada je Ljudevit pošiljao svoje poslanike na Nürnberžki sabor, bješe odpravljen Stjepan Brodarić, pečujski predstavnik, koga ćemo odsele često nalaziti u važnih poslanstvih, k mletačkoj republici i k novomu papi Hadrijanu VI., koji je bio početkom godine zamienio prijašnjega papu Lava X. Znamo, da Brodarić u Mletcih ništa nije opravio. Bivši naime on pušten pred vieće na 26. trav., da se predstavi i da razloži svrhu svoga poslanstva, dobi zatim na 3. svib. odgovor prema zaključku, koji je bio učinjen dan prije toga; a u tom odgovoru bješe mu rečeno: da Mletčani nemogu pružiti kralju iskane novčane pomoći i da će mu ju moći dati istom onda, kada se kršćanstvu mir povrati, o čem u ostalom i oni rade. Dobivši za se 50 zlatih dukata odputi se Brodarić dalje, da dodje do pape.[1]

Radilo se je dakle na raznih stranah o tom, da se nadje pomoći Ljudevitovim državam za njihovu borbu s toli opasnim neprijateljem; nu ako je što i bilo obećano s koje strane u tu svrhu, nije od toga bilo Hrvatom barem prve polovice g. 1522 nikakove koristi, te su oni morali to vrieme i opet sami držati težke udarce obćega dušmanina. Znalo se je već pod konac g. 1521, a još većma početkom g. 1522, da se susjedni Turci iznova oružaju, kako će udariti na Hrvatsku i da će naročito kušati, da osvoje Skradin. Zapovjednik toga grada, zlo oskrbljen kao obično bojnimi potriebštinami, iskaše pomoći u susjednoga mletačkoga kneza u Šibeniku; pak buduć da su si Mletčići morali priznati, kolikim bi i za nje bilo udarcem, da se Turčin ugnjezdi u Skradinu, to se osmjeliše sasvim tajno naložiti rečenomu svojemu knezu i general. provedituru u Dalmaciji Angjelu Guoru, da zgodnom prilikom pruže nješto pomoći Skradinjanom. Medjutim, ako je što i učinjeno usljed toga naloga, to se tim opasni položaj Skradinjanâ nepromieni na bolje. Nevideći oni načina, kako bi obranili svoj grad, ako Turčin na nj udari, odašalju ka kralju Ljudevitu svoje sugradjane, plemenitoga Jurja Stanšića i Mihaila Škvorlića, koji su imali na njihovo ime kralju gradske ključe predati s molbom, da on preuzme grad u svoje ruke i da se dalje sâm stara za njegovo uzdržanje, pošto su oni usljed tolikoljetnih turskih nasrtaja toliko svojih drugova izgubili, da sada već nemogu smoći toliko sile, koliko bi je trebalo, da se grad sačuva, a s druge strane opet nikako nebi htjeli, da ičim

[1] Sanudo k 26. trav. i 3. svib. (u mojem prep) i Secr. Cons. Rog. 2. svib. (u Ljubić. prep.).

okaljaju svoju viernost naprama kralju. Buduć da se njihovi rečeni poslanici dugo nisu doma vraćali s kraljevim odgovorom, a medjutim su se Turci iznova počeli gibati, tako da su ih već u Sinjskih predjelih vidjali: zato odpravi knez skradinski Marko Jušić s ostalimi Skradinjani na 29. ožujka novoga poslanika, Baltazara Stipšića, koji je imao iznova moliti, da kralj dopusti Skradinjanom, da s poštenjem izadju iz grada, koga na njegovoj službi stojeći braniti nemogu.[1] Skradinjane medjutim minu za ovaj čas pogibelj, koje su se toliko bojali. — Malo prije mogosmo vidjeti, koli su oprezno postupali Mletčani, da na nje nepade sumnja, da ičim vriedjaju mirne odnošaje prama Turkom, kojih je novo zajamčenje sa sultanove strane upravo u tih dnevih u Mletcih bilo proglašeno. Tako su oni radili i prije, a tako će raditi i unaprieda; nu zato će im se i od turske strane opetovano izjavljivati, da car želi s njimi mir držati, te da se zato neimaju bojati za svoju Dalmaciju.[2] — Tako radeći Mletčani naravno da su se našli u velikoj neprilici, kada se je ban Karlović pojavio oko polovice mjeseca veljače na njihovu trogirskom zemljištu, vraćajući se iz turskih prediela s bogatim plienom.[3] — Kao što je tom prilikom sve radostno poziralo na vraćajuće se banove vitezove, tako ne zadugo poslje toga tužno zacvili ne mala strana Hrvatske i susjedne Kranjske. Prvih dana mjeseca travnja provale turski čopori iz Bosne u Hrvatsku, te držeći se pravca preko njekadanjega tako zvanoga gorskoga kotara zagreb. županije projure najprije državu kneza Bernardina Frankapana do Grobnika. Tu skrenu uzduž istarske medje prama Pivki i na samu cvjetnicu (13. trav.) dopru do Slavine. U tom mjestu pjevaše upravo svećenik svojim viernim muku Gospodnju: Turci ga odvuku od žrtvenika i s njim zajedno zarobe mnoge od njegova puka. Odatle podju Turci harajući i plieneći prama Postojni, zatim udare na Luže, pak na Ribnicu i dalje na Kočevje, te onda predju na hrvatsku zemlju, da se preko nje vrate plienom bogati u svoju postojbinu. Kranjska gospoda bjehu digla u hitnji nješto malo momčadi, s kojom su doprla do Ozlja, nemogavši ipak stići neprijatelja. Nu dočim se Turčinu s te strane ništa nije moglo učiniti, naši mu ipak na put stadoše. Ban Karlović bješe sakupio 2000 konjanika,

[1] Sanudo, Ark. VIII. 143 – 5. Pray, Ep. I. 156.

[2] Sanudo bilježi k 8. trav., da je proglašen ponovjeni mir sa Sultanom (Moj prep.). Vidi napried str. 89.

[3] Sanudo, Ark. VIII. 146.

te s njimi udari na zgodnu mjestu na vraćajuće se Turke, nješto ih posieče, a što je još vrednije, prisili ih, te su morali barem njeki dio ugrabljenoga pliena i roblja našim ostaviti Medjutim golema bijaše ipak šteta, što su ju Turci tom prilikom učinili stranom, kao što je rečeno, u Kranjskoj, stranom pako u Hrvatskoj i to navlastito na imanjih kneza Bernardina, na koga su u ostalom za malo dana poslje toga dušmani opet udarili i nove mu štete nanieli. Suvremenik Niemac, koji nam pripovieda o toj turskoj provali, na koliko se ona odnosi na Kranjsku, ljuto se tuži na nemar kršćana, koji dopuštaju, da im braća budu tako grozno progonjena i mučena. Svatko samo svoje gleda, veli on, i nemari za pogibelj drugim grozeću, te nehajno čeka, dok se plamen i njegova krova neprimi.[1] — Nakon te jedne bure, koja je bila strašno zahvatila i Hrvatsku, postiže hrvatski uarod doskora još mnogo veća nesreća, jer je Turčinu pošlo za rukom, da ugrabi njeka od onih miesta, koja su dosele bila odličnimi braništi za narod na prekovelebitskih stranah. Bosanski baša podje na osvajanje pod konac mjeseca svib., te najprije udari na grad Knin. Branitelji toga grada, premda su bili srčani i hrabreni, odmah uvidiše nakon njekoliko neprijateljskih juriša, da se nemogu održati proti neprijatelju, koji je imao u svojoj vojsci do 25.000 momaka. Oni se dakle predadu na 28. svibnja u oči Spasova dne pod taj uvjet, da im bude život prost i sjeguran. Na glas o tom, što se je zbilo s Kninom, ostave nevoljni Skradinjani, kojih smo žalostno stanje malo prije upoznali, svoje nedovoljno utvrdjeno i još lošije oskrbljeno mjesto, te njeki potraže utočište u Šibeniku, a njeki pribjegnu na more; baša pako dodje i stavi u Skradin svoju posadu od 500 ljudi. Turci su svakojako gledali, da primame naše Kninjane i Skradinjane, da ostanu u svojoj postojbini, uvjeravajući ih, da se neće ino od njih iskati, nego da caru daju harač, a u ostalom da budu prosti i da svatko svoje

[1] Sanudo k 15. 18. 26. i 30. trav. (Moj prep.) i u Ark. VIII. 149. Prema viestim, sadržanim na ovom potonjem mjestu, treba osobito uvažiti k 26. trav. ubilježeno pismo iz Raspa od 22. i. m. od ondašnjega kapitana, koji piše: „Come havea auto nova, che il conte Zuane di Corbavia havea trovato Turchi verso la Sava(?) et è stato ale man con lhoro, di qualli ne havia tagliato a pezi da cavalli 1000, et andava driedo seguendo la vitoria..“ U pismu, ubilježenom k 30. trav., koje je pisao koparski proveditur, veli se, da su se Turci vratili i uzeli Bernardinu 2 grada. — Valvasor T. IV. 421. Kirchmair u Font. Rer. austr. Script. I. 458. Š. Glavić u Ark. IV. 44.

slobodno drži; nu našim se Hrvatom nije dalo pod nijedan uvjet Turčina priznati kao svoga gospodara. Dobitnik baša nedade se medjutim ničim smesti u svojih osnovah, nego odluči odmah dalje poći. Uzdajući se u svoju silnu vojsku, te ohrabren dosadanjim dobrim uspjehom svoje vojne osmjeli se on zapovjediti svojim četam, da se odmah zapute na Klis. Nu o tvrde hridi toga grada razbiše se turske glave i tu bješe golema turska sila slavno nadvladana nadahnutim junačtvom hrvatskih vitezova. Znamo već silu i broj turske vojske, a za Klis nam se veli, da ga je branilo do 300 po izbor junaka, koje je vodio i ravnao knez Petar Monoković, koga su tu mjesto sebe bili postavili i po mogućnosti oskrbili kliski kastelani i ujedno senjski kapitani Grgur Orlović i Petar Kružić. Turci počmu na grad udarati po svoj prilici već 3. ili barem 4. lip. Žestok bijaše svaki njihov juriš, ali zato još s većim oduševljenjem odbijahu branitelji svaku navalu, nalazeći liepu pomoć u svojem plemenitom trudu u položaju i tvrdinji svoga grada. U braniteljâ bijaše toliko divne hrabrosti, da su zgodnim časom iz svoga gnjezda izletali, te se natrag vraćali sa znakovi svoga izvanrednoga junačtva, sa zastavami i topovi, koje su dušmaninu oteli. Timi zastavami i usječenimi turskimi glavami kitili bi oni svoje zidove, na što bi opet Turci još s većom jarošću svoje juriše opetovali. Tako prodje već mnogo dana u krvavom boju; a napokon uvidi turski zapovjednik, da ludo gubi vojsku, te da nije nade, da bi postigao cilj svoj. Izgubivši više stotina od svojih momaka okani se on daljega obsiedanja, te ode 18. lipnja izpod Klisa „malo počten“, kao što veli naš Glavić, ili sa svojom velikom sramotom, kakono reče suvremenik Talijan. Sramote tû pretrpljene nemogoše Turci pregorjeti, te zato svaljivahu svu krivnju svoga neuspjeha na Mletčane, biedeći ih, da su Klisanom iz Spljeta pomagali i hranom i momčadi. Mletčani upotriebiše dakako sve moguće načine, da odbiju od sebe tu osvadu, pak i uspješe u tom na toliko, da su ih Turci iznova uvjeravali, da će sultan prama njim vierno držati svoja obećanja. Jedan je samo izvor, koji veli, da su se Turci još jednom bili povratili pod Klis na početku mjeseca srpnja; nu kako o tom neima drugdje nikakova spomena, imalo je to biti bez ikakova znamenovanja.[1] — Turci nemogoše istina uspjeti proti Klisu, nu u njihovih

[1] Sanudo, Ark. VIII. 150—153, zatim k 7. srpnju (Moj prep.), gdje se piše iz Zadra 3. srp., da su Turci iznova udarili na Klis s 15.000 momaka. — Cod. Brera I. 124: list iz Spljeta 18. lip. i iz Zadra

Hrvatom susjednih baša i sandjaka bijaše još uviek toliko sile, da su mogli nakon kratke stanke i opet na boj misliti, što je i valjalo učiniti čas prije, da se opere ljaga, koja je na nje pala pod Klisom. Pod konac mjeseca srpnja udare oni zato na njeki grad kneza i bana Ivana Torkvata Karlovića; nu ban ih natjera u bieg sa svojom ovelikom četom, te odmah zatim provali u njihovu zemlju i stane jurišati na njeki njihov grad, za koji je mislio da će ga i dobiti, jer je imao malo branitelja; neznamo medjutim, što se je tu dalje dogodilo.[1] — Izvori nam umiju kazati još za jednu tursku provalu tečajem god. 1522. Oko male Gospe naime udare dušmani na predjel medju Kupom i Savom, te 3. rujna dopru do Želina.[2] Slutiti se može, da su ih naši taj put sretno suzbili.

Izpripoviedavši težke borbe i muke naroda hrvatskoga, što ih je podnositi imao po svjedočanstvu izvorâ sve do pod jesen g. 1522, dvie mi još ostaju stvari, koje stoje s tim u savezu, te se moraju pobliže ogledati.

---

19. svibnja. U prvom od tih listova, koji je pisao knez spljetski na 18. lipnja, veli se, kako sam to i u tekst uzeo, da su Turci otišli izpod Klisa 18. lip. Š. Glavić i tal. ljetop. u Ark. IV. 44. 50. Hammer III. 20. Tomašić, Ark. IX. 24, koji medjutim za osebitosti svoga kazivanja neima nijednoga drugoga svjedoka na pomoć. Darujući kralj Ljudevit darovnicom od 9. srp. 1524 Grguru Orlovčiću i Petru Kružiću nakon izumrća Iločkî imanje Brezovicu u križev. županiji, broji im u osobitu zaslugu, što su „anno superiore, dum arx. . . Clisiensis a Thurcis . . . obsideretur, ipsi arcem eandem ab obsidione propriis suis laboribus, viribus et expensis cum magna sanguinis sui effusione . .“ oslobodili (Ark. zagreb. nadbiskup. Don. 168, 5. i zem. ark. Transumt. don. saec. I. 4.). To se bez dvojbe proteže na pripoviedano obsiedanje i oslobodjenje Klisa, dakle na g. 1522; a što se tiče zasluge, koja pri tom ide rečene kliske kastelane to bih ja najradje pri onom ostao, što je rečeno u tekstu prema kazivanju najbližih i sjegurno dobro izvieštenih svjedoka. — Na koliko se u ostalom moje na izvorih osnovano pripoviedanje u postavljanju pojedinih fakta i data razlikuje od onoga, što nam je davano od starijih povjestnika, može se kod ove prilike svatko uvjeriti, ako zaviri u dotična mjesta kod Tomašića, Istvánfija, Ratkaja, Vitezovića, Krčelića, Engela. Protivno je mojoj methodi, da ovakove primjetbe činim svakom danom zgodom; nu na znatnijih mjestih nameću mi se one njegda i nehotice.

[1] Sanudo, Ark. VIII. 153.

[2] Marcelović.

Sjeća se čitatelj, da su Hrvatom već više puta sami njihovi dušmani ponudjali način, kako da svoju zemlju oslobode od težkih navala i pogubna haranja. Nagoditi im se je valjalo s Turčinom i tim bi putem bili doniekle barem občuvali svoju postojbinu. Nu kao što je bilo u takovih turskih ponudah zamamne sile, tako se je s druge strane nalazilo u Hrvata toliko i duha i snažne volje, da su mogli razumjeti, da se moraju odbiti sve takove zamame. Turci medjutim, premda su inače bili upravo to vrieme toli silni i tolikom slavom dobitničtva ovjenčani, nisu prestajali opet se i opet vraćati na svoju osnovu, po kojoj im se je imao preko Hrvatske put otvoriti za njihove bojne podhvate. Evo ih i sada, gdje tako rade. Ovaj put udesiše pako tako svoju stvar, da su si mogli laskati, da im trud neće biti uzaludan: jer su se bili bacili na čovjeka, koji je toliko od njih pretrpio i kojemu su još sveudilj grozili, da će mu utamaniti i zadnje ostanke njegova gospodstva. Taj čovjek nebijaše nitko drugi nego knez Bernardin Frankapan. Kako je pako Turčin oko njega radio, da ga uhiti u svoju mrežu, to neka nam kaže samo njegovo pripoviedanje, koje je i onako za našu stvar vele zanimivo. U svojem govoru, što ga je držao knez Bernardin na Nürnberžkom saboru 19. studena u prisutnosti nadvojvode Ferdinanda i knezova i stališa njemačkih, reče on u našoj stvari po prilici ovako: Znano vam budi, da je prošlih mjeseci baša k meni poslao svoga poslanika, po kojem je želio samnom mir i savez utanačiti. Taj njegov poslanik, da me predobije za osnove svoga gospodara, ovako mi stade govoriti: i sâm znaš kneže, da si ti jedini preostao od gospode hrvatske; sve ostalo je izgubljeno i uništeno. Ali i to dobro razumiješ, da se nećeš moći održati u ostancih svoje države: jer ako se nije mogao kralj ugarski oprieti mojemu silnomu i slavodobitnomu caru, kako ćeš mu se ti odhrvati? Ti si možeš medjutim lahko pomoći. Tvoja imanja tako leže, da nas preko njih put vodi, kadgod nam se prohtije udariti ili na Istru i na dalje ležeću Italiju, ili pako na Kranjsku, Štajersku i na druge Ferdinandove zemlje. Zato evo ovo traži od tebe moj silni car: nedopusti, da se po tvojih gradovih drže kršćanski stražari, niti da se odatle pazi na naše kretanje; a kada se naše čete približe tvojoj državi, neobznanjuj toga susjedom si kršćanom gruvanjem topova, nego radje mirno nas primi i postaraj se, da naše čete dobiju dovoljno hrane za svoje novce, napokon zahtieva još moj car, da mu za poštenje plaćaš kakov mali danak. Ako na sve to pristaneš, evo ti

obričem na ime svietloga cara, da će sve što je tvoga od nas biti prosto i slobodno, u koju ćeš svrhu dobiti još posebno carsko pismo. Knez je Bernardin tako iskren, te izpovieda, da se je njeko vrieme kolebao i da se nije znao sâm svjetovati, što da učini u svojih težkih okolnostih na takove turske ponude i zahtjeve; ali napokon se razabra, te se poduhva uza pomoć božju, kao što veli, naprosto odbiti svako tursko prijateljstvo. Ali zato morade takodjer do mala izkusiti, što znači uvriediti ohologa Turčina. Susjedni Turci provale, kao što dalje veli u svojem govoru, u njegovu državu, mnogo toga opliene i popale, mnogo ljudi u sužanjstvo odvedu i tri grada tako opustoše, da nije u njih ostalo žive duše.[1]

Dočim se na tom jednom primjeru, koji je u ostalom za nas tim vredniji, što se u njem radi o velmoži, komu su Turci većma dodijavali nego li ikomu drugomu, — dočim se, velim, na tom primjeru o tom upućujemo, da Hrvati nisu bili voljni uzprkos svim svojim mukam i trpnjam iznevjeriti se svojoj velikoj zadaći, koja ih je išla u tadanjem kršćanstvu, od velike je za nas zanimivosti još ono drugo pitanje, na koje sam odlučio ovdje se osvrnuti: da li je naime borećim se za kršćanstvo Hrvatom bilo to vrieme ikakove pomoći od onih, kojim su bili predstražom? Naši nam spomenici na to odgovaraju, da je doista u tih dnevih bilo došlo Hrvatom na pomoć nješto stranih četa. Nu taj fakt sam o sebi nebi imao za nas tolike važnosti; važnim postaje on istom onda, ako pobliže izpitamo, odakle dolazi spomenuta pomoć i čemu je njom prvi zametak položen. — Mi znamo, da su Niemci bili obećali na svojem saboru ugarskomu i hrvatskomu kralju Ljudevitu, da će mu poslati nješto pomoći za njegove najpreče potrebe; znamo takodjer, da je nadvojvoda Ferdinand još ponapose isto takovo obećanje kralju učinio. Usljed tih obećanja bješe zbilja odaslano na ime njemačke države nješto malo vojske, a i na Ferdinandovo ime dodje u Hrvatsku njeka četa, za koju se medjutim nezna, kolika li je bila. Ti s jedne i druge strane odpravljeni vojnici, koji su u ostalom mogli biti stavljeni samo nakon mjeseca svibnja, jer je na 8. dan toga mjeseca bio proglašen dotični saborski zaključak, pružiše našim boriocem njeku pomoć. Bernardin Frankapan veli u svojem prije navedenom govoru, da je bio obći neprijatelj kršćanâ po-

[1] Bernardini de Frangepanibus — oratio pro Croatia Nürenbergae in senatu Principum Germaniae habita XIII. Cal. Decemb. An. Ch. M. D. XXII.

moćju tih četa suzbijen od napadanja jadne njegove hrvatske domovine. Nu isti knez Bernardin svjedoči, da su se na ime njemačke države poslani vojnici doskora na razne strane razasuli i Hrvatsku ostavili, Ferdinandovi pako da su i dalje u zemlji ostali.[1] — To je dakle sve, što nam umiju izvori kazati u našoj stvari a za ovu dobu, koju sada upravo motrimo. Ljudevit bješe zamolio pomoći svojoj ugarskoj i hrvatskoj kraljevini od njemačke države i naposeb od nadvojvode Ferdinanda. Tako radeći mogaše on biti uvjeren, da radi po volji velike množine svojih ugarskih stališa, koji su doista i uvidjali, da im treba pomoći, te i voljni bili, da ju prihvate, ako dodje s one strane, gdje ju je kralj tražio; nu vjerujmo, da je moglo biti i takovih ljudi, koji nisu htjeli ni čuti nit o Niemcu, nit o Čehu, te bi se prije bili, kao što nam se veli, Turčinu podložili kao svojemu gospodaru, nego da prihvate pomoćnu desnicu mrzkih si naroda:[2] gdje pako treba tražiti u kojoj li stranci ljude te ruke, to će svatko i sâm lahko pogoditi. A što se naših djedova tiče, to nenalazim nigdje tomu niti traga, da bi oni bili zazirali od one pomoći, koju je kralj na njihovo ime tražio, da pače ja ću reći, da je ona bila od svih upravo željena. — Kralj Ljudevit dakle dobi, kao što je rečeno, nješto pomoći, koja je imala biti naročito u Hrvatskoj upotriebljena. Tu nas pako mora osobito ono zanimati, što se odnosi na ime Habsburgovca nadvojvode F e r d i n a n d a. Što je Ferdinand više pripravnosti pokazivao nego li ikoji drugi od knezova njemačkih i što je usljed toga svoju četu i onda zadržao u hrvatskih gradovih, kada su se bili njemački vojnici već razišli, to je stvar tako prosta i jednostavna, da ju svaki mora odmah i na prvi pogled posve jasno razumjeti. Ako je Hrvatska mnogo vriedila drugim kršćanom, dalje naime na zapadu prebivajućim, te su ju i oni svojim štitom i bedemom smatrali i nazivali: što da istom rekneš o njezinoj važnosti naprama Ferdinandovim zemljam? Po tom će svatko lahko razumjeti ne samo ono, što je sada učinjeno od Ferdinanda, nego i ono, za čim će on pogledom na našu zemlju težiti tečajem daljih godina, koje idemo

[1] Malo prije navedeni govor Bernar. Frankapana. U 1. bilješ. k str. 147. navedeno mjesto iz Monum. Hung. Ferdinandovo pismo kod Firnhab. 104. Bucholtz II. 39. Istvánfi 64. i za njim kašnji historici; ovaj mi je potonji tu svjedokom samo za fakt pružene pomoći i za ništa više.

[2] Acta Tomic. kod Palackoga o. c. 401.

promatrati. U ostalom mislim ja, da ovom prilikom, gdje se po prvi put na našem zemljištu pokazuju Ferdinandove tako zvane njemačke, u istinu pako ponajvećom stranom slovenske čete, nije bilo ino ugovoreno medju kraljem Ljudevitom i nadvojvodom Ferdinandom, nego da Ferdinandova momčad u pomoć priteče na onu stranu i k onomu gradu, gdje bude upravo najveća potreba. Jednom riečju: ciela ta stvar, tičuća se odnošajâ kralja Ljudevita i našega naroda prama Ferdinandu, sada je istom u prvom svojem zametku; nu kako se je jednom začela, tako će se dalje bez prekinuća sve većma i većma razpredati i razvijati, po čem će joj naravno sve više i važnost rasti.[1]

Presiecajući tu povorku viesti, govorećih sve o samih bojnih stvarih, ili ob onom, što je s njimi u najužem savezu, zahman tražim ovo doba u životu našega naroda takovih pojava, kojih bi se motrenjem utrudjeni duh okriepio i razblažio. Osim bojnih stvari jedno je jošte, o čem naši izvori umiju obilnije govoriti, a to je nastojanje pojedinih plemićkih obitelji, da svoj posjed šire i ugled povisuju. Načine i puteve, kojimi se je dolazilo do jednoga i drugoga, davahu same okolnosti vremena. Najčastnije bijaše, ako je tko bio nagradjen kraljevskim darom za svoju vojničku vrlinu; ali su riedki, koji su mogli samo odatle izvoditi početak svoga obogaćenja, a daleko je veći broj onih, koji su si inako pomogli: ili naime samom milosti i prijazni vrlo darežljivoga kralja; ili pako tim, što su si dali zalagati od kralja gradove i imanja na račun zaslužene a nedobivene plaće, ili pako zato, što su na mjesto biednoga kralja bud već kakov trošak učinili, — a što je kruna jednom založila, malo je kada izkupila; napokon posluži mnogomu i sila, koja se je ovo doba tim lašnje izvodila, što nije bilo u državnih vlasti niti snage, a često niti volje, da bezakonju na put stanu. Ja sam drugdje imao priliku pokazati na jednom primjeru, kako su se njeke te njeke obitelji to doba bogatile i dizale; na to se vraćam i ovdje, jer nam se dovode takove porodice, koje će do mala stu-

---

[1] Glede predmeta, o kojem je govoreno, grieše stariji historici u koječem, a najviše u tom, što miešaju ujedno zgode raznih vremena, koje se nebi smjele miešati. Još je najbolje o njem progovorio Istvánfi; drugi, koji većinom njega sliede, ali i svoga dodaju, mnogo su lošiji; naš Krčelić pako ide u toj stvari medju najlošije (Not. 314. 328. 352.), osobito, gdje kazuje, zlo razumievši jasne rieči Istvánfijeve, kako je Croatia Ferdinando in jus et haereditatem cessa.

piti u prvi red odličnikâ u svojem narodu, te će im se njihov veliki ugled u mnogom osnivati upravo na golemom posjedu, koji si već sada umiju po malo sticati. Uzimam pako tu samo Petra Keglevića i Nikolu Zrinjskoga. Za Petra Keglevića pokazah već gori spomenutom prilikom,[1] kako je došao do gradova Biele Stiene, Blinje i Lobora, koji su gradovi njegda spadali na sada upravo razpravljanu ostavinu Franje Berislavića Grabarskoga; k tomu pako dodajem ovom zgodom, da je on već prije imao dobiti stranom putem kraljevskoga darovanja, stranom pako putem zaloga gradove Vranograč, Čavicu i Podzvizd, te da je kupio od Jurja Brandenburžkoga za 13000 for. gradove i imanja Krapinu i Kostel.[2] Kao što je on dizao svoju kuću, tako nastojaše i Nikola Zrinjski, da povrati svojemu rodu onu znamenitost, koju je njegda imao, dok mu je stožer bio s onu stranu Velebita; za to pako smatraše on prvim uvjetom, da si posjed što većma razgrani. U to ime bješe već g. 1509 sklopio ugovor o medjusobnom nasljedstvu s bratom svoje žene Jelene, knezom Ivanom Torkvatom Karlovićem; a sada, gdje se je istom bila kraljevina nješto malo smirila, poče navaljivati o Miholju g. 1522 na jedan dio imanjâ spomenute Berislavićeve ostavine. On nedobi doduše, kao što sam već drugdje kazao, grad Blinju, za kojim je najvećma čeznuo, te koji je velikimi i malimi lumbardami hrvao, ali ga zato zapade barem grad Komogovina.[3]

Ugarska bijaše sveudilj u najžalostnijem stanju. Mjesto da za to navodim dokazâ, i od druguda dovoljno poznatih, reći ću samo u kratko, da se nije dala odstraniti nijedna od onih nevolja, što smo ih našli nješto prije u njezinu životu. To s jedne strane, a s druge grozeća pogibelj od Turakâ poticaše kralja Ljudevita i njegove doglavnike, da se što većom revnošću oko toga radi, da se dobije izdašnih vanjskih pomoći. Što se je već bilo u tom pogledu postiglo, malo sam prije napomenuo, a što je dalje sliedilo u istoj stvari, budi izvedeno ovdje.

Kralju se Ljudevitu, koji je još sveudilj u Pragu boravio, liepa pokazivaše nada, da će dobiti od svojih českih zemalja za bojne svrhe znatnu pripomoć. -- Dok je on o tom radio na jednoj strani

[1] Vidi: Pleme Berislavićâ u Radu knj. VIII.
[2] Listine g. 1522 i 1524 u knjižn. jugoslav. akad. Kukuljević, Gradine III. Krapina.
[3] O tom obširnije u Životu Nikole Zrinjskoga i u VIII. knj. Rada.

medjutim se zaputi naš Toma Niger kao poslanik pape Hadrijana VI. ka kršćanskim narodom i knezovom, da ih diže na pomoć kraljevinam, koje su od Turčina stradale. Niger bješe najprije potražio mjeseca lipnja novoga papu, koji je nakon svoga izbora preko pol godine u Španiji bio zaostao. Razloživši Hadrijanu živom i istinitom rieči velike opasnosti, štono kršćanstvu priete od turske sile, obeća mu papa, da će učiniti što samo bude mogao, čim u Rim stigne, a medjutim njega imenova svojim poslanikom. Kao takov ode Niger najprije u Francezku ka kralju Franji, a zatim se uputi u Mletke. Tu ga puste pred vieće na 12. kolovoza, a što je on od toga sjajnoga zbora zahtievao, svatko će i sâm znati. Na njegove vatrene rieči, kojimi je hotio pobuditi Mletčiće, da pristanu u savez proti Turkom, odgovori duždd na ime svojih mudrih i opreznih sugradjana: mi se nikada nismo kratili pomagati stvar kršćansku, a niti se sada nekratimo, čemu je dokazom naša brodnica od 50 galija; ali nemoramo baš mi prvi započeti.[1] S tim odgovorom, komu se mi u ostalom nemožemo čuditi, znajući, kako su Mletčani tada stali sa svojim saveznikom kraljem Franjom naprama caru Karlu, ostavi Niger Mletke; uz put posjeti bez dvojbe svoje Hrvate, koje je i tom prigodom kao njihov prijatelj i pouzdanik na junačku uztrajnost pobudjivao, te se zatim zaputi u Ugarsku, gdje ćemo ga kašnje naći. — Još s jedne strane očekivaše kralj Ljudevit znatnih pomoći za svoje potrebe. Njemački sabor bješe opet sazvan u Nürnberg na 1. rujna. Onamo dakle odpravi Ljudevit njekoliko poslanika na svoje ime i na ime ugarskih stališa, davši im u tu svrhu potrebite naputke u svojem pismu od 29. rujna. Ti poslanici razložiše saboru njemačkomu, koja i kakova pogibelj prieti od Turaka, te usljed toga zamoliše, da Njemačka za dojduće ljeto pošalje na Turčina onu vojsku od 24.000 ljudi, što ju je bila caru svomu ponudila, a on je se odrekao na korist kršćanstva. Nu osim tih poslanika, što ih je Ljudevit poslao, pokazuje nam se pred licem njemačkoga sabora još jedna osoba, koja je vriedna osobita našega zanimanja. Siedi knez Bernardin Frankapan, koga smo već toliko puta nalazili, gdje se na razne strane obraća, nebi li se kako toli nuždne pomoći dokopao, dodje sada u Njemačku, da na pomoć po-

[1] Sanudo, Ark. VIII. 153 i u mojem prep., iz kojega ove rieči navodim: „... il doxe li disse: per nui non ha manchato ni mancha; havemo fato vna armata di 50 galie .. ma non bisogna nui siamo li primi a comenzar.“

zove svojim gradovom i hrvatskoj državi, kao što veli car Karlo, njemačke knezove i stališe. Kako je knez Bernardin radio oko Niemaca, da ih sklone na što izdašniju pomoć, o tom nas upućuje njegov već prije spomenuti govor, što ga je rekao na nürnberžkom saboru. Evo čitatelju mojemu glavnoga sadržaja toga znamenitoga govora. Ja dodjoh pred vas, svietli knezovi i slavna gospoda, — tako po prilici reče knez Bernardin, — da vam živom rieči naviestim, kolika pogibelj grozi od Turčina najprije Hrvatskoj, a zatim preko nje i vašim zemljam u susjedstvu Hrvatske, i da vas osobito na to sjetim, da je Hrvatska štit i vrata kršćanstva. Zato vas molim na ime sve Hrvatske, pače na ime svega kršćanstva, da već jednom pružite pomoć toj zemlji, koja, čemu neima drugdje primjera, sama odbija turske navale sve od onoga dana, kako je Carigrad pao. Mi učinismo, što se je samo moglo učiniti; ali dalje nemožemo već obastati bez vaše pomoći, jer smo već sasvim iznemogli. Sve nam je uzdanje u Boga i u vas. Naš svietli kralj Ljudevit, odkako je izgubio najtvrdji svoj grad, Biograd, nemože nas pomoći niti braniti. Turčina se pako treba bojati, jer se je strašno osilio. Suznim vam okom spominjem, kako je taj divlji naš neprijatelj preko sto naših gradova i gradića što porušio, što posvojio, i kako je u našoj zemlji neizrečena okrutničtva počinio, koja sam ja nesretnik na svoje oči gledati morao. Pomislite si, koji bi jadi nastali u kršćanskom svietu, da Hrvatska po nesreći pade. Et tua res agitur, paries quum proximus ardet! Naša je potreba tako prieka, da se oklievati nesmije. Što je do mene, ja želim sliediti stope svojih predjah, koji su bili na glasu medju viećnici rimskimi, koji su bili uviek odani vašemu carstvu, i koji su samo svojim junačtvom stekli sve ono, što su svojim nazivali po Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji. Da se Turčin po nesreći Hrvatske dočepa, težko bi ga odatle iztisnule vojske svega kršćanstva: takova bo je Hrvatska po svojoj naravi i takovi su joj gradovi. Mi nećemo prosjačiti, onako kao što sam sâm vidio u Rimu da čine mnogi ugledni i poglaviti muževi iz Grčke, Mizije, Srbije, Albanije. Zato vam ne bez boli za ponos naš sve te obćenite pogibelji očitujemo i naviештamo. Neka se ganu prsi vaše suzami našimi; sva Hrvatska pred vas pada i moli pomoći u Spasiteljevo ime; a ja, vršeći poslanstvo svoje, sa suzom u oku i prignutim koljenom za pomoć vapim. Ako nas bez pomoći ostavite, jedno će biti od ovoga dvoga: ili će Hrvati pristati na ponude turske i tako im se podložiti, ili će ostaviti svoju postojbinu, da

*

se radje po svietu potucaju od nemila do nedraga, nego da dodju u tursko roblje. Zato odlučite brzo nuždnu pomoć! — Knez Bernardin reče taj svoj govor na 19. studena, a pri tom mu bijaše tvrdo uzdanje, da će potresti misli i voljom svojih slušalacá. Nu starina se prevari u svojoj nadi. Zato se već poslje dva dana opet obrati na njemačke knezove i statiše. Tuži im se, što ga tako dugo puštaju bez odgovora, a valjalo bi, da što brže prigleda svojim gradovom, koje je već prije četiri mjeseca ostavio i koji su tako daleko, da se do njih ni za mjesec dana dojahati nemože. Osobitu mu skrb zadaje onaj turski baša, komu je ponude odbio; nadalje veli, da je dugim čekanjem potrošio sav novac, što ga je sa sobom donio, i da nebude pomoći nadvojvode Ferdinanda, niti tako dugo nebi bio mogao stati u Nürnbergu. Napokon kaže: kada je tomu tako, to vas molim, da mi date budi kakov odgovor, da se vratim u svoju nesretnu domovinu i da joj donesem taj kobni glas, te da u svojih gradovih kao pravi Isusov vojnik život svoj završim. Na to mu bješe poručeno, da će se glede Hrvatske odluka stvoriti, čim prispiju na sabor svi knezovi. Medjutim, buduć da su njeki od knezova predugo zaostali, nije se dalje na nje čekalo, nego je i bez njih zaključak stvoren. Čuvši Bernardin, da se je nješto zaključilo, a neznajući pravo što, obrati se i opet na knezove i stališe s molbom, da ga što prije izvieste o svojoj odluci. To čineći podjedno im zahvali za onih 500 dukata rajnskih, kojimi su ga pomogli, da namiri svoje troškove. Tako isto spomenu sa zahvalnošću, da mu je nadvojvoda Ferdinand u isto ime dao 300 dukata, a vieće nürnberžko da ga je nadarilo za obranu njegovih gradova sa 20 bombarda iliti archibusa i s toliko sumpora, koliko može 16 tovarnih konja ponieti. Ujedno zadaje vjeru, da će se do smrti boriti, a s Turčinom da neće nikakova saveza sklopiti. Napokon veli, da će poći i k papi Hadrijanu i k drugim kršćanskim knezovom, da u njih pomoći potraži za svoje gradove, dok njemačko carstvo neizvede ono, što je odredilo. — Njemačkomu saboru bješe zbilja na 11. pros. predlog učinjen, kako da se pomogne Ugarskoj i Hrvatskoj. Knezovi i ostali stališi prihvate taj predlog, nu gradovi mu se opru, jer su bili poradi različitih stvarih u razmirici s višimi stališi; ali napokon bude ipak uzprkos tomu odporu onaj predlog zaključkom saborskim učinjen. Tim se zaključkom odlučuje, da će Njemačka staviti 4000 vojnika i da će dati 100 centi praha i 20 streljaca; to će pako sve do 25. svibnja buduće godine do Šopruna prispjeti, da se zatim

upotriebi prema nuždi budi u Ugarskoj, budi u Hrvatskoj. Buduć da je Hrvatska imala pred saborom svoga posebnoga zastupnika u osobi kneza Bernardina Frankapana, zato bješe odredjeno, da se i spomenuti zaključak naposeb izda knezu Bernardinu za njegove Hrvate, a naposeb opet poslanikom kralja Ljudevita i njegovih ugarskih stališa. Ovi potonji ugovoriše zatim na 22. prosinca sa zastupnici njemačke države, da će se prije spomenuta pomoć upotriebiti na obranu hrvatskih gradova, te utanačiše podjedno, kako će se davati njemačkoj vojsci hrana za njezin novac i kako će se pridružiti njezinu zapovjedniku dva ugledna Ugrina, kojima je poznat način turskoga vojevanja.[1]

Ako sve to ujedno saberemo, što je dosele rečeno o nastojanju Ljudevitovu, da si dobavi spoljašnje pomoći, te ako se podjedno sjetimo one kratkozrakosti i lahkoumnosti, kojom se je na njegovu dvoru više puta i pustim obećanjem puna vjera prilagala, to bismo si mogli lahko pomisliti, da je Ljudevit bio prilično zadovoljan s uspjehom svoga dosadanjega rada. Mi medjutim, kako smo se upoznali s okolnostmi toga vremena i s pravim tečajem stvari, o kojoj se je radilo, nećemo nipošto dati velike važnosti onomu, što je dosada bilo učinjeno. Nu da pravo reknemo, priznati nam je, da bi se bilo Ljudevitu i njegovim zemljam i onda težko pomoglo, da je baš bilo u vanjskom svietu nješto više spremnosti i volje za vojevanje na Turke. Od veće nužde nego li vanjska pomoć bijaše po Ljudevitovu državu prava i vremenu odgovarajuća ozbiljnost na njegovoj strani i na strani njegovih prvih doglavnika, pak zatim čisto i na žrtve pripravno domoljublje državljana: u tom pako i jednom i drugom pogledu nigdje neopazuješ kakove promjene na bolje. Kralj Ljudevit, boraveći u Pragu, a sliepo sliedeći svoga davnoga zavoditelja, Jurja Brandenburžkoga, potipaše dragocieno vrieme i ono malo novčanih sredstva, što ih je mogao težkom mukom sabrati, na svagdanje igre i zabave, usljed česa mu je mogao česki velmoža Zdeněk Lev z Rožmitála javno reći u najvišem zemaljskom sudu, da si tako radeć lje neće niti česke, niti ugarske kraljevine utvrditi. Ljudevit osta medjutim i poslje onaj isti, kakovim se je bio tu pokazao. Upravo u onih dnevih, kadno su nje-

[1] Kovachich, Suppl. II. 522. Ranke o. c. II. 86. U bilješ. 1. k str. 75 navedeni govor Bernardina Frankapana. Harprecht, Staatsarchiv IV. Th. 2. Abth. 41. 170. Pray, Hist. II. 596. U bilješ. 1. k str. 147 naved. mjesto iz Monum. Hung.

govi poslanici svom revnošću radili oko njemačkih stališa, da ih sklonu na što znatniju pomoć, pokaza on i opet toliko lahke misli, da mu se nemožeš zadosta prečuditi. Na 1. prosinca pisa pismo poznatomu nam Franji Baćanu, peharniku svojemu, u kojem mu ovako po prilici govori: znaj, da je ovdje sa mnom malo Ugra, zato hoću, da ti ovamo k meni dodješ; uzmi pako sa sobom svoga konja i oružje za junačke igre. Ja ću se medjutim morda dati na povratak u Ugarsku; nu to nam neće biti nikakovom zaprekom: gdje budem da budem, želim svakako, da se užijemo veselih dana; a dao sam već nalog svojemu blagajniku, da ti troška pošalje. Taj put pokvari medjutim veselje mladomu kralju njegov kancelar, biskup Szálkán, koji ga je uputio, da se mora pisati Baćanu, neka doma ostane, da uzmogne prigledati svojim različitim poslovom u Slavoniji i drugdje.[1] Kao što se nepokazuje na Ljudevitovoj strani nikakova povoljna promjena, isto je tako sve pri starom ostajalo i u njegovoj prostranoj ugarskoj kraljevini. Pusto strančarenje i tjeranje sebičnih ciljeva upropašćivaše državu sve većma. Ivan Zapoljski, koji nije ni za čas zaboravljao na svoje davno već gojene osnove, bješe si našao nješto posla u Vlaškoj, ali neizvede ništa stalna i trajna proti turskomu uplivu na toj strani.[2] Njegovi protivnici iz najvišega duhovnoga i svjetovnoga reda sklopiše medju sobom osobiti savez, premda se je to zakoni i kraljevskimi odredbami zabranjivalo.[3] Premda su pako Ugri tako malo sposobnosti i volje pokazivali, da najprije svoj dom valjano urede, to se ipak neustručavahu miešati se u tudje poslove. Kraljevi savjetnici, što ih je izmedju njih imao, i drugi tudjinci bijahu poglavitom zaprekom, što se zadugo nisu mogli valjano urediti česki poslovi, koji su bili u mnogom pogledu zamršeni. U takovih okolnostih, koje nisu dale ništa dobra slutiti, opominjaše i svjetovaše kralja Ljudevita stric mu, poljski kralj Sigismund. Po Sigismundovu mnienju nije trebalo Ljudevitu preveć nade polagati u pomoć od kršćanskih knezova: jer je, veli, caru i drugim vladarom doista

---

[1] Palacký o. c. 413. Kovachich, Monum. Batthyan. br 49 i 50.
[2] Vidi o tom Engela, Nebenländ. IV. — 1—200. S tim je morda u savezu ono, što Sanudo bilježi k 3. srp. iz Orijeva lista, pisanoga in Bohemia a Xagabria mjeseca lipnja. „Scriue una vitoria hanno auto Hongari contra Turchi in la Transilvania, et e sta morti da Turchi 4000“ (Moj prep.).
[3] Vidi Katonu XIX, 381.

moralo još više stati do uzdržanja otoka Rhoda nego do ugarske kraljevine, pak ipak nisu ništa učinili, da se spasi taj za kršćanstvo toli važni otok; zato neće biti niti Ugarskoj bolje pomoći. Prvom brigom budi kralju, tako veli nadalje Sigismund, da si pribavi odanost i ljubav svojih podložnika, toli u Ugarskoj koli u Českoj, te će u tom nalaziti najpouzdaniju pomoć i podporu. U Českoj zbilja krenuše stvari početkom god. 1523 na bolje, tako da je bilo nade, da će se ta zemlja sama u sebi ponajprije okriepiti, a zatim da će po tom biti kadra, da snažnije zahvati u tečaj velikih zgoda, koje su se u njezinu najbližem susjedstvu pripravljale i razvijale.[1]

IV.

Stanje kršćan. svieta. Ljudevit, vrativši se iz Česke, drži sabor o Gjurgjevu 1523. Turske provale u Hrvatsku i Dalmaciju g. 1523. Bernardin Frankapan zahman kuša dobiti Senj. Tu mu je na pomoć i njegov sin Krsto. Nastavljene turske provale. Ljudevit se najviše uzda u tudju pomoć. Odnošaji nadvojvode Ferdinanda prama njemu i prama Hrvatskoj. Pavao Tomori učinjen vojevodom. Vojna i poraz Ferhat-baše. Hadrijan VI. šalje pomoći u Ugar. i Hrvat. Poslanstvo Tome Nigra i Stjepana Brodarića. Sastanak kralja Ljudevita s Ferdinandom. Turci opet provaljuju u Hrvatsku, te osvajaju Ostrovicu. Banu Ivanu Torkvatu Karloviću dan drugom Ivan Tah. Karlović prestaje banovati (1524).

Dok je jošte kralj Ljudevit u Zlatnom Pragu boravio sladkom se nadom pitajući, da će se zadobaviti u dovoljnoj mjeri one pomoći, poradi koje se je bio obratio i na svoje česke stališe i na kršćanske knezove, medjutim bješe Turčin osvojio opet jedno od poglavitih kršćanskih braništa. Rhod, hrabro branjen doduše od svojih vitezova, ali sâm i bez izdašne pomoći kršćanskoga svieta nedorasao ogromnoj turskoj sili, morade se pokloniti caru Sulejmanu (koncem g. 1522). Da je viest o toj zgodi posvuda u kršćanstvu bila primana s najvećim užasom, to ćemo tim lašnje vjerovati, što dobro znamo, da se je i onda sasvim jasno razumievalo, što su kršćani izgubili s Rhodom. Nu kao što gubitak Biograda i s tim spojena očita i bliza pogibelj nije mogla navratiti râd velikih kršćanskih vlasti na druge pravce, tako ostade i ova nova golema nesreća kršćanâ u tom pogledu bez ikakova upliva. Narodi

[1] Vidi Palackoga o. c.

si medjusobno spočitahu nemar za obranu tako važne točke, kao što je bio Rhod, a Ugri naročito upravo žestoko navaljivahu s toga razloga na Mletčane; nu ovim nebijaše nikakove muke, da suzbiju svoje napastnike i to ne samo tim, što su mogli većim pravom Ugre za izgubljeni Biograd osvaditi i pohuliti, nego još i tim, što se je zbilja držalo u kršćanskom svietu, da nebi bilo probitačno po kršćane, da se Mletčani s Turci zarate i tim izvrgnu svoju vlast pogibelji razsula i uništenja.[1] Mletčani sami tako zazirahu od Turaka zbog pogibelji, koja je grozila njihovu posjedu na iztoku i u Dalmaciji, da su na viest, koju im je sultan poslao o svojoj najnovijoj dobiti, odpravili u Carigrad kao svoga poslanika Petra Zena, da na njihovo ime prinese sultanu za osvojeni Rhod pokornu čestitku![2] Ostale vlasti, koje su bile nješto podalje od udarca, nastavljahu medjutim bez prave stanke i odmora svoje svadje i bojeve za širenje gospodstva i prevlasti. Caru Karlu bijaše pri tom još uviek povoljnija sreća nego li njegovu takmacu, francuzkomu kralju Franji, od koga su se morali odmetnuti i njegovi dosadanji saveznici Mletčani, bivši nuždom prisiljeni, da mir i savez učine s carem Karlom i njegovim bratom Ferdinandom (29. srp. 1523). Zanimivo je pri tom razumjeti od mletačkoga izvjestitelja, da se je malo Ugra nalazilo, koji bi bili odobravali postupak Mletčana, jer se je većini činilo, da se Mletčanom neće držati zadana vjera.[3] — Da se sviet kršćanski već jednom primiri, te da zatim složnom silom udari na Turke, o tom nastojaše papa Hadrijan VI., razposlavši svoja pisma ratujućim vladarom (trav. 1523), u kojih im je nalagao pod najveću crkvenu kazan, da učine bar primirje na tri godine, te da svoje oružje obrate na obćega dušmanina kršćanstva; nu sve to ostade bez koristi, jer dočim su poslanici u Rimu na izliku o miru ugovarali, medjutim bješe Italija vojskami poplavljena, pak napokon morade i sâm Hadrijan pristati uz cara Karla (lip. 1523), s kojim se je bila sada i ostala Italija proti Francuzu spojila. Tako dodje do novoga prolievanja krvi na talijanskih, a stranom i na francuzkih razbojištih.

Taj u kratko nacrtani tečaj glavnih europejskih stvari dosta nam jasno kaže, čemu se je mogao Ljudevit nadati i česa se je morao bojati.

---

[1] Massaro kod Firnhabera, Vincenzo Guidoto's Gesandschaft. str. 84.
[2] Romanin, Storia docum. V. 378. Hammer III, 31.
[3] Massaro kod Firnhab. 85.

Težke okolnosti njegove ugarske države silno zahtievahu, da se što prije povrati u svoju ugarsku priestolnicu; nu on dodje u Budim istom pod konac mjeseca travnja 1523, pošto je bio iz Praga otišao već 16. ožujka;[1] vrativši se pako u Ugarsku, moraše mu biti prvom brigom, da se što prije sastane državni sabor, koji je bio već u dva puta sazvao i odgodio.[2] Taj se sabor zbilja sidje o Gjurgjevu. ali ne toliko za to, da zemlji pruži toli joj nuždnu pomoć, koliko da bude svjedokom skrajnje kukavštine, u kojoj se je tada nalazila ugarska država: jer, može li biti što žalostnijega u životu narodâ, nego ako se mogu biediti najviši zvaničnici, makar to bilo i u žestini stranačke borbe, da su državno blago za se grabili, da su državne danke nesavjestno pobirali, da su krive novce za se kovali; ili, kada se mora spočitavati državnim stališem, a osobito višim, da se ugibaju svim teretom, pak i onim, na koje su sami privoljeli? A to sve biva na spomenutom saboru, dočim se tu navedene grde osvade bacaju i na palatina Báthora, i na kraljevskoga blagajnika Thurzoa, i na više i niže činovnike po županijah, a glede nemara osobito viših stališa za obće dobro govori se da već nemože biti gore. Gdje su javne stvari tako nizko pale, tu se je moglo znati već unaprieda, da saborski zaključci neće spasiti domovine, pa da budu na izliku ma kako sjajni. Zato niti Ugarskoj nebijaše pomoći od toga, što su ovaj put bili naloženi neplemićem veći porezi nego li igda prije, po 2 naime forinta od dima, i što je zatim bilo odredjeno, da odmah imadu izaći na krajinu ne samo kraljeve i biskupske čete, nego takodjer čete ostalih najviših državnih dostojanstvenika, i što je napokon bilo točno izkazano u zakonu, kako će se postupati u slučaju obćega ustanka, koliko će naime vojske staviti viši duhovni i svjetovni stališi na ime posjeda svoga i od podložnika svojih.[3] Tu se osobito računa na kralja i na čete, što bi ih on imao držati od svojih dohodaka; nu da je u Ljudevita bilo ma koliko ozbiljne volje, vojske ipak nije mogao imati u većem broju, jer nije imao za to novca.[4]

[1] Glede njegova povratka v. Palacký, Dějiny V. — 2 - 439. Katona XIX. 389.

[2] Kovachich, Suppl. II. 511.

[3] Sabor. članke daje podpuno Kovachich, Suppl. II. 515. Glede osvada proti Báthoru i Thurzóu v. Massaro kod Firnhab. 79. i 81. i Bartal, Comment. III. Dod. XXVIII.

[4] O kraljevih dohodcih u ovoj dobi v. Engela kod Schediusa III. 100. Pray, Ep. I 179 i 224.

U onom, što nam se tom prigodom veli za niže plemstvo, nalazimo dokaz tomu, da je bilo u njem i bojnoga duha posvema ponestalo: jer da tomu nije tako, nebi bio zakonski članak tim plemićem izrikom zapovjedio, da se u tabor ne voze, nego da dodju, kako se pristoji vojnikom, budi pješice, budi pako na konju. Nu u još žalostnijoj slici prikazuju nam se tom prigodom ljudi od višega plemstva. Sabor je zaključio, da se ima krajina čuvati i da se imadu vojske kupiti; za to je pako trebalo novca, a toga niti nije bilo u državnoj blagajni, niti se nije mogao na brzu ruku sakupiti od razpisanih poreza. U takovoj nevolji bijaše najbliža misao, da državi oni pomognu, koji blagom obiluju; pak i zbilja povede se o tom rieč medju boljari, koji nisu bili ovom prilikom nikakovih poreza na se razporezali, kakono su bili učinili g. 1521. Viećanje medjutim, koje se je bilo medju njimi o tom zametnulo, ostade jalovo, te je trebalo gorkih opomena, da se gospoda barem na to sklonu, da obećaju domovini pomoći od svoga obilja. Dok su boljari u prisutnosti kraljevoj u taman rieči trošili, stupi medju nje Toma Niger, kao papinski poslanik, te im stane u dušu govoriti, nebi li ih kako k tomu priveo, da učine, što se je od njih očekivalo. Sramota je za vas, tako im po prilici reče, da vam domovina strada uz vaše bogatstvo. Ugledajte se u Mletčiće, koji su dugo vremena bojeve vodili novcem, koji su gradjani prinosili na žrtvenik domovine. A napokon vam velim u ime božje i u ime sv. otca: ako ova kraljevina pade vašom krivnjom, dić će se ostali sviet kršćanski i opet će ju osloboditi iz dušmanskih šaka, ali će vas iz nje izagnati kao izmet, kao čeljad, koja nije umjela čuvati svoje postojbine. Na te rieči papina poslanika obećaše gospoda kralju što većih, što manjih darova; nu isti pripovjedalac, koji nas o svem tom izvješćuje, odmah dodaje u svojoj pripoviesti: da se ni tim načinom nije državi pomoglo, jer nitko nije hotio da drži svoje obećanje. [1] — Nemogu se razstati sa saborom, o kojem mi je bilo ovdje govoriti, a da nenapomenem još jedne stvari, koja je s njim u savezu, te je imala doskora dobiti za Ugarsku ne u jednom samo pogledu najveće znamenovanje. U jednom se saborskom članku veli, neka kralj kazni gubitkom glave i imanja sve luterane i njihove zaštitnike i sljedbenike. Na ovom mjestu budi dovoljno o tom samo toliko reći, da upoznademo prve zametke gibanja, koje

---

[1] Massaro kod Firnhab. 79. Katona XIX. 416.

je tečajem daljih godina dobilo golem zamašaj ne samo na crkvenom, nego takodjer na narodnom i političkom polju.

Ugarski sabori bjehu od njekoga vremena već privikli tomu, te su svoje zaključke o bojnih poslovih i što je s tim u savezu protezali i na slovinsku kraljevinu iliti na tako zvanu kraljevinu Slavoniju tih vremena; prigódom opisanoga sabora čini se to dapače tako, da se niti nenapominje izrikom, kao što je inače bivalo, da kralj ima poslati k slovinskim stališem svoje oratore, koji bi ih sklonili, da pristanu na saborsku odluku. Glede toga i takova postupanja ugarskoga sabora primieti već Kovachich (Suppl. II. 534), da mu se nečini, da je Slavonija dopustila, da joj se prava krnje; nu dočim on pri tom uzima, da je slovinskim stališem najviše do toga stajalo, da im se nenameće cio subsidij, pokazuje nam poviest toga vremena, da su oni u obće svoje pravo odlučivanja o bojnih i poreznih poslovih branili i vršili.

Ako je komu bilo nuždno, da misli na načine i sredstva obrane, to je doista Hrvatom valjalo na to misliti, jer je njihova zemlja ponajprije bila izvrgnuta turskim napadajem. Kao što smo prije svaki skoro mjesec nailazili na tragove turskih čopora, koji su iz susjednih pokrajina u našu postojbinu provaljivali, da plien pliene i roblje odvadjaju, tako će nam se i sada i duh i srdce upravo izmoriti motrenjem jadâ, što ih Hrvati trpe. Izvori nisu dakako svega zabilježili, što se je zbijalo po Hrvatskoj; nu i ono, što nam umiju kazati, nadilazi muke ma ikojega drugoga naroda. Odmah na početku novoga odsjeka narodne nam poviesti, o kojem sam počeo pripoviedati, bijaše dojavljivano mletačkim knezovom u dalmatinskih gradovih, da se kupe turske čete po Bosni i Hercegovini, a o velikom postu g. 1523, dakle njegdje mjeseca ožujka, provale Turci u Hrvatsku i preko nje u Kranjsku, te silu svieta potuku, a još više u roblje odvedu.[1] I onaj dio našega naroda, koji je to doba stajao pod vlašću mletačkom, stradaše od Turaka, premda je Signorija pomno na to pazila, da se uzdrži s Turci ponovljeni mir i da po tom ostane sjeguran njezin posjed u Dalmaciji. Uzprkos tomu njezinu nastojanju, dapače i uzprkos ozbiljnoj volji cara Sulejmana, da se s njom drži dobro susjedstvo, dodijavahu često obližnji Turci i njezinim podložnikom. Osobito mnogo straha zadavahu Sibeniku i njegovu okolišu Turci Skradinjani, koji bi češće

[1] Sanudo, Ark. VIII. 155—7. Valvasor T. IV. 421.

*

iz svoga gnjezda izlazili, da na silu otimaju težaku težkom mukom privriedjene plodove. Pravi užas zavlada pako u Šibeniku, kada se je pred njim pokazalo (ožujka 1523) njekoliko turskih brodova, kojih je zapovjednik zahtievao, da bude pušten ondašnjim tiesnom do Skradina. Šibeničani, nazrievajući u tom najveću opasnost za svoj grad i za svu Dalmaciju, nehtjedoše nikako dopustiti, da se dade turskim brodovom slobodan prolaz; na to neprivoliše oni niti onda, kada im je njihov knez saobćio, da mu je naloženo od vieća desetorice, da pusti turske brodove, ako ih nikako nebude mogao odvratiti od njihove namjere. Hrabri i za svoju postojbinu oduševljeni Šibeničani odbiše nukanje svoga kneza s riečmi: Signorija nezna, što mi znamo; Turčin netraži drugo, nego kako će na nas udariti i s kopna i s mora. Napokon se i u Mletcih na toliko osmjeliše, te je naloženo šibeničkomu knezu (10. travnja), da nipošto nepusti turskih brodova prama Skradinu, i u to mu je ime nješto pomoći poslano.[1] Nu još drugi jadi tištahu Sibeničane. Turci, pak i sami Sulejmanovi veziri, zahtievahu, da se Šibeničani odreknu mlinova na Krci, jer da su to mlinovi skradinski i po tom turski; Šibenik nebijaše dostatno utvrdjen, niti oskrbljen dovoljnim brojem vojnika itd. Da za sve to nadju potrebitu pomoć, odašalju Šibeničani u Mletke svoje poslanike, koji su imali Signoriji razložiti svu njihovu nevolju, te su i postigli toliko, da je mletačka vlada učinila njeke po nje i po ostalu Dalmaciju koristne odredbe (27. travnja). Medju inim bješe sada u Dalmaciju poslan kao generalni providur Jerolim de Canal, komu je bilo naloženo, da popravi i oskrbi njeke tvrdje; on bješe napućen, da s Turci drži dobro susjedstvo, ali zato neka odbije svaku njihovu provalu; Petru Zenu pako, za koga smo već prije rekli, da je bio poslan u Carigrad u drugom poslu, bješe podjedno naloženo, da izposluje, da se Dalmatincem što prije nadoknade počinjene im štete, u koju su mu svrhu mogli Sibeničani pridružiti od svoje strane svoga čovjeka.[2] Medjutim, kao što je malo prije bilo rečeno, svi napori mletačke republike, da se osjegura sa strane Turaka, često ostajahu bez uspjeha.

---

[1] Sanudo, Ark. VIII. 157—8. 161 i moj prepis iz izvora Sandovih diara. Ja ću drugdje objelodaniti veća za moje razprave iz tih diara prepisana mjesta; u ovih ću se pako bilježkah samo pozvati na dotična mjesta i preštampati po koji manji citat. — Secr. cons. rog. 10. i 20. trav. (u Ljubić. prep.).

[2] Sanudo, Ark. VIII. 159 i sl. Secr. cons. rog. 27. travnja (u Ljubić. prep.).

Tako i sada, upravo kada se je onako živo radilo o povratku dobrih susjednih odnošaja i kada je republika u to ime sa svoje strane Turke uvjeravala, da nepruža nikakove zaštite podložnikom kralja ugarskoga, koji prebivaju u susjedstvu njezinih dalmatinskih gradova, provali njekakova turska četa u zadarsko okružje, te zaplieni golem plien. Na svu sreću nadje se tu hrabren i hitar junak, Jure Bušić po imenu, koji je sa svojih 40 konjanika pomoćju bojne varke Turke sretno razbio i sav im plien oteo.[1]

Dočim su Turci prvih mjeseci g. 1523 hrvatsku zemlju s raznih strana napadali, odnikuda se nije ništa znatnijega učinilo, da se tomu na put stane; usuprot nam se i tu opet kaže, kako su ljudi tražili upravo u takovoj dobi obće nesjegurnosti i slaboće, da ono postignu, do česa se nije moglo doći u stalnije uredjenih okolnostih. Za kneza Bernardina Frankapana pripoviedaju nam izvori, da je sada opet kušao, nebi li se kako dokopao grada Senja. Jedva se bješe starina povratio iz Nürnberga, gdje je u Niemaca pomoći tražio za svoje gradove i za Hrvatsku, i već se stade pripravljati (ožujka mjeseca), kako će na Senj udariti. O tom radeći, nadje mu se po boku sin njegov Krsto, koji se je bio napokon povratio u svoju domovinu, bivši pušten iz Ferdinandove službe na 15. siečnja 1523. Senjani medjutim, kao što su prije malo volje za to pokazivali, da se učine podložnici Frankapanskimi, tako i sada odlučiše, da se u svaku cienu odbije Bernardinova navala. U tu svrhu zaiskaše pomoći u krčkoga proveditura Filipa Grimana, a preko njega i u same republike; Frankapanska vlast bijaše im dapače tako protivna, da se je u Mletke javljalo na njihovo ime, da su pripravni pokloniti se republici sv. Marka. Susjedni proveditur učini njeke odredbe za sjegurnost svoga otoka i za obranu svojih štićenika, a za dalje naredbe zamoli Signoriju svojim pismom od 2. travnja. Na to mu mletačko vieće odgovori 7. dan istoga mjeseca: da je sve mudro, što je učinio, dalje medjutim da se u stvar nepača; a što se tiče izjave Senjana, da bi bili voljni republici se predati, to ih treba uputiti, da se njihova ponuda nemože primiti: jer koliko su Mletčani prijatelji njim i njihovoj sreći, to ipak moraju imati obzir i na njihova kralja i druge okolnosti. Odpor Senjana i mletačke galije, koje su se bile pojavile u kvarneru, uputiše kneza Bernardina, da se mora

[1] Sanudo, Ark. VIII. 168.

okaniti začetoga posla.[1] — Poslje toga nam se javlja, kako su iznova dolazili glasovi u dalmatinske gradove, da se susjedni sandjak pripravlja, kako će na Klis udariti; nu do toga ipak nedodje, jer se ta osnova, kako nam vele, nije odobravala u Carigradu. Ali zato htjedoše naši Klisani da nješto proti Turkom izvedu. Njihov kapitan, knez Petar Kružić, povede (mjeseca srpnja) 20 konjanika i 300 pješaka, da Turkom otme njeki susjedni grad; ali nagazi na veliku tursku četu, te izgubi u sječi skoro sve svoje vitežke drugove, a sám dopade ranâ. Izgubivši Kružić ponajbolji dio svojih drugova zabrine se za obstanak svoga grada, te neimajući nade, da bi doskora sâm mogao sakupiti novu četu i dobaviti bojnih potriebština, zaište pomoći u mletačkoga kneza u Trogiru, jer da će inače Klis propasti; nu iz Trogira mu odgovore: da je Signorija u miru sa sultanom i da se zato neće pačati u te stvari.[2]

Kralju su Ljudevitu dobro bile poznate sve te zgode, što su se zbijale u njegovoj hrvatskoj kraljevini, a povrh toga su mu dolazili glasovi s različitih strana, da se Sulejman iznova diže na njegove države i da će glavom povesti svoje vojske s očitom namjerom, da Ugarsku podjarmi; nu na svu sreću po naše ovamo zemlje nije mogao Sulejman g. 1523 na nje velike vojne voditi; a to se je kašnje znalo i na Ljudevitovu dvoru, samo što tu nisu bili poznati pravi razlozi, zbog kojih se nije moglo na turskoj strani misliti na ponovljenje velikoga rata.[3] Medjutim manji bojevi na krajini

[1] Sanudo, Ark. VIII. 157 i 159. Secr. Cons. Rog. (u Ljubić. prep.) k 7. trav. 1523. Tu se piše krčkomu provedituru: „Per la lettura dele letere vostre de 2. del instante questa matina recepute insieme cum le incluse deli Regenti in Segna a noi direttive . . .“. Niže se pako veli: „Et perche dicete esservi sta referito, questi da Segna haver in animo di levar l'insegne del glorioso protector nostro Mr. Sn. Marco, li farete intender in questo caso, che licet la Sria. nostra sia desiderosa dela conservatione et commodo loro, per esserne stati in ogni tempo a core, come li pol esser ben noto, nientedimeno per la observantia che habiamo alla Regia Mta. di Hungaria et per altri convenienti rispetti voi li affirmarete, che noi non si pigliassamo hora un simil carico di accettarli . . .“ Rad XIII. 76.

[2] Sanudo, Ark. VIII. 164—5.

[3] Orio javljaše iz Budima 2. lip., da dolazi tur. vojska od 70.000 ljudi; s njom da je i sâm sultan i da nije već od Biograda više odaljena nego 12 milja (Sanudo k 22. lip. moj prep.); 15. srp. pako pisa isti Orio: „Come per questo li Turchi non li darano fastidio a quel regno per esser implicati contra il Sophi“ (Id. k 28. srp.); nu već 16. srp. javi, da je njeki baša provalio u kraljevu zemlju (Id. k 20. kolov.). — Pray Ep. I. 165. Massaro kod Firnhab. 80.

ostaju i nadalje na dnevnom redu, pak buduć da je i do većega rata moglo lahko doći, zato se je svedjer moralo najviše misliti na bojne poslove. Ljudevit je pri tom još uviek u sto muka, jer niti od svoje ugarske države nedobiva onoga, čemu se je mogao nadati usljed zadnjega, Jurjevskoga, sabora, niti mu iz vana nedolaze onolike pomoći, kolike su mu bile obećane. U njegovoj Ugarskoj malo se utjera od dozvoljenoga poreza, a još manje se dobi od onoga srebra i novca, što su bili obrekli velmože na ponukovanje Nigrovo; isto tako nebjehu stavljene na krajinu niti čete, što su ih imali onamo poslati plemići i velmože, ako izuzmeš ono malo vojske, koju su bili digli njeki od prelata. Na ime svoje češke krune dobi Ljudevit za sada samo jedno 1000 momaka iz Morave. Iz Njemačke pako, koja mu je bila obećala na svojem zadnjem saboru priličnu pomoć, težko da je išto dobio.[1] Videći mi Ljudevita u takovu stanju, lahko će nam biti razumjeti svaki njegov korak. Da si dobavi toli si nuždna novca, zahtieva on od svojih gradova, da mu unapried plate svoje daće; od našega pako Dubrovnika ište, da izplati njegovu poslaniku, senjskomu biskupu Franji Jožefiću, dužnu zaštitninu i da k tomu doda još koju pripomoć u ime bojnih potreba. Kao što lahko razumijemo, da je Ljudevit morao tim načinom postupati, tako ćemo moći na drugoj strani bez ikakove težkoće prosuditi, koliko l' da je istine u tom, kada se veli u kraljevu pismu, koje je nješto kašnje papi pisano, da se toliko i toliko hiljada troši svake godine za gradove na krajini, a napose za hrvatske bane i za grad Jajce. Vjerujmo, da bi se bilo imalo trošiti za banske čete i za posade u gradovih do 32.000 for., a isto toliko i za grad Jajce; nu tko će vjerovati, da se je zbilja trošilo u spomenute svrhe ne toliko, nego bar i priličan dio od pokazane svote? — Ljudevitu je i sada sve uzdanje u tudju pomoć, a ovaj čas naročito u pomoć pape Hadrijana i nadvojvode Ferdinanda. Od pape očekivaše on težkom mukom obećanoga poslanika, jer je bio uvjeren, da taj neće doći praznih ruku, a s Ferdinandom bijaše u nepretrgnutih dogovorih, kako da se odvrati grozeća pogibelj.[2]

---

[1] Massaro kod Firnhab. 79. 80. Bucholtz II. 39. V. što Tomašić kazuje o golemoj vojsci, koju je tobož Karlo V. na pomoć poslao banu Karloviću (Ark. IX. 26.).

[2] Pray Ep. I. 165. 177. Rad VII. 263. Prije navedeno Orijevo pismo od 2. lip. i 16. srp.

Tu mi se je zaustaviti, da s bližega ogledamo Ferdinandove odnošaje prama kralju Ljudevitu i njegovoj hrvatskoj kraljevini. Odkako se je nadvojvodi Ferdinandu g. 1522 prvi put prilika dala s privolom kralja Ljudevita i njegovih striša, da odašalje svoje čete u hrvatsku zemlju, nije on nikada više s uma pustio Hrvatsku i njezine gradove. Već poradi svojih zemalja i njihove sjegurnosti nastojao je on od tada, da pripomogne, da se Hrvâtska obrani od Turaka. Da je on u istinu o tom radio, za to imamo bezdvojbenih dokaza, premda u ostalom izvori nedaju toliko ubaviesti, da bi se moglo pobliže naznačiti, i koliko je Ferdinandove vojske u našu zemlju dolazilo i na što je bila upotriebljena. Medjutim poznate nam Ferdinandove okolnosti toliko nam ipak kažu, da je on veoma težko smagao sve ono, što se je od njega na razne strane zahtievalo i očekivalo. Sada upravo nastojaše nadvojvoda oko toga, da što prije stavi za obranu Hrvatske, koju zove izrično »ključem svojih zemalja«, četu od 500 konjanika, te zato pozva svojimi pismi od 11. travnja 1523 načelnike dolnjo-austrijskih gradova i trgovišta, da mu što prije sakupe za vojevanje na Turke obećane novce. Ujedno bješe Ferdinand poslao nješto malo oružane momčadi i kralju Ljudevitu; nu ti mu se vojnici skoro povratiše iz Ugarske, jer nisu dobivali plaće za svoju službu. Naši nam izvori umiju medjutim sada još znatnijih stvari pripoviedati o Ferdinandu i o njegovih namjerah u pogledu naše domovine. Istina je doduše, da za ono, što idem kazivati, svjedoče samo ljudi mletačkoga poslaničtva u Budimu, poslanik naime Orio i njegov tajnik Massaro; ali neima nikakova razloga, poradi kojega bismo imali posumnjati ob istinitosti njihovih viesti. Oni dakle kazuju, da se je o tom radilo oko kralja Ljudevita, da ustupi Hrvatsku i Slavoniju nadvojvodi Ferdinandu. Andrija de Burgo, carev i Ferdinandov savjetnik, koji je još za živa cara Maximilijana bio pridan tajnomu vieću kralja Ljudevita, imaše tu zadaću, da Ljudevita sklone na ustup rečenih naših kraljevina. U tu svrhu upućivaše on kralja, kako će biti po Hrvatsku mnogo bolje, ako ju preuzme Ferdinand: jer će on naći sredstva, da ju obrani, dočim kralj to nemože učiniti, kako je dosadanje žalostno izkustvo dovoljno pokazalo. Buduć da je Andrija de Burgo bio u velikoj milosti kod kralja Ljudevita, zato se je činilo jednomu od naših Mletčana, da će uspjeti u svojem nastojanju, i to tim lašnje, što je ono smieralo na korist Ferdinanda, koga je kralj od srdca ljubio; nu isti taj

Mletčanin s druge strane opet i sâm dvoji, da bi se mogla izvesti zasnovana stvar, jer da će se Ugri svom snagom tomu oprieti; kao ponosita čeljad, veli, neće oni nikako dopustiti, da se Hrvatska odstupi, jer bi im se tada moglo reći, da je nisu umjeli upravljati i braniti.[1] Začeta osnova ostade zbilja neizvedenom, a što se nije izvela, tomu je Mletčanin prilično pravi razlog pogodio: jer kolikogod je tada vladala najveća razvraćenost u svih odnošajih, do toga se ipak nije moglo poći, da kralj koju od svojih kraljevina drugomu vladaru upravo odstupi, a to se je moglo tim manje učiniti bez privole onih, kojih se je stvar ponajbliže ticala. Ferdinand se dakle morade tim zadovoljiti, što mu je bilo prosto, da u Hrvatskoj brani svoje zemlje; nu skoro će on opet dalje poći, tražit će naime, da u svoje ruke dobije njeke točke, s kojih bi se uspješnije djelovalo.

Ljudevit je imao, kao što smo vidjeli, nješto malo vojske, koja je bila zvana, da državu brani na opasnoj turskoj krajini. Toj je vojski valjalo dati čestita vojevodu, koji bi se njom vješto poslužio, te bi u obće preuzeo ravnanje obrane na onih stranah Ugarske, kojim je Turčin najvećma grozio. Uzima se obćenito medju ugarskimi historici, da su stališi prigodom Jurjevskoga sabora u tu svrhu kraljevu pozornost svratili na muža, koji se je bio prije više godina kod raznih zgoda odlikovao kao srčan vojnik i valjan zapovjednik povjerene si čete, a poslje je zamienio burni vojnički život sa samoćom samostanskom, učinivši se redovnikom reda sv. Franje. To je Pavao Tomori, koga ćemo odsada pak sve do odlučne muhačke bitke u poviesti ugarskoj vele često spominjati. Premda je Tomori bio obljubio svoj novi život, to morade napokon ipak pristati na ono, na što ga je pozivao kralj, koga su pri tom i drugi pomagali, a naročito i sam papa Hadrijan. Po prilici mjeseca svibnja 1523 bude on učinjen koločkim nadbiskupom, koja je nadbiskupija stala prazna sve od smrti Grgura Frankapana; ujedno

[1] Ferdinand. pismo Ljudevitu kod Firnhab. 104. Archiv f. Kunde öster. Geschichts-Quellen I. Jahr. 2. H. 131. Notizenblatt k navedenom Archivu Nro. 12. 1856. 266. — Orio veli u prije naved. pismu od 2. lip.: „. . . Il re spera in le zente dil infante, qual fin hora e venute poche", a u naved. pismu od 16. srp. kaže: „. . . Le zente dil Austria, che li mando il Sermo. infante, si partiuano per non esser pagate." — U tom je istom listu pisao Orio: „Che dito archiducha vol dal re, che li renoncij le raxon l ha in la Dalmatia e Croatia, perche l vede lui non le pol difender contra Turchi e lui vol difenderle." Massaro kod Firnhab. 80—81. V. glede Andrije de Burgo i Firnhab. 107.

ga pako kralj imenuje glavnim zapovjednikom svojih četa, koje su imale braniti Sriem i dolnje ugarske strane.[1] Čim se je Tomori odlučio za to zvanje, koje su mu bili drugi namienili, odmah se dade na to, da obranu uredi što bolje, naravno prema silam, što ih je mogao dobiti u ruke svoje. Osim toga, što je njeka mjesta bolje utvrdio i što je nješto četâ na noge digao, najpreča mu briga bijaše, da pribere u svoje kolo ponajbolje vitezove, vodje pomanjih četa. I tu ih se zbilja nadje njekoliko, kojim imena poviest bojna sa slavom spominje, kao što je: Jure Baćanji, Toma Bošnjak, Jakov Bánfi, Stjepan Bárdi, Srbin Radić Božić i drugi njeki. A nije trebalo dugo čekati Tomoriju i tim njegovim bojnim drugovom, da pokažu, koliko su vriedni, jer su susjedni Turci češće provaljivali u Sriem i u obliže ugarske prediele, da plien pliene i zemlju pustoše. Spomenutim braniteljem posluži liepa sreća, te su njekoliko puta čestito suzbili harajuće čopore turske; a pri tom se osobito hvali junačtvo malo prije imenovanoga Bánfija i Bárdija, kao što i Radića Božića.[2]

Sada upravo spomenute turske provale idu u prve mjesece Tomorijeva djelovanja. Kao što su pako Turci ljeti g. 1523 navaljivali na one strane, kojih je obrana bila povjerena Tomoriju, tako isto znamo za izvjestno, da su oni isto vrieme dodijavali i našim predjelom na Uni, pak na Kupi i Savi. O njihovoj provali na te strane usudjujem se ja medjutim samo toliko reći, da se je u istinu dogodila i da je njom bilo nješto zemlje na Kupi i Savi poharano, ali da Turci napokon nisu ništa znatnijega postigli i da su bili prisiljeni natrag se vratiti.[3]

To vojevanje i Tomorijevih i naših ovamo četa moralo je biti znamenitije; Turci su morali u njem i štete pretrpjeti i još više sramote: jer se je medju njimi misao pobudila, da se mora što prije vojna ponoviti, da se Turčin osveti kršćaninu i da opere ljagu sa svojega imena. Tako se zametne vojna Ferhat-baše,

---

[1] Orio veli u naved. listu od 2. lip.: „Il re . . . a uno exercito, capo. dil qual e uno frate di san Francesco." Massaro kod Firnhab. 80. Tomorijevo pismo kod Theinera Monum. Hung. II. 667. V. i Georg. Sirm. 103. Brodarić (u edic. Bonfin. Hannoviae 1606) 757 i 758. Istvánfi 64.

[2] Georg. Sirm. 106. Vrančić III. 18.

[3] Koga bude volja o stvari točnije progovoriti, neka vidi Zrinj. zviezdu, Pril. str. V. Kercselich, Not. 351. Tomašić, Ark. IX. 25. Valvasor T. IV. 18.

koja se je okončala još s većom štetom i sramotom Turaka. Ferhat-baša, ako se nevaram u pogledu njegove osobe, isti je onaj odmetnik Sibeničanin, kojega poznajemo već od početka Sulejmanova vladanja. Budući on krvožedan i grabežljiv čovjek oduze mu Sulejman namjestničtvo u Maloj Aziji, ali ga zatim namjesti u Smederevu na molbu svoje matere i sestre, koja je bila udata za Ferhata, te mu odredi velike godišnje plaće. Taj Ferhat-baša odluči dakle, da će provaliti u kraljevu zemlju, te sastavi liepu vojsku od 15.000 momaka, koja je imala doploviti Dunavom, pak Savom do našega Sriema. Na svu sreću doglase Tomoriju njegovi uhode iz Srbije, kakove se tu pripreme čine, te zato i on pohiti, da ga neprijatelj nezateče nepripravna. Sâm stavi u red svoju četu, nu buduć da je bolan bio, povjeri ju drugomu zapovjedniku, a zatim pozove svoje bojne drugove, da se čas prije nadju na odredjenom mjestu. Nu prije nego li se je moglo sve to učiniti, provale Turci u Sriem početkom mjeseca kolovoza. Jedan dio vojske ostave kod brodova na Savi, a ostali zadju u liepu i od prirode toli bogato nadarenu zemlju, te ju stanu plieniti i pustošiti. Videći narod, što Turčin radi: kako mu sela pali, vinograde pustoši, ljude u robstvo vuče, digne se na noge, te stane odbijati dušmanina kako je najbolje znao i mogao. Ali buduć da ti naši seljani nisu bili niti pravo oružani, niti su radili složno i po jednoj osnovi, zato je Turčin mogao i dalje nastaviti svoje pogubno djelo. U tom nadodju u pomoć borećemu se narodu kraljevske čete sa kakovih 3—4000 momaka, a vodjene i ravnane poznatimi nam vitezovi. U toj maloj kraljevskoj vojski bijaše toliko srčanosti i hrabrosti. da je pod mudrom upravom svojih vodja na veliko udivljenje suvremenikâ upravo uništila neprijateljske čete. Čim su Turci opazili, da dolazi kraljevska vojska, odmah se tako zabune, da nisu pravo srdca imali, da se s njom ogledaju u povećoj bitci, već stanu uzmicati, kako bi što prije došli do svojih brodova. Nu kraljevske čete odmah na nje udare, i kako su ih počele napadati, tako su ih bez prestanka gonile i sjekle. Dok je tu na jednoj strani bila sječa medju glavnim dielom turske vojske, medjutim se bješe zaputio jedan odjel kraljevskih četa, da porazi onu tursku vojsku, koja je brodove čuvala i da popali to uzdanje Turaka. To bude tako i izvedeno: zato nebijaše spasa niti onim Turkom, koji su bili navalili bježati prama Savi, jer po tom dodjoše medju dvie vatre. Goneći kršćani bjegajuće Turke posieku ih više hiljada; a kada se je došlo do savskih bre-

gova, tu nastade nova sječa, u kojoj je opet koja hiljada Turaka izginula, a tako ih se je isto više hiljada u Savi podavilo. Na turskoj strani bijaše podpun poraz, jer ih je jako malo živu i zdravu glavu iznielo. Medju kršćani pako bijaše radost tim veća, što su svojom pobjedom oslobodili svu svoju zasužnjenu braću i sav sriemskim stanovnikom oteti plien. Porazivši Turke zadobaviše se oni u velikoj množini svakojaka pliena: i uhićenih neprijatelja, i bojnih znakova, i liepih konja i bogato urešena oružja; a od svega toga poslaše što je bilo najljepše i najvrednije kralju Ljudevitu, da ga učine u punoj mjeri dionikom svoga slavlja i svoje sreće. Za udes početnika ovoga boja, Ferhat-baše, nije se dugo ništa izvjestna znalo; poslje se je istom pročulo, da ga je sultan dao posjeći, budi već zato, što je onako liepu vojsku izgubio, ili pako zato, kao što drugi vele, što je podčinjeni si narod gulio i derao.[1]

Skoro isto vrieme, kada je prispjela u Budim radostna viest o porazu Ferhatove vojske, dodje onamo davno i željno očekivani papinski poslanik Toma de Vio, poznat inače takodjer pod imenom kardinala Kajetana, ili kardinala sv. Sixta i della Minerva. On bješe primljen od kralja i od striša s velikim veseljem, znalo bo se je, da donosi liepu svotu novca za bojne potrebe. Buduć da mu je bilo naloženo, da netroši povjerenih si 50.000 dukata u druge svrhe, nego upravo samo za dizanje i uzdržavanje vojske, zato odbi odrešito zahtjev Ugra, koji su hotjeli, da im predade donesene novce, da oni od toga namire kraljeva blagajnika, komu je kralj dugovao 65.000 dukata. Mletčanin, koji nam o tom pri-

[1] Massaro kod Firnhab. 80. Sanudo bilježi k 9. rujnu list Orijev iz Budima od 25. kolov., u kojem je bilo pisano: „Come passando XV m. Turchi el Danubio in vno locho ditto Serin . . . . (prazno) per venir sul Hongaria, Hongari li fonno al incontro et fonno ale man in modo che de Turchi furono tagliati a pezi 4000 et 4000 si negarono il resto da 1000 in fuora fuziteno, di qual 1000 ne fo preso gran parte . . . la qual vittoria auta da solum zircha 5000 Hongari. Orio kod Firnhab. 103. i Orijev sumar. ibid. 75. Ljudevitovo pismo kod Theinera, Monum. Hung. II. 641. Pismo pap. legata Campeggija ibid. str. 685. i nuncija Burgija ib. str. 743. Samo se sobom kaže, da sam pisma nuncija Burgija upotriebio po Theinerovoj publikaciji, naprama kojoj gubi svu cienu ono, što je Pray iz tih pisama priobćio više puta pogrešno prevedeno i svakojako osakaćeno, o čem će se svatko osvjedočiti, čim prispodobi Praya s Theinerom. (Vidi o toj stvari Pray, Ep. II. 185. 395. Kovachich, Suppl. III. 3.) — Georg. Sirm. 106. Vrančić III. 18. II. 34. Istvánfi (izdan. 1724.) 64. Hammer 43 i Rad XVIII. 102.

povieda, nezaboravi zabilježiti, da Ugri nisu više tako rado imali papina poslanika, pošto im nije hotio želje izpuniti.[1] — Kao što je pako papa Hadrijan VI. u Ugarsku poslao nješto pomoći, tako nezaboravi on ni na Hrvatsku, o kojoj ga je bio potanko izviestio biskup Toma Niger. Čim je Hadrijan u Rim došao iz Španjolske, posla on u Senj preko mora žitka, koji se je imao po njegovoj namjeri podieliti medju naše ljude po mjestih i gradovih na krajini. Taj dar bijaše dakle namienjen onim, koji su najvećma stradali, pa ipak se nadje ljudi, koji su u svojoj lakomosti biedu trpećemu narodu i to htjeli uzkratiti. Njekoliko mjeseci kašnje biedi naime Hadrijanov nasljednik Senjane, ili pravije govoreći njihove kapitane, da su od poslanoga si žitka samo malo podielili medju one, kojim je bio namienjen, ostalo pako da su ili već prodali, ili da kane prodati; usljed toga im nalaže, grozeći se excommunicacijom latae sententiae, da pričuvaju preostali žitak kao što i novac, što su ga dobili za prodano žito, dok k njim dodje njegov poslanik, koji će im donieti dalje naredbe. Po tih riečih papina pisma bila bi očita grdna krivnja senjskih kapitana; nu stvar se nješto malo ublažuje listom kralja Ljudevita, u kojem se kazuje, da je papa naložio svojemu poslaniku u Mletcih, a Ljudevit opet svojemu u tu svrhu napose odaslanomu čovjeku, da iztraži i razvidi, što je učinjeno s Hadrijanovim žitkom.[2] Kašnje ćemo naći spomen o daljem tečaju toga posla, nu već ovdje možemo primietiti, da je tu po svoj prilici bilo zloporabâ, koje su tim grdje, što svjedoče i o skrajnjem nesmiljenju i o najžalostnijem nemaru za obće dobro.

Pomoć od pape Hadrijana poslana, premda je bila prilično velika, nije dakako niti iz daleka dotjecala za namirenje silnih potreba kralja Ljudevita i njegovih država: zato se je moralo bez ikakova prestanka i dalje o tom raditi, da se sklonu knezovi i narodi kršćanski na što veće i izdašnije pomoći. U to ime bješe sada, skoro nakon došašća papina poslanika, iz Budima odpravljen Toma Niger kao poslanik ugarskoga i poljskoga kralja, da na njihovo ime redom

---

[1] Orijev Sumar. kod Firnhab. 74 i njegov malo prije naved. list od 25. kolov. kod Sanuda, koji bilježi, da je Orio pisao: „ . . . Scriue esser zonto il rmo. cardinal dila Minerua dil hordine di predicatori, legato pontificio, con li danari, manda il papa per subsidio di quel regno, el qual e intrato con gran pompa et a conforta tutto il regno apresso la vitoria auta“ (naime nad Ferhatbašom). Massaro kod Firnhab. 84.

[2] Pray Ep. I. 174 i 177. Prisp. Theiner, Mon. Hung. II. 739.

obidje poglavite kršćanske dvorove. Niger dódje najprije u Mletke (23. listopada), te bivši tu 25. listopada pred vieće pušten, razloži u latinskom govoru, kako da će Ugarska postati turskim plienom, ako joj ne bude dovoljne pomoći od kršćanskih naroda. U tom svojem govoru pohvali on osobitim načinom poljskoga kralja, nu o kralju se Ljudevitu izjavi veoma nepovoljno. Duždga na sve to odpravi liepimi i obćenitimi riečmi, a poslje odluči sa svojimi viećnici, da mu se dade na dar nješto novca, osobito s toga razloga, što nije mogao dobivati iz svoje skradinske biskupije nikakova prihoda. Na to se dade Toma Niger na dalji put, a ponajprije prama Rimu, gdje je medjutim bio umro (mjeseca rujna) papa Hadrijan VI., koga smo malo prije vidjeli kako je bio započeo ozbiljno raditi za naše zemlje i njihov obstanak.[1] Naš izvor, koji nas izvješćuje o poslanstvu Tome Nigra, nekazuje ništa o tom, da bi se bio taj naš zemljak na ime Ugra zagrozio, da će se oni s Turčinom izmiriti na štetu kršćana, ako im nebude dovoljne pomoći; nu mletački poslanik na budimskom dvoru i njegov tajnik, dotičući se stvari, o kojoj ovdje govorimo, tako popunjuje u svojih izviešćih kazivanje gori navedenoga izvora, da možemo slobodno uzeti, da se je medju Ugri češće čula spomenuta grožnja onako isto, kao što smo joj njegda traga nalazili i na hrvatskoj strani. Ti Mletčani, motreći stanje Ugarske, kako je bilo upravo ovo naše doba, ovako o tom po prilici govore. Kralj bi ugarski mogao, da ima rodoljublja u njegovih stališa, ne samo suzbiti dušmanina, nego i nadvladati, tako bo je liepa i svim bogato nadarena njegova država; ovako pako bit će Ugri zadovoljni, ako ih Turčin samo na miru pusti, dapače tolika je medju njimi razvraćenost, da se morda ni braniti neće, ako ih dušmanin iznova spopade. Neuzdaju se oni u se, nego se uzdaju u tudju pomoć, nadajuć se sveudilj, da će napokon ipak jednom doći do one velike vojne kršćana proti Turkom, o kojoj se je već toliko govorilo. Da se u to neuzdaju, bili bi se već izmirili s Turčinom pod taj uvjet, da mu bude prosto preko njihove zemlje na druge kršćane navaljivati; te zato, kada su Negra odpravljali ka kršćanskim knezovom, naložiše mu podjedno, da tako i u tom smislu na njihovo ime govori.[2] Tako naši mletački izvjestitelji; a meni nepreostaje obzirom na to njihovo

[1] Firnhab. 103. Sanudo Ark. VIII. 168, gdje treba staviti mjesto 3. listop. 31. Secr. Cons. Rog. k 3. stud. 1523 (Ljubić. prep.).
[2] Massaro kod Firnhab. 83. Orio ib. 75.

kazivanje ino, nego da još jednom primietim, što sam već rekao, da se je naime mogla čuti i medju Ugri grožnja, da će s Turčinom mir sklopiti, a to se je činilo zato, nebi li se tim putem Ugarska što prije zadobavila toli si nuždnih bojnih pomoći.

Sada bijahu u velikom svietu dva kraljeva poslanika, koja su imala o tom raditi, Toma Niger naime i Stjepan Brodarić, koji se je potonji bio, kao što znademo, već prošle godine preko Mletaka u Rim zaputio. Skoro poslje odlazka Tome Nigra sliedila je još i druga zgoda, koja je barem za čas pobudjivala njeku nadu, da će se naći Ljudevitovim državam žudjena pomoć. Ta se je nada pako osnivala na sastanku i dogovoru kralja Ljudevita s nadvojvodom Ferdinandom. Veće se je odavna o tom radilo, da se sastanu ne samo rodbinstvom, nego i jednakimi interesi vezani vladari Sigismund, Ferdinand i Ljudevit; nu tomu su se različite zapreke na put stavljale, koje su na Sigismundovoj strani bile toli silne, da on nikako nije mogao ostaviti svoje kraljevine niti onda, kada su bili uglavili kralj Ljudevit i nadvojvoda Ferdinand, da će se na svaki način sastati. Ljudevit je morao otići iz Budima sa svojom ženom prama austrijskoj medji zbog njekakove opasne bolesti, koja je više mjeseci biesnila i mnogo svieta pozobala, i tako je moglo doći tim lašnje do zamišljenoga sastanka. Ljudevit i Ferdinand sastanu se najprije u Šoprunu na 12. listopada, a pošto su tu proveli dva dana, odu u Bečko Novo mjesto, gdje su zatim ostali punih osam dana. Oni su bili poveli na taj sastanak i svoje supruge i svaki ih je imao sjajnu pratnju od više stotina vitezova; Ljudevitova je medjutim pratnja bila i sjajnija i dva puta veća nego li Ferdinandova. Sjegurna nada, da takovom prigodom neće uzmanjkati igre i veselja, digla je i one na noge junačke, kojim je bojna trublja neugodno uho dirala. I zbilja nam se pripovieda o različitih zabavah, što ih je osobito Ferdinand svojim sjajnim gostom pripravio. Okanimo se medjutim toga, te ogledajmo ozbiljnu stranu kneževskoga sastanka. Već po tom se je moglo slutiti, da će tu biti rieči o važnih i velikih stvarih, što su se uza knezove našli i njihovi poglaviti savjetnici i poslanici iz njihovih kraljevina i od njekih prijateljskih dvorova. Tu nalazimo papinskoga poslanika i poslanika poljskoga kralja, zatim više gospode iz Česke, nadalje Andriju de Burgo i dr. Ferdinand nam sam pripovieda u pismu, koje je pisao svojemu bratu Karlu, da se je na tom sastanku poglavito o tom radilo, kako da se suzbije turska sila, i da je u tu

svrhu bilo odlučeno putem ugovaranja, da se na buduće ljeto na noge stavi znatna vojska. U tu je vojsku imao dati Ljudevit od strane svojih kraljevina 60.000 momaka i 100 topova s nuždnom municijom, a Ferdinand je imao staviti 10.000 pješaka, 11.000 konjanika i 30 topova. Osim te jedne stvari i druga je jošte, o kojoj se je tom prilikom radilo. Članovi naime prijateljskih i srodnih vladalačkih kuća nastojali su oko Ljudevita, da ga svedu na stazu ozbiljnosti i mudrosti, onako po prilici, kako mu je bio malo prije toga svjetovao njegov stric, poljski kralj Sigismund, kada mu je pisao: da bude pobožniji i marljiviji, da se uklanja družbi mladih i lahkoumnih ljudi, da netrati mnogo vremena u lovu, da nevodi lovačkih pasa u svoje sobe itd. Velika se je dakle vojska imala na noge dići i Ljudevit je imao postati posve drugim čovjekom! to je ono, što se je htjelo postići. Dalja će nam poviest kazati, je li se je od svega toga išto izvelo; medjutim značajno je i vele znamenito, što je Ferdinand morao već u onom svojem prije spomenutom pismu, koje je pisao caru Karlu na 18. prosinca, ove rieči dodati: nu stvari su ugarske u takovu stanju i tako ravnane, da se bojim, da njihovo obećanje neće biti ino nego dim, kao što je bilo i ono, koje su dali prije dvie godine. Ako pako tako bude, te Turčin dodje, česa nas Bog občuvaj! tada scienim, da je propala Ugarska, a zatim su na redu moje zemlje.[1]

Dočim se je u svietu o tom bar viećalo, kako da se nadje pomoć Ljudevitovim državam, nečini on sâm ništa takova, po čem bi se dalo slutiti, da će nastupiti mirniji i sretniji dnevi za njegove državljane, naročito pako za one, koji su pogibali s neprekidnoga boja. Tražeći i najvećom pomnjom tragove ozbiljnijemu kakovu radu, težko nadješ po koju, koja vriedi, da bude zabilježena. Tako nam se pripovieda, da je Ljudevit na molbu Petra Erdöda, koji ga je bez dvojbe pratio na stânak s Ferdinandom, dne 21. listopada pisao kaptolu i biskupu zagrebačkomu, da dozvole tomu

[1] Sanudo veli, da je Orio pisao u prije navedenom listu od 16. srpnja „ . . . Scriue, che lo infante ouero archiducha di Austria, cugnato di quela Mta., hauia scrito al re invitandolo, uegni a certa dieta, vol far a . . ., doue sara il re di Polana, et quel li a risposo, che a di 20 auosto el sara, si lo cosse di Turchi non lo facesse restar.“ Massaro kod Firnhab. 81. (O bolesti govori i Orio kod Firnhab. 103 i Massaro ib. 85); Orio ib. 75 i 103. Ferdinand. pismo kod Firnhab. 104. br. VI. Font. rer. austr. Script. I. 264. Archiv f. Kunde öst. Gesch.-Quell. I. Jahrg. 2. Hf. 131. Palacký o. c. 452.

plemiću, da si uzme od ruševina starodavnoga Siska kamenja, da tako uzmogne sagraditi njekakov grad medju Kupom i Savom. To kamenje, veli kralj, kao što bi bila rekla i velika većina njegovih suvremenika, leži bez ikakove koristi, dakle ga dajte za gradnju, koja će moći liepo poslužiti cieloj kraljevini.[1] Nu ako s tom jednom viesti, koja svjedoči o njekakovoj skrbi za obranu, ono prispodobimo, što nam se s druge strane kaže o zanemarenju hrvatske kraljevine, tada ćemo moći već unaprieda izgledati nove i sve teže udarce. Poznati nam tajnik mletački Franjo Massaro učini upravo u ovih dnevih svoje konačno izviešće duždu i Signoriji, i tu se ovako izjavi o našoj stvari. Ivan Krbavski, ban hrvatski, nedobiva novčane podpore, koju bi trebao za obranu Hrvatske, pak buduć da je on sâm vele ubog, te nemože ništa potrošiti, to ostaje Hrvatska bez obrane i Krbavski kani odreći se banske časti.[2]

Budući Hrvatska tako zapuštena nije čudo, što su Turci u nju opet zalazili, najprije da plien grabe, a poslje da osvajaju mjesta od najveće znamenitosti. Na 6. prosinca 1523 piše nadvojvoda Ferdinand iz Nürnberga kralju Ljudevitu, da je dobio glas s više strana, kako su Turci prije malo dana, dakle njegdje mjeseca studena, u Hrvatskoj robili i palili i s ugrabljenim se plienom u svoju postojbinu bez zapreke povratili, nu da će još te zime opet doći, da jadnu Hrvatsku napokon podjarme. Ne za dugo poslje toga sliedila je ona nesreća, o kojoj piše prvih dana g. 1524 novi mletački poslanik na dvoru Ljudevitovu, Vicenzo Guidoto po imenu. Turci naime bjehu uhitili i posjekli njekoga kapitana, koji je prije junački odbijao njihove na štetu kršćana učinjene navale, zbog koga se je gubitka kralj Ljudevit tako raztužio, da više dana nije mogao poslovati.[3] Medjutim doskora dodje još i druga mnogo veća nesreća, koja je duboko raztužila i daleki sviet kršćanski. Znalo se je već mjeseca kolovoza 1523, da Turci namjeravaju osvojiti Ostrovicu, grad kneza Ivana Torkvata Krbavskoga, ležeći nedaleko od Vrane; mjeseca prosinca pako zbilja se dadu na to, da dobiju to znamenito mjesto, pak buduć da im je u pomoć prispjela izdaja njekoga Damjana, to su ga i dobili i pod svoju vlast spravili. Ostrovicu su kršćani toliko cienili, da su ju stavljali odmah iza tvrdoga Klisa: zato nam je lahko vjerovati, da se je morao zbog takova gubitka

[1] Marcelović i iz njega Kercselich, Hist. 244.
[2] Firnhab. 81.
[3] Id. 104 i 105.

veoma raztužiti novi papa sa svojimi stožernici, a tako isto lahko razumijemo, zašto se je Ljudevit toliko branio pred papom, da Ostrovica nije pala njegovom krivnjom. Imajući Turci i taj grad u svojoj vlasti, dolazili su ostanci slobodne hrvatske zemlje u današnjoj Dalmaciji u sve veću opasnost; nu i Mletčanom je odatle sve veća pogibelj grozila za njihove dalmatinske gradove. Oni su zbog toga nješto kašnje utvrdjivali svoje gradove Vranu, Novi grad, Nadin i Nin, a u ostalom su medju Hrvati tražili valjanih vitezova, koji bi uz njihovu novčanu pomoć oružane čete držali, te sebe i nje branili, kao što su naročito i opet učinili s knezom Ivanom Torkvatom, koga su iznova najmili na svoju plaću na 19. siečnja 1524, odredivši mu 5000 dukata za godinu dana. Knez Iv. Torkvat, pošto je bio izgubio svoj grad Ostrovicu, te je sve jasnije uvidjao, da neće moći obraniti slabih ostanaka svoga posjeda, bješe Mletčanom ponudio ostanke svojih gradova; nu oni se nisu polakomili za tom ponudom, već su radje spomenutu pripomoć obećali krbavskomu knezu[1], obodrivši ga tim, da uztraje na svom mjestu i u borbi s davnim dušmaninom.

Te zgode, što smo ih našli na izmaku g. 1523 i na prvom početku 1524, gdje se gubi jedan od najznamenitijih gradova bez kakova znatnijega odpora s naše strane i gdje jedan izmedju najpostojanijih i najuztrajnijih borioca za domaće svetinje ostanke svoje baštine u skrajnjoj zdvojnosti tudjinu nudi, — te zgode moraju svakomu biti žalostnim dokazom, kako je duboko bila pala hrvatska zemlja u toj dobi. Nu niti tim nije jošte bilo završeno njezino poniženje i stradanje; u bližnjoj su ju budućnosti očekivale još veće nevolje i muke.

Tomu stradanju. kojemu je hrvatski narod u susret išao, različiti su bili uzroci i izvori: i iznemoglost naime naroda, koja je morala sasvim naravskim načinom nastupiti, i izčezavanje gradjanskih kriepostі, koje se je i medju Hrvati osobito u viših stališih poput kakove pošasti hvatalo; ali uza sve to nebi bila hrvatska kraljevina onako pala, kao što ćemo ju motriti u sljedećoj dobi, da je bilo bansko dostojanstvo davano ljudem tomu uzvišenomu zvanju doraslim i da je banovom pružana onolika pomoć, kao što ju je

[1] Sanudo, Arkiv VIII. 166. 169. Secr. Cons. Rog. 2. lipnja 1524 (Ljubić. prep.), gdje se o Turcih i o Ostrovici ovako veli: „. . . et novamente havendo per insidie havuto el loco de Ostroviza non molto loutano da Vrana." Pray, Ep. I. 177. Sanudo o. c. 172—3.

zahtievao najbliži interes ne Hrvatske morda samo, nego u istoj mjeri i susjednih kraljevina i pokrajina, ugarske naime kraljevine i habsburžkih zemalja. Nu tomu zahtjevu, koji se je mogao razumjeti bez ikakova duboka mozganja i državničkoga razglabanja, nije se zadovoljavalo: ban Ivan Torkvat Karlović, o kojem se može s dobrim razlogom suditi, da je bio voljan živjeti svojemu zvanju, puštan je bez pomoći; a zatim su mu savjetnici Ljudevitovi pridali kao druga Ivana Taha, komu su se Hrvati svom silom protivili, te je usljed toga nastao u zemlji najveći nered, u kojem je napokon Ivan Torkvat odstupio.

Dajući ja toj jednoj okolnosti, odnosećoj se na naše bane, toliko važnosti, progovorit ću o njoj nješto potanje, i to tim radje, što ju stranom sâm mogu razjasniti, a na koliko bi jošte ostalo dvojbe i sumnje, to želim barem dati povod da drugi započeto nastave i završe.

Kako se je postupalo s Ivanom Torkvatom Karlovićem kao banom hrvatskim, o tom nam je malo prije pripoviedao Mletčanin Franjo Massaro; nu i sâm se ban Karlović gorko tuži na kralja Ljudevita, da je u zaborav zavrgao sve službe, što ih je on činio kruni i domovini, a napokon izrikom upravo veli, da su ga njegovi takmaci i protivnici izrinuli iz Ljudevitova dvora.[1] Isti oni ljudi, najbliži bez dvojbe Ljudevitovi doglavnici i savjetnici, koji su podkapali Karlovića i sramotno ga zapuštali, uputiše kralja Ljudevita, te je njihova štićenika plemića Ivana Taha Karloviću drugom imenovao ili zadnjih dana g. 1523 ili pako prvih g. 1524.

Što se tiče prošlosti i osobnih odnošaja toga čovjeka, koga ćemo morati odsele često spominjati, najprije ću reći, da mu počamši od g. 1519 češće trag nalazim u naših domaćih izvorih, gdje stranom svoje imovinske stvari uredjuje, stranom pred sud dolazi poput mnogih svojih suvremenika za nasilja počinjena; a drugdje sam već imao priliku takovu stvar spomenuti, iz koje smo mogli razabrati, da je Tah barem od njekoliko godina udioničtvovao i u političkom životu slovinske kraljevine; spomenuo sam napokon i to, da nam se on pokazuje prema koncu g. 1522 u takovu dostojanstvu, po kojem bi se moralo slutiti, da su ga brojili medju vrstnije muževe. Na to bi nas morala voditi okolnost, što se Tah naziva jajačkim banom; nu ta stvar gubi za nas

---

[1] Firnhab. 81. Chmel, Actenstücke zur Gesch. Croatiens u. Slav. in den J. 1526 u. 1527. Wien 1846. str. 14. Kercselich, Not. 346.

svu cienu već po tom, što se on nepokazuje s onim naslovom dulje vremena i po više puta i što nam izvori još manje umiju kazivati o njegovu kakovu znatnijem radu za grad jajački.[1] Onom istom zgodom, kada nam izvor prikazuje Taha s naslovom jajačkoga bana, spominje se po prvi put druga stvar, koja je bila za Taha mnogo znamenita, pak i za nas sadržaje priličnu pouku. Na 10. naime listopada 1522 potvrdi kralj Ljudevit ugovor, što je bio sklopljen medju Matijom Baračem, priorom vranskim, i Ivanom Tahom ob izkupu dobara vranskoga priorata, koja su bila na razne strane založena za Berislavićeva gubernatorstva. Tu se obveza Ivan Tah, da će izkupljivati rečena dobra, a za to mu bješe s druge strane dozvoljeno, da zajedno s priorom upravlja svim posjedom vranskoga priorata i da od svega njegova dohodka poteže jednu polovicu. Usljed toga ugovora nalazim u izpravah, koje su nješto kašnje izdavane, uz priora Barača i Ivana Taha kanoti onoga, koji stoji u stanovitih pravnih odnošajih prama prioratskim imanjem: tako n. pr. njih obojica postavljaju u Božjakovinu kastelanom Nikolu Mrnjavčića dolačkoga ili brezovičkoga; obojica su odgovorna sudu za nasilja po njihovih ljudih počinjena itd. Tah izkupi doista njeka od založenih imanja; ali što je izkupio, to opet sâm uze u zalog za one novce, što ih je davao prioru Baraču. Pri svem tom pako bijaše Tahu po mojem sudu tim lašnji posao, što je Barač bio posve nesposoban čovjek, koji se je samo milošću budimskoga dvora zadobavio časti predstavnika vranskoga, a niti je znao svojih prava braniti, niti je umio vršiti dužnosti, koje su ga išle po njegovu duhovničko-vitežkom zvanju.[2] Medjutim javnim interesom države i crkve nedodje niti od Tahove strane nikakova korist, jer sav njegov posao oko vranskoga priorata. ako se nevaram, nesmiera na ino, nego da njemu bude odatle što više probitka.

Toga dakle čovjeka, koji se još ničim nije bio odlikovao, ali je zato imao tim više mogućih zaštitnika u kraljevskom dvoru, imenova kralj banom i drugom Ivana Torkvata Karlovića. Tim imenovanjem pako hrvatska kraljevina ne samo nije dobila nikakove

[1] Firnhab. 105 br. X.; tu spomenuti Joanne Tizio nije doista nitko drugi nego Ivan Tahi. — Listine u knjižnici jugoslavenske akademije 1519 i slied. god. Izviešće od 27. ožuj. 1525 kod Theinera, Mon. Hung. II. 759. Rad XVIII. 141. 145.

[2] Katona XIX. 388. Rad III. 13. Zrinjska zviezda 33. Listine u knjiž. jugosl. akad. 1. i 17. kolov. 1524, zatim g. 1525.

pomoći, nego je dapače usljed njega pala samo u nove smutnje i dospjela u nove borbe, koje su joj i onako već oslabljenu silu još većma zatirale.

Evo na temelju izvorâ nacrtane slike, na kojoj će svatko vidjeti, kakova je neizvjestnost i nesjegurnost u svih javnih odnošajih nastupila odmah poslje Tahova imenovanja. Bivši Tah banom imenovan, kao što je rečeno, na koncu god. 1523 ili prvih dana god. 1524, nalazim ga doista u dva puta u kraljevskih listinah kao bana uz kneza Karlovića (10. veljače i 8. kolovoza 1524); ima zatim izprava toga vremena, koje govore o banih, nekazujući im ipak imena (2. lipnja, 15. listopada), a druge opet poznaju samo bana (18. veljače), ili o Tahu govoreći ničim njega nerazlikuju od drugih plemića, uza koje su ga spomenule (5. ožujka). Ako pako pitaš za vršenje banskoga zvanja i dielâ banske časti, to nećeš nigdje naći traga Ivanu Tahu ciele g. 1524 i prvih mjeseci g. 1525, pak i poslje će mu se ime samo onda spominjati, kada se bude o tom radilo, da mu se uzme banska čast, ili kada se bude iznova kušalo od strane Ljudevitove vlade, da ga Hrvatom na silu kao bana narinu. Iz te smjese podataka toliko se barem razabire, da Tah niti nije bio pravo nastupio svoje banske časti; razlog pako tomu, koji nije bio u ničem drugom nego u odporu Hrvata, očituje se istom kašnje u punoj jasnoći. Njega dakle kao da niti neima, te banom ostaje u istinu samo Ivan Torkvat Karlović. Nu i Karlovićev položaj bijaše već tako podrovan i neizvjestan, da je on samo još njeko vrieme obavljao svoje zvanje u cieloj kraljevini, a zatim se njegovo djelovanje sve većma suzuje, dok nije napokon sasvim prestalo. Kralj Ljudevit zove Karlovića svojim banom, kao što smo vidjeli, još 8. kolovoza 1524; Karlović izdaje često svoje banske listove u različitih poslovih sve do 10. kolovoza i. g., poslje pako nenalazim više traga tim dokazom njegova banskoga djelovanja. Po tom možemo dakle uzeti, da je Ivan Torkvat Karlović prestao biti banom njegdje kolovoza mjeseca godine 1524. Medjutim njegovo pravo djelovanje nije ni tako dugo potrajalo za svu kraljevinu, sudci bo križevačke županije počimaju već 7. travnja 1524 bilježiti u svojih sudbenih izpravah, da su u njih opisane čine obavili »Sede banatus vacante«, i tako te njihove izprave teku uzporedno sa spomenutimi Karlovićevimi banskimi listovi. Karlovića zatim nestaje s onoga polja, na kojem je njekoliko godina prema svojim silam i okolnostim radio i trudio

se; sudci oni pako i dalje izdaju svoje izprave »Sede banatus vacante«, i tako to čine do konca g. 1524, dapače čine oni to, koliko je meni stvar poznata, sve do 4. studena 1525, dakle još i onda, kada je Ljudevit bio već odavna banom imenovao Franju Baćana, te mu kašnje kao druga iznovice još pridao Ivana Taha.[1]

V.

Uzaludno nastojanje, da se kršćanstvu mir povrati. Bojevi se na krajini s Turci nastavljaju (1524). Hrvati junački Klis obranili. Skoro zatim mame Turci Ljudevita, da s njimi mir učini. Dočim nadvojvoda Ferdinand ozbiljno misli na obranu, neima zbilje na strani kralja Ljudevita i njegovih stališa. Strančarenje u Ugarskoj postaje sve opasnijim. U tom se izgubi Vlaška i Severin pade Turkom u šake. Državni sabor (8. rujna 1524) nedonese lieka. Banovi nakon Iv. T. Karlovića: Ivan Tah, pak Franjo Baćan, niti su obće priznani, niti si umiju ugled pribaviti (od godine 1524 na 1525), — s toga opasna neizvjestnost u zemlji.

Nemože biti jasnije stvari, nego što je to, da se Hrvatska nije mogla dobru nadati u takovih okolnostih, gdje se je bansko za nju toliko značeće dostojanstvo onako zapuštalo i vriedjalo, kao što smo našli na koncu prijašnje glave.

Ljudevitovi ugarski doglavnici, koliko su bili pohlepni, da svakim povodom i pod svakom izlikom svoje gospodstvo što dalje razšire u zemljah svoga kralja, toliko su bili nemoćni, da sami iz sebe i iz svoga naroda razviju ikakovu snagu. Doma bahati i naprama narodom Ljudevitovih kraljevina oholi i vladohlepni, kada pomisle na svoj obstanak i na spas svoje postojbine, neznaju si dati drugoga svjeta, nego da treba opet i opet tudju pomoć tražiti.

---

[1] Tah i Karlović kao bani u list. 10. velj. i 8. kolov. 1524 u knjiž. jugosl. akad. O banovih govore listine 2. lip. u istoj knjiž. i od 15. listop. u ark. zagreb. kaptola 1, 21, dočim samo bana poznaje listina od 18. veljače kod Firnhab. 107, a Tah dolazi bez ban. naslova u izpravi 5. ožujka kod Kovachicha, Vestig. 551 i Praya, Ep. I. 176. — Karlović. ban. pisama ima u spomenutoj knjižn. od 26. veljače, 31. ožujka, a u zem. arkivu N. R. A. 641, 32 od 10. kolov. — Izprava, izdanih »sede banatus vacante« ima u knjižn. jugoslavenske akademije od 7. travnja pak do 1. prosinca 1524, i od 17. srpnja do 4. studena 1525, a u zemaljskom arkivu u N. R. A. 648, 24 od 4. veljače 1525.

U tom pogledu liepe nade pobudi ne samo u Ugarskoj i Hrvatskoj, nego i u ostalom kršćanskom svietu novi papa Kliment VII. od Medicejskoga roda. On nastojaše na početku svoga pontifikata o tom, da izmiri cara Karla i francuzkoga kralja Franju, a budući dobro ubaviešten po Ljudevitovih poslanicih o stanju njegovih država obrati i na tu stranu svoju osobitu pažnju. Na 22. sieč. 1524 obznani Kliment kralju Ljudevitu, da je odlučio u Njemačku poslati kao svoga legata a latere stožernika Lorenza Campeggija, da izmiri tu uzburkanu državu, kako da zatim od nje bude što više pomoći Ljudevitovim zemljam. Isti je Campeggi imao biti legatom i za Ugarsku, odakle je papa k sebi u Rim pozvao dosadanjega legata na Ljudevitovu dvoru, poznatoga nam kardinala sv. Sixta, komu je podjedno naložio, da donesene u Ugarsku novce u pohranu dade veletržcem Fuggerom. Da medjutim Ljudevit neostane bez papinskoga poslanika, to mu papa obznani, da će mu vratiti prijašnjega svoga nuncija, kômu ime u kratko pišu Burgio, a u punoj formi Joannes Antonius Pulleo, baro Burgii. Skoro poslje toga upravi Kliment VII. i drugo pismo kralju Ljudevitu, u kojem mu govori o istih stvarih; a onaj isti dan, kada je njemu pisao, 20. veljače naime, odpravi još njekoliko pisama poglavitim osobam duhovnoga i svjetovnoga reda u kraljevini ugarskoj, u kojih te odličnike hvali za pokazanu revnost oko obće stvari, te im ju toplimi riečmi i za napredak preporučuje, uvjeravajući kod te zgode i nje i njihova kralja, da on neće sa svoje strane uzmanjkati, nego da će dapače više činiti, nego što je činio ikoji od njegovih predšastnika, neizuzimajući ni Lava X., njegova rodjaka.[1]

Glede navedenih papinih odredaba toliko ću već naprieda spomenuti za bolje razumljenje dolazećih zgoda: da je Campeggi doista već mjeseca ožujka u Njemačku došao, i to u Nürnberg, gdje je tada bio držan njemački sabor, o kojem ću odmah govoriti. Za Burgija pako znamo, da je morao biti u Budimu već prvih dana mjeseca travnja, a tu je još našao kardinala sv. Sixta, taj bo se je dao na povratak u Rim istom oko polovice lipnja, valjda zato, što nije prije mogao urediti s Fuggeri naložene si novčane poslove, ili morda i zato, što je čekao, da Campeggi iz Njemačke bliže dodje.[2]

---

[1] Katona XIX. 421, 430—6. Pray, Ep. I. 166, 169, 171, 173. Theiner, Mon. Hung. II. 633, 639.

[2] Bucholtz II. 54. Guidoto kod Firnhab. 108 br. XVI, 111 br. XX. i XXI., 112 br. XXIII.

Budué da su neprestano u Budim dolazili uznemirujući glasovi o turskih pripravah i gibanjih, a svakomu je dobro poznato bilo, da se na ugarskoj strani niti razpisani porezi nekupe, niti ostala bojna priprava nečini, zato je valjalo što revnije raditi o dobavljenju tudje pomoći. Pomišljalo se je na to, da poljski kralj Sigismund u pohode dodje svojemu sinovcu, te da mu državne poslove, kao što se je govorilo, u red dovede; to se medjutim nije dalo izvesti, jer je Sigismund bio priečen, kao što znamo, svojimi različitimi poslovi. Poslje su se pako s velikom nadom obraćali na njemački sabor u Nürnbergu, koji je bio otvoren na 14. siečnja 1524 i ka kojemu je bio i kralj Ljudevit svoja dva poslanika odpravio; nu znajući mi, kakovo je tada bilo stanje njemačke države i kako je ona sama u sebi bila razderana najljućimi oprekami i borbami, lahko nam je pogoditi, da se s te strane nije mogla dobiti nikakova znatnija pomoć, premda su o tom revno nastojali ne samo Ljudevitovi poslanici, nego i nadvojvoda Ferdinand i papin legat Campeggi. Sabor je njemački naposlied još i obećao njekakvu malu pomoć, ali se poslje ni to nije u istinu dalo.[1] Nu od najveće važnosti bijaše za obstanak država Ljudevitovih, da se što prije završe oni veliki bojevi, koji su već od toliko godina gutali svu snagu najmoćnijih kršćanskih država, jer je svatko lahko razumio, da odatle neće biti znatnije pomoći, na koju se je uviek računalo i koja je bila toliko puta obećavana, dok se ono vojevanje u kršćanstvu kojim načinom neslegne. Zato, kao što je i prije bilo toliko puta učinjeno, tako i sada zaklinjaše Ljudevit ratujuće knezove, cara Karla i francuzkoga kralja Franju, da uduše već jednom svoje neprijateljstvo; a da se to zbude što prije i čim sjegurnije, iskaše u tu svrhu posredovanje pape Klimenta VII. i englezkoga kralja Henrika VIII.; u svem tom pako pomagaše ga i nadvojvoda Ferdinand. U pismu, koje je pisao papi Klimentu 4. veljače 1524, veli Ljudevit, da će ga Turčin s proljeća opet napasti: zato moli, da papa izmiri zavadjene moguće vladare, kako bi njemu mogli što više pomoći poslati; moli zatim, da ga i sâm papa pomogne, te pod konac veli, da njegove kraljevine nebi tako stradale, kao što sada stradaju, da on nije odbio primirje, kojim ga je bio Sulejman ponudio na početku svoga vladanja, a primirje to da je

[1] Guidoto kod Firnhab. 105 br. X., 106 br. XII., 111 br. XX. i XXI. List Ferdinand. kod Firnhab. 104 br. V. i Ljudevit. kod Praya, Ep. I. 177.

odbio uzdajući se u pomoć kršćanstva. Caru Karlu pako piše Ljudevit isti dan medju inim i to, kako da je i on uvjeren o tom, da se rat medju carem i medju francuzkim kraljem nije zametnuo bez razloga; nu isto tako, veli, da je i o tom upućen, da, na kojugod stranu povoljno izpala bojna sreća, neće biti odatle toliko slave i koristi, koliko će biti štete za kršćanstvo, ako Ugarska propade. Napokon u listu, koji je pisao 5. veljače kralju Henriku, poglavito o tom govori, kako se Ugarska neće moći održati, ako se kršćanski vladari što prije neizmire i na pomoć joj nepoteku.[1] Na sva ta pisma Ljudevitova dadoše najrazgovetniji odgovor krvave zgode, koje su odmah poslje toga sliedile u Lombardiji ponajprije, odakle su bili Francuzi carevcî sasvim iztisnuti, a zatim i na drugih razbojištih, na kojih je silna krv tekla, da se prevlasti zadobavi budi car Karlo, ili pako njegov takmac Franjo. To videći mogao je svaki razborit čovjek lahko ocieniti vriednost pisma Karlova od 8. travnja, kojim se je oglasio na Ljudevitove vapaje. Tu se usudjuje Karlo reći, da je i dosada za Ljudevita činio, što je činiti mogao, dočim je ustupio one čete, što su mu ih Niemci bili ponudili za njegov tako zvani rimski put; sada bi, veli, rado još i više učinio, ali ga francuzki kralj u tom prieči; premda mu sreća dobro služi, odmah bi se, veli, izmirio, da samo hoće Franjo pristati na čestite uvjete; napokon piše, da i sada radi za obćenitu stvar kršćana: jer da je o tom pisao bratu si Ferdinandu i Niemcem, a papu da je molio, da sviet u križare zove i da dopusti, da se obrati četvrtina svega dohodka duhovničkoga na bojne potrebe, a osim svega toga da sam pripravlja valjanu mornaricu.[2]

Iz toga, što sam pripoviedao, jasno se razabire, da se Ljudevit za sada nije mogao nadati nikakovoj pomoći od onih vladara, na koje se je bio poradi nje obratio. Na svu sreću po njega i po njegove države zadavahu medjutim Sulejmanu tečajem g. 1524 egipatske stvari toliko brige i posla, te nije mogao prilično dugo barem na to misliti, da povede na ove naše strane veliku vojnu. O tom, naročito pako o smutnjah, kojim je povod dao egipatski namjestnik Ahmed-baša, dobivaše dosta brzih viesti i Ljudevitov dvor[3]; nu kao što se je za to prilično rano začulo, tako se još prije

[1] Theiner, Mon. Hung. II. 632. Bucholtz II. 256. Mon. Hung. hist. Dipl. V. 70. Firnhab. 107 br. XIV.

[2] Theiner o. c. 636.

[3] Firnhab. 111 br. XXI., 113 br. XXVI.

i još izvjestnije mogaše znati, da Turci krajišnici ipak neće mirovati, već da će i ove godine kao što i prijašnjih u susjedne si pokrajine na plien zalaziti, i da će morda kušati, da otmu koji od onih gradova, koji su stali na putu i njim i njihovu gospodaru: s toga pako nastajaše za Ljudevita i za njegovu vladu tim veća dužnost, da se što valjanije priprave barem za taj tako zvani manji boj, — manji dakako, ali samo po tom, što se u njem nesastaju velike vojske s jedne i s druge strane. nipošto pako u tom smislu, kano da taj boj nebi bio mogao imati odlučnih posljedaka, n. pr. u slučaju, kad bi Turkom za rukom pošlo, da otmu koji od naših važnijih gradova.

Nadvojvoda Ferdinand svjedoči nam za kralja Ljudevita, da je učinio početkom g. 1524 njeke odredbe za obranu Hrvatske. O tom piše Ferdinand u svojem pismu od 18. veljače, pisanom u Nürnbergu. Buduć da je tada bio Ferdinand tako izviešten, kao da se sâm sultan pripravlja na Ugarsku i Hrvatsku i na njegove susjedne pokrajine, to je i on od svoje strane odredio za obranu krajine 200 lahkih konjanika i 600 dobro oružanih pješaka, da se uzmogne barem prva provala suzbiti, te je i Ljudevita opominjao, da i on barem tolikom četom u pomoć priskoči »poharanoj i izcrpljenoj Hrvatskoj«.[1]

Moguće je, dapače i veoma vjerojatno, da su se Hrvati okoristili tom s Ljudevitove i Ferdinandove strane pripravljanom pomoći, kada ih je zapala vele mučna i tako isto važna zadaća, da obrane od Turaka svoj Klis; nu što je taj grad bio ne samo za ovaj čas spašen, nego i za dalju obranu barem za njeko vrieme oskrbljen, za to ide bez dvojbe najveća zasluga njegova kriepkoga i junačkoga kapitana, kneza Petra Kružića, i revnoga papu Klimenta VII. — Sandjak hercegovački Mehmet-beg Mihalj Begović po imenu naviesti već mjeseca prosinca 1523 susjednim mletačkim knezovom u Trogiru i u Spljetu, da je njegov silni gospodar odlučio, da se mora Klis osvojiti, te da će on doskora u tu svrhu doći sa svojom vojskom; a da mu u tom poslu nebude nikakove zapreke, opomenu rečene knezove, da nepružaju nikakove pomoći Klisanom, već da radje i one protjeraju, koji su utočišta potražili na njihovu zemljištu. Poslje toga dočuše u mletačkih dalmatinskih gradovih, da Turci kane Klis predobiti obsiedanjem i tim, što bi se protiva

---

[1] Firnhab. 107 br. XIII.

njemu uzdigla druga tvrdja, odakle bi ga mogli bìti i rušiti. Sandjak dovrši napokon na toliko svoje bojne priprave, da je mogao odpraviti na Klis svoga vojvodu Mustafu po imenu, koji je dne 5. veljače sa svojom vojskom pod grad pao i obsiedati ga započeo, te je odmah i on strogo opomenuo mletačke knezove, da mu nekvare posla pomažući obsjednute Hrvate. Čuvši mletačka vlada za tu tursku vojsku, zapovjedi odmah morskomu kapitanu Alvizu da Canal, da pohiti u Spljet na obranu toga grada, a podjedno odluči, da se pošalje liep dar hercegovačkomu sandjaku, nebi li se tako razpršile sumnje, što ih je imao proti Mletčanom i njihovim knezovom u Dalmaciji. Dok su se tako Mletčani starali za svoju sjegurnost, pohiti Kružić u Senj, da sakupi vojsku, s kojom bi u pomoć pritekao obsjednutomu Klisu. Njegov posao dobro uspievaše; nu prije nego li je on mogao izvesti, za čim se je bio zaputio, medjutim proživiše obsjednuti Klisani mnogo težkih i gorkih dana. Turci ih bjehu odmah s početka obsiedanja tako obkolili, da se nitko iz grada ni maći nije mogao, a buduć da su i onako malo živeža imali, zato nastade doskora u gradu velika nevolja. Tako niti valjane hrane neimajući niti čestita pila, mjesto koga su si njekakovo korienje u octu varili, odbijahu oni ipak srčano sve turske juriše i navale, koje su po tom postajale opasne, što su Turci imali njekoliko velikih bombarda, iz kojih su grad s njeke visi bili. Velikom srećom bijaše za hrabrene branitelje Klisa, što je bio sandjak Mehmet zapriečen, te nije mogao doći glavom i još s većom vojskom, — a to nije mogao učiniti, jer su mu iz Carigrada dolazile druge naredbe, koje su bile u savezu s egipatskimi zamršaji. Tako prodje mjesec veljača, prodje i ožujak, a Turci nemogoše ništa opraviti proti obsjednutomu gradu; s druge strane usuprot izvadjahu se medjutim priprave, koje su imale obsjednutim i već iznemoglim braniteljem Klisa spas donieti. U Budimu bijaše znano već prvih dana mjeseca ožujka, da je papa Kliment odpremio Klisu na pomoć po Tomi Nigru novca, puščanoga praha i hrane. Valjda od te hrane, što ju je Niger dovozio, dopade nješto u šake rabskoga kneza, koji je zatim morao biti opomenut od svoje vlade, da ju pusti; sve ostalo spasi sretno naš Toma. Da li je Toma Kružića pomogao dobivenim novcem, dok su se jošte čete kupile za oslobodjenje Klisa, to se nemože pravo razabrati. On se htjede izkrcati s hranom i bojnom spravom već oko 7. travnja najprije kod Trogira; nu knez toga grada, bojeći se turske nemilosti

odputi ga k Spljetu, odakle da će lašnje doprieti do Klisa. Dok je tako Toma obilazio naše u mletačkoj vlasti stojeće obale, tražeći zgodno mjesto, gdje bi se izkrcao, medjutim bješe i Kružić završio svoje priprave. U našem primorju, a navlastito u junačkom Senju, bješe on sakupio četu od 1500 pješaka i 60 konjanika. S tom svojom vitežkom družbom ukrca se na 40 barka i drugih brodića, te odjedri u krajeve, gdje su ga željno očekivali. Noćju ploveć ugnu se sretno svakoj zapreci, koja bi mu se bila mogla ma s koje strane na put staviti, te na 10. travnja prije zore banu sa svojom četom kod Solina, odakle je odmah pod Klis pohitio. Tu navali na turski tabor, koji izvori ciene svakako na više hiljada ljudi, tolikom žestinom, da Turci nisu ni pomisliti mogli na valjanu obranu. On ih sasvim raztepe, mnoge posieče i žive zasužnji, a što je bilo u taboru topova i bojne sprave, to sve zaplieni. Pošto je tako svojim junačkim djelom Klis oslobodio, stavi u-nj veću posadu i dovoljno ju obskrbi od papina dara, koji mu je medjutim Niger dopratio; pak buduć da je tim putem i do nješto novca došao, dade se još i na to, da i onako već od same naravi tvrdi Klis još većma učvrsti pomoćju čovječje umjeće. — To od srčanih Hrvata izvedeno junačko djelo na svih se je stranah u velike cienilo. Poznati nam morski kapitan Alviz da Canal, izvješćujući o njem svoju vladu, neustručava se izreći, da je tim spašena sva Dalmacija, koja bi bila inače pala u robstvo, sudeć po onom gibanju, koje je bilo nastalo u svih mletačkih mjestih. Turci pako toliko se zabrinuše s te jedne pobjede kršćana, da su ozbiljno o tom radili, da što bolje utvrde svoj Skradin, da im ga Hrvati kako nepreotmu. Oni pokazaše medjutim još i drugim načinom, da su vrlo mnogo držali do Kružićeve pobjede, onimi naime svojimi težkimi osvadami, koje su bacali na Mletčiće, kao da su tobož oni Klisane i Kružića pomagali i na ruku im išli. Mletčani, da se operu od tih osvada, pisahu pisma i sandjaku hercegovačkomu i samu caru, u kojih su uvjeravali, da nisu pružili Hrvatom baš nikakove pomoći, a da zasvjedoče svoju dobru volju za stvari sultanove, zapovjediše svojim knezovom, da susjednim Turkom dadu hrane i da puste turske brodove do Skradina doploviti.[1] — Tim toli revnim

---

[1] Sanudo, Ark. VIII. 171 do 184 (na str. 172 piše se u izvorniku sandjak „Mechmeth begi Mihal begovich"; na str. 178 nije pismo od 11. trav. iz Šibenika, već je iz Spljeta). Firnhab. 108 br. XV. Pray, Ep. I. 177. Farlati III. 437. Theiner, Mon. Hung. II. 634 i 659. Secr. Cons.

nastojanjem Mletčana, da si osjeguraju mir s turske strane, nedadoše se smesti naši Senjani, a da Turkom nenahude gdje se je samo moglo. Malo danâ nakon oslobodjena Klisa zaokupe oni na svojih brodićih turski brod, koji se je bio sklonio u zadarsku luku, te ga osvoje i odvedu u Senj sa svim, što je na njem bilo. Usljed toga opet dignu Turci graju na Mletčane, da nepaze na sjegurnost brodarenja; Mletčani pako nastojahu na svaku ruku, da se Turkom povrati, što im je bilo oteto, te u to ime sklonuše po svojem poslaniku i papu Klimenta, da piše kralju Ljudevitu, da prisili svoje Senjane na povratak turskoga broda i svega, što je na njem bilo. Papa to i zbilja učini, kao što veli u svojem pismu, Mletčanom za ljubav, da si Turčin neuzme povod s one povrede svoga prava za neprijateljsku navalu na Mletčane, koja bi sada veoma nezgodna bila.[1]

Sretno i slavno izvedena obrana Klisa liepim bijaše dokazom, da bi se mogle suzbiti barem manje turske vojske, da je bilo išto više truda ulagano u posao obrane; nu taj posao bijaše zanemarivan, kao što smo već toliko puta vidjeli, a navlastito sada, gdje se je znalo, da sultan mora mnogo svoje vojske odašiljati na buntovnoga egipatskoga bašu. Taj nemar platiše medjutim kršćani doskora veoma krvavo. Pod konac mjeseca travnja provale Turci preko Hrvatske na Metličke strane; grad Metlika, na koji su tri dana udarali, sretno ih odbije, nu oni se zatim dadu u susjednu okolicu, te mnogo sela popale, množtvo naroda posieku i više od 4000 duša u roblje odvedu.[2]

Te zgode, što su se zbile medju Turci i našimi prvih mjeseci g. 1524, neće sjegurno u nikom pobuditi slutnje, da je Turčin isto vrieme radio oko kralja Ljudevita, da ga na to navede, da s njim mir utanači; a ipak se je o tom radilo. Mletački poslanik Guidoto javi svojoj vladi već prvih dana mjeseca ožujka, da je u Budim prispio prije više dana poslanik cara Sulejmana s tom namjerom, da s Ljudevitom mir ugovori, i Guidoto bješe dočuo, da

---

Rog. 23. srp. i 6. kolov. 1524 (Rieči zaključka od 23. srpnja v. kod Ljubića, Pregled 185).

[1] Theiner o. c. 640. Secr. Cons. Rog. k 4. stud. (Ljubić. prep.). Sanudo, Ark. VIII. 184.

[2] Archiv für Kunde öster. Gesch.-Quell. I. Jahrg. 2. Hf. 127. Sanudo k 9. travnja list iz Kopra od 8. trav. o Turcih, koji su se pojavili u okolišu grada Grobnika (Moj prep.).

je kralj zbilja s tim Sulejmanovim čovjekom nješto ugovarao, bivši na to prisiljen izkustvom svojim, da se nemože pouzdati u znatniju pomoć kršćanskih vladara. O tom dopriešе glasovi i u Rim papi Klimentu, koji se je odmah obratio na nadvojvodu Ferdinanda, te ga pozvao, da odvrati Ljudevita od svakoga ugovaranja s neprijateljem kršćanâ. Ferdinand odpravi u tu svrhu na 16. travnja iz Nürnberga pismo kralju Ljudevitu, u kojem ga je ozbiljno opominjao, da se odmah opravda pred papom, ako su neistiniti glasovi, koji su se raznieli o njegovu ugovaranju; ako je pako s Turčinom što nečastna i štetna po se već ugovorio, to neka odmah prekine ugovore, a bez znanja i odobrenja pape i svojih prijatelja neka nesklapa mira niti onda, ako bi mu morda neprijatelj i povoljnijih uvieta nudio. Isti dan pisa Ferdinand i svojemu poslaniku na budimskom dvoru, Ivanu Schnaitpeckhu, da nastoji doznati, koliko je istine u cieloj toj stvari, koja je toli neugodno kršćane zatekla, a zatim, ako bude nuždno, neka radi u sporazumljenju s papinim legatom i nuncijem. Napokon pisa Guidoto Signoriji početkom mjeseca svibnja, da je papin nuncij Burgio bio primljen od kralja u javnoj audienciji, i da je tom prilikom upućivao kralja i njegove doglavnike, da nesmiju mir sklopiti s Turčinom, te da im je u tu svrhu obećao, da ih papa neće ostaviti bez pomoći.[1] — Tako govore redom izvori o našoj stvari, a ja bih na temelju njihova kazivanja pripravan bio povjerovati uzprkos raznim okolnostim, za koje se čini da su tomu na putu, da je Turčin zbilja hotio namamiti Ljudevita, da s njim mir učini. Uvjete toga mira, kako su ga Turci mogli nuditi, svaki će nas i sâm lahko pogoditi, premda izvori o tom ni riečce negovore. Nu upravo to, što se je bez dvojbe iskalo od Ljudevita i od njegovih Ugra, da se odluče od ostaloga kršćanstva i da otvore put ordijam turskim preko svoje zemlje, morade pokvariti posao Sulejmanovu poslaniku, i to tim više, što su se za vremena digli papa Kliment i nadvojvoda Ferdinand, da Ljudevita i njegove savjetnike svojom rieči i svojim obećanjem okriepe.[2]

Turčin bijaše dakle jednako opasan, ili rat vodio, ili pako svojim načinom mir nudio: zato je valjalo uviek misliti na bojne priprave. Ljudevit bijaše dužan ozbiljno raditi oko te stvari već u

---

[1] Firnhab. 108 br. XV.; 109; 110 br. XVIII.; 111 br. XX.

[2] V. što nješto kašnje o toj stvari piše kralj Ljudevit i legat Campeggi: Theiner o. c. II. 642. 679.

smislu onoga ugovora, štono ga je bio sklopio s Ferdinandom pod konac prošle godine u Šoprunu i u Beč. Novom mjestu, gdje se je bio obvezao, da će staviti toliko i toliko vojske. Vrativši se on iz Požuna, gdje je zimovao, u svoju priestolnicu njegdje koncem veljače ili početkom ožujka 1524, skupi zbilja oko sebe mjeseca ožujka više velmoža i plemića, medju kojimi se potonjimi spominje i naš Tah, da s njimi vieća o državnih potrebah. Nu premda ih je tu bez dvojbe i više bilo, koji su jednako mislili i ćutili s onim biskupom, koji-no je s obzirom na kraljem sazvani sastanak ovako pisao: Vrieme je, da se prenemo, da nas neprijatelj neprobudi; mudrije je, da mi njemu u susret podjemo nego da nas on zateče; sada je takovo vrieme, gdje se nesmije žaliti ni za trud, ni za novac, jer se radi o obćem spasu [1], — premda ih je, velim, bilo, koji su tako mislili i ćutili, to se ipak nigdje nenalazi ni trag tomu, da bi bila ta skupština išta koristna za domovinu učinila. Niti poslje toga jednoga sastanka nije ništa izvedeno na strani Ljudevitovoj, što bi bilo o tom svjedočilo, da će on biti kadar rieč svoju izpuniti, kojom se je bio obvezao prama Ferdinandu u interesu ponajprije svojih kraljevina. O tom nas ubavješćuje sam nadvojvoda Ferdinand, — a njegovo kazivanje ima za nas tim više vriednosti, što se njim podjedno odkrivaju oni izvori, iz kojih je moralo sliediti naravskim načinom mrtvilo svega državnoga tiela. U svojem pismu od 10. lipnja, koje je pisao svojemu bratu, caru Karlu, veli Ferdinand: One odredbe, što sam ih ugovorio s kraljem Ljudevitom, neće se izvesti stranom zbog neposluha, koji u Ugarskoj vlada naprama kralju, stranom pako zbog nesloge i zla vladanja, koje se je tu udomilo; u naputku pako, što ga je bio dao 13. lipnja svojemu k caru Karlu odaslanomu poslaniku Karlu Burgundskomu, veli isti nadvojvoda: Na našem sastanku bješe više toga odlučeno, da se barem ponješto doskoči onim neredom i smutnjam, što su se u Ugarskoj pokazivale; nu od svega toga ništa se neizvede, te Ugarska svaki dan pada u veću opasnost: jer su

---

[1] Glede povratka Ljudevit. v. Firnhab. 105 i 106 i Theiner o. c. 632, zatim Pray, Ep. I. 176; glede sastanka pako iliti vieća Pray l. c. i Kovachich, Vestig. 551. Glede onoga „Servitor Agriensis", koji dolazi u dva potonja izvora i u kojem Pray vidi Pavla Várdu, samo ću toliko spomenuti, da je Várda mogao postati jegarskim biskupom istom poslje 6. svib., pošto je bio Szálkán nakon Szatmárijeve smrti u Ostrogon premješten; ostalo ostavljam drugim. V. Firnhab. 111 br. XXI.

prelati i velmože zlovoljni na plemstvo, a plemstvo opet nje mrzi, te tako nisu mogli niti sabora držati po svojem običaju o Gjurgjevu. O tom za državu toli opasnom strančarenju i o mržnji, koja je bila medju raznimi stališi zavladala, morat ću skoro još koju dodati, na koliko to budu zahtievale svrhe ove moje razprave; ovdje ću pako još samo toliko primietiti k onoj rieči Ferdinandovoj: da se zbog stranačkih borba niti sabor nije mogao držati, da se za to nalazi i drugih svjedočanstva, iz kojih se razabire, da se g. 1524 dugo nije mogao sići navadni sabor, ako je pako bila i držana kakova skupština osobitih odabranika ili pako privrženika samo jedne stranke, da od nje nije bilo državi nikakove pomoći.[1]

Ferdinand, s te neuredjenosti Ugarske veoma zabrinut ne samo za nju, nego takodjer i za svoje zemlje, te jasno videći, da nebi mogao odoljeti sa svojim kukavnim saveznikom, kraljem Ljudevitom, većoj kakovoj turskoj navali, opetovano nagovaraše brata svoga, da već jednom dokine neprijateljstvo s francuzkim kraljem, ako je ikako moguće dobiti častan i koristan mir. Ujedno iskaše on pomoći i u pape Klimenta VII., te u svojih listovih, što ih je na tu stranu pisao iz Beča na 30. srpnja i 1. listopada, uvjerava papu, da bi bio već toga ljeta pokušao natrag predobiti ona mjesta, što su ih Turci nedavno osvojili, da je samo dobio one pripomoći, koje su mu bile obećane; ali kršćani su, veli, nemarni, a on sâm nije mogao sastaviti dovoljnu vojsku, jer mu se je sila medju inim i tim trošila, što je morao držati oružane čete po mjestih, koja su bila sklona preći na novu vjeru. Od bojišta odaljeniji narodi, veli, nehaju za tursko haranje; ali on mora nada sve tu stvar paziti, jer s turskih provala neizmierno trpe njegove pokrajine i jer ga na to nuka »skrajna bieda svega hrvatskoga naroda«. Zato, veli, da je odlučio, da će do godine svakojako boj s Turčinom poduzeti, makar upravo sâm ostao, samo ako mu papa na ruku bude, koga u ostalom opet i opet moli, da nastavi svoje nastojanje oko izmirenja zavadjenih kršćanskih vladara. — Kao što se je Ferdinand s velikim pouzdanjem na Klimenta VII. obraćao, tako je to činio još s većom nadom kralj Ljudevit. Kliment bješe sada odpravio u Ugarsku kraljeva poslanika Stjepana Brodarića, po kojem je izviestio kralja o svojem nastojanju oko stvari kršćanskih, ali ga je ujedno pozvao, da i on

---

[1] Firnhab. 112 br. XXII. i Bucholtz III. 187. Archiv für Kunde öst. Gesch.-Quell. I. Jahrg. 2. Hf. 131. Firnhab. 112 br. XXV. Kovachich, Vestig. 551 i Pray, Ep. I. 176.

radi, kako ište ozbiljnost vremena. U svojem pismu od 14. srpnja zahvali Ljudevit papi za njegovu brižljivost, te ga opet zamoli, da pospješi izmirenje kršćanskih vladara i da pošalje veću svotu novca svojemu nunciju u Budimu; nu glede onoga, što se je od njega zahtievalo, nemogaše za sada još ništa odgovoriti, nego samo obeća, da će već papu izviestiti o svojih odlukah i odredbah, za koje je bez dvojbe mislio, da će se svakako onda učiniti, kada se sidje državni sabor.[1]

Mi znamo vrlo dobro, da niti Ferdinandu nisu bile takove okolnosti, da bi bio mogao što većega i znatnijega izvesti; nu njegov malo prije opisani postupak pokazuje nam njega barem kao vladara, koji je vrlo dobro shvaćao svoju zadaću naprama opasnostim, s polja grozećim, te je ozbiljnom voljom o tom radio, kako da ih odstrani, premda su ga u njegovih na to smjerajućih brigah mutile i priečile druge svakojake brige i težkoće, koje su mu se s raznih strana na put stavljale toli zbog vierskih, koli zbog političkih zamršaja u Njemačkoj i u njegovoj Austriji. Takovoj ozbiljnosti neima ni traga na Ljudevitovoj strani; pak budući da on već po svojoj ćudi i po svojem odhranjenju nije bio niti kadar, da išto ozbiljnije shvati i izvede. to je već usljed toga nastajala tim svetija dužnost za njegove savjetnike i doglavnike i ostale prvake u narodu, da brižno bdiju nad udesom i srećom države, svoje postojbine: nu koliko je medju timi ljudmi bilo volje i pripravnosti, da si učine sreću domovine ravnalom svoga života, to nam je malo prije u njekoliko rieči izkazao nadvojvoda Ferdinand, a još će nas obilnije o tom uputiti dogadjaji, koje idemo motriti — sve samo s tom namjerom, da se i tim putem prospe što više svjetla na istodobnu poviest našega naroda.

Spomenut ću u tu svrhu ponajprije njeke zgode, pojedinih se osoba tičuće, koje su imale za dalji tečaj poviesti vele znatnih posljedaka.

Na 7. travnja 1524 preminu ostrogonski nadbiskup Jure Szathmáry, o kojem nam pripovieda dobro ubavješteni suvremenik, da je bio svemoguć u kraljevu vieću i da bez njegove volje ni kralj nije mogao ništa učiniti. Isti suvremenik pokazuje nam njeke crte u značaju toga mogućnika, na kojih se jasno vidi, da niti taj inače

[1] U prediduć. bilježci naved. pisma Ferdinand. i njegovo pismo Margiti u Monum. Hung. Dipl. I. 27. Theiner, Slav. Mer. I. 581. 583. 584. Id. Mon. Hung. II. 638.

zaslužni savjetnik Ljudevitov nije uviek sliedio čiste i uzvišene motive, nego da je i on ne samo u privatnom životu, već i u istih državnih poslovih često svoj probitak i svoju slavu tražio. Nesmiljen svojim protivnikom milost bi izkazivao samo onomu, tko bi mu se pokorno podložio; tvrdica u ostalom budući trošio bi i po više novca, ako se je odatle nadati mogao hvali i slavi; prije poznat kao protivnik Mletčana učini se njihovim prijateljem, kada ga je naš Toma Niger sjetio, kako je njegda Toma Bakač preko Mletčana kao svojih prijatelja dospio do velikih odlikovanja. Nu da je on ipak više smisla imao za obće dobro nego što ga je bilo u velike većine njegovih suvremenika i vršnjaka, to pokaza i na svojoj smrti, ostavivši kralju u svojoj oporuci 60.000 dukata, da se izkupe oni gradovi u šoprunskoj i željeznoj županiji, što su ih držali u zalogu austrijski nadvojvode još od Fridrikovih vremena. Kralj primi u svoje ruke i taj novac i još više blaga iz ostavine vele bogatoga biskupa, na koliko nije bila već razgrabljena; ali zato ipak neizkupi rečenih gradova. Papinski legat na budimskom dvoru bješe dozvolio na ime pape, da se izpražnjena Szathmárijevom smrću stolica za dvie godine nepopuni i da kralj sav njezin medjutimni dohodak upotriebi u bojne svrhe; nu jedva što je bio Szathmáry oči zaklopio, već se javiše prositelji, koji su iskali od kralja izpražnjenu stolicu. Ferdinand zagovaraše pri tom osobitom revnošću gjurskoga biskupa Ivana; nu komu su bile poznate ugarske stvari, nije mogao ni čas o tom dvojiti, koga li će zapasti ostrogonska nadbiskupija. Ladislav Szálkán, prije vacovski, a poslje jegarski biskup, ujedno pako već od više godina kancelar kraljev, bješe se već tako učvrstio u kraljevoj milosti, da ga sjegurno nije niti truda stalo, da se zadobavi izpražnjene nadbiskupske stolice. Već 6. svibnja bješe on imenovan ostrogonskim arcibiskupom[1] i tako postade prvim crkvenim dostojanstvenikom u državi. On je već i prije znatno uplivao u poslove državne, i to ne samo u one, koji su se ticali upravo Ugarske, nego je rado posizao i preko toga, osobito pako u stvari češke, a bez dvojbe i u hrvatske; od sada pako smatrajmo njega kao prvoga i najmogućnijega kraljeva savjetnika, koji će imati upravo odlučan upliv u svem onom, što se bude činilo na ime kralja Ljudevita. Njemu po boku stoji u vieću

[1] Massaro kod Firnhab. 81. Guidoto kod istoga 108 br. XVI. 111 br. XX. i XXI. Ferdinand. pismo kod istoga 110 br. XIX. Kovachich, Vestig. 585. čl. 26 i 27. Istvánfi 64. Palacký o. c. 461.

kraljevu po svojem uzvišenom dostojanstvu palatin Stjepan Báthori; nu kako je Báthori bio i manje duhovit i manje raden, tako je naravno i njegov upliv manji bio. Njih dvojica dakle ravnaju sada viećem kraljevim i daju pravac cieloj vladi Ljudevitovoj, a pri tom se oslanjaju na svoje privrženike, — na one ljude najvišega duhovnoga i svjetovnoga reda, koji su bili kraljevskomu dvoru prikloni i odani, tražeći u tom pravcu svoga političkoga mišljenja i djelovanja najbolje poručanstvo svojoj dobrobiti. Mi znamo medjutim, kako se je u Ugarskoj već odavna stvarala velikom dosljednošću i s ne manjim uspjehom moć protivna ugledu vlade kraljeve. Nju podiže Ivan Zapoljski, a podiže ju s tim većim uspjehom, što ima za izvadjanje svojih vladohlepnih osnova na pomoć ne samo svoje neizmierno blago, nego takodjer veliku stranu u narodu, a koliko je još za sada neima, to radi i on i njegovi prijatelji o tom, da si ju predobije i osjegura.

U tom razdvojenju Ugarske kaže nam se najobilatije vrelo jadâ, koji su ju već do sada mučili, a od sada će još veći postajati. U ovoj pako dobi, koju upravo sada motrimo, zgodi se zgoda, koja je stranačku strast još većma razpalila i protivne stranke na ubitačnu borbu izazvala. Lovro Iločki, vojvoda sriemski, bješe umro bez odvjetka. Na njegovu veliku baštinu, koja se je nalazila stranom u našoj domovini, stranom pako u Ugarskoj, računaše već odprije Ivan Zapoljski, oslanjajući se pri tom na nasljedni ugovor, što su bili njegda medju sobom sklopili njegov otac i knez Lovro; nu i njegovi se protivnici u kraljevu vieću bjehu već za vremena za to postarali, da rečena baština nezapane njega, koji im je bio već i onako preveć opasan. Oni, a poglavito Ladislav Szálkán, zahtievahu svu Lovrinu ostavinu za kraljevskoga fiska, pozivajući se na zakon, koji je tako odredjivao za slučaj izumrća koje obitelji, te povrh toga tvrdeći, da onaj Lovrin nasljedni ugovor s kućom Zapoljskom neima nikakove krieposti jedno zato, što je od njega morao Lovro odstupiti, kadno je bio savladan od četâ kralja Vladislava, a drugo zato, što Zapoljski nisu položili one svote novca, koju su bili obećali, kada je kralj spomenuti ugovor od svoje takodjer strane potvrdio. Bivši to pitanje ob ostavini Lovre Iločkoga na riešenje doneseno pred najviši kraljevski sud, dobi fiscus pravdu, te usljed toga uze kralj odmah dva Lovrina grada u Ugarskoj, kojih je jedan, Németh Ujvár naime, poslje Franji Baćanu poklonio, ostala pako imanja ostavi Lovrinoj udovi Magdaleni od roda Ba-

kačâ, dok se nerieši pitanje o njezinoj doti i udovičkom pravu. Tu Lovrinu udovu udaše zatim za Ladislava More-a, za koga je Szálkán već prije bio radio, da mu pribavi Lovrinu baštinu, te koji je kašnje i zbilja sve to u svoje ruke dobio.[1]

Naprama toj revnosti, kojom su se tjerale stvari, tičuće se koristi pojedinaca, pokazuje se podpuno mrtvilo u onom, što je imalo biti učinjeno za obćenitu korist. Svatko je mogao doista lahko razumjeti, od kolike bi bilo važnosti za Ugarsku, da se Vlaška iztrgne izpod turske vlasti; nu premda se je za to bila sada njeka prilika ponudila, te su sami Vlasi iskali zaštitu ugarskoga kralja, to se ipak nije u tu svrhu niti kakov valjan pokus učinio. Zapoljskomu se je doduše naredjivalo i zapoviedalo, da podje u Vlašku sa svojimi četami i da joj pruži iskanu zaštitu na ime kraljevo; ali on nije ništa odlučna u to ime učinio, te su se tako Turci mogli i na toj strani utvrditi sa svojim uplivom, da zatim i odatle dalje stupaju proti Ugarskoj.[2] Nu ako bi se moglo mogućnikom u Ugarskoj još ikako oprostiti, što su zanemarili tu stvar, to ostaje još druga, koja se nikako i na nijedan način nije smjela zapustiti, jer se je ticala upravo najbližih i najbitnijih interesa same Ugarske, te zato ide vječna sramota one, koji su ju ipak svojom krivnjom zapustili. Nakon izgubljena Biograda imaše Ugarska još jedno vele znamenito mjesto na dolnjem Dunavu, grad Severin naime, koji je imao za obranu Erdelja i dolnjih ugarskih županija neizmiernu važnost. Nu premda su ljudi toga vremena dobro shvaćali, što znači Severin za obranu Ugarske, tako da su njeki dapače taj grad većma cienili nego i sâm Biograd, to se ipak neučini ništa valjana, da bude občuvano to toli znamenito branište. Njegdje pod konac travnja mjeseca g. 1524 pokaza se prvi put Bali-beg sa svojimi Turci pod Severinom, da ga juriša i zauzme. U gradu bijaše malo posade, a tako isto i hrane i ostalih bojnih sprava, zidovi mu pako bijahu na pola porušeni od potresa, koji se je malo prije toga dogodio. Na glas o tom, što Turci na dolnjih stranah čine, izdade kralj potrebite odredbe, da se priteče u pomoć obsjednutomu gradu. Takova se zapovied odpravi kapitanu Emeriku Zoboru, pak i drugim. Usljed toga, što se je bilo počelo

[1] Istvánfi 66. Thurmschwamb kod Engela, Nebenländer I. 196. Georg. Sirm. 78.

[2] Guidoto kod Firnhab. 108 br. XVI., 111 br. XX. 117 br. XXXIV. Burgio kod Theinera, Mon. Hung. II. 720. Engel, Nebenldn. IV. 205.

činiti kanoti njekom ozbiljnošću na Ugarskoj strani, okani se Bali-beg obsiedanja, te predje sa svojom četom na onu stranu Dunava, ali ne morda s tom namjerom, da Severin sasvim na miru pusti, nego samo zato, da udari drugim putem, kako će napokon sjegurno postići, za čim je bio pošao. On sagradi naime na desnoj dunavskoj obali Severinu naproti dosta jaku tvrdju, odakle je zatim dalje radio, čas uznemirujući branitelje Severina, drugda opet zasjedajući klance i prolaze, kojimi se je imala u Severin hrana dovoziti. Budući da je po tom Severin bio izvrgnut najvećoj opasnosti, zato je trebalo Bali-bega iz onoga njegova gniezda iztjerati. Nove su u to ime odredbe činjene; naredjivalo se je prelatom i velmožam, da dižu svoju oružanu momčad; a naročito se je zapoviedalo temišvarskomu zapovjedniku i Ivanu Zapoljskomu, da ni časa nepočase, već da što brže poteku na pomoć obsjednutomu gradu. Nu sve zahman. Vojske se je tako malo diglo, da se s njom ništa nije moglo opraviti, i oni, u koje se je kralj još najviše uzdao, sasvim su se oglušili svojoj dužnosti. Zapovjedniku Severina, Ivanu Kállayu po imenu, nije napokon ino preostalo, nego je morao početkom listopada Turkom grad predati. Suvremenici, koji nam o toj znamenitoj zgodi pripoviedaju, nenalaze nikoga, koga bi mogli pohvaliti, da je vršio svoju dužnost, — samo kralj Ljudevit, da odbije toliku sramotu od svojih podložnika, izvinjuje ih njekako i brani, — ostali pako suvremenici kude, kao što rekoh, ugarske stališe, a naročito bacaju najveću krivnju za izgubljeni Severin na Ivana Zapoljskoga, jedni ga prikazujući kao nemarnika, a drugi kao nevježu i strašivicu.[1]

---

[1] O gubitku Severina malo su govorili dosadanji ugar. historici; sada nas pako mnogo obilnije i temeljitije izviešćuju o toj znamenitoj zgodi ovi od novijih vremena poznati izvori: Guidot. pisma kod Firnhab. 111 br. XX. i XXI., 112 br. XXIII. do XXV., 113 br. XXIX., 114 br. XXXI. Georg. Sirm. 110. Ljudevit. i Burgijeva pisma kod Theinera o. c 641. 716. 719. 720. Ovamo ide i jedno izviešće legata Campeggija, koje je kao što i druga izviešća toga legata, priobćio Theiner u malo prije spomenutom svojem djelu; spada pako ovamo izviešće na str. 677. Nadalje Kovachich, Vest. 551. Ferdinand. naputak poslanikom za požun. sabor kod Jászaya, A magyar nemzet napjai, str. 277. Ljudevit. pismo Zagreb. kaptolu 15. listop. u arkivu istoga kaptola 1, 21. Napokon pismo Karla Contarina, mlet. poslanika, iz Beča 15. listopada, u kojem se veli medju inim: „. . . Eri e venuta la noua ferma dila perdeda de Severino, locho dil Hongoro, qual e di molto mazor importanzia che non fu Belgrado.“ (Sanudo k 25. listop. Moj prep.).

To tursko napredovanje moraše Ugrom tim više straha zadavati, što su medjutim Turci i saveznici im Tatari i susjednu poljsku državu uznemirivali, na koju se je u dnevih nevolje mnogi i mnogi Ugrin s velikom nadom obazirao, s pouzdanjem očekujući, da njezin kralj doista neće moći zapustiti svoga sinovca i njegovih kraljevina. Nu i Poljska bolovaše tada s onih istih rana, od kojih je Ugarska toliko trpjela; pogledom na razpre medju njezinimi prelati i velmožami i na mržnju, koju je plemstvo pokazivalo proti višim stališem, pričini se nunciju Burgiju, koji je u tih dnevih njeko vrieme na dvoru kralja Sigismunda boravio, da je stanje Poljske veoma slično ugarskomu. Zato upravo i mogaše dušmanin toliko jada zadati poljskim zemljam, kada je stao na nje s raznih strana navaljivati ljeti g. 1524.[1]

U tako opasnih okolnostih svoje države obziraše se opet kralj Ljudevit poglavito na svoje vanjske prijatelje, od kojih se je sveudilj nadao pomoći i izbavljenju. Ne malom utjehom bijaše za njega, što je legat Campeggi od mjeseca srpnja u Beču boravio, te je odatle mogao bolje i temeljitije stvari ugarske motriti; a da mu u tu svrhu i sâm kralj posluži svojimi izviešći, odpravi k njemu Brodarića, koji je sada još uviek u Ugarskoj boravio. Iz Brodarićeva pisma, koje je pisao papi Klimentu iz Beča 21. kolovoza, jasno se razabire, da je Campeggi najviše pazio na pitanje o crkvenom i vierskom jedinstvu, kojemu je tolika pogibelj grozila s protestantskoga pokreta, te da se je u tom poslu nadao kriepkoj pomoći od strane nadvojvode Ferdinanda i od oba kralja Jagelovca, kao što i od nadbiskupa i kancelara Ladislava Szálkána; nu njegovo revno nastojanje oko te jedne stvari nemogaše ga ipak zapriečiti, da nebi bio mislio i na druge prieke potrebe kršćanskih naroda, a navlastito kraljevina Ljudevitovih. Za taj drugi râd dat će se njemu medjutim obilnija prilika istom onda, kada dodje u priestolnicu Ljudevitovu. Iz spomenutoga Brodarićeva pisma zabilježit ću ovdje još samo toliko, da si je Burgio umio pribaviti u Ugarskoj toliko prijazni, da su ga ljudi smatrali više svojim čovjekom nego li tudjincem.[2] — Što se tiče stališâ ugarske države,

[1] O tom samo mimogrede spomenutom predmetu imamo mnogo veoma zanimiva u Guidotovih pismih kod Firnhab. 111 do 113, a još više u Burgijevih izviešćih kod Theinera o. c. 716 i 719. O toj stvari piše i Krsto Frankapan Dandulu 15. stud. (Moj prep. iz Sanuda k 3. prosin.).

[2] Theiner o. c. 639.

to se na njihovoj strani nepokazuje ni jedan znak ozbiljnijega kakova nastojanja, koje bi bilo na to smieralo, da se odvrate domovini grozeće pogibelji. Uzprkos turskim pripravam i navalam, koje su put sterale daljemu njihovu napredovanju, nastavljaju se u Ugarskoj spletke sebičnjakâ i medjusobne borbe protivnih stranaka. Te smutnje bijahu bez dvojbe zaprekom, te se nije mogao držati, kao što smo već vidjeli, u navadno vrieme državni sabor; a kada se je kašnje, njegdje mjeseca srpnja, sastala njekakova skupština, nije od nje bilo zemlji nikakove pomoći. Dočim se pako nije moglo doći do složna rada na zakonitom saboru, držane su javno i potajno stranačke skupštine, od kojih opet nije bilo državi nikakove koristi, nego je njimi dapače samo domaći razdor još do veće sile dolazio. Ljudi sebičnjaci, tražeći samo svoju korist, povadjali bi za sobom ubogo plemstvo, u kojem se je još nalazilo smisla za obće dobro i za potrebe domovine, te bi s njim držali takove stranačke sastanke pod izlikom, da traže spas domovine, koju je dvorska stranka po njihovih riečih u propast vodila, a u istinu samo zato, da se uz pomoć plemstva zadobave vlasti i da se na njegovih ramenih uzdignu i do najvišega stepena. Takov sastanak bijaše sazvan u Varsány, ali bez dvojbe nije to jedini sastanak te vrsti. Pomni i razumni motritelj svega toga, što je u Ugarskoj bivalo, papinski nuncij Burgio, razumije vrlo dobro, da od takovih sastanaka neće biti spasa državi, a tako isto da odatle neće poteći niti plemstvu nikakova polaštica za njegove različite tegobe, te Burgio sasvim pravo vidi, da velmože plemstvo samo kao orudje upotrebljuju za svoje sebične i stranačke ciljeve, a napokon da će se ipak svi složiti proti plemstvu ili da će ga prevariti pustimi kakovimi obećanji. Vodjam toga pokreta medju plemstvom bijaše glavnom stvari i prvim ciljem, da sruše upliv dvorske stranke, a navlastito njezinih glava, palatina Stjepana Báthora i kancelara Ladislava Szálkána, te zato upotrebljuju svaku stvar, koja je bila podobna vladajuću stranku mrzkom učiniti. Slobodno možemo vjerovati, da je u tom pravcu već sada radio i Stjepan Verböczy, a tako radeći da je napokon i proti svojoj namjeri poslužio ne onoj stvari, za koju se je toli revno zauzimao, nego vladohlepnim namjeram Ivana Zapoljskoga. Težnje Verböcza i njegovih riedkih jednomišljenika smierahu u istinu na to, da se nadje liek težkoj boli njihove domovine pomoćju srednjega i nižega plemstva; nu niti ti muževi boljih misli nemogoše navratiti struju

javnoga života na bolje i zdravije pravce, narod bo je bio u velikoj većini već u toliko izopačen, da se je radje povodio za obsjenom i taštinom nego li za zbiljom i radom. Da se sruši moć vladajuće dvorske stranke i njezinih načelnika, bješe ugovoreno medju njekimi poglavitimi velmožami, medju kojimi se naročito imenuje Ivan Zapoljski, zatim Petar Perényi i Gašpar Ráskay, da se mora za tim ići, da bude sazvan sabor, pak tu da se kralju dade gubernator, zatim da se protjeraju svi Niemci s dvora kraljeva i da se dade uprava novčanih stvari u druge ruke. Okolnosti zbilja bijahu takove, da je i vlada morala misliti na sazov sabora, Turčin bo je već od njekoliko mjeseci oko toga radio, da predobije Severin. Odlučeno dakle bijaše, da se drži sabor; nu ono gibanje medju plemstvom, koje se je vele opasnim pokazivalo na spomenutih njegovih sastancih, zadavaše mnogo straha kralju Ljudevitu i njegovim prvim doglavnikom: zato se postara Ljudevit, da si za vremena pribavi oružanu pomoć za onaj slučaj, ako bi sabor udario pogibeljnim pravcem. U to ime zaiska on od svojih českih stališa 5 do 6 hiljada momaka, koji su mu imali biti poslani pod izlikom, da će ih upotriebiti proti Turkom; ta njegova osnova bude medjutim za dobe izdana, i on je se morade usljed toga okaniti. Državne potrebe bijahu tako silne, da je kralj ipak morao sabor sazvati za 8. dan mjeseca rujna 1524. Pogledom na ono, što se je zbijalo prijašnjih mjeseci na stranačkih sastancih, očekivahu sa strahom sastanak toga sabora velmože i prelati u obće, a osobito oni, koji su držali najvišu vlast u svojoj ruci. Kada se je napokon sabor sastao i kada je imao preći na razpravljanje najvećih potreba države, svatko je morao izreći, da je domovina u velikoj opasnosti, ali nitko se nije hotio priznati krivcem za njezinu nesreću: stališi su obarali svu krivnju na kralja i na njegovu vladu, a kralj je odbijao te osvade od sebe, te ih svaljivao na bjeditelje svoje, rieč im svoju zadavajući, da neće nikada zaostati za svojom dužnošću, ako samo i oni budu činili, na što ih poziva opasno stanje njihove domovine. Što se je u ostalom na tom saboru učinilo i zaključilo, to se nemože danas točno opredieliti, jer je nemoguće, da se stavno izrekne, koji su od zaključaka sabora god. 1525 već ovom prilikom bili izrečeni i postavljeni, a ondje samo ponovljeni ili u niečem promienjeni. Po mojem mnenju, koje se osniva na dobrih temeljih, može se uzeti samo toliko kao posve izvjestno, da su već prilikom ovoga sabora bile stvorene njeke od-

redbe o bojnih stvarih, sve ostalo pako, što unose historici novijega vremena u taj sabor, neima za se nikakova temelja, dapače ja scienim, da ima za to dovoljnih dokaza, da prigodom ovoga sabora nisu nipošto učinjeni njeki zaključci, koji mu se inače obično pripisuju. Obično se uzima medju inim, da je već sada bio stvoren zakonski članak proti Niemcem na dvoru kraljevu i kraljičinu, zatim proti carevu i mletačkomu poslaniku, nadalje o uzkraćenju desetoga duhovnikom, o kraljevu užem vieću, o sazovu Hatvanskoga oružanoga sabora: nu ako se uvaži, da svemu tomu neima traga u izviešćih onih, kojih su se te stvari živo ticale, u izviešćih naime Guidotovih, Campegijevih i Burgijevih, tada se mora s razlogom posumnjati, da li je sve to sada već bilo zaključeno. Od toga je naravno posve različito pitanje, kakov li je duh i pravac već sada vladao u pogledu njekih malo prije spomenutih stvari; ako se pako na to osvrnemo, tada dakako nećemo ostati u nikakovoj dvojbi, te nam je već i prediduće razloženje više toga pružilo, što se i ovdje može vrlo dobro upotriebiti. Vidjeli smo već, da se je kušalo pomoćju plemstva srušiti vladu sadanjih Ljudevitovih doglavnika; a u tom se je dakako lahko moglo i dalje poći. O samih težnjah, koje su sliedili vodje plemstva, poučava nas vele jasno zgoda, zbivša se jošte za trajanja sabora. Dok su stališi još zajedno bili, dodje im glas, da je pao Severīn; na to pako bude odpravljen ka kralju Stjepan Verböczi ne morda s porukom, da će stališi sve moguće učiniti. kako da Turčinu otmu to toli važno mjesto, nego s nalogom, da kralja pozove, da se sklone ili u svoju česku državu, ili pako u kraljevinu svoga strica! Tko nevidi, da se tu nije radilo o kraljevoj sjegurnosti? Kao što smo pako u tom pogledu na jasnu, tako su još i druge njeke stvari, o kojih nemožemo imati nikakove dvojbe. Od prije već znamo, kako su Ugrom bili mrzki stranci, osobito Niemci; sada su pako ove potonje još većma mrzili, što ih je više bilo na kraljevu i kraljičinu dvoru, gdje su imali mnogo moći i upliva: zato ćemo lahko vjerovati, da je iskalo javno mnenje u plemstvu, da se ti stranci, a poglavito Niemci što prije odstrane. Da se to čim sjegurnije postigne, u to je ime morala i vjera poslužiti. Medju Niemci, i onimi upravo, koji su imali mnogo upliva na dvoru, bilo ih je, koji su prijali Lutherovoj nauci: zato su kolovodje Niemce i s te strane narodu kao pogibeljne pokazivali; pak budić da je dvor njeke od tih tudjinaca štitio i u milosti držao, zato je takodjer sumnja bacana na pravovierje kraljevo, a osobito

kraljičino, premda je u istinu i ona, kako nas o tom izvješćuje Burgio, komu možemo u tom sasvim vjerovati, rečene Niemce samo zato štitila, što su bili na njezinu dvoru i što su joj bili suplemenici. Što se tiče te vierske stvari, o njoj ću samo još toliko primietiti, da se je već sada u Ugarskoj vele strogo i ozbiljno postupalo proti širenju Lutherove nauke: spisi su Lutherovi paljeni; širiteljem se je njihovim i nove nauke grozilo najvećom kazni. pak su njeki u istinu bili prognani, a njeki dapače i spaljeni; nezna se pako, tko je u toj vierskoj stvari revniji, da li nadbiskup Szálkán, ili pako kralj Ljudevit, ili napokon Verböczi, vodja i buditelj plemstva, koji se je od toga svoga revnovanja za pravovierje nadao izdašnim pomoćim za svoju domovinu od papine strane. Nu pri svem tom napreduje ipak širenje novih nauka, s prva dakako samo iliti poglavito medju Niemci.[1]

Kralj je Ljudevit bio obećao papi Klimentu, kao što smo već vidjeli, da će ga skorim izviestiti o svojih odredbah; zato je pridržao Brodarića, da po njem pošalje papi boljih viesti, pouzdano očekujući, da će sabor više toga učiniti, što će se moći s ponosom u sviet iznieti. Sabor je medjutim prošao; nu u prvom pismu, koje piše Ljudevit Klimentu nakon završena toga sabora na 20. listopada, neima baš ni rieči o kakovih pripravah, koje bi se bile činile na kraljevoj strani, nego kralj i tom prilikom vapije za pomoć, jer su mu s raznih strana dolazili glasovi, da će ga Sulejman budućega proljeća glavom potražiti, a on se nalazi, kao što veli, u skrajnoj zdvojnosti.[2]

Ako već niti u Ugarskoj neima znakova kakova života vlade Ljudevitove, to će se tomu doista još manje traga naći u našoj

---

[1] Kovachich, Vest. 551, zatim Vest. 574 i Suppl. II. 556. Bartal, Comment. III. 291. Guidoto kod Firnhab. 108 br. XV., 112 br XXV., 113 br. XXVII. i XXIX i 114 br. XXXI. Burgio kod Theinera o. c. 716 i 719. Contarini u malo prije naved. pismu od 15. listop. ovako piše, pošto je rekao, da je pao Severin: „... Et li nobeli dil regno ongarescho a protestato al re, voglia far prouisione, che l regno non vadi di mal in pezo in man dil Turcho, e il re a risposto, mai da lui non a manchato ni manchera, se loro el uora ajutar.“ Zay 131. — Koga je volja, može naći znamenitih data o vierskom pitanju u Guidotovih izviešćih kod Firnhab. 105 do 114, zatim u Burgijevih kod Theinera o. c. 716 i 719 i u drugih listinah kod istoga Theinera 636. 639 i kod Katone XIX. 414 i sl., napokon kod Ranke-a, Deutsche Gesch. im Zeitalter der Reform. II. 298.

[2] Theiner, Slav. Merid. I. 584.

domovini. Ima ipak jedna vele znamenita stvar, koja u ovu dobu ide i naše se domovine tiče, a pri kojoj se pokazuje vlada kralja Ljudevita kao jedan najznatniji djelujući faktor.

Ljudevit je poslao već 15. listopada zagrebačkomu kaptolu svoje kraljevsko pismo, u kojem zapovieda kaptolu, da u smislu zaključka sabora od 8. rujna prema svojemu posjedu naoruža svoju bojnu momčad i da ju do Nikolja pošalje »u Hrvatsku« pod stiegove banovâ; buduć pako da okolnosti države zahtievaju, da se što više vojske sakupi, zato nalaže kralj nadalje kaptolu, da na svojih imanjih riez (diku) učini ne po tako zvanih portah nego po dimih, t. j. da se porez neuzima od selišta, komu porta odgovara, nego od svake kuće, tako da svaka plati diminu, makar da ni neima podpuna selišta; napokon, buduć da su kralju glasovi dolazili, da će na proljeće sâm sultan njegove države napasti, zato se poziva kaptol u smislu zaključaka Jurjevskoga ugar. sabora od god. 1523, da naoruža desetu stranu svojih podložnika i da ih drži u pripravi, kako će moći za dobe onamo prispjeti, kamo budu zvani u svoje vrieme i prema potrebi.[1] Tako sve to naredjuje i zapovieda kralj Ljudevit, a nevidi jadan, da njegove odredbe moraju ostati bezuspješne i jalove, kada u zemlji nije bilo od svih priznane, čestite i kriepke vlade, koja bi bila svojim revnim râdom narodnu snagu dizala i ravnala. Sada, gdje-no je Ljudevit izdavao svoju napomenutu naredbu, scienim ja, da se Ivan Torkvat Karlović već niti nije zvao banom, a buduć da Ljudevit u svojem pismu ipak o banovih govori, to mi je uzeti, da je već sada bansku čast imao osim Ivana Taha, koga smo već prije našli kao druga Karlovićeva, i Franjo Baćani, koga u ostalom nalazim u spomenicih kao bana istom 29. trav. 1525. Dva nam se dakle tu kažu bana, ali koja korist od njih? Baćanovu djelovanju neima za dugo još nikakova traga, a Tahovo ime kada se i spomene, nebiva to inako, nego da ga Hrvati odbijaju kao narinutoga si bana Jedan znak neizvjestnosti i smutnje, koja je odatle morala sliediti za sve odnošaje javnoga života, imao sam priliku već drugdje spomenuti, kako se naime u izpravah drži clausula »Sede banatus vacante« sve do studena mjeseca g. 1525, sada nam se pako kažu druge još mnogo krupnije i zamašnije stvari. Vlada Ljudevitova bješe dala

[1] Arkiv kaptola zagrebačkog 1, 21. Glede rieči riez i dim v. pisma Krste Frankapana u Pov. Spom. 222. 223. 225. 226., a glede dimine Daničićev Rječnik.

Hrvatom, kao što je rečeno. već odavna Ivana Taha kao bana, a poslje bješe još pridala Franju Baćana. Pošto je to tako bilo učinjeno od strane budimskoga dvora, evo kakovo je pismo upravila na Ferdinanda iz Ripča na 30. studena 1524 »Vniversitas nobilium regni Maiestatis vestre Croacie«. Čusmo, — tako veli po prilici plemstvo hrvatsko Ferdinandu —, da su se njeki velmože »ove Vašega Veličanstva hrvatske kraljevine« i na naše ime obratili na Vaše Veličanstvo, da Vaše Veličanstvo privoli, da si ova prejadna kraljevina izmedju njih bana izabere. Nu mi nikomu nedasmo u to ime naših vjerodajnih listova. Nedvojimo, da Vaše Veličanstvo može procieniti, da li je koji od hrvatskih velmoža sposoban, da preuzme toliko zvanje, kada nisu kadri, da sami sebe čuvaju i brane. Neradi se pako u toj stvari o ničem drugom, nego kako bi nas svojimi sebri oliti podložnici učinili, kao što već i sada njeki izmedju njih nas različitimi načini vriedjaju i tlače. Zato molimo Vaše Veličanstvo, da neposluša rieči hrvatske gospode, nego da nam dade bana, koji će moći uzvišeno svoje zvanje na obću korist vršiti. Rieči toga znamenitoga plemićkoga pisma tako su jasne, da im netreba s moje strane obširna tumača. Sjedeći još Ljudevit na priestolju kao kralj ugarski i hrvatski, naziva njegovo hrvatsko plemstvo kraljevinu Hrvatsku kraljevinom Ferdinandovom, te Ferdinanda poziva, da toj kraljevini dade prvoga joj dostojanstvenika. Tako duboko dakle bješe već sada pao ugled Ljudevitova kraljevskoga dostojanstva, da plemstvo, — ili reci slobodno dio barem plemstva nesmatra u njem svoga kralja, nego principa austrijskoga scieni kraljem, od njega očekujući ono, što se je moralo od kralja očekivati. Stvar ta toli važna izpredat će se medjutim dalje sama sobom. Vele je znamenito u spomenutom plemićkom pismu i ono, što nam se veli o raždoru medju plemstvom i medju velmožami oliti knezovi: to je pako ista ona stvar, koja nam se to doba kaže i u Ugarskoj. Nu da se na ovom mjestu nezadržim dulje kod tih pojava, koji će se, kao što rekoh, kašnje pokazati u daljem svojem razvoju, vratit ću se još jednom k pitanju o banovih hrvatskih. Kada se bude u najbližoj budućnosti postupalo na ime kraljevine hrvatske proti odredbi Ljudevitove vlade u pogledu banske časti, uviek će se spominjati samo Ivan Tah kao onaj, komu bi valjalo po zahtjevu Hrvatâ bansko dostojanstvo oduzeti, a o drugom banu, o Franji Baćanu neće biti pri tom ni rieči. Po tom bi se dalo suditi, da je bio barem Baćan ob-

ćenito priznavan kao ban, i da je barem on umio držati ugled svoga uzvišenoga dostojanstva; nu da je tomu tako, kako bi bili mogli hrvatski knezovi, Ivan Torkvat Karlović, Vuk i Jure Frankapan još god. 1526 pisati nadvojvodi Ferdinandu, da im njihov kralj nije znao niti bana dati? ili kako bi bili mogli isti i još drugi knezovi i sve plemstvo hrvatsko Ferdinandu izjaviti još u travnju g. 1527, da nisu nikada obećali niti kralju Ljudevitu, niti Ferdinandu, da će Baćana držati svojim banom? Ja od svoje strane iz tih rieči toliko razabirem, da si niti Baćan nije umio pribaviti obćenito priznanje i štovanje svoga banskoga dostojanstva i da se niti za-nj nije mnogo marilo osobito na prekokupskih stranah, gdje su se još njekako držali u ostancih svoga njegdanjega velikoga vladanja stari kneževski rodovi Krbavski, Frankapanski i dr. Budući tako s banskim dostojanstvom u ovoj dobi, razumjet ćemo riečim Guidotovim, koje je o njem napisao u svojem konačnom izviešću mjeseca kolovoza 1525. Drugo dostojanstvo, veli on, ima u Ljudevitovoj državi ban hrvatski, koji je kanoti podkralj te kraljevine, koju braniti mora; nu sada je to dostojanstvo gotovo sasvim porušeno.[1]

VI.

Početak Baćanova banovanja. Stanje Hrvatske potanje opisano. Krsto Frankapan dolazi u Budim (počet. 1524). Nadvojvoda Ferdinand dobiva u svoje ruke njeke hrv. gradove. Vladavina kralja Ljudevita na izmaku g. 1524 i počet. 1525. Hrvatska opet trpi od Turaka Krsto se Frankapan nudi, da će Jajcu pomoći Slovinski sabor (trav. 1525), na kojem se je radilo o Ivanu Tahu.

Razstajući se s Ivanom Torkvatom Karlovićem kanoti banom i nastavljajući pripoviedanje o poviesti hrvatskoga naroda u dobi,

[1] Ljudevit. pismo banovom Tahu i Baćanu 29. trav. 1525 kod Kovachich, Monum. Batthyan. uro. XXXV. (Rkp. u zagreb. nadb. knjižnici). Pismo hrv. plemstva od 30. stud. 1254 nadvojvodi Ferdinandu u prepisu iz c. kr. taj. arkiva u knjižnici jugoslav. akademije (Kukuljević. sign.: Br. LXXV). Moj štovani prijatelj g. I. Kostrenčić nije mogao dosad uza sav svoj trud u trag doći izvorniku toga vele znamenitoga pisma. Komu bi se učinilo to pismo sumnjivo ili cielo, ili mu sâm datum, neka medjutim, dok se izvornik kojom srećom nenadje, dobro prispodobi pisma hrv. plemstva i pojedinih plemića od g. 1526 kod Chmela (o. c. 3. 4. 5. 12.), gdje će naći više rieči i izraza, porad kojih bi mogao biti pripravan ovo pismo zabaciti. Chmel, o. c. str. 12 br. XIII. Guidoto kod Firnhab. 137.

koju ću nazvati dobom bana Baćana, uvjeren sam, da štovani čitatelj neočekuje u toj dobi ništa povoljna po naš narod. Po onom, što je već izpripoviedano na koncu prijašnjega odsjeka, može si svatko stvoriti prilično jasnu sliku o stanju, u kojem se je naša domovina to vrieme nalazila; nu ima još i drugih što znatnijih, što manjih stvari, koje će nam dobro poslužiti u tu svrhu, da se još temeljitije upoznamo s tadanjim vremenom.

O osloboditelju grada Klisa, knezu Petru Kružiću, nenalazim nakon onoga njegova junačkoga djela prilično dugo nikakova spomena. Svibnja g. 1524 kazuje listina senjskoga kaptola, kako je on učinio ugovor s Grgurom Orlovčićem: da će u slučaju, ako jedan od njih umre bez odvjetka, sve imanje preći na onoga, koji preostane i na njegov odvjetak[1]; poslje toga se pako Kružić istom onda pojavljuje, kada je Klis iznova dospio u veliku pogibelj. — Mnogo je znamenitije, što nam se to doba pripovieda o Frankapanih, osobito Bernardinove loze. Bernardinov se sin Feranat nudi Mletčanom na plaću mjeseca listopada 1524; Bernardin pako sâm upravlja njekoliko mjeseci kašnje pismo na papu Klimenta, koje je u mnogom pogledu vele zanimivo. Tu hvali on najprije papi za pomoć, koju mu je poslao u njegovoj velikoj nuždi; raduje se zatim izmirenju medju kršćanskimi vladari, oko kojega je papa radio; govori nadalje o strašnoj turskoj sili i o štetah, što su ih navlastito njemu počinili, odvedši najnovije doba s njegovih imanja preko 2000 duša. K tomu, što Bernardin veli o posliednjoj turskoj provali na naše strane, dodajmo na temelju inih izvora: da su Turci tom prilikom bili provalili, prama koncu listopada 1524, najprije prama Senju, a odatle da su se obratili preko Brinja prama Bernardinovim gradovom Skradu i Dubovcu, u kojih su okolišu silu zla počinili. Bernardin govori dalje u svojem pismu o tom, kako su Turci odlučili upravo uništiti i zatrti njegovo vladanje, on pako da im se otima, koliko samo može, a da će radje sve izgubiti i umrieti nego da si dušu griehom okalja, — da se povede za svojimi susjedi, hrvatskimi knezovi, kojih su se jedni, kao što veli, već nagodili s Turčinom, a drugi su na putu, da to isto učine i da Turčinu harač obreknu. Eto grde osvade proti knezovom hrvatskim od vršnjaka njihova, za koga bi se moralo uzeti, da je znao što biva u njegovu susjedstvu, i da nije imao

[1] Povjest. Spom. 212.

razloga, zašto da rekne neistinu. Nu pri svem tom ja se ipak usudjujem odbiti od knezova naših Bernardinovu objedu, navlastito na koliko se u njoj veli, da su njeki od naše vlastele Turčinu harač već obećali: činim pako to na tom temelju, što se spomenuta osvada s nijedne druge strane na hrvatske velmože nebaca. Na što se je u istinu pomišljalo u časovih skrajnje zdvojnosti, nesmije se uzeti kao gotov i svršen čin, dok neima za to nedvojbena dokaza. Starina Bernardin, zabrinut za svoj obstanak, a tražeći milosti i pomoći u pape, prikazuje svoju stvar u takovoj slici, kako bi se papa što prije i što sjegurnije sklonio na njegove molbe.[1] — Sada se opet sastajemo i s Bernardinovim sinom Krstom, koga smo samo jednom bili našli nakon njegova povratka iz Njemačke. Nu nije on sada više po boku svoga siedoga otca, s kojim smo ga zadnji put vidjeli mjeseca travnja 1523, nego je u Budimu, a na službi kralja Ljudevita, ka kojemu je bio dospio već mjeseca veljače ili ožujka god. 1524, pošto je prije toga bio ponudio svoju službu u stožerničkom zboru papi Klimentu, te se istom prilikom oprao od osvade, kojom su ga biedili njegovi neprijatelji, kao da je tobož s Turčinom u sporazumljenju. Na prvi bi se pogled moglo komu pričiniti, da je Krsto bio nehajan za vaje i muke svoga roda, kada eto i po drugi put ostavlja svoju postojbinu; nu ako s bližega ogledamo njegov postupak, to ćemo se uvjeriti, da je sve njegovo nastojanje sada upravo na to smieralo, da se nadje način, kako bi se suzbio kivni dušmanin, od koga su njegovi suplemenici i susjedi im Ugri toliko trpjeli. Ja scienim, da ću najbolje učiniti, ako privedem sama Krstu, da nam on kaže, zašto se je uputio na dvor kralja Ljudevita i što je ondje tražio. Krsto pako ovako piše 14. rujna 1524 iz Budima davnomu svojemu prijatelju Ivanu Antunu Dandolu: Ja ostavih prejasnu austrijsku kuću, kojoj sam služio 20 godina, a kolikim sam joj trudom služio i kakovom viernošću, to i Vaše velmožno gospodstvo prilično dobro znade; nju pako ostavih, jer sam vidio, da je napao otčinsku mi kraljevinu velikom silom car turski, za koga se je reklo, da se taj put, imajući već Biograd, neće zaustaviti, dok neosvoji ugarsku kraljevinu, koju su kraljevinu i moji predji oslobodili od Tatarâ i u nju su opet uveli njegdašnjega kralja Belu, sve to učinivši krvlju

[1] Rad XIII. 76. Bernardin. pismo od 20. veljače 1525 kod Theinera, Mom. Hung. II. 648, a s tim je u savezu glede turske provale Sanudo, Ark. VIII. 188 i 190.

svojom Frankapanskom i onim množtvom zlata i srebra, što su ga u pomoć dali rečenomu kralju Beli. Buduć da sam i ja potekao od njihove krvi, vidivši, u koju je nuždu dospio ovaj kralj i otčinska mi kraljevina, pomislih, da ću učiniti dužnost dobra podložnika, ako uzmem odpust od moje austrijske kuće, nemareć za tolike moje službe i prolievanje krvi i za darove za to mi obećane, — sve to zapustih, samo da mogu ovdje slobodan služiti.[1] Te su Krstine rieči tako jasne, da im doista netreba nikakova tumača. Krsto se onamo obraća, gdje je najveća pogibelj, te kao što je sâm pripravan svu svoju snagu u to uložiti, da se ta pogibelj odvrati, tako se uzda, da će svojim nastojanjem oko kralja Ljudevita i oko njegovih doglavnika k tomu pripomoći, da se nadje način, kako da se to veliko djelo obrane i spasa izvede. Ako se je u tom pogledu u svojih nadah prevario, s toga nepada na-nj nikakova krivnja, nego na one, koji nisu pazili na rieč njegovu, niti nisu razumjeli okoristit se umom njegovim i srdcem. U ostalom za njegova plemenita čustva, koja je gojio prama svojoj domovini, uzoritim nam je dokazom i ono njegovo pismo, što ga je pisao spomenutomu svojemu prijatelju 15. studena 1524, i u kojem na početku ovako piše: Zdrav sam, hvala budi Bogu, ali u ostalom duša me jako boli, jer nam dolaze glasovi s raznih strana, da Sulejman pripravlja ogromne vojske na kršćanstvo, a onu jadnu Hrvatsku neprestaje i onako nikada pustošiti, kao što je eto prije malo danâ poharao imanje moga otca oko Skrada i Dubovca. To je njegovo pismo u ostalom za nas i po tom vele zanimivo, što nam se u njem prikazuje Krsto kao čovjek, koji je umio motriti i prosudjivati tečaj stvarî u svih onih zemljah, kojih se je složno i kriepko djelovanje iziskivalo, ako je imao biti postignut onaj cilj, kojemu je on bio odlučio žrtvovati sve svoje sile. U tom svojem pismu piše on naime, kako Poljska strada s turskih i tatarskih navala; zatim govori o Njemačkoj, kako je uzburkana i razrovana, i kako je odaslao na tu stranu svoga čovjeka, da po njem dobije vjerovanih viesti. — Naši nam izvori neumiju za sada ništa daljega javiti

[1] Krstino pismo kod Sanuda (Tom. XL.) k 13. listop. 1525 (Moj prep.). U svojem prevodu držao sam se što više upravo Krstinih rieči, i samo sam na dva mjesta od toga odstupio. To će pokazati moje listine, kada ih do skora u sviet iznesem, i ondje će se koja reći o tih otežih mjestih u Krstinu pismu. Glede zasluga starih Frankapana, kojih se Krsto sjeća, v. medjutim: Kukuljević, Borba 69. Arkiv III. 169 i Kercselich Not. 195.

viti o Krstinu djelovanju; nu kazuju nam ipak još jednu, koja se njega tiče, a vele je zanimiva. Papinski legat Campeggi piše naime u svojem prvom pismu iz Budima, na 29. prosinca 1524: da ondje namjeravaju oduzeti dostojanstvo erdeljskoga vojvode i temišvarskoga kapitana onim, koji sada imadu ta dostojanstva, jer da su za to nesposobni i da su s najvećom sramotom pustili pasti Severin i druge gradove; erdeljskim pako vojvodom veli Campeggi, da misle učiniti mjesto Zapoljskoga našega Frankapana. Iz toga Campeggijeva kazivanja, kao što i iz njekih rieči sama Krste u njegovu navedenom pismu od 14. rujna 1525, svatko odmah lahko razabire, da je za sada dvorska stranka bila Krsti prijazna i da ga je gledala za se sačuvati, čineći mu preko načelnika svoga arcibiskupa Szálkána različita obećanja.[1] — Dočim je Krsto Frankapan na dvoru kralja Ljudevita oko toga radio, nebi li se tu kako našao način, da se izvede kakov veći podhvat proti Turkom, tražio je Nikola Zrinjski pomoći proti prietećoj turskoj sili u svezah s nadvojvodom Ferdinandom, usljed česa je došlo do ugovorâ medju njih dvojicom, koji su bili u prvom redu znameniti u pogledu obrane hrvatskoga i susjednoga Ferdinandova zemljišta, nu koji su imali podjedno isto tako veliku važnost za dalji razvitak već prije njekoliko godina zametnutih odnošaja nadvojvode Ferdinanda prama Hrvatom u obće. Da se Turkom na put stane, da neprovaljuju bez zapreke u Hrvatsku i preko nje u pogranične Ferdinandove pokrajine, bješe ugovoreno u Beču na 22. listopada 1524 medju Nikolom Zrinjskim i nadvojvodom Ferdinandom: da će Zrinjski ustupiti Ferdinandu na dvie godine dva svoja grada na Unskih stranah, Novi grad i Dobru Njivu, da u nje stavi svoje posade s hranom i potrebitom bojnom spravom; nakon roka od dvie go-

---

[1] Rad XIII. 76. List Krste Frankapana I. A. Daudolu iz Budima 14. rujna 1525 kod Sanuda k 13. listop. 1525 (Moj prep.); a s tim srav. list Krstin Fr. Jožefiću 31. srp. 1527 u Povj. Spom. 230. — Theiner, o. c. II. 648. Krstino pismo Dandolu 15. stud. 1524 kod Sanuda, Ark. VIII. 190 i u moj. prepisu. O Njemačkoj se tu veli: „Do Alemania se dice, che tutta in rumore et discordia, taliter che pocho bene se sente de Alemania. Noi hauemo mandato uno nostro seruitore in Alemania, qual deue tornare in pochi zorni et ne sapera el uero del tutto, qual venuto volentiera participaro quello se intendera alla Mcia. vostra.“ — Kod Theinera o. c. II. 676. Campeggijevo pis. od 29. prosin. 1524, s kojim, na koliko se tiče Krste, treba u savez staviti ono, što sâm Krsto veli o svojih odnošajih prama Szálkánu u naved. listu 14, rujna 1525. Raynald p. 430.

dine vratit će Ferdinand Zrinjskomu spomenuta njegova dva grada, kao što se je na to obvezao već u samu ugovoru, pak zatim još u posebnoj izpravi, koju je izdao na 23. prosinca i. g., pošto su mu bili oni gradovi već predani. Zašto je Ferdinand o tom radio, da dobije u svoju vlast koje uporište za svoje obranbene podhvate na samu hrvatskom zemljištu, i to upravo na onoj strani, kojoj je najbliža pogibelj grozila, to će moj čitalac bez ikakove muke razumjeti; isto će tako lahko poujati, čim je bio Zrinjski k tomu doveden, da predade svoja dva grada posadam susjednoga vladara. Nu dočim nam se dotle u postupku Zrinjskoga sve pokazuje kao stvar, koja je bila okolnosti vremena dovoljno obrazložena, dolazi k tomu još više toga, u čem nam se Zrinjski prikazuje kano slika i prilika onih našinaca toga vremena, koji su bili svojim u istinu težkim položajem u skrajnju zdvojnost tjerani, te su svomu uzdržanju za ljubav hvatali i za takovimi sredstvi, koja se nemogu nikada i u nikakovih okolnostih opravdati. Isto vrieme naime, kao što sam o tom već drugdje pripoviedao, kada je Zrinjski sklopio malo prije navedeni ugovor, bješe se on pustio još i u drugo ugovaranje s nadvojvodom Ferdinandom, u kojem se je o tom radilo, da Ferdinand dade Zrinjskomu za njegove gvozdanske i liešničke rude Pazinsku grofiju i Kastav u Istri. Tako je Zrinjski na tu stranu ugovarao, premda je znao, da je već prije sklopio ugovor s kraljem Ljudevitom, u kojem se je obvezao, da će rečene svoje rude dati kralju za druga imanja, koja su mu bila obećana. Čim je kralj Ljudevit začuo za ugovaranje medju Zrinjskim i nadvojvodom Ferdinandom, odmah se je za to potužio Ferdinandu, te u pismu svojem, koje je u to ime napisao, veli, da Zrinjskomu nisu doduše jošte predana ona imanja, koja je imao dobiti u zamjenu za svoje rude, nu da će se ta zamjena svakako izvesti i da će tada Ljudevit prepustiti dohodke rudâ svojim hrvatskim banovom, da ih upotrebljuju za obranu zemlje. Na to Ljudevitovo pismo požuri se nadvojvoda Ferdinand, da se opravda pred kraljem za svoje ugovaranje sa Zrinjskim, a Zrinjskoga ukori, što mu je zatajio prijašnje svoje ugovaranje s kraljem. — Kada već govorim o Nikoli Zrinjskom, jednu ću još u kratko napomenuti, koja stoji u savezu s njegovim imenom. Drugdje sam već obširnije izpripoviedao, kako je Zrinjski bio napao njeke gradove i imanja, što su ih njegda imali Berislavići, i kako je zbog toga bio pozvan pred kraljevski sud. Buduć da se nije hotio pokoriti kraljevskoj zapoviedi, izrečena je bila proti njemu osuda, koja je tako

glasila, da mu se ima ne samo ono oduzeti, poradi česa je bio pao u obtužbu, nego da zbog svoga neposluha ima takodjer izgubiti sva dobra i glavu. Tako je sudio najviši kraljevski sud; ali njegova osuda nije bila izvedena, nego je kralj napokon Zrinjskoga pomilovao upravo ovo vrieme, koje mi sada promatramo, a pomilovao ga je, kao što se veli u dotičnoj izpravi, samo s obzirom na zasluge Zrinjske obitelji, koja je rodila već mnogo dobrih i viernih muževa, i s obzirom na opustošeno stanje Hrvatske, koju bi još većma oslabio, da zatare tako veliku porodicu.[1] — Skoro onaj isti dan, kada je nadvojvoda Ferdinand sklopio s Nikolom Zrinjskim ugovor, po kojem su mu bila predana dva svojim položajem znamenita hrvatska grada, pribavi si kúpom njegova sestra, ugarsko-hrvatska kraljica Marija, njekoliko hrvatskih gradova i imanja. Na 27. listopada naime g. 1524 prodade njoj Jure markez brandenburžki Medvedgrad, Rakovac i Lukavac za 22.000 for., a Varaždin za 11.000 for. ugarskih dobre vriednosti. Ljuto bi se medjutim prevario, tko bi mislio, da su kraljičine financije morale biti u povoljnu stanju, dok je mogla spomenute gradove kupiti: jer izprava, sastavljena o tom poslu, upravo protivno svjedoči, dočim se u njoj od kraljice traži, da odmah položi samo 10.000 fr. i da preuzme na se tražbinu markezova službenika Kosačkoga od 3200 fr., ostalu pako svotu imala je zapisati na porez 6 gradova gornje i dolnje Lužice.[2] — Završujući izvadjanje ovih pojedinosti, koje sam primio u svoje pripoviedanje zbog prije naznačene svrhe, obratit ću još jedan pogled na onaj dio našega naroda. koji je to doba stajao pod mletačkom vlašću. Kako je poznato, sve je ovo vrieme postojao mir medju Sulejmanom i medju Signorijom, te bi se po tom dalo očekivati, da su barem oni Hrvati puštani na miru od strane Turaka, koji su se nalazili pod mletačkim okriljem. Nu da tomu nije tako, o tom nas obavješćuje Ivan Moro, koji je bio knezom u Zadru do 26. prosinca 1524, te je nakon ostavljena svoga kneževskoga zvanja svoju vladu izviestio o stanju zadarskoga kotara. U tom svojem izviešću veli Moro, da zadarski kotar ima do 60.000 duša; nu da su mu Turci mnogo štete nanieli i da su odveli samo

---

[1] V. što sam o Nikoli Zrinjskom pisao u Zrinj. Zviezdi, zatim u Radu VIII. i XVIII. Izprave kod Firnhab. 115 i 117, od kojih prvu imamo u izvorniku u zem. arkivu: N. R. A. 1648, 11., od koga se Firnhab. publikacija u ničem bitnom neluči. Salamon F. Az első Zrinyiek, str. 235 i sl.

[2] Firnhab. 116.

iz okoliša gradova Vrane, Novoga grada i Nadina po prilici 5500 duša. Zato svjetuje svoju vladu, da se na onoj strani podignu još tri tvrdje, a oni gradovi, koji već stoje, da se što bolje utvrde i opreme: ako se to učini, tada se nada, da će se vratiti u svoju postojbinu oni stanovnici, koji su pribjegli u Apuliju, u Abruz i u Marku. Tuži se još Moro, što je knez Krbavski povjerio obranu svoga Obrovca mletačkim podložnikom knezovom Posedarskim, jer da oni nesluže pravo ni jednoj ni drugoj strani, nego više bacaju medju nje nesklad.[1]

Ta slika, u kojoj nam se prikazuje stanje naše domovine na početku Baćanova banovanja, znatno će se popuniti, ako odmah dodam k tomu njekoliko crta o vladavini ugarskoga i hrvatskoga kralja Ljudevita u toj istoj dobi, na izmaku naime g. 1524 i na početku 1525.

Da stvari ugarske nisu ni sada na bolje krenule, o tom nam svjedoči sâm sobom dalji tečaj poviesti, a izrično nam o tom govore strani poslanici, koji su to vrieme boravili na dvoru Ljudevitovu, Guidoto naime, zatim Burgio, a napokon i legat Campeggi, koji je potonji po Ljudevitovoj želji na 8. prosinca 1524 Beč ostavio i 18. istoga mjeseca u Budim prispio, gdje je dakako bio primljen s najvećom čašću od kralja Ljudevita i od njegova dvora. Iz izviešćâ tih poslanika, a navlastito iz pisama papina nuncija i legata, jasno se razabire, koli je kukavno bilo stanje Ugarske; nu iz istih tih pisama i to se razumije, u kojih su sredstvih i načinih tražili lieka njihovi pisci proti samrtnoj bolesti ugarske države. U kralja neimaju oni nikakova pouzdanja, on bo im je preslab i predobar; nu preko kraljice bi se moglo po njihovu mnienju što dobra učiniti, kada bi se dala uzpaliti revnošću za svoje dobro i za dobro svoga muža; na nju bi pako u tom pravcu imali djelovati ne morda ljudi odličnjaci izmedju Ugra, jer ih neima, koji bi se za to upotriebiti mogli, te se samo Szálkán doniekle spominje, već bi oko nje imali raditi stranci: najprije carski poslanik, kada bi se samo za to zvanje našao čestit i nesebičan čovjek, zatim poslanik poljskoga kralja i ljudi, koji su papu na Ljudevitovu dvoru zastupali. Složnim nastojanjem svih tih osoba dao bi se po Burgijevu i Campeggijevu mnienju spasonosan pravac kraljičinu djelovanju i preko nje bi se sveo na ozbiljnije puteve i kralj i vlada

[1] Ljubić. prepis iz Bibl. Foscarini, Serie nuoviss. Cod. n. 197 i njegov Pregled str. 186.

njegova. Tu misao goje doniekle papini poslanici; nu kašnje se o tom upućuju, da se ni ta neda izvesti, jer se nikako nisu mogli dobiti faktori, koji bi ju bili izveli. Prevareni u svojih nadah nepopuštaju ipak papini zastupnici u svojoj revnosti oko ugarskih stvarih, koje su dobro umjeli ocieniti sa svoga višega gledišta. Svaku oni upotrebljuju, koja je ikoliko bila podobna, da probudi Ugre iz njihova mrtvila. Kada se je od njih iskalo, da dadu koji dio povjerenih si papinih novaca za bojne potrebe, odgovorili bi oni i u kraljevu vieću i u većih skupštinah i razglasili bi u narod, da papa neće uzmanjkati sa svojom pomoći, ako samo i Ugri učine svoju dužnost, kojoj mogu lahko zadovoljiti, budući im domovina tako blagoslovljena, da joj nebi trebalo tudje pomoći, da ima samo ikoliko reda. Buduć da nit od takovih rieči nije bilo prave koristi, pomagali bi si papinski nuncij i legat, kako se je kada dalo. Na dolnjih stranah bješe postavljen Pavao Tomori, da brani državnu medju i da čuva Petrovaradin, Titelj, Mitrovicu i još druge njeke gradove, koji su preostali narodu u našem Sriemu i u susjednih ugarskih predjelih kao zadnje mu uzdanje. Tolika i takova bijaše dakle zadaća Tomoriju: a kako ga je država u tom pomagala? Buduć da ga je državna vlada sasvim zapuštala, dodje on prvih dana siečnja 1525 u Budim, da položi u kraljeve ruke predano si zapovjedničtvo. Saobćivši tu svoju odluku nunciju Burgiju, ovaj ga zaokupi, da nipošto neostavi svoga mjesta, te medju njimi bude ovako ugovoreno: Tomori će izjaviti kralju i njegovim velmožam, da nije voljan više držati svoga kapitanstva, kada ga gospoda ostavljaju bez pomoći; na to će bez dvojbe gospoda saletiti legata Campeggija, da on primora Tomorija na ime papino, da zadrži svoje zvanje, Campeggi će pako odgovoriti gospodi, da im neće volje izpuniti, dok nebude vidio, da su pružili koju pomoć Tomoriju i njegovoj vojsci. Tako bude dakle ugovoreno, pak se je i zbilja sve onako dogodilo kao što su očekivali. Takovih je i tomu sličnih sredstva trebalo, da se samo nješto postigne, da se dobije morda koja hiljada dukata za obranu onih strana, za koje je svatko vjerovao, da će ih Turčin do skora napasti. Listovi naime kralja Ljudevita i izviešća poslanikâ na njegovu dvoru svjedoče o tom, da se je mnogo vremena obćenito mislilo, da će sultan glavom udariti na Ugarsku s proljeća god. 1525, te da se u to ime već i priprave čine, naročito da se gradi množtvo manjih brodova u šumah u našem susjedstvu, veći pako da se prate iz crnoga mora

Dunavom do Biograda; a da nebude sultanu, kada dodje, nikakove zapreke, to je dopustio Bali-begu, biogradskomu zapovjedniku, da čim prije kuša predobiti Mitrovicu, Titelj, Petrovaradin i druge omanje gradove, koji bi mogli zaustaviti napredovanje turske glavne vojske. Campeggi je veoma zabrinut za Ugarsku zbog tih glasova; nu njega još i druga stvar jako uznemiruje. Od Tomorija su naime dolazila izviešća, da mnogo ljudi na krajini prelazi na tursko zemljište i da Turčin sve zarobljenike pušta u njihovu postojbinu obdarene, a da nedopušta, da se ikomu čini sila poradi vjere. Taj se postupak čini Campeggiju veoma pogibeljan, jer da bi se mogao narod tim zavarati i zavesti. Campeggi se je bez dvojbe više toga bojao i spomenutih uznemirujućih glasova nego što se je nadao u njeko tajinstveno dopisivanje medju Bali-begom i Tomorijem. Bali-beg je, tako piše Campeggi, izvješćivao Tomorija, da će sultan nedvojbeno udariti na Ugarsku; propitavao je zatim, da li je Tomori onaj isti čovjek, o kojem mu je njegov otac pripoviedao, ako pako jest, tada da su si rodjaci, jer da oba potiču od bosanskoga roda. Tomori si svega toga nije umio inako tumačiti, nego da Bali-beg kani odmetnuti se od Turaka, te je stao već i nagadjati, što bi ga moglo na to skloniti; Campeggi je pako svjetovao Tomorija, neka samo nastavi pregovore s Bali-begom, nebi li se zbilja do česa došlo. U sve to nije se medjutim mnogo uzdao niti Campeggi, niti Tomori, nego je valjalo ozbiljno nastojati oko bojnih priprava, i to tim većma, što se je sa svih strana doglasivalo, kao što je već rečeno, da će Turčin svakako navaliti. Na sve te strašne glasove i na sve nastojanje papinih zastupnika počeše kraljevi doglavnici, kao što veli Campeggi, Tomoriju izplaćivati obećanih mu 5000 dukata, rečeni pako zastupnici dadoše mu 300 pješaka s plaćom za 3 mjeseca i obećaše mu još drugih 200, ako bude nuždno, nu s timi da će doći na dolnje strane sâm Burgio, da se osvjedoči, da li i Ugri čine svoju dužnost. Tu neznatnu pomoć dobivši ode Tomori na 2. veljače 1525 na svoje opredjeljenje, zamolivši još prije legata, da mu bude dopušteno u Turke prodavati nožiće, što ih je dobio od kraljeva blagajnika namjesto plaće, a tako isto i sol, koja mu je bila doznačena. — Čim se je manje doma radilo, tim je veća nužda bila, da se traži tudja pomoć. Zato je i sada Ljudevit prizivao na pomoć i papu Klimenta, i cara Karla, i englezkoga, francuzkoga i portugalskoga kralja. U pismu, koje je u to ime pisao Klimentu VII. 5. siečnja 1525, izrično veli, da se najviše uzda u Boga pak

u papu, jer što da može čekati od kršćanskih vladara, koji samo svoje razmirice tjeraju; medjutim ipak moli, neka papa i nadalje nastoji oko izmirenja ratujućih vladara. Karlu V. isti dan pišući pravo veli, da bi se mogao nagoditi s Turčinom na štetu kršćana, ali da neće tim okaljati svoga imena; zatim kaže caru: ako te nemože na pomoć skloniti pogibelj moja i mojih država, neka te sklone pogibelj Njemačke i tvojih nasljednih pokrajina, te znaj, da će ti biti veća slava, ako jednom spasiš Ugarsku i Njemačku, nego ako hiljadu puta krvlju kršćanskom preotmeš Francuzom milansku vojvodovinu; napokon ga moli, da bar zapovjedi, da se od strane Njemačke dade ona pomoć, što je bila već davno obećana. Ljudevit je poslje u istom poslu jošte Brodarića odpravio kao svoga poslanika k papi Klimentu, naredivši mu, da uz put pohodi nadvojvodu Ferdinanda i Karlova podkralja Lanoy-a, s kojimi je imao govoriti u poslu izmirenja. Brodarić se odputi iz Budima njegdje oko polovice ožujka, noseć sa sobom više listova od raznih osoba, i na 25. istoga mjeseca dodje k Ferdinandu u Insbruck, te zatim ode dalje na svoje odredjenje.[1]

Ljudevit je i sâm dosta jasno izjavljivao, da se malo nada u izmirenje kršćanskih vladara, koje je ipak bilo prvim uvjetom, da se nadje izdašna pomoć njegovim državam. U onom velikom boju, što se je medjutim vodio medju carem Karlom i njegovim takmacem francuzkim kraljem Franjom i njihovimi saveznici, bjehu se u to doba zbile vele znamenite zgode. Kralj Franjo, stjeravši sretno dušmanina s francuzkoga zemljišta, bješe provalio u Italiju pod zimu g. 1524, gdje mu je tolika sreća poslužila, da bi bio mogao carevce iztisnuti iz ciele Lombardije, da se nije dao u zao čas po se na obsiedanje Pavije, koju je hotio u svaku cienu što prije osvojiti; nu upravo tu mu se sreća iznevjeri: nakon junačkoga boja bude svladan i zasužnjen veljače mjeseca god. 1525. Glas o njegovu sužanjstvu nemilo dirnu kralja Ljudevita i njegove savjetnike, tim miliji pako bijaše carevoj sestri, kraljici Mariji. Kada su

---

[1] Burgio kod Praya, Ep. I. 185. Pisma Ljudevit. kod Theinera, Mon. Hung. II. 641. 642. i 647. i Slav. Mer. 584. Guidoto kod Firnhab. 118. XXXVII. Burgio kod Theinera, Mon. Hung. II. 720. 721. Campeggi ibid. 676. 680. 683. 688. 694. Razna pisma kod Theinera, Slav. Mer. 586 i Mon. Hung. II. 647. i 648. List Karla Contarina iz Insbrucka od 26. ožujka, u kojem se veli, da je dan prije toga onamo prispio Brodarić (Moj prep. iz Sanuda).

se poslje one katastrofe kod Pavije počele bile stvarati različite političke kombinacije, kojimi se je imao svietu zajamčiti davno žudjeni mir, svagda bi se tomu u Ugarskoj a tako isto i kod nas od srdca poveselili, usuprot pako priman je s užasom svaki glas, po kojem se je slutiti moralo na ponovljenje boja. Od cara se je Karla očekivalo, da će se zadovoljiti svojom dosadanjom srećom, te da će ozbiljno pomisliti na obranu kršćanstva: a za to je bio i moljen s raznih strana, naročito pako i od brata svoga Ferdinanda, koji ga je tim većma morao na pomoć pozivati, čim se je više uvjeravao, da od Njemačke neće dobiti ni jednoga momka i ni jednoga dinara.[1]

Po carigradskih viestih, koje je iz Poljske donio kraljev poslanik, Šibeničanin Ivan Statilej, znalo se je na budimskom dvoru početkom mjeseca svibnja 1525, da sultan nečini nikakovih priprava za veliku vojnu i da na to niti nemisli, dok se nepovrati iz Egipta njegov pouzdanik, veliki vezir Ibrahim-baša, koga je bio onamo odpravio, da uredi ondašnje poremećene stvari. Nu premda se je na temelju tih novijih ubaviesti moglo misliti, da neće biti tečajem g. 1525 velike vojne, to je ipak uza sve to ostajalo dosta silnih opomena, da se nezanemaruju bojne stvari, nego da se što revnije goje i uredjuju. Na to je moralo kraljevu vladu sjećati ono, što je bivalo u Hrvatskoj, a o čem ćemo mi odmah progovoriti; na to su ju sjećali glasovi, što su dolazili od sriemskih i dolnjo-ugarskih strana, na kojih je Tomori imao paziti na podhvate Bali-begove. Ako pako pitaš, da li se je što znatnijega učinilo za odvraćenje grozeće pogibelji nakon onoga vremena, koje smo malo prije promotrili, to će ti se i opet pokazati ista nečinost na ugarskoj strani. Samo se pripovieda za Radića Božića, da je bio pokušao nješto izvesti sa svojimi nasadami; ali mu nije bilo uspjeha, nego je dapače sâm pri tom bio ranjen. Papini su zastupnici i opet nješto pomoći dali Tomoriju, žaleći u ostalom, što moraju gledati, kako propada, kao što vele, cvatuća kraljevina, kojoj netreba inoga, nego dobre vlade, nu žali bože toga upravo neima: jer neima tu pravde, neima staranja za obće dobro, i sve je

---

[1] Sanudo bilježi k 24. ožuj. 1524 Guidotov list od 15. i. m., u kojem se veli: „... Come a di ... ebbeno la nuova dila presa dil re cristianissimo, qual il re et quelli signori non li ha piacesto, ma ben la serenissima regina (Moj prep.) Theiner, Mon. Hung. II. 694 (str. 695) i 699 (str. 701). Firnhab. 119 br. XL.

u njoj podkupljivo.[1] Tako sudeći Campeggi i Burgio o stanju Ugarske i o njezinih striliših lahko su mogli vjerovati, da bi i gospoda ugarska i vodje plemstva skloni bili s Turčinom učiniti mir ili barem primirje. Sada se je upravo o tom radilo medju Sulejmanom i poljskim kraljem, ujedno je pako imao biti mir učinjen i s kraljem Ljudevitom. O toj se je stvari rieč povela medju Ljudevitovimi doglavnici, ali su oni sve tako udesili, da se o tom u plemstvu ništa neproČuje. Približavalo se je vrieme sabora; nu svatko je dobro razumievao, da se plemstvu nebi smio učiniti predlog o kakovu miru ili primirju s Turci: jer tko bi to učinio, unapried je mogao znati, da će proti sebi pobuditi plemstvo. Gospoda medjutim, koja su to pitanje medju sobom potajno razpravljala, našla su si pomoć u svojoj nevolji. Na njihovo ponukovanje, ili barem s njihovim znanjem imao je doći početkom svibnja u Budim poslanik poljskoga kralja, i njemu je bilo namienjeno, da na ime svoga kralja Ugrom učini predlog o miru ili primirju s Turci, pri čem bi ga zatim i ugarska gospoda podupirala. Iz svega se toga razabire, da ih je bilo, koji se nebi bili ustručavali s Turci primirje učiniti, kada bi se to bilo dalo postići bez štetnih i sramotnih uvieta; dapače i sami papini zastupnici nezabacuju bezuvjetno te misli: oni zahtievaju samo, da se neprihvati nijedan uvjet, koji bi bio na štetu drugim kršćanskim vlastim, a zatim još i dalje idu, te zahtievaju, da se ugovori, ako već dodje do ugovaranja, — u što oni medjutim mnogo nevjeruju, — da će Ljudevitu biti prosto u slučaju sultanova rata s kojom kršćanskom vlasti svomu jednovierniku u pomoć priteći, a da se to ipak nesmatra s turske strane povredom mira! Da bi Turčin bio voljan pristati na takove uvjete, u to nisu doista vjerovali ni sami papini zastupnici. U ostalom tražili su oni za tu stvar shodne naputke iz Rima, za što su bili zamoljeni i od Szálkána, načelnika kraljevske vlade. Jošte ću primietiti u savezu s tom stvari, da je poljski poslanik zbilja kašnje došao u Budim prigodom ugarskoga sabora; nu o sklopljenju kakova mira s Turci od ugarske strane nije se ni on usudio pred plemstvom rieč povesti, već je o toj stvari samo s kraljem govorio.[2]

[1] Theiner o. c. II. 694 i s tim prisp. ibid. 721. Ib. 697.

[2] Najglavnijimi su za tu stvar izvori izviešća Campeggijeva i Burgijeva kod Theinera o. c. II. 699. 702 (na str. 704). 721. 723. i 769. (na str. 770). Prisp. medjutim: Theiner o. c. II. 642. 676. Firnhab. 118 br. XXXVII.,

Kako se razabire iz dosadanjega pripoviedanja, nekaže nam se na ugarskoj strani prvih mjeseci g. 1525 ništa povoljna; nu Ugarska je to vrieme barem prosta od turskih navala, naša je domovina usuprot i sada krvavo stradala. Najprije snadje velika nesreća toliko već izkušanoga krbavskoga kneza Ivana Torkvata Karlovića. U njegovu gradu Bagu, — ako je to Schrisa naših izvora, — bijaše više hrvatskih junačina, medju kojimi su se opet najvećma odlikovali knezovi Perušići Ivan i Gašo. Ta bi dvojica više puta dodijavala Turkom sa svojom malom četom od kakovih 50—60 konjanika. Ti naši Perušići i sada bjehu izletili pod Skradin, odatle su se veselo povratili s nješto pliena i s njekoliko zarobljenika, medju kojimi je bio i sin njekoga Damjana Kokluzića (?), koji je bio k Turkom pribjegao i mnogo štete našim počinio. Turci Skradinjani i taj prebjeg Damjan htjedoše izkupiti svoje roblje od Perušićâ, i izmjena se imaše izvesti u Zadru; nu mletački vladari u tom gradu nehtjedoše nipošto dopustiti, da se taj posao kod njih obavi, jer su se bojali, da bi ih Turčin mogao obiediti, da idu našim na ruku. Tako dakle nedodje do one zamjene. Turci Skradinjani stanu na to priprave činiti, kako će se osvetiti. O tih njihovih pripravah izvješćivahu Perušiće i zadarski poglavari, a obrovački kastelan knez Ivan Posedarski glavom dodje u Bag, da isto Perušićem javi. Oni medjutim kao zaslieplјeni nehtjedoše povjerovati tim glasovom, te ih tako Turčin zateče nepripravne. Na 27. veljače udare Turci na Bag, strašno ga opliene i stranom popale, te odvedu u sužanjstvo do 300 duša, a medju njimi oba spomenuta Perušića, zatim kneza Ivana Posedarskoga i kneza Grgura Bunića. S te nesreće, što je naše postigla, zavlada užas u svoj onoj pokrajini, a osobito se zabrinuše za svoj obstanak Pažani, jer im je bilo poznato, koli su Turci pohlepni za njihovom dragom, koju nazivaju zlatnom dragom, a siromašnije pučanstvo toga kotara izjavi, da će se morati drugamo izseliti, ako nebude od strane vlade dovoljne oskrbe za obranu. Ivan Vituri, proveditur armade, izvješćujući o svem tom svoju vladu, veli: Sada se može uzeti, da je sva Hrvatska turska; i Senj je u najvećoj opasnosti, a tako isto i naše zadarsko okružje, gdje nam je samo grad Zadar sjeguran. — Mjesec dana kašnje udariše opet drugi Turci na državu Bernardina

122 br. XLV i XLVI. Sanudo k 24. ožuj. navodi Guidot. list od 15. ožuj., u kojem se veli: „...scriue, come si trata acordo dil re con il Sor. Turcho et si aspectaua uno ambasador dil Turcho“. (Moj prep.)

Frankapana, te učiniše silnu štetu osobito oko Bakra i zatim u Modrušah, koji su grad taj put upalili. I tom prilikom pade više stotina ljudi u tursko sužanjstvo, a drugi opet prebjegoše u Apuliju, u Marku i u Abruzu. — Malo dana poslje te provale nastade i u Senju velik strah, jer se je bilo pročulo za gibanje njekakovih turskih četa i jer se je vidjelo njekoliko neprijateljskih brodova, za koje su svi mislili, da smieraju na Senj. Senju medjutim priskoči taj put u pomoć knez Petar Kružić, privedši (medju 11. i 18. trav.) sa kliskih strana toliko hrabrene momčadi, da je usljed toga za sada nastala podpuna sjegurnost.[1] — Kružiću se moramo upravo diviti, što je njekako smogao toliko sile, te je mogao Senj izbaviti: jer znamo s drnge strane, s kakovimi se je težkoćami morao boriti upravo to vrieme, da kruni i domovini sačuva drugi povjereni si vele važni grad, Klis naime. Taj se grad držaše, kao što znamo, već od dulje vremena poglavito od one pomoći, koju je papa pružao njegovu hrabrenomu i radinomu knezu Petru Kružiću; medjutim papa Kliment, i sâm upleten u težke razmirice kršćanskih vladara, nemogaše vazda smoći onoliko podpore, koliko se je zahtievalo za to naše toli znamenito mjesto. Bivši prije njekoliko mjeseci zamoljen za novu pomoć odpravi on kliskoga poslanika k Mletčanom; nu buduć da se ni tu nije moglo ništa opraviti, zato ostade Klis bez toli si nuždne oskrbe. I kralj Ljudevit pružaše Klisanom njekakovu pomoć; nu to je bilo toliko kao da nije baš ništa učinjeno: kralj naime šiljaše za izplaćivanje kliskih vitezova svojih nevaljalih i bezcienih novaca, koji upravo zato, što nisu imali prave vriednosti, nisu bili primani niti u Hr-

[1] Sanudo ima k 7. ožuj. pismo Nikole Tiepola, kneza u Pagu, od 27. velj., u kojem se piše: „. . . come Turchi erano venuti a Schrisa, castello dil conte Zuane di Corbauia verso la marina mia 5 lontan di Pago, et erano intrati nel locho, presi alcuni capi, fato 400 anime presone et menate via et brusa il palazo et parte dil castello erano andati via“ (Moj prep.); zatim isti Sanudo u Ark. VIII. 196. i 198. Čitatelj će u ostalom i sam opaziti, da sam ja u originalu drugojačije i pravije čitao njeka imena nego što su štampana u Ark. Glede mjestnoga imena Schrisa primjećujem, da ga neima u nasljednom ugovoru kneza Krbavskoga s Nikolom Zrinjskim g. 1509, ali se tu broji medju krbavske gradove Bagh (Ark. III. 111). — O Bakru i Modrušah govori se u Sanudu, Ark. VIII. 199 i 200; zatim je kod istoga San. k 3. trav. pismo Hieronima da Canal, capitana dil colfo, koji veli, da su Turci odveli „anime 200 et assa animali et quelle non hanno potuto menar le hanno amazate, siche tutti scampano im Puia et altroue“ (Moj prep.). — I o Senju se govori u Sanudu, Ark. VIII. 200 i 201.

*

vatskoj, niti u Dalmaciji. Nalazeći se Klis u takovoj nevolji, opet se sada obraćahu na papu Klimenta i knezovi kliski, Kružić i Orlovčić, i hrabri njegovi branitelji, tumačeći papi u svojih listovih, pisanih mjeseca travnja, kako se nahode u skrajnjoj upravo nevolji, te se moraju hraniti miševi i konjskim mesom. Posada kliska postajaše usljed toga sve manjom, tako da se je usudio izreći knez Kružić, da će Turčin napokon dobiti Klis i bez ikakova juriša, ako se doskora nenadje potrebita pomoć: nevaljali kraljev novac, veli, predat će sâm sobom grad Turkom u šake. Takove glasove dobivajući Kliment s naših strana, a nemogući opet sâm učiniti, što se je od njega iskalo, pozivao je kralja Ljudevita, da pruži Klisu dovoljnu pomoć; nu težko Klisu, ako je imao samo s te strane izbavljenje očekivati. Ljudevit, svjestan si budući svoje nemoći, sâm je nješto kašnje molio Klimenta, da ga sasvim rieši brige za taj grad, jer da on nemože nositi terete svega skoro kršćanstva.[1] — Još u većoj pogibelji nego li Klis bijaše to vrieme grad Jajce. Već početkom mjeseca travnja bijaše poznato i u daljem kršćanskom svietu, da Turci namjeravaju taj grad u svaku cienu zauzeti, a kao što je to bilo poznato, isto se tako znadijaše, da će se Jajce taj put težko moći obraniti. Od strane kralja Ljudevita, a tako isto i od strane nadvojvode Ferdinanda bješe doduše nješto učinjeno, da se spasi taj grad, koji je toliko značio za obranu njihovih zemalja od turskih navala; nu njemu se nenadje prava pomoć, dok mu je nije donio hrvatski vitez, knez Krsto Frankapan. Njega ćemo mi kašnje naći kao oslboditelja Jajca: zato je vriedno, da i svoje pripoviedanje o stanju, u kojem se je taj grad sada nahodio, osnujemo poglavito na njegovih riečih. On pako o tom ovako kazuje. Grad jajački grozno stradaše s pomanjkanja hrane, jer već pódruga godina minu, što nije ništa u-nj uneseno, gdje je inače dobivao po četiri puta na godinu potrebita živeža. Razlog pako tomu, što se ništa nije unielo u Jajce za osamnaest mjeseci, ovo je. Zna Turčin, kako je tvrd naš jajački grad, te zato neće da ga na juriš osvaja, već mu se čini mudrije, da ga gladom prisili na predaju. Ima on već u svojoj vlasti sve gradiće, koji okružavaju Jajce, te odatle prieči, da Jajčani nemogu obdjelavati svojih polja, i zato oni već od više godina

[1] Theiner, Mon. Hung. II. 649. 650 i 655. Da je Kliment i tada nješto činio za obranu Hrvatske, razabire se iz Campeggijeva pisma od 13. travnja (Theiner o. c. II. 694), gdje mole Frankapani (na str. 696), da im papa oprosti, što su zadržali za Hrvatsku odredjenu pomoć.

živu samo od onoga, što im se je po četiri puta u grad donosilo, buduć da si sami ništa nemogu privriediti. Turkom je dakle prva stvar, ako žele Jajce što prije dobiti, da našim zaprieče dovoz hrane; pak je sultan i zbilja zapovjedio svojemu baši u Bosni, da to izvede, jer da će mu inače kožu s ledja oderati. Vieran sluga svoga gospodara učini doista, što je samo učiniti mogao: jer je ne samo ponamjestio mnogo pješačke i konjaničke vojske na putu, koji vodi k Jajcu, nego je taj put našim sasvim zakrčio, učinivši u uzkoj i strmoj dolini, idućoj prama Jajcu, zasjeke i prokope, i postavivši tu dovoljan broj momčadi s raznim ubojitim oružjem. Zato upravo nemogoše donieti Jajčanom nikakove pomoći niti valjani inače vojnik Mihalj Török, koji je imao vojske više hiljada, niti plemeniti Petar Keglević, a niti bani Franjo Baćan i Ivan Tah, kojim je to bilo kašnje naloženo i koji su u tu svrhu bili dobili priličnu četu. Buduć da je tako Jajce ostalo bez oskrbe, zavlada u njem strašan glad, te je već i konjetine ponestalo, kojom su se stanovnici dulje vremena hranili, usljed toga pako pobjegoše njeki od gradjana, ostavivši u najvećoj nevolji i žene si i djecu. Čuvši bosanski baša od ulovljenikâ za tu skrajnju nevolju Jajčana, pomisli si, da je sada došlo vrieme, da se jednom željenim uspjehom ovjenča tolikoljeto nastojanje Turaka: te zato, prizvavši si u pomoć i hercegovačkoga sandjaka, poče na sâm grad udarati iz sedam velikih topova i dade se na podkapanje gradskih zidina sa dvie strane, pri svem tom pako strogu pazku imajući na ono mjesto u dolini, gdje je našim bio put zakrčio. O svem tom donese glas kralju Ljudevitu Jure Mrsić, koji je njekako izmed turskih straža od Jajca sretno ubjegao. I ja bijah u kraljevskom vieću, kada je taj čovjek plačnim glasom pripoviedao o nevolji Jajčana. Dušu mi bol obuze slušajući vaje tih ubogih krščana; kada je pako Jure spomenuo strahovitu zgodu, kakova se nije zgodila od raspa grada Jerusolima, kako je naime njeka majka, držeći u naručaju čedo svoje i motreći, kako će joj taj čas od gladi poginuti, u zdvojnosti svojoj čedo svoje u Vrbas bacila, samo da ga nevidi sa strašnom boli izdahnuti, — kada je to Jure spomenuo, mal da mi srdce od prekomierne boli nepuče, i udilj rekoh kralju: da ću ja pokušati, nebi li se kako dalo Jajčanom pomoći, te odmah izjavih, koliko bi u tu svrhu trebao i vojske i topova. Moja ponuda bješe drage volje prihvaćena i sve mi se obeća, što sam zahtievao; medjutim naša stara bolest, neprijateljstvo i nenavist, učini, te

nisam poslje dobio ni trećine od onoga, što mi je bilo obećano. — Oko toga Krstina pripoviedanja, koje sam uzeo kao temelj, nanizat ću još njekoliko viesti, koje nam pritiču iz drugih izvora. Najzanimivija su pri tom izviešća papinskoga legata Campeggija: jer se iz njih razabire, da je Krsto bio odredjen vodjom vojske, koja je imala u Jajce hrane unieti, već barem početkom mjeseca travnja; zatim se iz njih i to razumije, da je Ljudevit bio pozvao veľmože i plemiće, da Krsti budu u pomoć, ali Campeggi odmah sâm dodaje, da će težko s te strane biti znatne pomoći, jer se mnogi ustručavaju vojevati pod vojevodstvom Frankapanovim; napokon kazuje Campeggi i o tom, kako je Ljudevitova vlada bila sastavila četu od 2000 ljudi, nu ta je četa bila samo na izliku birana za jajačku vojnu, u istinu pako namjeravao je nju Szálkán u Budimu zadržati, da mu pomogne red držati na saboru, koji se je imao za malo dana sastati. Pri svem tom ostane Krsto vieran svojoj odluci, te se uputi treći dan uzkrsa oliti 18. travnja prama našim stranam, bez dvojbe nadu gojeći, da će mu četa uzput dostojno ponarasti, — a što je napokon skupio i sastavio, to će nam već on sâm kazati u svoje vrieme. — Ako s tim, što Campeggi kazuje i što pripovieda sâm Krsto, ono prispodobimo, što se čita u listovih kralja Ljudevita, mnoga će nam se čudnovata vidjeti; ja ću medjutim u slučaju nesklada bez straha pristati uza kazivanje legatovo i Krstino. Ljudevit piše na 29. travnja banovom Baćanu i Tahu, da je doznao iz pouzdana izvora, da će Turčin udariti ili na Banjaluku ili na Jajce: zato da je odaslao iz Ugarske nješto pješaka i konjanika, te i njih dvojici nalaže, da budu na pomoć pripravni i da u slučaju nužde dignu na noge sve hrvatsko plemstvo; 2. svibnja pako piše on banu Baćanu, da je razumio, da će trebati Krsto Frankapan budakâ i drugoga slična orudja: zato neka ban to dobavi od svojih podložnika i od podložnika druge vlastele. Napokon ću još i to spomenuti, da je ubilježeno ka g. 1525, da je papa Kliment oprostio od rimskoga puta one križare, koji su bili voljni stupiti pod stiegove Krste Frankapana u njegovu boju na Turke.[1] Tu prekidam svoje pripoviedanje o Jajcu, te ću ga opet prihvatiti, kada me k tomu dovede tečaj zgodâ.

---

[1] Firnhab. 119 br. XL; 122 br. XLV i XLVI i 127 br. LI. Theiner, Mon. Hung. II. 694 (na str. 696); 696 (na str. 698) i 699 (na str. 700). Kovachich, Mon. Batthyan. br. LIII i LVI. Raynald str. 430

Znajući mi, kakovom se je misli naš Krsto ovo vrieme bavio i oko kakova je posla nastojao, lahko ćemo pogoditi, kako je on mogao odgovoriti Frideriku Gonzagi, koji ga je došao mamiti na ime francuzkoga kralja, da sa svojom četom i s pomoćju turskom iz Hrvatske provali u Ferdinandove zemlje. Dovoljno je dokazano i poznato, da je kralj Franjo tražio u svojem boju s carem Karlom tursko savezničtvo i da je od Turaka iskao, da oni sa svoje strane udare na Karlova brata Ferdinanda, nebi li se tako habsburžke sile njemu na korist što više podielile. U savezu s tim stoji spomenuto ugovaranje s Krstom, koga je Franjo vrlo dobro poznavao kao vješta i smiona vojevodu, te ga je zato tražio predobiti za svoje osnove, misleći valjda, da je Krsto zamrzio na Habsburgovce i da bi mogao u svojoj strasti tako daleko poći, da bi se iz mržnje proti njim svezao s istimi Turci, kao što je to učinio sâm kralj Franjo. Tomu je rovanju francuzkoga kralja Ferdinand u trag ušao mjeseca ožujka; ali kao što se je Ferdinand zabunio, kada je o tom dobio prve glasove, tako je doskora mogao vidjeti još s većim zadovoljstvom, da Frankapan nemisli na kršćane vojevati kao turski saveznik, nego da se upravo sprema, da na put stane turskoj sili i da kršćanom pomoć pruži.[1]

Upravo to vrieme, kada se je naš Krsto spremao, da Jajcu u pomoć priskoči, bijaše držan sabor slovinske kraljevine. Ob onom, što se je tu učinilo, izviesti kralja ban Baćan, a na to napisa kralj banu pismo na 1. svibnja, iz kojega upravo učimo, o čem se je tada radilo. Ljudevit ovako po prilici piše svojemu banu: Što si učinio na zadnjoj dieti u Slavoniji, posve mi je po volji, pak kako si dobro započeo, tako privedi stvar i ka koncu. I to mi je milo, što si povratio banstvo Ivanu Tahu, jer sam mu i ja to dostojanstvo ovdje povratio, te neću trpiti, da moju odredbu gaze njegovi protivnici. S negodovanjem sam razumio, da Tahovi protivnici nisu htjeli onoga čuti, što si im ti namjeravao iztumačiti, nego su se i proti tvojoj volji razišli. Ja ti evo sada šaljem Taha kao druga, a tvoja će biti, da učiniš, da ga svi priznadu kao bana. Buduć da njegovi protivnici na opetovane pozive nisu hotjeli prihvatiti izvanredni sud, koji im je on nudio, to scienim, da se on više nemože proti svojoj volji siliti na takov sud, nego tko ima

[1] Ferdinand. pismo kod Firnhab. 118. XXXIX. Herberstein. u Font. rer. austr. Script. I. Bd. 265.

s njim kakovu pravdu, neka postupa po pravu i običaju te naše kraljevine Slavonije. U ostalom te ozbiljno opominjem, da nastojiš na svaku ruku oko toga, da mi nebude većih neprilika zbog slovinskih stvari. Zato niti netrebaš doći na ugarski sabor, premda bih te tu rado vidio, nego se staraj za obranu moje hrvatske i slovinske kraljevine, te nastoj oko izravnanja vladajućih razmirica, dok nedobiješ od mene veće pomoći, koju ti kanim doskora poslati. Tu dakle, prigodom naime sabora, koji je bio držan njegdje travnja mjeseca, radilo se poglavito o tom, da se dokinu domaće razmirice, kojim je bilo najvećim povodom postavljenje Taha kao bana. Kralj Ljudevit govori o toj stvari u svojem navedenom pismu dosta obširno; nu iz njegovih se rieči dade samo ovo dvoje izvesti: jedno, da je Tah morao imati proti sebi većinu domaćega plemstva, i drugo, da je žestoka zavada medju njim i medju njegovimi poglavitimi protivnici u plemstvu morala s prvoga početka poteći po svoj prilici iz povodâ privatne naravi, koji su zatim uzrokovali proti njemu toliku uzrujanost, da ga je plemstvo u svojoj većini smatralo nedostojnim uzvišene banske časti. Hrvate proti sebi imajući oslanjao se je Tah na milost kralja Ljudevita i na podporu kraljevih doglavnika, osobito arcibiskupa Szálkána, koji ga je nješto kašnje izrično uvjeravao, da mu je stalan prijatelj; i ban Baćan nije dopuštao, da itko pomisli, da je on morda Tahov neprijatelj i da ga želi lišiti banstva. Kako su stali u samoj našoj domovini ljudi od većega upliva naprama Tahu, to se nemože razabrati iz izvorâ, jer nam se samo njeke pojedinosti u tom pogledu bilježe: tako n. pr. treba brojiti zagrebačkoga biskupa Šimuna medju poglavite Tahove protivnike, jer se samo tako može tumačiti pismo Szálkánovo, u kojem hvali Taha, što se nesrdi niti na kralja, niti na njega, što jošte nije izvedena osveta proti biskupu Šimunu; usuprot medju riedke valjda prijatelje Tahove brojimo Ivana Kastelanfija, zatim Nikolu Pekra, a tako se isto čini, da mu je i požežko plemstvo bilo odano. Medju one plemiće, s kojimi se je njekako načinio, broji sâm Tah Pavla Kerečenja.[1]

---

[1] Kukuljević, Jura I. 273 i 275. Pismo L. Szálkána Tahu 28. stud. i Tahovo I Kastelanfiju 19. stud.u knjižn. jugoslav akadem.

VII.

Ugarski sabor na Rákosu (svibnja 1525). Tu neima Krste Frankapana. Sazvani slovinski sabor (lipnja 1525) težko da je držan. Krsto Frankapan oslobadja Jajce. Turci skoro zatim Hrvatskoj opet dodijavaju. Hrvati zato pomoći traže. Hatvanski sabor (srpnja 1525) i na njem odbijeni zahtjev Krste Frankapana.

Prije nego li nadalje nastavim svoje pripoviedanje, pogledati mi je, kojim su putem i pravcem krenule ugarske stvari. Tu nam se pako kažu pojavi vele znameniti, koji nisu mogli ostati bez težkih posljedica i za udes našega naroda. Da mi se razprava preveć nerazširi, progovorit ću ja o njih samo u kratko, što tim lašnje mogu učiniti, buduć da se radi o stvarih ponajvećom stranom drugdje dobro izpripoviedanih. Ja mislim tu poglavito na ugarski sabor na Rákošu, koji je bio sazvan na 7. svibnja 1525, i na ono, što je s njim u najužem savezu. Tomu je saboru imalo biti zadaćom, da u državne poremećene poslove red uvede i da po tom državu osposobi, kako će moći odoljeti dušmaninu, koji je na nju vrebao kao na davno žudjeni plien. Nije on medjutim odgovorio toj svojoj zadaći u nijednom pogledu. Uvidjalo se je i razumievalo, da veliko zlo domovinu tišti; nu pravoga joj lieka nitko nije umio donieti. Vodje plemstva, kojim je na čelu bio Stjepan Verböczy, i koji su se sada stavili u žešću opreku proti prelatom i velmožam nego li igda prije, nazrievali su najglavniji izvor slabosti države u nevaljalosti dosadanje Ljudevitove vlade i njezinih savjetnika i saveznika: zato se je prije svega od kralja zahtievalo, da protjera sa svoga dvora sve Niemce, da odstrani careva i mletačkoga poslanika, da preustroji svoje vieće, da kazni one, koji su krivi, što se nisu izveli zaključci prijašnjih sabora, isto tako da kazni i one, koji su državnimi dohodci zlo upravljali i nevaljao novac uvadjali, a medju timi poglavito svoga podblagajnika, pokrštenoga žudiju Emerika Szerencsésa. Plemstvo, ugrijano Verböczovom rječitošću, stavljalo je te i druge jošte zahtjeve odlučno i odriešito; kralj pako, ravnajući se po savjetu svojih dosadanjih doglavnika, izbjegavao je izprva odluci, a poslje je ipak u njekih te njekih točkah popustio i zadao svoju rieč, da će učiniti što se je od njega iskalo. Napokon ostadoše ipak njeki zahtjevi plemstva, kojim nije kralj hotio udieliti svoga privoljenja. Plemstvo je naime bilo zaključilo, da se o Ivanju

ima držati nov sabor u Hatvanu, na koji će doći sve plemstvo oružano, da tu uredi poslove domovine; zatim, buduć da se je vidjelo, da namjeram plemstva i njegovih vodja na put staju prelati, dočim su se od magnata njeki već bili počeli plemstvu priklanjati, zato je bilo odlučeno, da se prelatom neima deseto davati, nego da se upotriebi za državne svrhe, nu da prelati budu ipak dužni držati u redu svoje čete. Kralj je i sâm zazirao od onoga oružanoga sabora, a tako je isto zazirao od one ustanove, što-no je bila stvorena proti prelatom; k tomu je pako jošte priložio svoju rieč legat Campeggi, te je tako napokon Ljudevit izjavio, da nemože prihvatiti i odobriti spomenutih zaključaka. Plemstvo ostade kod svoga, te izabravši izmedju sebe 150 članova, koji su imali saborske zaključke u članke sastaviti i kralju na potvrdjenje podnieti, razidje se, pošto je bilo minulo 15 dana njegova saborovanja. Pitanje o porezu za bojne potrebe, koje je bilo potaknuto kraljevskim predlogom, nedodje niti u pretres.[1]

Spomenuvši tako u kratko tečaj ugarskoga sabora i njegove namjere i odluke, ostaje mi, da jošte izvedem njeke stvari, koje se nas tiču, a u najužem su savezu s tim saborom. Počamši od Istvánfija pripoviedaju naime ugarski historici sve do dana današnjega, da je Krsto Frankapan prigodom spomenutoga opisanoga sabora bio u ugarskoj priestolnici, da se je tom prigodom svezao s Ivanom Zapoljskim i s njegovom strankom, te da je usljed toga stekao prijazan plemstva, koja se je u tom očitovala, što je plemstvo iskalo,

---

[1] Ljubiteljem poviesti za volju, koji bi hotjeli obilnije i temeljitije proučiti ovaj sabor, bilježim ovdje točnije izvore, koji će im u tu svrhu poslužiti, a od kojih njeki nisu bili dosele upotriebljeni. Članke toga sabora daje Kovachich Vest. 574 (srav. njegova Suppl. III. 3); ima ih i Sanudo k 14. lip. 1525 „In literis Hungarie 29. Maij 1525“, gdje im napis ovako počima: „Articuli in conuentu generali pro festo natiuitatis sacratissime virginis Marie editi 1524“ (Kovach. pogrešno 1525, a pravo u Katoni XIX, 513, 1524) i zatim dalje kao u Kovachicha (Moj prep., koji medjutim ima samo napis i članak o Tahu). Za djela pako toga sabora najpoglavitijim izvorom jest Burgijev Giornale della Dieta d' Ungheria da' 10 sin a' 22 di Maggio 1525 kod Theinera, Mon. Hung. II. 722 (Pray ima u Ep. I. 395 lat. prevod). Mnogo vriedna gradiva pružaju medjutim i sljedeći izvori: Guidotovo pismo, ubilježeno kod Sanuda k 16. svibnja (po mojem prepisu), kod Firnhab. 122 br. XLVI. i od 29. svibnja Ib. 122 br. XLV.; zatim Burgijevo izviešće od 8. svib. kod Theinera o. c. II. 721 i Campeggijeva od 8. i od 26. svib. i od 5. lip. Ib. 699 (na str. 700), 704 (na str. 705), 706 (na str. 709); nadalje pismo Mletčanina Antuna di Zuane kod Firnhab. 119 br. XLI., koje pismo

da kralj njega učini banom mjesto Ivana Taha. Nu u svem tom pripoviedanju, koliko se tiče Krste, neima ni jedne istinite rieči. Papin legat Campeggi veli izrikom u svojem prije navedenom pismu, da je Krsto otišao iz Budima treći dan uzkrsa, t. j. 18. travnja, sa toliko i toliko vojske, koju je legat na svoje oči motrio. Otišao je Krsto iz Budima, te je, kao što sam već i prije rekao, priprave činio za svoju vojnu, usljed česa se je moglo izvješćivati pod konac svibnja toli u Rim, koli u Mletke, da će Jajce dobiti nuždnu pomoć.[1] Što se pako toga tiče, da je plemstvo bilo Krsti namienilo bansku čast, koja se je imala Tahu oduzeti, za čudo je, kako su se ljudi dali u tom zavesti njekakovom bilježkom, gdje su ipak imali pred sobom zakonski članak, koji istina veli, da se banstvo ima oduzeti Tahu, ali zajedno i to kaže, da ga kralj »Hungaris conferre dignetur«. Bilo je dakle zbilja na ugarskom saboru rieči o T a h u, — i to je druga, koju ću ovdje spomenuti —. Stališi su zahtievali od kralja, da uzme bansku čast Ivanu Tahu, štićeniku, kao što već znamo, dvorske stranke, i to su zahtievali zato, jer je zavladala pogubna mržnja, nesloga i otvoreno neprijateljstvo medju Tahom i stališi hrvatskimi: zato, da ove naše kraljevine nepropanu, iskano je, da Tah bude odstranjen.[2] Napokon budi još i to spomenuto, da je ugarski sabor u savezu sa svojim zaključkom o budućem Hatvanskom saboru odlučio, da Slavonija ima na taj sabor poslati samo svoje oratore, a u ostalom da drži u pripravi 1000 konjanika, koji će onamo poći, kako ih

nije medjutim pisano 13. svib., kao što bilježi i uzima Firnhab., nego je pisano istom nakon 24. svib., kao što to već odatle sliedi, što se u njem pripovieda o zgodi, koja se je zbila u oči Spasova, dakle 24. svib.: zato je ono i ubilježeno u Sanudu istom k 30. svib. (Moj prep.); po izvorniku Sanudovu treba staviti u tom pismu u stavci: „et sin hora hanno concluso“ rieč „nulla“ pred hanno. Nadalje ide ovamo: Noue di Ongaria di 25 Maggio kod F i r n h a b. 120 br. XLIII., koje je pisao bez ikakove dvojbe Guidoto (vidi Firnhab. 120 br. XLII.) i pismo oratora Contarina iz Insbrucka, pisano na temelju Guidotovih ubaviesti od 27. svibnja kod S a n u d a k 14. lipnju (Moj prep.) i napokon njekoliko Frankapanovih znamenitih rieči u njegovu već naved. pismu od 24. lip. Od ugar. izvora spomenut ću samo Z a y a 136, a od historika samo I s t v á n f i j a 69, koji potonji medjutim u našöj stvari jako malo znači.

[1] V. u predidućoj bilj. navedeno pismo Campegg. od 26. svib. i Guidot. od 29. svibnja.

[2] O tom govori Burgio u svojem dnevniku i 24. sab. članak kod Kovachicha, s kojim se podpuno slaže i Sanudo, samo što ima mjesto rieči „hostilitatem“ rieči „apertasque hostilitates“ (Moj prep.).

bude sabor naputio (čl. XXXVII.); pak kao što ugarski sabor u tom svojem zaključku luči Slavoniju od Hrvatske, o ovoj potonjoj ni rieči neveleći, tako od Slavonije same umije jošte odlučiti pojedine županije, sriemsku naime, vukovsku i požežku, za koje daje posebnu odredbu (čl. XXXVI.). Pogubno dakle ciepanje naše domovine, kojemu se je u mojih razpravah već mnogo prije trag pokazao, tjera se sada još i dalje, a to biva tim lašnje, što se na jednoj strani nečuva svjestno svoje pravo i zakon, a s druge se pohlepno zahvaća preko medje starodavnim pravom posvećene.[1]

Nakon završena sabora na Rákošu razvijahu se odnošaji Ugarske sve dalje pogubnim pravcem, kojim su već bili udarili. Onaj isti dan, kada se je sabor razišao, na 22. naime svibnja, bješe sklopljen savez medju 11 prelata i 16 velmoža, koji su tražili, da tim putem, složnim svojim radom naime spase svoj ugled i svoju dosadanju moć, kojoj je bila tolika pogibelj zagrozila od prijašnjega sabora. U tom savezu nalazimo poime Szálkána i Báthora; ali je tu i Jure Zapoljski, koji je saveznu listinu podpisao na svoje ime i na ime svojega brata Ivana, — te po tom već možemo suditi, kakova će trajanja biti taj savez i što će se iz njega moći poroditi. Medju saveznimi velmožami neima traga ni jednomu od hrvatskih knezova, nego su tu samo dva naša biskupa, Šimun Erdödi naime i Ladislav Macedonski, i k tomu jošte Ivan Bánfi, župan virovitički.[2] — Kralj Ljudevit bješe zatvorio Emerika Szerencsésa, dok je plemstvo još skupa bilo; nu već drugi dan nakon završena sabora, 24. svibnja dakle, pusti ga na slobodu. To dade povod strašnim izgredom. Isti dan, kada je Szerencsés bio iz zatvora izveden ostentativnim načinom od kraljičinih ljudi, udari uzrujana svjetina pod večer na njegovu kuću: on se doduše spasi

---

[1] Ako je onaj savez magnata i prelata, o kojem ću malo niže u tekstu govoriti, zbijla bio sklopljen 22. svibnja, — a ja mislim da jest —, tada bismo znali, da je prigodom sabora u Budimu boravio biskup zagrebački Šimun Erdödi i sriemski biskup Ladislav Macedonski, i Ivan Bánfi, župan virovitički.

[2] Kovachich, Suppl. II. 497. Firnhab. 124 br. L. i 132. Theiner, Mon. Hung. II. 711. Firnhaber je kušao (na str. 99.) dokazati, da je datum 22. lipnja praviji od onoga, koji se čita u Kovachicha, nije pako opazio, da se Guidotovo konačno izviešće i tomu protivi (na str. 134), jer bi se bio po tom savez sklopio istom nakon Hatvan. sabora. Ja ostajem kod Kovachicheva datuma te nalazim, da je savez liepo mogao biti sklopljen u okolnostih, kao što su se bile stvorile do feria II. Rogationum, t. j. do 22. svib., a u tom me još većma utvrdjuje Burgijevo pismo od 30. srp. kod Theinera o. c. 728.

biegom, ali zato svjetina oplieni njegovu kuću, u kojoj je našla silu novca, dragocienosti itd. Istu noć udari rulja na onaj dio grada, gdje su židovi prebivali. Buduć da je to bilo dobro obzidano i utvrdjeno, to se mogoše nesretnici doniekle braniti, ali pod jutro provali svjetina, i tada nastade plienjenje, koje je potrajalo više sati. Napokon dodje s oružanom četom palatin Báthori i s njim njekoliko plemića, medju kojimi se poime spominje Jure Zapoljski, te raztjeraše biesnu svjetinu, od koje je već bio strah popao sve odličnije i imućnije ljude, neizuzimajući niti papinskoga legata, niti zastupnike česke, koji su to vrieme u Budimu boravili u svojih poslovih. Tako je ta stvar tekla, te se je morala i ovdje u kratko spomenuti s obzirom na ono, kako se je o njoj dosele pisalo i što se je odatle izvodilo.[1] — Ta jedna pogibelj minu; nu ostali javni poslovi zadavahu težkih briga Ljudevitu i njegovim savjetnikom. Na kralja se djelovaše s raznih strana i u raznih pravcih; on pako, sâm svoje volje neimajući, odluči se nakon njekoga kolebanja, da će sliediti savjet onih, koji su ga napućivali, da treba svakojako na put stati vodjam uzbunjenoga plemstva i da se u to ime prije svega ima zabraniti naumljeni Hatvanski sabor. U tu svrhu razasla on na 5. lipnja svoje kraljevske listove na sve županije, u kojih veli, da je već započeo izvadjati one zaključke prošloga sabora, koji smieraju na korist države; zatim kaže, da niti on neće doći u Hatvan, a da niti velmožam neće dopustiti da onamo podju: zato neka i plemstvo odustane od svoje namjere; nadalje naredjuje, da se prelatom plaća deseto, jer da oni to trebaju za oskrbljivanje svojih četa; napokon, buduć da ima potreba državnih, kojim će se moći samo na saboru zadovoljiti, zato sada već i unapried uriče sabor u Budim za dojduće Miholje. Taj kraljev postupak, koji sam upravo označio, može se slobodno pripisati osobito djelovanju palatina Báthora, Ivana Bornemisze i njihovih prijatelja. Kralj bješe u istinu već obznanio i carevu i mletačkomu poslaniku, da ih mora odpustiti; glede papinih zastupnika nije se to od njega niti zahtievalo. Medjutim malo je dana prošlo nakon 5. lipnja, kadno je bio

[1] Izpravnost mojega kazivanja naći će prijatelj poviesti dokazanu u izvorih: a to su poglavito pisma Mletčana Antuna di Zuanne, Ivana Fr. Contarina i Guidota kod Firnhab. 119 br. XLI.; 120 br. XLII (To je pisao Zuane Franc. Contarini, brat oratorov, 4. lipnja. Moj prep. iz Sanuda) i 120 br. XLIII; zatim pismo Campegg. kod Theinera II. 706 (str. 709); čes. izvori kod Palackoga o. c. 491 i Thurnschwamb kod Engela, Nebenl. I. 200.

kralj razaslao one svoje malo prije spomenute listove, i već bješe on navraćen na sasvim drugi pravac. Plemstvu valja popustiti; neka se slobodno sastane Hatvanski sabor i sâm kralj neka onamo ide: to je bio savjet, koji je sada Ljudevitu davan, i koji je on napokon prihvatio uzprkos svemu nastojanju palatina Báthora i njegovih jednomišljenika. Zastupnici papini, koji su pomno motrili razvoj ugarskih stvari, te su i prilike imali, da ga i s bliza motre, bacaju za taj obrat u Ljudevitovoj politici ne malu krivnju na Ladislava Szálkána, koji im se je činio od vremena posljednjega sabora sasvim čudan i promienjen, te već sami neznaju, što da drže do njegovih rieči. Videći Szálkán, kako mu se usljed najnovijih zgoda izpod nogu temelj gubi, tražio je načine, kako da se približi Zapoljskoj stranci, da si tim putem sačuva svoj upliv; sâm se pako na tu stranu nagibajući radio je zatim u tom istom smjeru i oko kraljice, a preko nje i oko kralja Ljudevita, na koje su medjutim i drugi djelovali svojim načinom a u istom pravcu, i to s tim većim uspjehom, budući da kralj nije imao nikakove samostalnosti, a kraljica, inače i bistrijega duha i jače volje, dala si je oči zamazati kojekakovimi obećanji i obsjenami. Tako postupajući hvalio se je Szálkán papinskomu legatu, da je vrlo liepo izravnao vojvodu Zapoljskoga s kraljem Ljudevitom, — izravnao ih je doista prividno i za čas, ali komu na korist? — Dotle je motrio legat Campeggi razvitak ugarskih stvari; nu prebivanje u Ugarskoj bješe mu već dozlogrdilo, pak budući da niti Čehâ nije mogao sjediniti s katoličkom crkvom, o čem je poglavito i najviše radio, zato je odlučio u Rim se povratiti, te je zbilja na 16. lipnja iz Budima otišao, uvjeren budući, da će biti dovoljno, ako ostane pri dvoru Ljudevitovu sâm Burgio. Medjutim još prije svoga odlazka izjavio se je, da će biti dobro, ako se pošalje kao legat Salviatti i ako se povrati ka kralju njegov poslanik Stjepan Brodarić, koji je već dugo u Rimu boravio.[1]

Onaj isti dan, kada je kralj Ljudevit razposlao na županije svoja malo prije spomenuta pisma, u kojih je zabranjivao Hatvanski sabor, upravi on pismo i svojemu hrvatskomu banu Franji Baćanu.

---

[1] Za vrieme nakon svib. sabora ima viesti u izvorih, navedenih u 1. bilješ. k str. 122; k tomu pako dolazi kralj. pismo kod Praya, Ep. I. 190; zatim Guidotovo pismo i Ant. di Zuanne kod Firnhab. 123 br. XLVII. i XLVIII.; Campegg. pisma kod Theinera II. 706 (na str. 709). 710. 711. 713; Burgijevo izviešće Ib. 725 (na str. 727.) i Zay 137.

Piše pako Ljudevit ovako banu: Pozivam te i nalažem ti, da nastojiš i sâm i preko svoje braće i prijatelja, da se na saboru slovinske kraljevine, ka kojemu šaljem viernoga svoga dvoranina Stjepana Désháza, željenim načinom rieše i urede moji poslovi i poslovi mojih kraljevina, poradi kojih sam odaslao spomenutoga svoga poslanika.[1] Je li taj sabor bio držan oli nije, o tom nam neumiju izvori ništa kazati; ja bih medjutim rekao, da ga nije bilo, jer su naši imali upravo to vrieme, kako ćemo odmah vidjeti, na drugom polju — na polju junačkom raditi. Što se pako tiče onih poslova, kojih je povoljno riešenje kralj od sabora očekivao, to scienim, da neima ništa naravnijega, nego da se to stavi u najužu svezu s prije spomenutimi kraljevimi pismi, zabranjujućimi Hatvanski sabor. Bojeći se dvorska stranka, da opoziciji u Ugarskoj, kako bismo danas rekli, nepriteče pomoć s naših strana, dala je sazvati sabor, na kojem su imali biti svjetovani naši stališi u ime kralja, da nepristanu uza ono gibanje jedne strane ugarskih stališa, koje je kralj toli pogibeljnim smatrao za se i za državu, te mu je hotio na put stati zabranom naumljenoga oružanoga sabora. Moguće je, dapače i veoma vjerojatno, da se je tom istom prilikom imalo dalje raditi oko naših stališa, da zavrgnu svoje razmirice s Tahom i da ga već jednom priznadu banom.

Dok je tako kraljeva vlada o tom radila, da se izbjegne potresom domaćim, i dok su se ugarske stranke medju sobom borile za vlast i gospodstvo u državi, a ni jedna ih u istinu ništa nije činila, što bi bilo obećavalo spas u temeljih uzdrmanoj kraljevini, medjutim izvede naš vitez Krsto Frankapan junačko djelo, koje će se u poviesti uviek sa slavom spominjati. Odvaživši se on, da će pokušati, da u Jajce unese živeža, bješe već davno Budim ostavio s nješto vojske, koja mu je bila dana od kralja. Druga polovica mjeseca travnja i sav svibanj proteče u pripravah, valjalo bo je nabaviti i živeža i vojske, koja će ga unieti. Krsto je bio nješto vojske iz Budima poveo, kao što je malo prije rečeno, — ostalo je kupio u našoj domovini; a tu su se i drugi oružali po kraljevoj zapoviedi, naročito pako i oba bana, Baćan i Tah, jer su se i njih dvojica imala pridružiti vojsci, koju je vodio kraljem postavljeni vojevoda Frankapan. Nakon završenih nuždnih priprava, koji je posao Krsto izvadjao poglavito u onom okolišu, što-no leži medju

[1] Kukuljević, Jura I. 274. Kraljev. je pismo dano fer. 2. a ne 3.

Zdenci (u sad. brodskom regimentu) i nedalekom Sloboštinom (u požežkoj županiji), odluči poći na vojsku, premda su ga i sada mnogi od toga odvraćali, pokazujući mu primjere nedavna vremena, gdje Turci po svojoj volji provaljuju u Hrvatsku i u susjedne joj pokrajine, a nitko im nesmije na put stati; nu nemareći on za takove rieči, nego vruće želeći, kao što sâm veli, da što prije donese pomoći ubogim kršćanom, koji su stradali za svoju vjeru, i da oslobodi toli važni za kršćanstvo grad Jajce, ostane vieran svojoj odluci, uzdajući se, kako-no veli, najvećma u Boga i u njegovu pomoć. Tako za stvar domoljubnu i svetu oduševljen dodje on sa svojom malom četom od 400 konjanika i 200 pješaka pod večer 7. lipnja do savskoga broda, svakako njegdje kod sadašnjega Svinjara, te isti večer predje na tursko zemljište, pri čem su mu bez dvojbe bile na pomoć savske nasade iliti šajke, kojih je Stjepan Désházi do 80 bio sagradio na kraljevu zapovied. Bani, Baćan i Tah, koji oli nisu imali Krstine odvažnosti, oli su se ustručavali stupiti pod njegovo vojevodstvo, nemogoše sada ipak već za sramotu ino učiniti, nego i oni prevedu svoju četu još isti večer na drugu stranu. Ostale čete, što su se bile podigle sa svojimi vodjami na kraljev i na Krstin poziv, bijahu uješto porazdaleko, tako da je prošao cieli 8. dan lipnja, dok su se sve našle na drugoj obali Save. Kada se je sve to sakupilo, mogao je Krsto razabrati, da neima svega skupa ni punih 6000 ljudi, — i s tom vojskom valjalo je da se probije do Jajca, imajući pred sobom 20.000 turske vojske, dobro oružane i svim oskrbljene, a stojeće pod zapovjedničtvom baše bosanskoga i sandjaka hercegovačkoga, — koja je vojska u ostalom sve probitke na svojoj strani imala: Krsti bo je valjalo napredovati pravcem, na kojem mu je sama narav težkoće na put stavljala, a još veće je bila pripravila čovječja umjeća, odabravši Turci vrlo umno tiesna i prolomna mjesta, te ih još više utvrdivši zasjeci i obkopi, da tu tim sjegurnije nadje kršćanin svoju propast a uz malu ili nikakovu pogibelj za Turke. — Neimajući ja strukovna znanja, koje se hoće za temeljito prikazanje Krstine vojne, za njezinu pravu ocjenu i za strogo i točno izpitanje svake, koja dolazi u Krstinu izviešću, moram drugim prepustiti, da nam taj predmet dostojno razlože, a sâm ću samo u malo rieči izpriepoviediti, što je dalje sliedilo, te ću k tomu još svaku zabilježiti, koja bi mogla strukovnjakom poslužiti. — Onaj isti večer, kada je Krsto prešao na tursko zemljište, bješe se i bo-

sanski baša digao izpod grada Jajca, koji je medjutim bio obsiedao, te se zaputi na onu stranu, odakle je imala doći naša vojska. Krsto, pošavši napried sa svojom vojskom, već prvi dan, 9. lipnja, nagazi na jedno od onih utvrdjenih miesta, u koja se je Turčin toliko uzdao; nu njegova vojevodska vještina i hrabreno postupanje njegovih četa učini, te Turci nisu smjeli ni dočekati prave navale, već su se nazad povukli. Krsto dade usljed toga ono mjesto sravniti, te odmah podje napried. Nu napried postupajući sve su mu se veće težkoće na put stavljale: Turci bo su ga neprestano uznemirivali i žestoko su udarali na njegovu četu, osobito gdje joj je trebalo proći dubodolinom kakovom ili gudurom, ili gdje su joj put zakrčivali zasjeci oliti nasipi. Tu je dakle bilo već živa boja, u koji dolazi poime i Tahov odjel; nu naši i opet srčano suzbiju neprijatelja, tako da je morao dalje uzmicati. Nakon boja, koji se je cio dan vodio, dadu se obje vojske na noć na počinak, dieleći im tabore samo njeka uzana dolina. Drugi dan, 10. dakle lipnja, podju Turci prije zore napried onim istim putem, kojim je valjalo i našim poći, te se zatim tako podiele, kako će naše s oba boka spopadati, gdjegod se tomu pokaže zgodna prilika. Krsto ipak sretno provede svoje, svakom prilikom više štete čineći Turkom nego što su je oni njemu mogli činiti, premda oni svagdje dolaze u povoljnije položaje. Tako se dodje do Bočca grada. Nu sada se razviju još veći bojevi, jer je priticalo sve više Turaka, te je zato trebalo i velike vještine i osobite srčanosti, da se dušmanin opet prisili na uzmicanje, pošto su mu naši veliku štetu nanieli. Uzmaknuli su doista Turci; ali su i opet naše sve dalje uznemirivali, — i tako je to išlo, dok naši nisu napokon doprli do Jajca — do cilja žudnje svoje i svoga velikoga požrtvovanja. Na 11. lipnja u jutro udje Krsto u Jajce, unese iznemoglim stanovnikom toli im nuždna živeža, te učini potrebite odredbe, kako da se grad dalje čuva i brani. Okriepljen zahvalnošću jajačkih branitelja i blagoslovom neoružanih stanovnika — za svoju nejaku dječicu zabrinutih matera i spasa željnih staraca — povede zatim svoju vojsku jednu milju po prilici od Jajca, da tu prenoći i da se odmori od prekomiernoga i skoro nadčovječnoga napora prijašnjih dana. Banovi Baćan i Tah svjetovahu Frankapana, da vojsku natrag povede pravcem preko Kamen-grada, jer da tim putem neće biti izvrgnuta tolikim neprijateljskim nasrtajem; nu on, dosadanjim uspjehom još većma ohrabren nego što je prije bio, odgovori ponosito banovom, da neće

činiti svojemu svietlomu kralju te sramote, da njegovu vojsku vodi po kakovih sakrivenih putevih, nego da će ju natrag povesti onim istim putem, kojim je i došao; a da pokaže Turkom, da pred njimi ni sada neima baš nikakova straha, doda još k tomu, da se neće dizati jutrom sa svojim taborom, dok sunce nepomoli svoga lica, a na večer da će se stâviti onda, kada sunce za bregove zadje. Njegova je odlučivala u svoj toj vojni, te tako i povratak bude izveden po njegovoj osnovi. Tu su ga medjutim čekali još strašniji bojevi nego što su bili prijašnji, jer su ga Turci napadali u najtežih i najopasnijih po njega položajih, imajući oni jošte do kakovih 15.000 ljudi. Medjutim Krstina vojevodska vještina i hrabrost naših vitezova, koje je Krsto i riečju svojom i primjerom podpaljivao, tako da su veselo srtali u najveće pogibelji, Isusovo i Marijino ime na pomoć prizivajući, završi napokon sve to vojevanje sretno i slavno po naše a na najveću štetu i sramotu Turaka. Boj se završi na 12. lipnja, te naši predjoše u svoju postojbinu veseli i zadovoljni s liepim uspjehom svoga rodoljubnoga požrtvovanja. — U tom boju pade mnogo Turaka, medju kojimi je bilo više njihovih odličnih ljudi; na našoj pako strani broji Krsto samo 30 žrtva, i medju timi samo jednoga plemića, Petra Altića po imenu, koji je pao Turkom u šake, pošto su bili konja pod njim ubili. — Koji li su ponapose od naših prelata, velmoža i plemića Krsti na pomoć pritekli u njegovoj vojni, o tom nam on sâm ništa nekaže, a za Istvánfijem se u tom nipošto nebih hotio povesti: zato nam drugo neostaje, nego da uzmemo, da su se i taj put svojoj dužnosti odazvali oni od poglavitijih našinaca, koji su i drugda revno branili svoju otačbinu, i od kojih se njekim, kao što n. pr. biskupu zagrebačkomu Šimunu, upravo ovo doba svjedoči, da domovini služe Turke odbijajući. — Izvješćujući Krsto prijatelja si Dandola o uspjehu svoga bojnoga podhvata izrično mu veli, da se je sve tako zbilo, kako mu je on pisao, a u ostalom da i sâm zna, da ljudi o sličnih stvarih obično različito pripoviedaju. Nije se on prevario, misleći, da će se i o toj njegovoj vojni razliko pripoviedati: jer već 17. lip. dobi Campeggi u Stojni Biograd od vranskoga priora takovih viesti, koje je kašnje morao i sâm krivimi proglasiti, — što je on medjutim rado učinio, čim se je bolje o stvari uputio, i to takovim načinom, da i on priznaje svu slavu za oskrbljeno Jajce našemu Krsti. — Rado ćemo povjerovati Istvánfiju, da je Krsto nakon sretno završene vojne kralju svomu na dar prikazao

više ponajljepših zaplienjenih stvari; a i sami znamo, da je nješto kašnje i papi Klimentu na dar poslao jednoga zaplienjenoga konja, izpričavajući se medjutim, što taj konj, koga šalje po svojem čovjeku, Jerolimu Jurišiću, nedolikuje uzvišenomu dostojanstvu obdarenoga, ali se podjedno uzdajući, da će skoro biti prilike, da dušmaninu otme i ljepšega pliena. — Suvišno je i spominjati, da je Krsto posvuda bio slavljen zbog svoga junačkoga djela. Sasvim je naravska stvar, da se je njegov siedi otac većma nego li itko drugi uzradovao njegovoj sreći, te je svoju radost izkazao pucanjem mužara i paljenjem kriesova; isto je tako bilo u redu, da i kralj Ljudevit odlikuje svoga vojevodu prema njegovoj velikoj zaslugi: što je kralj rado i učinio, nazvavši Krstu braniteljem kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; naš pako narod slavio je Krstu kao svoga izbavitelja, te je kašnje. nalazeći se u najvećoj opasnosti, njega odabrao svojim vodjom i braniteljem s obzirom upravo na junačko djelo, u Jajcu izvedeno.[1]

Kako je vojna Krste Frankapana dična i slavna, tako je ona podjedno jedini pojav u poviesti toga vremena, kojim ti se duh nakon motrenja tolikih jada na čas okriepi, — na čas velim, jer ti se udilj namiću zgode, koje će ti dušu novom sjetom i grčinom napuniti.

Jedva bješe Krsto ostavio sa svojimi četami tursko zemljište, i već Turci iznova provališe u našu zemlju. Zadnjih dana lipnja

[1] Meni su bila prvim i poglavitim izvorom za Frankapanovu vojnu njegova pisma: od 24. lipnja (kod Firnhab. 127 i u Ark. VIII. 202), 9. kolovoza (kod Theinera Mon. Hung. II. 652) i od 14. ruj (na prije naved. mjestu); zatim sam upotriebio Sanuda Arkiv VIII. 202 i 246 (na strani 250), pak Campegg. pisma kod Theinera o. c. II. 711 i 713, napokon Engel, Mon. Ungr. 197 k 3. lip. 1526. Od ugarskih i od domaćih naših historika jedini je bio Istvánfi (str. 67), na koga sam se nješto malo mogao obazreti, a držim stvari suvišnom, da ovdje pokazujem, kako su ti pisci glede ove stvari krivo pripoviedali. U Oester. milit. Zeitschrift g. 1830 Bd. I. ima na str. 306 i sl. razprava o našoj stvari od kapitana Schelsa. — U tekstu sam rekao, da je Krsto prije prelaza na tursko zemljište pripravе činio u predjelih medju Zdenci i Sloboštinom, a ovdje evo onih izvora, koji kažu, da se je u tih mjestih radilo, kada je trebalo u Jajce hrane unieti: Petar Berislavić zapovieda zagrebačkomu kaptolu na ime kraljevo g. 1515 iz „Zlobochyne", da mu onamo pošalje za Jajce vina i žitka (Ark. zagreb. kaptol. 94, 96); g. 1517 nalaže Ljudevit istomu kaptolu, da pošalje svoje čete k banu „versus Izdencz" (ibib. 100, 26); g. 1521 opet se zapovieda kaptolu, da svoje ljude pošalje u „Zlobochynu" (ibid. 94, 95); Frankapan napokon piše svoje naved. pismo od 24. lipnja nakon završene vojne „in Sdenz". Da je naša vojska prelazila kod današ.

oplieniše oni Modruško polje, da se osvete na Krstinu otcu za sramotu, koja im se je bila prije malo dana naniela, i da nije bila Kupa znatno porasla, bili bi Turci taj put i dalje na zapad provalili, — bili bi morda uhitili papina legata Campeggija, koji je tada upravo prolazio na svojem povratku od Ljubljane dalje k jugu.[1] Što se pako Turci iznova, ili da pravije kažemo bez prave stanke opet daju na haranje naše postojbine, tomu se nesmijemo ni čuditi, dobro znajući, kako je bila slabo uredjena obrana na našoj strani. Država nečini što bi se imalo od nje očekivati, a pojedini državljani, koji su ju doniekle u vršenju njezinih dužnosti zamjenjivali, redom tako iznemažu, da bez tudje pomoći nisu kadri ništa učiniti. Najturobniji primjer daje nam se za to na Ivanu Torkvatu Karloviću. On, njegda gospodar Like i Krbave i, kako-no sâm veli, pravi vlastelin, sada je već do toga dospio, da neima sjegurna mjesta, gdje bi siedu roditeljicu svoju do njezine smrti sklonio i prehranio, već ju mora po tudjih kućah držati. Zato moli principa Ferdinanda, obričući mu do smrti svoju viernu službu, da mu daruje koje mjesto, kamo bi svoju majku stavio i gdje bi ju prehranio. Ferdinand mu dade doista darovnicu za grad njeki; nu taj grad valjaše istom izkupiti za njeku svotu novca, a toga upravo nebijaše u Karlovića: zato on nješto kašnje upravlja na Ferdinanda novu molbu, moleći ga, da ga pomogne, kako bi izkupio darovani si grad.[2] Kod tolike nevolje ne samo

Svinjara, na to te upućuje sâm zemljovid, a tako isto na te po prilici strane vodi nas i ban Baćan, koji piše 14. kolov. 1525 Kastelanfiju o njekakovu konju, koga je kupio „in vado Gradysche in reversu ex Jaycza" (Knjiž. jugosl. akad.). — O revnosti Šimuna Erdöda govori Gui doto u konač. izviešću kod Firnhab. 132 (na str. 136.) i kralj Ljudevit u pismu od 1. listop. kod Theinera, Slav. Merid. 587, cf. Id. Mon. Hung. II. 702 (na str. 705). — Frankapanovo pismo od 24. lip. bolje je naštampano kod Firnhabera nego li u Arkivu. Za što veću izpravnost teksta bilježim ja k Firnhaberovoj publikaciji po izvorniku Sanudovu ove nješto znatnije izpravke: str. 127 r. 2. Mco. mjesto Illmo; str. 128, 2. odsjek r. 7. haueano m. hauemo; ista str. zadnji red. odzdol poslje chieseno umetni licentia; str. 129 r. 3. dobro je magl ai; str. 129 r. 4. portarono m. portirono; ista str. r. 25. dobro je exercito; a tako isto u predzad. redku odozdol camegrade; str. 130 r. 4. piu m. pur; ista str. r. 8. intraua m. intraui; a r. 12. ussiua m. ussiria; r. 5. odozdol fecemo m. feremo; str. 131 r. 2. primo m. prima.

[1] Campeggi kod Theinera, Mon. Hung. II. 713 (O putovanju Campegg. Ib. 711 i 713).

[2] Chmel o. c. 14. Srav. str. 9 i 10.

Karlovićeve, nego i mnogih drugih od knezova i plemića hrvatskih, je li čudo, što se oni za pomoć obraćaju na svaku stranu, odakle su joj se iole mogli nadati? Kako su prije po više puta u pape Klimenta pomoći tražili, tako čine i sada; nu Kliment se izgovara u svojem odgovoru, koji je upravio dne 20. lipnja na kneza Ivana Torkvata Karlovića, kneza Stjepana Blagajskoga i ostale plemiće hrvatske kraljevine: da mu nedopuštaju njegove težke okolnosti, da im sada pošalje koju pomoć, uzda se medjutim, da će to moći doskora učiniti, da ih tako nagradi za njihovu uztrajnost u borbi za vjeru Isusovu.[1] Hrvatski se knezovi i plemići osim toga mnogo uzdaju u pomoć nadvojvode Ferdinanda, te zato naročito tečajem ove godine, 1525 naime, po više puta što pojedince što u skupu u njega pomoći traže u pismih i po poslanicih svojih. Ferdinand medjutim, koliko je i morao biti pripravan, da pomaže Hrvate u odbijanju Turaka, nemogaše sada ništa znatnijega učiniti, u tom bo su ga priečile jedno borbe njegova brata, cara Karla, u koje je i on bivao uvlačen, a drugo seljačke bune u njegovih zemljah, koje su sve opasnijimi postajale. Istom nješto kašnje izvješćuju nas o ugovoru, koji je sklopio Ferdinand s Ivanom Torkvatom Karlovićem i Ivanom Kobasićem, i u kojem se ova dvojica obvezuju, da će paziti na Turke, na njihove namjere i priprave, i sve to da će dojavljivati Ferdinandovu glavnomu kapitanu u Ljubljani, a za to im Ferdinand obećaje 1000 dukata na godinu.[2]

U Ugarskoj bijaše medjutim prvih dana srpnja držan i završen Hatvanski sabor, na koji je bilo došlo do 14.000 oružanih plemića. Tu se je našao i kralj Ljudevit, komu je prije polazka na sabor Burgio morao 4000 fr. posuditi, a sliedio ga je i taj papinski nuncij i poljski poslanik, nu mletački je poslanik u Budimu ostao, jer je već znao, da mu neima u Ugarskoj obstanka. Plemstvo, ravnano svojimi vodjami, medju kojimi je bio prvi i najglavniji Stjepan Verbőczy, izvede tom prilikom svoje već davno gojene namjere, mnogi medju njim niti nesluteći, da tim, što se je postiglo, neće poći državne stvari na bolje, nego da će se jedino vladohlepju Ivana Zapoljskoga nova poluga pružiti. Oni isti ljudi, koji su znali

[1] Theiner, Mon. Hung. II. 650.

[2] Horváth M. II. 693 navodi za taj ugovor listinu carsk. arkiva, izdanu „in civitate nostra Vienna Austrie 23. die mens. sept. 1525." Dalje pako v. glede Hrvatâ i Ferdinanda Chmela o. c. u listinah g. 1526, koje se odnose i na g. 1525.

kralja Ljudevita za to predobiti, da privoli na držanje ovoga sabora, dobiše ga i za to, te je udielio svoju potvrdu zaključkom, koji su na njem učinjeni. Prva stvar bijaše za plemstvo i za njegove vodje, da se sruši dosadanja vlada, a poglavito načelnik njezin palatin Stjepan Báthori: Báthori bude zato shićen i njegovim nasljednikom bude učinjen Stjepan Verbőczy; a tomu, što je plemstvo učinilo, podieli kralj svoju potvrdu. Tako isto privoli Ljudevit i na to, da se državno vieće preustroji i da se naročito medju njegove članove uzme osam osoba iz plemićkoga reda. Nadalje dade kralj svoju sankciju i onomu zaključku, po kojem je imala sva baština Lovre Iločkoga braći Zapoljskoj u dio pasti. U ostalih saborskih člancih sadržaju se njeke odredbe u poslu obrane, zatim o kovanju dobra novca, o dozvoljenom porezu, od koga su imale kralju pripasti tri četvrtine, a kraljici jedna, i napokon o saboru, koji se je imao sastati buduće godine o Gjurgjevu.[1]

Nuždno je i za nas, da se upoznademo sa stanjem stvari, kako se je u Ugarskoj stvorilo usljed odredaba Hatvanskoga sabora; prije medjutim nego li na to predjem, imam njeke spomenuti, koje se tiču naše poviesti, a stoje u savezu s rečenim saborom. Hatvanski su zaključci velikom stranom samo nastavak onoga, što se je bilo zametnulo već na Rákoškom saboru mjeseca svibnja; ali opet ima i takovih stvari, u kojih se razlikuju ta dva sabora. Takovu razliku opazujemo glede Ivana Taha: jer dočim se je na Rákošu od kralja zahtievalo, da Tahu oduzme bansku čast, nije o tom u Hatvanu ni spomen učinjen, premda su se Hrvati i sada Tahovu banstvu opirali. Tu nedosljednost ugarskoga plemstva možemo si medjutim vrlo lahko protumačiti. Vodjam je plemstva do toga najviše stojalo, da dobiju kraljevo privoljenje za svoje poglavite namjere: da to pako postignu, pripravni su bili učiniti u drugih za se manje važnih stvarih raznih koncesija i kralju i kraljici, kao što su ih zbilja i učinili, pustivši n. pr. na miru kraljičine Niemce dvoranike. Tako je bez dvojbe medju njimi bilo takodjer zaključeno, da se nedira u Taha, — čovjeka, koji je uživao osobitu prijazan

[1] Za Hatvanski su sabor ovi poglaviti izvori: Izviešće Burgijevo kod Theinera, Mon. Hung. II. 725 (i Praya, Ep. I. 193). Dnevnik Mih. Császara kod Horvát Istvána, Verbőtzi István Emlékezete. II. 208. Bilježke Spervogelove kod Engela, Nebeln. II. 43. Guidotov list kod Firnhab. 124 br. XLIX. i konačno izviešće ib. 132. Zay 132 sl. Georg. Sirm. 73. 74. Pismo Verbőczovo kod Theinera o. c. 658.

kraljevskoga dvora i njegova mogućega pouzdanika, arcibiskupa Szálkána. — Druga je još stvar, koja se tiče našega Krste Frankapana. Frankapani nikako nisu mogli pregorjeti gubitak svoga Senja, koji im je bio darovan davnih vremena za njihove velike zasluge, a poslje im je bio oduzet. Buduć da je Krsto prije malo dana izveo junačko djelo, koje se je sa svih strana u velike cienilo, zato je pomislio, da bi sad bio zgodan čas, da ponovi davne zahtjeve svoga roda glede grada Senja. U tu je svrhu iznio pred plemstvo i pred njegove vodje i svoj zahtjev i razloge, na kojih ga je osnivao, listove naime kraljevske, kojimi je bio Senj Frankapanom darovan. Nu sve zahman. Priznavala se je njemu liepa zasluga, što si ju je bio stekao kod Jajca grada; ali je vodjam plemstva, pak ne samo njim, nego i velmožam, koji su s njimi bili u tom jedne misli, još više do toga stajalo, da se uštrb nenanese interesom ugarske države. Premda su i jedni i drugi vrlo dobro znali, da se od strane te države vrlo malo čini, da Senj bude kruni sačuvan, to ga ipak nisu htjeli Frankapanom predati. Mi imamo samo to jedno mjesto na moru: zato ga se nemožemo odreći! Tako su se oni izjavili na saboru o Krstinu zahtjevu, — a morali su tako odlučno govoriti, jer je kralj bio pripravan, ako sam dobro razumio izvore, zadovoljiti želji i zahtjevu svoga zaslužnoga vojevode Frankapana, — i mogao se je kralj na to skloniti samim obzirom na Krstine zasluge tim lašnje, što nije bio kadar svaku onako ocieniti i shvatiti, kako je činio n. pr. Zapoljski i Verbőczy s jedne, ili pako Szálkán i ostali njegovi prijatelji s druge strane. Krsti je dakle bio Senj uzkraćen; nu plemstvo je podjedno kralja zamolilo, da mu mjesto toga dade drugu koju nagradu: dobro bo su razumievali vodje plemstva, da treba muža tolikoga imena ublažiti i, ako je moguće, na svoju stranu predobiti. Što njeki izvori vele, da je Krsti bio u to ime namienjen vranski priorat, koji bi mu bio davao toliko i toliko dohodka, tomu nikako nerazumijem: vranski bo je prior Matija Barač tada još živio i uz njega je, kako sam već prije pokazao, imanji prioratskimi vladao Ivan Tah, — osim ako ćeš reći, da je Krsto imao stupiti na Tahovo mjesto, što je opet težko vjerovati, buduć da je Tah bio zadobio stanovito pravo na vranska imanja i na njihove dohodke.[1] Za nas je medjutim u cieloj toj stvari ovo naj-

[1] Guidoto kod Firnhab. 124 br. XLIX. Burgio u svojem izviešću o Hatvan. saboru kod Theinera o. c. II. 726. List krč. proveditura kod Sannda, Ark. VIII. 218. Spervogel kod Engela o. c. 45. 47. — Glede Barača li-

važnije: Krstu odbija s njegovim zahtjevom glede Senja i Zapoljska i dvorska stranka, naknada mu se pako mjesto toga i ujedno nagrada za stečene zasluge obećaje toli od jedne, koli od druge stranke.

VIII.

Ugarska nakon hatvanskoga sabora. Krsto Frankapan odlazi iz Budima u Hrvatsku. Turci se pripravljaju kod Biograda, a uzduž hrvatske krajine boj se nastavlja. Vladanje hrvatske još svedjer neuredjeno, a Turčin sili hrvatske knezove, da prihvate njegove ponude. Ljudevit nemože poći na hrvatski sabor, nego odredjuje bana Baćana k Hrvatom kao svoga poslanika (prosinca 1525). Reakcija koledniká proti Zapoljskomu. Obrana zanemarena. Slovinski podložnici sultanovi kažu mnogo volje za savez s kršćani; pojedini prebjezi prelaze na našu stranu, imenito vojvoda Pavle Bakić. Srbskim despotom imenuju Stjepana Berislavića. Na saboru u Križevcih (25 siečnja 1526) zabacuju Hrvati turske ponude, a nemogu se složiti, čiju bi zaštitu potražili.

Umnijim i bistrijim suvremenikom Hatvanskoga sabora, koji su imali prilike, da dublje proniknu u ugarske odnošaje, bijaše sasvim jasno, što taj sabor znači za Ugarsku. Mletački poslanik Guidoto probavi nakon istoga toga sabora još njekoliko dana u Budimu, te se tako mogaše u svojem konačnom izviešću i na ono obazreti, što je bivalo u Hatvanu i što je odmah poslje toga sliedilo; nu poglavitim izvorom i za to vrieme i za sljedeće dneve ostaju izviešća papinskoga nuncija Burgija, koja su za nas tim vrednija, što se iz njih samih jasno razabire, da je Burgio pomno tražio i mudro upotriebio svaku priliku, kako da svaku pravo sazna i prouči. Na temelju tih njegovih izviešća i uza pomoć još drugih njekih istodobnih izvora možemo si bez ikakove muke stvoriti sliku o stanju Ugarske, kako se je bilo sada stvorilo. Hatvanski zaključci neznače ino, nego da je Ivan Zapoljski dobio najveću moć i najveći upliv u zemlji, po čem se je znatno primakao cilju davnih svojih želja: da se uzpne na kraljevski priestol. On ima za se veću stranu plemstva, osobito siromašnijega; novi je palatin, Stjepan Verbőczy, njegov stvor, te se nemože oprieti uz najbolju volju vladajućoj silnoj struji; plemićki članovi državnoga vieća vise o njegovoj volji; kapitani po županijah ponajvećom su stranom

tine u knjiž. jugosl. akad., koje idu sve do 2. studena 1525, te pokazuju Barača i Taha, kako je o njih u tekstu rečeno.

njegovi pristaše; za živu agitaciju pružaju mu mnoga i prostrana otčinska dobra obilnih sredstva, — a napokon i sâm prvi pouzdanik kraljev i najvažniji član državnoga vieća, nadbiskup Lad. Szálkán, traži prijazan i priklonost njegovu. U takovoj ga moći sviet motreći, gdje je u istinu i bogatiji i silniji nego sâm kralj, lahko si mogoše put prokrčiti sumnje svakojake: jedni kazujući, kako će kralj Ljudevit biti odpravljen budi već kojim načinom, da kraljuje na drugom svietu, a njegovu udovu da će Zapoljski uzeti i kraljem se učiniti; drugi opet pripovjedajući, da je Zapoljski u tajnih dogovorih sa českimi Pernšteini i njekimi slezkimi knezovi, iz kojih bi se dogovora mogli poroditi strašni prevrati. Nu ako je Zapoljski o tom radio, da sve udesi prema svojim davnim osnovam, ako je naročito o tom nastojao, da što više k sebi pritegne ne samo novoga palatina i plemićke članove državnoga vieća, nego i nadbiskupa Szálkána, preko koga se je moglo zatim i na kraljicu djelovati: to nije mirovala niti nadvladana stranka, stranka prijašnjega palatina Stjepana Báthora, nego je i ona odmah nakon Hatvanskoga sabora počela o tom raditi, da sruši njegove stvorove i da najvišu moć pritegne opet u svoje ruke. Reakcija dakle proti načelom i stvorovom Hatvanskim počima već sada, te se već sada očituje, što naročito hoću da spomenem, u konfederaciji, koju njezini kolovodje stvaraju iz živalja što višega, što pako nižega plemićkoga reda. Dok tako jedni o tom nastoje, da zadrže vlast, koje su se dokopali, a drugi opet traže načine, da se iznova zadobave izgubljene moći, ostaje kralj Ljudevit u podpunoj nečinosti, a kraljica, laskanjem i himbom zavarana, prija s početka novim ljudem, dok joj nisu kašnje drugi oči otvorili i na svoju ju stranu potegli. Uposried pako onih borba za prevlast u državi, država sama sve dublje propada. Neima tu nikakova reda ni pravice, veli Burgio, te već ni u kući svojoj nisi sjeguran. Kralj i kraljica nemare vladati; gospoda su u takovu strahu, da su postala slugami svojih službenikah: a u kakovu je stanju kraljevina, u kojoj neima pravice, niti nade, da će se naći, tko bi pravicu dielio, to je lahko razumjeti. U toj zemlji neima, veli opet na drugom mjestu isti Burgio, ni istine, ni vjere. Tko ima za se više plemića i tko umije na dietah bolje vikati, taj čini što hoće: jer tu ništa neznači kraljev ugled, niti ugled gospode, nego je sve u ruci plemstva. Nuncij Burgio nepropusti ni jedne zgode, koja mu se je pružila, da ne sjeti kralja i kraljicu na pogibelji, koje im groze. Po njegovu mnienju valjalo je prije svega kancelarom učiniti čo-

vjeka koji bi visio o volji kraljevoj, a ne inih ljudi, i koji bi umio i htio više paziti na obću korist nego na svoju. Takovim čovjekom bijaše po njegovu mnienju Stjepan Brodarić; Brodarić dakle imaše zamieniti u kancelarstvu nadbiskupa Szálkána, koji se nije pokazivao dostojnim pouzdanja, nego je dapače tako upotrebljivao svoj vele važni položaj, da se je Burgio morao o njem više puta sasvim nepovoljno izjaviti. Nu premda je i papa Kliment bio istoga mnienja sa svojim nuncijem, te je zato i sâm Brodarića kralju preporučio i u Ugarsku mu ga povratio (mjeseca kolovoza), to ipak proteče mnogo vremena, prije nego li se je ta papina želja izpunila: jer se Szálkánu nije dalo, da pusti mnogo važno mjesto kancelara, te je zato svakojake zapreke na put stavljao. Papa i njegov nuncij obećavali su si mnogo dobra od te jedne, njimi preporučene promjene; osim toga su pako gledali podkrepu pribaviti kralju Ljudevitu od susjednih mu i srodnih vladara, kralja Sigismunda i nadvojvode Ferdinanda, s kojimi se je imao osobno sastati, da medju sobom uglave, kako će se pomagati; medjutim zbog raznih zapreka, koje su bile sada na strani Sigismundovoj, sada pako na Ferdinandovoj, nemogaše se ni ta misao izvesti.[1]

Doglavnici Ljudevitovi, koji su na njegovo ime ravnali državnimi poslovi, dobiše sada medju inim priliku, da se naravnaju s Krstom Frankapanom i da pravednim zadovoljenjem njegovih zahtieva državi osiguraju njegovo vojevodsko znanje i odlično mu junačtvo; nu oni niti u tom nepokazaše, da su dorasli svojemu zvanju. Krsto, a i otac mu Bernardin, imadijahu već prije kao što drugdje, tako i u kraljevu vieću žestokih protivnika, te je zato Krsto molio papu Klimenta u svojem prije navedenom pismu od 9. kolovoza, da uzme njega i otca mu pod svoju zaštitu proti svim, koji ih žele potlačiti. Već po tom nemogaše imati Krsto nade, da će njegovi zahtjevi naći povoljno riešenje. Kada je pako s njimi stupio pred kraljevo vieće, nagazi zbilja na odpor, te dodje u sukob s glavnim kraljevim pouzdanikom, uslјed česa je opet ostavio i Ugarsku i svoju postojbinu, i to u takovu času, gdje je toliko trebalo njegova uma i mača. Što se je pako zbilo i kako, neka nam on sâm izpripovieda. U svojem poznatom nam pismu od 14. rujna

[1] Guidot. konač. izviešće kod Firnhab. 132. Burgio kod Theinera, Mon. Hung. II. 725 (na str. 727.) 728 i 736 (na str. 737). Pisma pape Klimenta, Stjep. Brodarića i kralja Ljudev. Ibid. 651. 653. 655. O sastanku vladara govori se i kod Sanuda k 9. listop. 1525 (Moj prep.).

piše on o tom ovako prijatelju si Dandolu. Došadši ovamo. u Budim naime, bijah preko pódruge godine na kraljevoj službi, koju sam vršio što sam bolje umio i mogao. U Jajce unesoh hrane s malom vojskom uzprkos velikoj turskoj sili, te učinih i još koju službu. Nedavno, na 30. kolovoza, bijah na dogovoru s viećnici kraljeva veličanstva, da se što odredi, kako će biti samnom unaprieda, jer prije nebijaše o tom ništa odlučeno. Tu mi reče ostrogonski nadbiskup njekoliko rieči, na koje sam ja njemu odvratio: da mi je on mnogo toga obećao, ali da ništa nije učinio, kako sam mu pripravan to i dokazati. Na to on odgovori poput kakova prostaka, kao što i jest: da lažem; čuvši ja pako tu njegovu rieč, odvratih mu isto tako i ćušnuh ga. Za to me kralj stavi u zatvor, te hoće da se izmirimo; nu ja se nekanim miriti, dok mi se nezadovolji za one rieči, koje je nadbiskup izrekao, kako vele, proti mojoj časti. I tako opisav Krsto zbivšu se zgodu, dodaje još ove rieči: Tim vam se dakle mogu pohvaliti i to je ona nagrada, koju sam dobio u Ugarskoj za moje zasluge! — Poznato je, da se je o toj istoj stvari i prije pisalo u ugarskoj i u našoj poviesti; nu istom Krstino naved. pismo daje nam odgovor na različita pitanja, na koja se prije nikako nije moglo odgovoriti. Što se je pako i kako se je prije pisalo, o tom je suvišno ovdje govoriti; primietit ću samo, da su i Krstini suvremenici vjerovali, da je u spomenutom njegovu sukobu sa Szálkánom najprije ovaj njega za bradu popao, a onda istom da je sliedila zaušnica; tako isto možemo vjerovati Istvánfiju, da je Krsto bio zatvoren u tako zvani csonka toronj (nedogotovljeni turanj) budimskoga grada i da ga je kralj zato zatvorio, da se tim dade zadovoljština za uvredu visokoga crkvenoga dostojanstvenika; ali nema pravo Istvánfi, kada veli, da je kralj razstavio pruće se protivnike, Krstu i Szálkána, jer je kralj onaj dan bio na Čepelu.[1] Nuncij nas papin na Ljudevitovu dvoru izvješćuje, da je Krsto upravo to vrieme o tom radio, da složi hrvatske knezove s njekimi slovinskimi velmo-

[1] Naved. Krstino pismo od 14. rujna. Georg. Sirm. 117. Brodarić 757. Vrančić III. 21. Sanudo bilježi k 9. listop. list iz Udine od 6., u kojem je bio list iz Venzona od 4., u kojem se je kazivalo, kako je onuda prošlo u Rim njekoliko Ugra, koji su pripoviedali, da je Krsto dao arcibiskupu ostrogonskomu „uno mostazon“ (Moj prep.). Sanudo, Ark. VIII. 218. Burgio 30. kolov. kod Theinera, Mon. Hung. II. 728. Istvánfi 71. — Da je kralj tada bio na Čepelu, pokazuje se, ako se sravnaju pisma pape Klimenta i Stjepana Brodarića kod Theinera Mon. H. II. 651 i 653 i gori naved. pismo Burgijevo.

žami, da tako sjedinjeni pruže zemlji zaštitu, koje joj nije bila kadra dati kraljeva vlada; nu u tu je svrhu, kao što i u obće za svoje patriotične osnove, pouzdano očekivao, da ga ni vlada neće sasvim zapustiti. Sada se pako uvjerivši, da mu krivnjom prvih svjetnika kralja Ljudevita ostaju tašte i uzaludne sve liepe nade, s kojimi je bio došao u ugarsku priestolnicu, te vidivši, kao što veli Brodarić, komu se doista nemože reći, da je u toj stvari pristran, da mu se mjesto obilnih darova, kojimi su ga mamili na kraljevu službu, plaća porugom i nepravdom, i povrh svega toga bivši u svojem junačkom i gospodskom ponosu do živa ozledjen, okrenu Krsto ledja družbi, koja ga nije niti razumjela, niti cieniti znala, te ode razjaren iz Budima, sluteći morda, da će skoro nadoći vrieme, gdje će se na njega opet pomišljati.[1]

Kralja su Ljudevita i njegovu vladu medjutim čekali još drugi mnogo veći i mnogo znamenitiji poslovi, a unaprieda se već može slutiti, kako l' da su bili uredjeni. Mislim tu ponajprije na sveudilj grozeću pogibelj od Turaka, a zatim na uredjenje hrvatskih stvari, koje su bile od prevelike važnosti ne u jednom samo pogledu.

Na Turke je valjalo paziti u isto vrieme na više strana prema tomu upravo, kako su bile udešene njihove osnove i namjere. Oni spremaju to doba sve veću vojsku kod Biograda pod upravom vojevode svoga Bali-bega, komu je bilo učinjeno zadaćom, da odatle put pripravlja velikim turskim vojskam, koje su jednom imale doći, da podjarme Ugarsku. Proti Bali-begu postavljen je od kraljevske strane Tomori, te njega ide zadaća, da Turkom na tih stranah put zakrči: da občuva Sriem i da obrani gradove u toj strani naše domovine, zatim gradove na Tisi i na Dunaju, koji su mogli obustaviti tursko napredovanje. Tomori se sada jošte njekako drži, jer neima nikakove znatnije navale s turske strane; nu već se može slutiti, koja ga sreća čeka, kada se znade, da su mu davane preneznatne pomoći i da je opet trebalo osobita pritiska s Burgijeve strane, da se išto učini. Pravo je čudo, te je Tomori mogao s ono malo svoje vojske za sada još po koju štetu Turkom nanieti.[2] — Dočim se Turci kod Biograda istom pripravljaju za veće podhvate, nastavljaju oni boj uzduž sve krajine hr-

[1] Jászay o. c. govori ob odlazku Krstinu iz Budima na str. 25.

[2] Burgio kod Theinera, Mon. H. II. 728, 732. i Ljudevit. pismo Klimentu papi ibid. II. 655.

vatske, te sada provaljuju preko medje, da se pliena napliene, sada pako dolaze, da osvoje ona tvrda mjesta, koja su im još na putu stala. Od njihovih provala bilježe izvori samo po gdjekoju. Tako su mjeseca kolovoza bili prodrli iz Bosne, te su velik plien zaplienili. Ivan Torkvat Karlović pošalje svojih do 150 konjanika, da im taj plien otmu, ali ta mala četa bude od mnogo silnijega dušmanina skoro sva sasječena.[1] Nu glavne su turske težnje za tim išle, da zatru one hrvatske knezove, koji su im se dosele najviše opirali i koji su prema svojoj snagi narodni boj vodili, — za tim su, rekoh, Turci išli, da te knezove zatru, ili da ih prisile, da se poklone silnomu Sulejmanu; a zatim se je tražilo, da dodju glavna braništa hrvatska u turske ruke. Sada se je još uviek o tom poglavito radilo, kako da se Turci dočepaju Jajca ovamo na naših stranah i Klisa na stranah dalmatinskih. U Jajce bješe Frankapan hrane unio; nu to se je potrošilo, i odatle nada Turčinu, da će mu se napokon morati predati grad, koji mu je toliko vremena prkosio. Što se je činilo s naše strane, da se Jajčanom opet pomogne, o tom ću odmah kazivati. Glede Klisa pako javlja nam se sa svih strana, da nije nikako bio oskrbljen, te da se je zbog toga uviek nalazio u najvećoj opasnosti. Zapovjednik je njegov, Petar Kružić, pomoći tražio što u kralja Ljudevita, što u pape Klimenta, na koga se je potonjega morao tim većma obraćati, jer mu kralj nije mogao uviek dati dovoljnih sredstva. Pripoviedajući nam o svem tom nuncij Burgio, baca vrlo ružnu osvadu na kliske i senjske kapitane. Petra Kružića i Grgura Orlovčića, biedeći ih naime, da nisu čestito upotrebljivali novca, koji im je bio slan od kralja Ljudevita i od pape Klimenta. Od te osvade nemože biti već ružnije. Ja nemogu okrivljenikâ naprosto ni osuditi, ni opravdati: osuditi ih nemogu, jer znadem, da je Burgio svoje informacije crpio barem stranom od vele sumnjiva svjedoka — od Szálkána i jer poslje i sâm Burgio opet govori o velikoj nevolji Klisa, a Szálkán mu je bio rekao, da toga neima; ali isto tako neću se dati niti na branjenje, jerbo je kašnje papa zbilja svoga čovjeka poslao, da pazi, kako će se upraviti onom pomoćju, koju je Klisu pružio.[1]

---

[1] Sanudo, Ark. VIII. 211.

[2] Theiner o. c. 655. 656. 739. Relatio nobil. virorum L. Venerio et H. Contareno, Syndicorum ad partes Dalmatiae. Pres. 27. octob. 1525. u Ljubić. prep. iz Brera, Ser. II. cod. 197. pag. 35. i u Ark. VIII. 212.

Što se tiče hrvatskih stvari, to je moglo biti svakomu posvema jasno, da one već zato nesmiju ostati neuredjene, što se nije moglo očekivati od zemlje u sebi razdieljene i razciepane, da će učiniti za obranu i onoliko, koliko su dopuštale njezine oslabljene sile; a tako je isto mogao svatko lahko vidjeti, da sada nemože biti rieči o složnu radu Hrvata, dok su toliki izmedju njih u zavadi bili s nepovoljnim si banom Ivanom Tahom. Zato se to pitanje o Tahovu banstvu i dalje povlači, naši o tom radeći, da se rieše mrzka si čovjeka, a vlada kraljeva usuprot nastojeći, da ga u svaku cienu uzdrži. — Pod konac kolovoza bijaše iznova u Budimu potaknuto pitanje o hrvatskih banih, i tu se nadje ljudi, koji su svjetovali, da se bansko dostojanstvo podieli zagrebačkomu biskupu Šimunu Erdödu, koji je tada upravo u Budimu boravio, ali tako, da mu u tom dostojanstvu bude drugom Ladislav Kanižaj, koga je papa bio te godine vitezom učinio. Znajući mi, da je sada upravo spomenuti Kanižaj bio u volji Zapoljevcem, barem za hatvanskoga sabora, mogli bismo naslućivati, koje su stranke mogla biti ona gospoda, koja su taj predlog učinila. Da se je Szálkán od svoje strane svom silom opirao svakoj kombinaciji, po kojoj bi bio imao propasti njegov štićenik, Ivan Tah, to možemo znati već po onom, što je prije rečeno o njegovu odnošaju prama Tahu, a još će nas bolje o tom uvjeriti ono, što je odmah poslje sliedilo. Za kralja se Ljudevita veli, da je i on bio pripravan biskupa Šimuna banom učiniti, ali nije hotio žrtvovati prijatelja svoje mladosti, bana Baćana, već je zahtievao, da Šimun i Baćan zajedno banuju. Nu svemu tomu učini konac sâm Šimun, izjavivši, da kao ban nebi htio imati uza se druga.[1] Malo dana poslje toga bude zaključeno u kraljevu vieću, djelovanjem poglavito Szálkánovim, da kralj Ljudevit ima glavom poći u Hrvatsku, oliti, kako su tada pisali, u onodobnu Slavoniju: jer se je mislilo, da će sve na bolje krenuti, ako se kralj osobno nadje medju Hrvati, — mislilo se je, da će on Hrvate skloniti, da već jednom priznadu Taha svojim banom, i da će ih zatim u dovoljnu broju na oružje dići, kako da se njihovom pomoći biednim Jajčanom hrane donese. Papinski nuncij Burgio, koga su bili pozvali, da kralja prati na tom njegovu putu, veli u svojem pismu od 13. rujna, u kojem prvi put

---

[1] Burgio 30. kolov. kod Theinera o. c. II. 728. V. prije naved. Szálkánovo pismo Tahu 28. rujna 1525.

spominje svu tu stvar, da nikada neće svjetovati, da Ljudevit zbilja učini, što su od njega zahtievali njegovi doglavnici: jer vidi, da se Ljudevit nemože dati na put kao što se kralju dolikuje; a da dodje u Hrvatsku, dići će se susjedni baše, da budu pripravni za svaki slučaj, te ako bi vidjeli, da kralj neima vojske, doći će im volja, da ga potraže u Hrvatskoj i on će morati pred njimi uzmicati na svoju veliku sramotu. Pošto je bio Burgio u Rim odpravio svoje prvo pismo o našoj stvari, dodju u Budim glasovi od Tomorija, koji su govorili o namjerah Bali-begovih i o pogibelji, u koju su usljed toga dolazili gradovi na dolnjih stranah, Mitrovica naime, Titelj i Petrovaradin. Burgio, koji se je već prije protivio predloženomu kraljevu putovanju u Hrvatsku, svjetovaše sada još više, da se od toga odustane, pak da se ono malo vojske, što jê je bilo, Tomoriju pošalje. Njegov savjet nenadje medjutim odziva; kralju je valjalo svakako poći u Hrvatsku, i to samo zato, kako piše Burgio u svojem pismu od 2. listopada, da Szálkán održi pobjedu i da uvede Ivana Taha u dostojanstvo hrvatskoga bana uzprkos cieloj kraljevini, koja ga nije htjela imati banom, a za sve ostalo malo si je Szálkán glavu razbijao. Stojeći dakle odluka, da će kralj svakako poći u Hrvatsku, očekivalo bi se, da su barem u to ime bile činjene dostojne priprave; nu u tom upravo postupahu doglavnici Ljudevitovi tako bezdušno, da se Burgio stidi i spominjati njihove bezdjelice; jedno ipak veli: biskupu naime jegarskomu mogoše oni dati novca, da sakupi četu, s kojom je imao kralja sprovoditi, za kralja pako ništa se nenadje, tako da bi on bio imao sve svoje vojnike u Budimu ostaviti. Toga nemogaše ipak Burgio Szálkánu oprostiti, već mu naprosto reče: kraljeva sramota tvoja je sramota! U ostalom ni sada još neimaše nade nuncij Burgio, da bi mogli nadvladati njegovi nazori o putovanju kraljevu: jer, veli, ja stojim sâm, kao što sam i u tom sâm, što se od toga putovanja ničemu nenadam, a svi drugi očekuju za se po koju korist. — Kada se je odlučivalo u kraljevu vieću, da on ima poći na naše strane, podjedno bješe urečen u Križevce hrvatski sabor, na kojem je upravo imao kralj Ljudevit naći svoje hrvatske stališe i ka kojemu je bio unapried odpravio 8. listopada svoga tajnika i savjetnika Ivana Statileja, budimskoga predstavnika, davši mu stanovite naloge, koje je imao izručiti banu Baćanu. Prije medjutim nego li se je išto od svega toga izvelo, bjehu nove strahote u Budim dojavljene. Opet se pojavi ono već njekoliko puta vidjeno

strašilo: da hrvatski knezovi vode njekakove dogovore s Turčinom! Burgio piše naime u pismu od 10. listopada, da su došla u Budim dva poslanika kneza krbavskoga Ivana Torkvata Karlovića, preko kojih je Karlović dojavljivao kralju: da svi knezovi hrvatski stoje u dogovoru s Turčinom, koji je u tu svrhu poslao k njim svoga čovjeka. Turčin je nudio sa svoje strane hrvatskim knezovom, da će im ostaviti nepovriedjenu njihovu vjeru, slobodu i običaje; da će im vratiti ili barem naknaditi otete im njihove baštine, a tako isto i podložnike, koji su bili u njegovu sužanjstvu; da ih neće siliti, da ga pomažu u njegovih ratovih s kršćanskimi vlastmi; da neće tražiti od njihovih podložnika za deset godina nikakova harača i da će napokon prosto biti i njim i njihovim podložnikom u njegove zemlje dolaziti i tu poslovati. Za to je pako sve od njih zahtievao, da mu bude prost i nezapriečen prolaz preko njihove zemlje na svaku stranu, kamo bi mu se svidjelo vojske svoje povesti. Samo se sobom kaže, da je ta novina u Budimu s užasom slušana; Burgio je sâm o toj stvari mnogo govorio s kraljem Ljudevitom i s njegovimi savjetnici; al je upravo smiešno, kada se čuje, da se je usljed tih viesti s hrvatskih strana najprije o tom viećalo, kako bi se gdjegod u Ugarskoj našao koji grad, koji bi mogao kralj darovati Karloviću. Mislilo se je medjutim i na to, da bi kralj morao sada tim više izvesti svoju odluku glede putovanja u Hrvatsku, što je za to prirasao novi vele važni razlog; nu sada su se istom ljudi dosjetili onoj nevolji, koju je Burgio već prije vidio i izticao, da naime kralj nemože nikamo poći, te ako bi pošao, da bi se samo izvrgao sramoti i pogibelji. Buduć dakle da gospoda nisu htjela kralja pomoći, da se dade na put onako, kako bi se kralju pristojalo, zato bude sada odlučeno, da kralj liepo u Budimu ostane, a da se svietu oči zamažu i da kralj bude opravdan pred Hrvati, koje je na sabor pozvao s obećanjem, da će i sâm onamo doći, u to se ime upotriebi varka i prevara: odlučeno bude naime, da će poći u Hrvatsku dva kraljeva oratora, koji će javiti znališem, da je kralj bio voljan doći na njihov sabor, pak i sada još želi, da izvede svoju nakanu, nu neusudjuje se poći na hrvatske strane, jer su mu stigli glasovi, da ondje biesni kužna bolest. Poslje bješe utanačeno, da kralj zbilja ode iz Budima, ali da se stâvi na pó puta, pak da k sebi prizove hrvatsku gospodu i tu da s njimi odluči, što bi se imalo učiniti, da se Jajcu pruži nuždna pomoć. Napokon se od svega toga odustade, kao što piše Burgio

na 29. listopada, sve pod izlikom one kužne bolesti, a u istinu samo zato, jer se kralj nije usudio nikamo poći i to tim manje, što se je medjutim bilo pročulo, da se je bosanski baša valjano naoružao, i da već stoji pripravan.[1] Tako ostade dakle Jajce neoskrbljeno, premda je bio došao u Budim poslanik njegovih bana, koji je donio glas, da mu Turci sada još više dosadjuju nego li prije, zbog česa su upravo isti bani kralju poručivali, da će se morati predati kao što su prije predali Severin njegovi zapovjednici, ako im doskora nebude pomoći. Burgio neima nikakove nade, da će se skoro naći Jajcu nuždna pomoć: jer, veli, ovdje nije novca, gospoda neće da šalju svojih četa, a Hrvati neslušaju svojih banova, jer su s njimi u neslozi, razumievajući on pri tom bez dvojbe poglavito bana Taha. Burgio je i opet nudio od svoje strane znatnu pomoć, da samo sklone velmože, nebi li i oni učinili svoju dužnost; a ban je Tah donio u Budim glas, da je nješto poslano u Jajce, nu doskora se je dočulo, da tomu nije tako.[2] Nije to medjutim bila jedina stvar, koja je morala kralja uznemirivati, nego su još i druge ostajale neriešene i neuredjene, koje su bile prevažne upravo za sâm obstanak države, a ponapose za obstanak našega naroda. Hrvati su na ovih naših stranah još uviek bili protivni Tahovu banstvu, a usljed toga se je kršila i onako oslabljena sila njihove zemlje; braća njihova pako prekokupska, oni plemići i knezovi hrvatski, o kojih nam je malo prije Burgio pripoviedao, da su se dali s Turčinom u njekakove dogovore, bili su poslali ka kralju Ljudevitu svoje poslanike, po kojih su mu izjavljivali, da će se morati s Turčinom nagoditi, ako im nebude pomoći, da se spase. Ti nam se poslanici plemića i knezova hrvatskih pokazuju u Burgijevu dopisu od 29. listopada, kojim se popunjuje ono, što je malo prije bio isti Burgio rekao o knezu

[1] Burgijeva pisma kod Theinera o. c. II. 730. 732. 734. Kukulj. Jura I. 272. Kovachich, Suppl. III. 57. U pismu Ane Dragfijeve, koje se tu navodi, ima bez dvojbe stati mjesto „interfuit" rieč „intererit". — Ono, što se veli u Burgijevu pismu od 10. listop. ob uvjetih, što ih je sultan Hrvatom predlagao, popunio sam iz pisma hrvatskih knezova i plemića od 28. trav. 1527, namienjenoga kralju Ferdinandu (kod Chmela o. c. 43 (na str. 45), te cienim, da sam posve pravo učinio.

[2] Burgio kod Theinera o. c. II. 734. 736. U listu od 16. stud. na str. 738 ima se bez dvojbe mjesto rieči: E venuto uno di Libani di Sclavonia čitati uno dili bani: a da je to bio Tah, kaže se u kraljevu pismu od 22. stud. u Jura I. 275.

krbavskom i o njegovu poslaniku. Nije trebalo kralju Ljudevitu, da ga sada itko drugi ubavješćuje o stanju Hrvatske: sami mu eto Hrvati poručuju, da već nemogu odolievati silnomu dušmaninu; i da bude više sile njihovu vapaju, groze se kralju, da će se morati s Turčinom načiniti, ako im se pomoć nenadje. Burgio se ovaj čas boji, da bi Hrvati mogli u istinu biti prisiljeni, da izvedu svoju grožnju: jer, veli, njihovim poslanikom daju ovdje samo liepih rieči i nada, a ništa se ozbiljna nečini.[1] Ljudevitovi doglavnici uputiše svoga gospodara, da se mora opet na sabor hrvatski pomisliti; nu kako pokazuje o tom saboru govoreće Tahovo i kraljevo pismo, — prvo od 19., a drugo od 22. studena, — njim bijaše i sada najviše do toga, da se već jednom Tahu osjegura bansko dostojanstvo. Mjesto dakle da puste čovjeka, koji nije ničim pokazao, da je čovjek osobite kakove snage i vrline, uzdržaju oni i nadalje pogubnu razdraženost u zemlji uzprkos svim zbiljnim opomenam vladajućih okolnosti, koje su zahtievale što veću slogu i jednodušnost. Toliko se je ipak učinilo, nebih znao reći, čijim uplivom, da kralj u spomenutom svojem pismu veli: da šalje Taha na sabor s tom nadom, da će ga njegovi oratori vratiti u bansko dostojanstvo, ako se budu dali stališi na to skloniti, ako pako stališi i dalje uztraju u svojem protivljenju, da tada i oratori odustanu od daljega zahtievanja. U ostalom, veli kralj Ljudevit, da niti sâm Tah neželi dugo držati banskoga dostojanstva, pak i on, kralj naime, samo zato želi, da se Tahu povrati banstvo, da tim bude zadovoljeno i kraljevskomu ugledu i časti Tahovoj. U istom svojem pismu još nalaže kralj Ljudevit banu Baćanu, da se za to postara, kako bi se u Jajce hrane unielo: Tah je, veli, voljan to izvesti, ako mu se povrati banska čast, — premda mi nigdje nismo mogli traga naći njegovu osobitu junačtvu, — ako to pako nebude, tada neka ban utanači s hrvatskimi stališi, kako bi se nevolji Jajčana doskočilo. Još je jedna u kraljevu pismu, koje nemogu múkom mimoići: kralj naime poziva bana Baćana, da se dogovori sa stališi, što bi se imalo učiniti glede nasilja Feranta Frankapana, za kojega od drugud znamo, da je bio u zavadi s rodjakom si Nikolom, Mihovilovim sinom, i da su oba čete kupila, da se zarate.[2] U takovih

[1] Burgio ib. 734.

[2] Burgijevo pismo od 29. listop. ib. II. 734. Pismo Ivana Taha Ivanu Kastelanfiju iz Budima 19. studena u knjiž. jugosl. akad. Pismo kralja Ljudev. od 22. stud. kod Kukulj. Jura I. 275. (Kovachich ima u svojih Mon.

se dakle borbah trati ono malo dragociene sile, koja se je imala u bratskoj slozi upotriebiti za obranu domovine. — Kada je Ljudevit pisao banu Baćanu toliko puta spominjano pismo, jošte bijahu u Budimu hrvatski poslanici, čekajući na kraljev odgovor. Ljudevit se i njih sjeti u svojem pismu, ali neveli ništa drugoga, nego da će Baćanu svakako javiti štogod se bude tim poslanikom odgovorilo; kakov im je pako napokon odgovor dan bio, o tom nas izvješćuje sâm kralj Ljudevit u svojem pismu, koje je pisao banu Baćanu 15. prosinca i u kojem ovako govori: Ovih dana poslaše k meni knezovi i ostanci plemstva moje hrvatske kraljevine svoje poslanike, preko kojih sam razumio, da se oni kane s Turčinom načiniti, ako im ja već jednom nepomognem u njihovoj skrajnjoj nevolji. Išću pako od mene, da im samo u dvie rieči odgovorim, — da im obećam pomoć i obranu! Ja odpustih poslanike, uvjerivši ih o mojoj milosti i obećavši im, da ću se postarati za njihovu obranu; nu buduć da im nisam mogao dati odlučna i konačna odgovora u tako velikoj stvari bez znanja i bez odluke mojih stališa, zato im obećah, da ću im odgovoriti na njihove zahtjeve po mojih poslanicih, — to im tako obećah, da nebudu u svojem ponosu uvriedjeni i da spokojnije riešenje pričekaju. Zato sam odlučio, da tebe k njim pošaljem, znajući, u kakovoj si s njimi prijazni i prijateljstvu; ako se pako tebi svidi, pridruži si jošte Sigismunda Banfija, za koga čujem, da je i on Hrvatom u volji. Opominjem te dakle, da o tom uznastojiš svakim mudrim načinom ujedno s rečenim Banfijem, da se Hrvati pritrpe do državnoga sabora, koji kanim, da nebi bilo nikakova drugoga razloga, skoro držati, valjda već buduće korizme. Šaljem ti ujedno naputak, iz koga ćeš obilnije razabrati, kako imaš s njimi raditi. U toj se stvari nesmije oklievati, nego treba raditi što žurnije, da konačno neizgubim onu već skoro izgubljenu kraljevinu.[1]

Kralj se je uzdao, kako se razabire iz njegova pisma, da bi mu mogao njegov državni sabor pružiti sredstva za obranu njegovih kraljevina, i Ugarske i Hrvatske. S toga nam se nalaže dužnost, da pratimo postupni razvitak stvari i u Ugarskoj,

Battyan. mjesto u 4. redku dolazeće rieči reponent rieč reponant; a mjesto u 4. redku na dnu dolazećega: quid nobis sit faciendum ima: quid vobis itd.). Sanudo, Ark. VIII. 211.

[1] Kukulj. Jura I. 276 (Po Kovachichu dodaj na str. 277 u 6. redu odozdol poslje rieči: quarum alteras ove rieči: in utriusque vestrum, alteras).

*

koje su u ostalom to doba u obće znatno uplivale na udes našega naroda.

Što se ima reći o Ugarskoj i o njezinu stanju u tih dnevih, moglo bi se istina obaviti u malo obćenitih rieči; nu ja ću ostati i tu vieran svojoj osnovi, koju sam dosele sliedio, želeći prikazati čitatelju na temelju pouzdanih viesti što punije i življe slike. — Upravo ono vrieme, kada je Ljudevit imao odgovoriti poslanikom hrvatskoga plemstva, bjehu ga zaokupili sa svih strana, da dade pomoći i novaca onim, koji su stražili stražu na državnih medjah. Tu bijahu jošte poslanici jajački, k tomu nadodje despot srbski, pak poslanici Tomorijevi i dunavskih nasadnika, svi oni ištući, da im se dade novca. Tu opet pomože Burgio, uzajmivši 3000 dukata; nu u obveznici, — a to je najznačajnije u cieloj stvari, — koju je Burgiju za taj novac dao nadbiskup Szálkán, moraše ovaj napisati, da novce uzima za se, a ne za kralja, jer je obveznica, kao što veli Burgio, tako tvrdja nego da se je izdala na ime kraljevo. Kralj dakako nemože ništa učiniti, kada se je i s ono malo dohodka, što ga je dobivao, ili lahkoumno, ili upravo bezdušno upravljalo. Burgio hvali Verbőcza, da je počeo o tom raditi, da se uvede bolji red u upravu kraljevskih dohodaka, da nebude mogao odsele n. pr. njetko potezati plaću za dvadeset vojnika, gdje u istinu baš ni jednoga nedrži; medjutim ni sâm Burgio nevjeruje, da je Verbőczy dorasao tako velikoj zadaći, nego se nada boljemu redu samo onda, ako Brodarić bude kancelarom. S toga upravo razloga radi Burgio oko kralja i kraljice, da već jednom predadu državni pečat njegovu i papinu štićeniku; kralj je već i pripravan, da to učini, a ni kraljica se nebi protivila, da nije Szálkána, koji još nikako neće da ustupi drugomu svoga mjesta. Već odatle se vidi, da je Szálkán još uviek vrlo moćan u kraljevu vieću; sada se dapače o tom radi, da mu bude ugled još većma uzdignut. Kralj Ljudevit, koji je još svedjer sliedio savjete toga svoga pouzdanika, moli papu Klimenta, da Szálkána odlikuje čašću stožernika rimske crkve. Nije se to odmah postiglo; nu kraljeva je želja i molba bila povodom, te je Burgio, o toj istoj stvari papi pišući, Szálkána prikazao sa svimi njegovimi ružnimi manami. Szálkán je pokazivao, — tako govori po prilici papinski nuncij, — u stvarih tičućih se vjere, koje su se odnosile na češke zemlje, vrlo dobru volju, da razkolnici budu naime privedeni u krilo katoličke crkve; nu i u tom je on bio vrlo nemaran i često se je ravnao obziri na svoju posebnu korist. Ako

mu se sada dade ono odlikovanje, za kojim toliko teži, morda će biti još nemarljiviji, jer ga ništa neće poticati na revnost; na to se pako nikako nesmije računati, da bi on što činio iz zahvalnosti za udieljeno si odlikovanje: jer, tko ga je većma odlikovao nego li kralj njegov, pa kako mu je za to zahvalan? Taj je čovjek nadalje mrzak cieloj kraljevini i njoj se neće ugoditi, ako mu bude dano uzvišeno stožerničko dostojanstvo. Napokon, videći ja, veli Burgio, kako je taj čovjek zagrezao u lakomost i kako je privikao plieniti kralja i kraljevinu, bojim se, da bi u svem tom još više zla činio, da mu se po njegovoj želji ugled uzvisi. Ta Burgijeva izviešća i izviešća drugih takodjer ljudi bila su povodom, te je sâm papa Kliment Szálkána opominjao, da revnije radi oko obćega dobra; a kada se je Szálkán za to papi pritužio, kano da mu je krivo učinjeno, papa je još oštrije progovorio, krivcem ga upravo nazvavši za mnoga zla, što ih je država pretrpjela i koja je on mogao odvratiti, da je revnije i sdušnije upotriebio svoj odlični položaj. Takov je dakle čovjek i sada još glavnim savjetnikom kralja Ljudevita![1] — Čim je veća bila na strani kraljeve vlade i slabost i skvarenost, tim se više nade pokazivaše ljudem sebičnjakom, da će moći s uspjehom izvadjati svoje crne namjere. Prijatelji kralja Ljudevita i obstanka njegove države sa strahom pozirahu na vojvodu erdeljskoga, Ivana Zapoljskoga, i svaka, koja je bila podobna njega podkriepiti u njegovih osnovah, zadavaše im još više skrbi i straha. O savezu Zapoljskoga s Pernšteini i s drugimi njekimi českimi velmožami bijaše već prije govora u Ugarskoj; pak ta se viest i sada drži i Burgio ju bilježi u svojih izviešćih, a to čineći piše on ove znamenite rieči: To se sve ovdje zna, ali se o tom ništa negovori, i ovo ubogo diete — misli kralja Ljudevita — tako se drži, kao da se to njega nit netiče. Njegova Svetost čini po svojih ljudih što treba, nu službenici Njegove Svetosti nemogu dati Njegovu Veličanstvu što mu nije Bog dao.[2] — Kao što je već prije rečeno, očekivalo se je s pouzdanjem, da će se Ljudevitu znatno pomoći, ako se sastane na dogovor s nadvojvodom Ferdinandom i sa stricem si kraljem Sigismundom; nu do toga se sastanka nije moglo ni sada doći, jer je bilo zaprieka ne samo na Ferdinandovoj, nego i

---

[1] Burgijeva, Klimentova i Ljudevitova pisma kod Theinera Mon. H. II. 658. 659. 730—741. i Slav. Mer. 589.
[2] Burgio kod Theinera Mon. H. II. 736 (na str. 737).

na Sigismundovoj strani.[1] — Medjutim dobivaše već prije zametnuta reakcija proti Hatvanskomu saboru, proti njegovim zaključkom i stvorovom, sve veću važnost i napokon se dade u nju uvući i sâm kralj i kraljica. Oni, koji su se bili tomu poslu na čelo postavili, bjehu stvorili družtvo svojih jednomišljenika, u poviesti poznato pod imenom korednika oliti kalandoša, koje si je bilo učinilo središtem svoje agitacije Kecskemét. Sva se stvar medjutim u Budimu snovaše, tu bo bijahu vodje, koji su ravnali sve gibanje. Burgiju bijaše poznato već pod konac listopada, a još bolje u prvoj polovici studena, da je to družtvo stvoreno i da ide za tim, da sruši Zapoljskoga i njegova palatina Verbőcza. Vodje korednikâ dobiše napokon na svoju stranu, kao što je rečeno, preko Aleksija Thurzó-a i kralja i kraljicu, uputivši ih, da se tu upravo o tom i radi, da kralju bude njegov ugled povraćen, da mu se pruže dovoljni dohodci i da se sve ukloni, što je dosele bilo na putu čestitu vladanju. Povjerovavši Ljudevit tim liepim riečim podpisa potajno ujedno s kraljicom članke, što su ih bili korednici za svoj rad osnovali, te se obveza, da će sve odobriti i povladiti, štogod oni učine. Burgio nemogaše pravo doznati za sadržaj tih članaka; nu njemu bijaše sva ta stvar od prvoga početka vrlo sumnjiva, te se nemogaše od nje dobru nadati: zato je i odgovarao kralja i kraljicu, da nepristanu u onu družbu, jer da nedolikuje kraljevu dostojanstvu, da vlada pomoćju urotâ i razdora medju svojimi podložnici. Njegova opomena osta medjutim bez uspjeha, kao što se je i Verbőczy prevario, kada je mislio, da bi kralj mogao na put stati tomu razdoru, koji je poticao i po njegovu mnienju samo iz sebičnih pobuda, te nije mogao uroditi inim plodom, nego novimi domaćimi potresi i burami.[2]

Dok su se tako dvie poglavite stranke medju ugarskimi stališi živo pripravljale za borbu, kojom se je imalo odlučiti, na koju će stranu pasti vlast i gospodstvo, da li naime na stranu Ivana Zapoljskoga, ili pako Stjepana Báthora i njegovih prijatelja, medjutim se u nemar bacaše poglavita stvar, briga naime za spas domovine, i vele riedki bijahu medju stališi, koji su na to ozbiljno

[1] Ibid. 728. 734. 739. 746.

[2] Burgijeva pisma i izviešća kod Theinera, Mon. Hung. II. 734. 736, zatim 767 i 774 (Ovo potonje i kod Praya, Ep. I. 230 i 410). Verbőczovo pismo Klimenta VII. ibid. 658 Pismo Fr. Baćana kod Praya, Ep. III. 146. Zay 149.

pomišljali. Slobodno se može reći, da se je za Ugarsku u tih dnevih više nego itko drugi starao nuncij Burgio; ako pako domaće velmože i plemiće redom prodješ, prvo ćeš morati mjesto dopitati Pavlu Tomoriju. On je od prvoga početka svoga vojevodstva neumorno oko toga nastojao, da se što bolje pripravi za obranu, a naročito je na to mislio, kako će oko sebe sakupiti junačku čeljad i izkušane vitezove, koji bi ga pomogli, da s poštenjem obastane na svojem mjestu. Tražeći on ljudî srdca junačkoga i bojnomu poslu vještih nalazio ih je nješto upravo u onih predjelih, kojih mu je obrana bila povjerena, dakle poglavito medju narodom našega plemena, nu još veća mu se je pomoć nudila s one strane Save i Dunava iz sredine slovienskoga naroda, koji je već tako dugo stenjao pod turskim jarmom, te je vruće želio, da se već jednom domogne sladke slobode. On je imao na tih stranah svojih pouzdanika, koji su ga često izvješćivali o turskih osnovah i pripravah, i buduć da se je od onoga vremena, kako je on bio stupio kao vojevoda, ipak nješto malo života bilo počelo pokazivati na dolnjih stranah, to se je usljed toga medju slovienskimi podložnici turskoga cara probudjivala misao: da je sada došlo vrieme, gdje bi oni mogli skršiti lance svoga robstva, ako pristanu uz ugarskoga kralja i njegove saveznike, ostale kršćanske vladare. Ti potlačeni kršćani, scieneći, da se ozbiljno radi na kršćanskoj strani o čestitu vojevanju s Turčinom, pokazivahu navlastito pod konac g. 1525 toliko volje za svoje oslobodjenje i za stvar kršćansku, da se nuncij papin, koji nam o tom pripovieda po Tomorijevih ubaviestih, nemože dosta tomu prečuditi. Vjeru svoju i slobodu ljubeći pripravni su, — veli Burgio, — prvi muževi srbskoga naroda ostaviti svoju postojbinu i u njoj svoja dobra i sve koristi, koje su uživali na sultanovoj službi stojeći, — sve su to pripravni ostaviti i preći u Ugarsku, da tu pomru od gladi. Kada bi kralj mogao prebjegom pružiti dovoljnih sredstva za život, veli nadalje isti nuncij, za kratko bi vrieme ostala pusta Srbija, Bosna i Bugarska, jer bi sve pohitilo ka kralju, da pod njegovimi stiegovi vojuje za svoju vjeru i slobodu. Pravo primjećuje zatim k svemu tomu nuncij Burgio: ako je toliko odvažnosti bilo medju kršćani uza svu mlitavost najbližega im susjeda, ugarske naime države, što bi se bilo moglo od njih očekivati, da su kršćanske vlasti u istinu boj povele na Turčina? Nu na to nije nitko u svietu pravo ni pomišljao, a buduć da kralj Ljudevit sâm nije mogao ništa većega izvesti, zato se je

izgubilo bez koristi za-nj ono oduševljenje, koje se je bilo počelo pokazivati u susjednih turskih pokrajinah, te su i one s druge strane ostale odsudjene, da Turčinu i dalje služe proti svojoj vjeri i krvi. Medjutim kralja Ljudevita i njegove države zapade ipak njeka korist od svega onoga kršćanstvu toli prijazna gibanja: sada naime i u tih okolnostih predje na naše i na dolnjo-ugarske strane iz susjedne turske zemlje više pojedinaca, medju kojimi je bilo i takovih, koji su se poslje u boju na Turke kao osobiti vitezovi proslavili. Spomenut ću ovdje, da se takovim »prebjegom« često trag nalazi u ovih dnevih i dalje do muhačke bitke toli na naših stranah, koli u dolnjoj Ugarskoj. Od njih su bez dvojbe, i stranom od prijašnjih stanovnika, sastavljane one čete nasadnikâ, koje se toli često spominju; oni se imaju razumievati pod imenom onih vojnika, koji u boj idu sa svojimi vojevodami (»waydae woynicorum«). Ni jedan medjutim od tih prebjega, koji su sada prešli na kraljevu zemlju, nije došao do tolikoga glasa, kao što vojvoda Pavle Bakić. Dosad se je na dolnjih stranah najviše spominjalo ime viteza Radića Božića, a sada dolazi k tomu vojvoda Pavle, te će on toga svoga suplemenika daleko nadkriliti uzoritimi svojimi junačkimi djeli. Budući Pavle tolike znamenitosti, evo još njekoliko rieči o njegovu prelazu. Srbija bijaše kolievkom vojvode Pavla, gdje nam se kaže kao njegovo prebivalište Vjenčac na Moravi. Budući on čovjek odličnih sposobnosti uzeše ga Turci, kao što i mnogoga drugoga našinca, na svoju službu, i naročito poznati nam Ferhat-baša učini ga svojim pouzdanikom, po čem mu je bila dana prilika, da se zadobavi znatna bogatstva. Dok je živio Ferhat-baša, nemislim da je vojvoda Pavle tražio saveza s našom stranom; nu kada je dao sultan toga njegova gospodara posjeći, dodje on usljed toga u takov položaj, da se je po njeki način kompromitovao, i od tada bijaše u savezu s Tomorijem, glasove mu pošiljajući o turskih stvarih i s njim se dogovarajući, kako bi ovamo k nam prebjegao, da se tako ugne Turkom, medju kojimi već nije imao sjegurna stanka. Tomu njegovu ugovaranju s Tomorijem nalazim trag već mjeseca listopada 1525; ono je moglo medjutim i prije započeti, i pošto su bile učinjene nuždne priprave, predje sretno vojvoda Pavle na našu stranu njegdje o božiću spomenute god. 1525, vodeći sa sobom ženu si Theodoru i kćerku Margitu i k tomu još petero braće: Manojla, Petra, Komljena, Dimitra i Mihaila. Goloruk i bez oružane družbe nije se smio dati na to da Turkom uskoči,

već je umah sa sobom poveo 50 lahkih konjanika, te njimi štićen preveo je svoje i prenesao od svoga blaga što se je prenieti moglo. Nitko se nije toliko poveselio njegovu dolazku koliko Tomori, jer se je od njega nadao izdašnoj pomoći, te je zato Tomori odmah radio oko Ljudevitove vlade, da se Pavlu daruje koje imanje, kako bi mogao što veću četu sakupiti i uzdržavati. Kraljeva se je vlada zbilja za to postarala, da se nadje što takova, što bi se moglo Pavlu darovati, te mu je nješto u istinu i dala čim je bio prestupio na našu stranu, poslje je pako kralj Ljudevit izdao na 18. srpnja 1526 svoju darovnicu, kojom daruje Pavlu i njegovu rodu više sela i imanja; ali nije bilo sve to izvedeno, što se je odredjivalo u kraljevoj darovnici, zato je kralj Ferdinand nakon muhačke bitke u dva puta iznova potvrdjivao Ljudevitovu spomenutu darovnicu. Pavle je u ostalom što od svoga imanja, što državnom pomoći, uzdržavao kašnje svoju oveću četu, te ga spomenici nazivaju kapitanom hiljadu nasadnika.[1] — S tim, što sam upravo sada izpripoviedao o prebjezih iz turskih pokrajina, stoji u savezu još druga, koju sam na drugom mjestu obilnije izveo, a ovdje ću ju samo u kratko spomenuti. Nije se doista samo po slučaju dogodilo, da su Ljudevitovi savjetnici sada upravo iznova popunili dostojanstvo srbskoga despota, koje je stâlo izpražnjeno sve od smrti Ivana Berislavića Grabarskoga, nasljednika Brankovićâ, i koje je Ljudevit sada podielio Ivanovu sinu Stjepanu. Tim se je htjelo bez dvojbe postići, da i stariji podložnici Ljudevitovi srbskoga plemena, kao što i oni, koji su upravo sada u njegove zemlje prelazili, što većim zapalom podju u boj na davnoga dušmanina svoga roda i tlačitelja svoje djedovine, koja se je u naslovu despotovu spominjala. Srbski su podložnici Ljudevitovi počinili doista u tih i u sljedećih dnevih čudo junačkih diela; nu medju njihovim junačtvom i medju danim im despotom neima nikakova saveza. Oni sliede glas i stiegove poznatih u svojem rodu junaka, a nemare za despota, koji im je bio većma tudj, pak i u ostalom nije bio kadar

[1] O gibanju medju kršćani i o Pavlu Bakiću govore ovi izvori: Burgio kod Theinera o c. II. 734. 736. 742. 743. 750. 759; zatim Brodarić 769. Georg. Sirm. 115. Magy. tört. tár VI. 5. Vrančić II. 302. Engel, Mon. Ungr. 199. Istvánfi 63 i 65. O prebjezih pako u obće naći ćeš više toga kod Engela o. c. 193 i sl., k čemu još dodajem pismo Ljud. Petru Kegleviću od 30. ožujka 1525, u kojem nalaže, da Keglević smjesti u Bieloj Stieni prebjege Tomu i Antuna Gvozdanovića i Jurja Varjaćića (u knjlž. jugoslavenske akademije).

da se visoko uznese, buduć da niti sâm nije obilovao blagom, niti ga je država znatno pomagala.[1]

Od ovih istih prebjega, koji su kralju Ljudevitu i njegovim zemljam dovodili nješto pomoći, naročito pako od vojvode Pavla Bakića dobivaše Ljudevit podjedno izvjestnih viesti, da je živa i strašna istina: da je Sulejman odlučio udariti na njegove države, te da je već počeo činiti potrebite priprave, kako će tu svoju odluku g. 1526 izvesti. To isto, što je dojavljivao vojvoda Pavle, koji je i sâm prisustvovao turskomu viećanju, kada se je odlučivalo, da se turske vojske nezapute preko Erdelja, nego da udare lagljim i prečim putem preko Save, — to isto poručivaše kralju već sada i erdeljski vojvoda i poljski poslanik, koji se je bio nedavno iz Carigrada povratio. A kako stoji Ugarska prema tim strašnim viestim, koje su dolazile na kraljev dvor prvih dana g. 1526? Turčin je imao provaliti preko Save, da zatim ravno podje na Budim: a s ugarske je strane bila ona krajina tako zanemarivana, da Tomorijevi vojnici nisu dobivali plaće svoje po više mjeseci, zbog koga je razloga napokon sâm Tomori u Budim došao na 12. siečan., da tu izjavi, da se mora odreći zapovjedničtva, kada ga tako sramotno zapuštaju. Nuncij Burgio, spomenuvši gori navedene viesti o sultanovih osnovah i postavivši si pitanje: da li će se moći Ugarska obraniti, ovako si po prilici odgovara: Kralj ugarski i njegovi stališi nemogu ni krajine braniti, a kako će moći obastati proti cieloj sili Sulejmanovoj? Kralj je u tolikom ubožtvu, da mu često neimaju dati što da pojede; velmože su nesložni; a plemstvo je razciepano. Nu sve da su i složni ugarski stališi, što mogu učiniti, kada neima za boj nikakovih priprava? Neima tu nigdje nikakova dovoljno utvrdjena grada, kamo bi se mogle skloniti ugarske čete, dok bi im prispjela pomoć od kršćanstva; ali da i imadu takov grad, tko će im u pomoć priskočiti? Zar Njemačka, onako razderana i razvraćena, te mrzeć Ugre? ili morda Poljska, koja je malo prije primirje s Turčinom utanačila? Ugarskoj neima pomoći osim da se izmire zavadjeni kršćanski vladari; ali kada će to biti? te tako preostaje još samo papa, ali u zao čas po Ugre nemože ni on mnogo učiniti, jer je dospio u nepovoljne okolnosti. Tako se dakle prikazuje Burgiju stanje Ljudevitove države. Koliko je ona imala sama iz sebe koju snagu razviti, to se Burgio nada obratu na bolje istom onda. ako Brodarić već jednom dobije mjesto kance-

[1] V. Rad VIII. 77. 86. 88.

lara; ali se on niti u tom neodaje preveć velikim nadam, jer je dobro znao, da se ukorienjene zlorabe i zastarjeli neredi tako lahko neuklanjaju.[1]

Kao što je bila Ljudevitova ugarska kraljevina u najvećoj opasnosti s neuredjenosti svoje i s grozeće joj pogibelji od strane Turaka, tako to isto, stranom još u većoj mjeri, valja i za njegovu hrvatsku kraljevinu. Dobro je znao Ljudevit za skrajnju nevolju Hrvatâ, oni bo su mu ju bili očito i jasno izkazali preko svojih poslanika; nu na njihovu molbu i na zahtjev im, koji je bio izražen u jednoj rieči: pomozi! nije on umio niti mogao ino odgovoriti nego: strpite se! te je zato bio naložio banu Baćanu, kao što već znamo, da se uputi k hrvatskim knezovom i plemićem kao njegov poslanik i da ih na strpljivost nagovara. Ako ima igdje u poviesti narodâ uzoritih primiera uztrajnosti i volje spremne na sve žrtve, da se samo njekako spasi obstanak narodnji, to su doista Hrvati ovih vremena zavriedili, da budu stavljeni medju primjere te vrsti. Medjutim njihovo je sadanje stanje takovo, da su gonjeni neodoljivom silom, da traže načine, kako bi osjegurali svoj obstanak, komu je grozila tolika pogibelj, da jê sami, oslabljeni već i iznemogli, nisu bili kadri odbiti. Turčin ih niti za čas nepušta na miru, dapače plieni im zemlju i vreba na njihove ponajbolje gradove, kanoti na Klis i na Jajce, nebi li i to dobio u svoju vlast, da zatim tim lašnje skrši odpor Hrvata, koji su sve dosele odbili svaku njegovu ponudu. Tako radi on s Hrvati i nakon onoga vremena, kadno je Ljudevit bio odredio, da se Baćan k njim dade kao njegov poslanik, — tako Turčin radi, a Hrvatom neima odnikuda pomoći do ono nješto malo živeža i bojne sprave, što je bio odaslao u Klis papa Kliment.[2] Dočim tako Hrvati ostaju bez pomoći, te moraju sami u sebi tražiti sve svoje uzdanje, navaljuje na nje Turčin iznova svojimi ponudami, te šalje k njim svoga poslanika, koji ih je imao na to privesti, da se već jednom poklone silnomu Sulejmanu. Ban Baćan nije ništa učinio, da rieši zadaću, koja mu je bila od kralja povjerena, zato je valjalo, da Hrvati sami tim ozbiljnije misle o svojem spasu i o spasu svoje domovine. Medju njimi se je sada nalazio osim ostalih njihovih prvaka i Krsto Frankapan, za koga nam je već prije bilo rečeno, da je o tom mislio i radio, kako bi složio hrvatsku i slovinsku vlastelu, i koji je sada bez

[1] Burgio kod Theinera o. c. II. 742. 743. Georg. Sirm. 135.
[2] Theiner o c. II. 745. 746. Id. Mon. Slav. Mer. 591. 592.

dvojbe još većom revnosti o tom nastojao, pošto se je bio na svoju žalost uvjerio, da se Hrvati nemogu pouzdati u nesposobnu vladu kralja Ljudevita. I sami izvori, na kojih ću osnovati svoje pripoviedanje o znamenitih zgodah, koje su sada u Hrvatskoj sliedile, daju pri tom mnogo važnosti djelovanju Krste Frankapana; nu ja bi još i dalje pošao, te bih rekao, da je sve to bilo upravo od njega i poteklo kao od prvoga i glavnoga buditelja.[1]

Sve su okolnosti dakle Hrvate na to silile, da potraže načine, kako bi spasili svoju domovinu, koja je već po tom dolazila u strašnu opasnost, što je imao medju nje doći turski poslanik, koji nije ino donosio nego prividno olahkoćenje s očitom sramotom i pogubnim robstvom. Ako igda, to je trebalo u takovu trenu sloge i sporazumka medju svimi odličnjaci u narodu i medju narodom samim. Nu premda je čas bio tako ozbiljan, to ipak nije došlo do složna rada. Djelovanjem i ponukovanjem njekih odličnika, medju koje sam ja stavio na prvo mjesto Krstu Frankapana, bješe utanačeno, da se hrvatsko plemstvo nadje na 25. siečnja 1526 na dan obraćenja sv. Pavla, na svojem saboru u Križevcih. Medjutim njeki izmedju prvih muževa u narodu ustručavahu se doći na taj sabor, koji si je bilo samo plemstvo uteklo, — kao što to znamo naročito za zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdöda i zatim za njegdašnjega bana kneza Ivana Torkvata Karlovića. Niti ban hrvatski Franjo Baćan nedodje na sabor, premda je imao u ruci kraljevsku naredbu, po kojoj mu je bilo onamo poći kao kraljevu poslaniku. On sâm veli, da zato nije išao na sabor, što nije imao dovoljno novca, da se za svoje poslanstvo dostojno pripravi, a stidio se je, da se pokaže pred plemstvom u manjem sjaju nego li turski poslanik. Sabor bijaše dakle držan i bez bana i bez njekih izmedju najodličnijih u narodu muževa. Njegovo djelovanje, o kojem nas ponajglavnije izvješćuju biskup Erdödi i ban Baćan i još njeki nepoznati nam suvremenik, dosta je jasno i razgovietno izraženo. Prvo je i kanoti najznamenitije, da se Hrvati nisu htjeli ni tom prilikom uza sve svoje nevolje pokloniti turskomu caru. Zabacivši oni pako započeto ugovaranje s Turčinom, svakomu izmedju njih

[1] Krstu će Frankapana pokazati medju Hrvati za križevačkog sabora izvori, koje ću malo niže navesti; Sanudo pako ima više pisama, koja svjedoče, da je on i nakon onoga sabora još njeko vrieme boravio u Hrvatskoj, naročito pako na Ozlju gradu (Sanudo, Ark. VIII. 230. i moj prep. iz Sanuda k 28. velj. 1526).

bijaše jasno, što ih s te strane čeka, te buduć da je isto tako svatko uvidjao, da Hrvati sami nisu kadri Turskoj sili odoljeti, zato im se samo sobom nametaše životno pitanje: što sada? na koga ćemo se osloniti, u koga li ćemo pomoći potražiti? Ako dobro razumijem izvorom, to scienim, da je sav sabor bio u tom jedne misli: da Hrvati nakon žalostna izkustva tolikih lieta nemogu očekivati od kralja Ljudevita toli si nuždne pomoći i obrane, te zato, kako jedan od izvora izrikom veli, o tom se medju njimi rieč povede, da odkažu poslušnost kralju Ljudevitu i da potraže zaštitu drugoga vladara. Oni bijahu o tom upućeni, kao što nas i u tom dovoljno poučavaju naši izvori, da im se nemože zakratiti pravo, da se sami staraju za svoj obstanak; nu dočim su se u tom slagali, da se može i mora tražiti možan zaštitnik, razpadoše se odmah na dvoje, kada se je imalo odlučiti, na koga da se u to ime obrate. Krsto Frankapan, koji je doniekle, kao što znamo, u Ljudevitovu vladu velike nade polagao, svjetovaše sada Hrvate nakon svojega budimskoga izkustva, da se dadu pod okrilje cara Karla i njegova' brata Ferdinanda. Lahko si možemo misliti, da je bilo plemićâ, koji su u tom pristajali uza Frankapana, jer u istinu od Ferdinanda bijaše i dosada Hrvatom više pomoći nego li od ikojega drugoga stranoga svjetskoga vladara, a k tomu se i Hrvati odavahu nadi, da će od Habsburgovaca biti još više pomoći, čim se jednom završe zlosretni Karlovi bojevi. Nu proti Frankapanovu predlogu ustadoše drugi, koji su sliedili misli i osnove neprisutnoga Ivana Torkvata Karlovića. Karloviću i njegovim prijateljem činjaše se, da će biti po Hrvate najprobitačnije, ako se dadu pod mletačku zaštitu. Ja otvoreno ižpoviedam, da nemogu ponjati, na čem li je Karlović osnivao taj svoj predlog, — ako smo samo u ostalom o svem tom razdvojenju Hrvata dobro izviešteni. S Mletčani se vezati nije moglo sada ino značiti, nego da će i Hrvati tražiti načine, kako da se s Turčinom nagode i da priznadu budi već kojim putem njegovo vrhovničtvo: jer za nastavljenje boja s Turčinom nisu mogli očekivati Hrvati od Mletčana nikakove znatnije pomoći, buduć da su Mletčani to vrieme više pazili na uzdržanje mira s Turčinom nego li na išto drugoga. Upravo zato naći ćemo mi skoro i Karlovića, gdje se sasvim odvraća od Mletčana, davnih svojih prijatelja, te se priklanja na Ferdinandovu stranu, od koga je u ostalom već i sada pomoći primao. — Buduć dakle da se Hrvati nisu mogli u jednoj misli složiti, zato bješe odlučeno,

da će se opet naći na saboru prvu nedjelju korizme, u Budimu pako nastade usljed onoga razdvojenja Hrvata u krugovih vlade kralja Ljudevita po nje mnogo značeća nada, da će Hrvati ostati kao što jesu, t. j. da se neće odmetnuti od kralja Ljudevita. Ta se nada goji, veli Burgio u svojem izviešću, ali se zato ipak ovdje ništa nečini Hrvatom na korist.[1]

IX.

Glasovi o namjerah i pripravah Sulejmanovih za godinu 1526. Obrana ug. države ipak zapuštena. Brodarić postaje kancelarom. Kliment VII. zove kršćane Ljudevitu u pomoć. Turci opet provaljuju u Hrvatsku. Pomišljalo se na Ivana Torkvata Karlovića, da ga opet banom učine. Tahu neima više traga kao banu. Hrvati traže pomoći u nadvojvode Ferdinanda; Krsto Frankapan odlazi k njemu u Njemačku. Ferdinanda biede, da kani Hrvatsku osvojiti. Hrvati traže pomoći i u Rimu.

Vladu je kralja Ljudevita moralo poticati na što veću i na što svjestniju radinost ne samo ono, što je ovo doba bivalo u Hrvatskoj, nego su joj tu dužnost nalągali još u većoj mjeri užasni glasovi, koji su sada navješćivali već cielom izvjestnošću, da će Sulejman g. 1526 udariti na Ljudevitovu državu. Ti su glasovi dolazili stranom Pavlu Tomoriju od njegovih pouzdanika, kanoti od njegova u turskom sužanjstvu živućega tajnika, od Srbina Petra Uharevića (Wcharowit) i od drugih, stranom su pako slani neposredno vladi Ljudevitovoj, kao što je učinio imenito Ivan Tah, zatim moldavski vojvoda i Ivan Zapoljski. Svi se oni u tom slažu, da će Turčin jamačno udariti, samo što s prva još neznaju, kojim će pravcem; medjutim mjeseca ožujka uzimaju već kao odlučeno, da će se sultan dati upravo na Budim. U toj je stvari vele zanimivo, gdje nam se kazuje, da su na takove glasove susjedni vojvode, moldavski i vlaški, dosta jasno očitovali, da su pripravni sa svojim se narodom u svezi s Ugri Turčinu oprieti, ako se samo pokaže na ugarskoj strani potrebita ozbiljnost.[2] Nu koliko je tu bilo ozbiljnosti, to stranom već znamo, stranom ćemo

[1] Glavnim su izvorom za križevački sabor Burgijeva izviešća od 2. i od 15. velj. 1526 kod Theinera o. c. 746 (na str. 749) i 750. Prisp. medjutim pismo Ferdinand. od 24. ožuj. Ib. 665 i pismo njekih hrv. knezova od kolov. 1526 kod Chmela o. c. br. XIII.

[2] Theiner o. c. II. 668. 750. 752. 754. 756. 758. 759.

još bolje vidjeti; za sada pako budi naveden samo jedan primjer, na kojem se pokazuje skrajnji nemar za stvar obrane. Mi znamo za veliku zadaću, koja je bila namienjena Pavlu Tomoriju; znamo i to, kako je on bio došao u Budim 12. siečnja, da se zagrozi doglavnikom kraljevim, da će položiti svoju čast, ako ga i dalje ostave bez pomoći. On je već tada mogao reći, da nije imao od kralja 11 mjeseci nikakove plaće, te da je svoju četu držao samo od svoga biskupskoga dohodka i pomoćju svojih prijatelja; nu sve to nije ništa koristilo: pošto je u Budimu potratio više tjedana u moljakanju, morade napokon otići mjeseca ožujka praznih ruku.[1] Sve to gledaše s najvećom žalošću papin nuncij Burgio, te mu se zato prikazivaše stanje Ugarske u najgoroj slici. Sada medjutim poče nješto nade gojiti, da bi ipak mogle stvari na bolje krenuti. Prvim temeljem tih njegovih nada bijaše, što je napokon bio njegov i papin štićenik Stjepan Brodarić kancelarom imenovan. Nakon tolikoga zatezanja, komu je kriv bio nadbiskup Szálkán, imenova naime Ljudevit Brodarića na 11. ožujka svojim kancelarom, te ga ujedno učini sriemskim biskupom, pošto se je dosadanji biskup, Ladislav Macedonski, kralju za volju svoje biskupske stolice odrekao.[2] Burgijevim nadam dodavaše zatim znatnu podkrepu, što mu se je sada pričinjavalo, da je i Szálkán ozbiljno prionuo uz obće dobro, a još dalje podje on u svojih nadah, kada su ga bili počeli njeki znakovi na to upućivati, da bi i Verbőczy, djelovanjem Zapoljske stranke učinjeni palatin, mogao odrješito pristati uza kralja. Ako se ta tri muža slože, te ulože svu svoju snagu na obću korist, tada će se po Burgijevu mnienju barem najprečim potrebam pomoć naći.[3] Burgio se nije barem u jednom prevario. Njegov štićenik, novi kancelar, pokazivaše od prvoga početka svoga uzvišenoga uredovanja, da shvaća svoju zadaću i da je voljan sve učiniti, da budu opravdani oni, koji su ga toliko zagovarali. Za to je vrlo liepim dokazom njegovo pismo, koje je pisao papi Klimentu 17. ožujka i u kojem papu moli, da prinuka Tomorija, da preuzme vele važno zvanje kraljevskoga thesaurara, a Burgiju nipošto da nedopusti, da ostavi dvor Ljudevitov: osim Tomorija nepoznaje Brodarić u cieloj kraljevini čovjeka, koji bi bio kadar u red dovesti poremećene državne novčane stvari, a Burgio

[1] Ib. 742. 759.
[2] Ib. 663. 746. 751. 753. 756. Brodarić 758. 759.
[3] Ib. 746.

mu je neobhodno potrebit, da se Ugarska občuva od mrtvila.[1] Medjutim to, što nam se javlja za plemenito Brodarićevo nastojanje, i jest jedina povoljnija stvar, o kojoj umiju izvori za sada pripoviedati, sve ostalo pako kaže nam samo davnu nečinost i prijašnju sebičnost. Sud, koji je sudilo vrhovno sudište o dobrih pok. Lovre Iločkoga od 31. siečnja do 18. veljače, i u kojem se je napokon kralju za pravo dalo, razjari samo još većma Zapoljskoga, koji je smatrao Iločka dobra od hatvanskoga sabora sjegurnim svojim plienom, a u samoj stvari nemogaše se tim ipak nikakova promjena uvesti.[2] Na toj jednoj strani održavši vladni krugovi prividnu pobjedu nad Zapoljskim, zadaje im strah i užas svaka, koja na to smiera, da se poveća njegova moć.[3] Protivne stranke nastavljaju u ostalom i nadalje svoje spletke, ni jedna ih pako o tom neradi, da domovini spas pripravi. U Poljaka se nemogu više uzdati, on bo se je bio s Turčinom načinio; pak niti do onoga sastanka s poljskim kraljem nemogaše doći, koji su mnogi toliko željeli.[4] Budući pako da se je Ugrom s vana slaba nada pokazivala, a sami opet niti su volje imali niti snage, da čestito brane svoju postojbinu, kojoj je očita pogibelj od Turčina grozila, zato se i sada nadje medju njimi ljudi, koji su bili toga mnienja, da bi trebalo kušati, nebi li se dala odvratiti ona pogibelj ugovaranjem o miru ili primirju s Turci. Burgio, koji nas o tom izvješćuje, izrično veli, da se takova misao nije smjela pred narod iznieti; njom su se dakle samo gospoda bavila. Ako pako Burgio piše u svojih izviešćih, da niti Tomori nije naprosto odbijao takove osnove, to znajmo, da je on na nju pristajao samo zato, što se je bojao, da će boj s Turčinom njegovoj za to nepripravnoj domovini sjegurnu propast donieti. Toj se stvari u ostalom trag nalazi u spomenutih izviešćih samo do početka mjeseca ožujka,[5] poslje jê pako nestaje; nu ljuto bi se prevario, tko bi pomislio, da je misao ugovaranja s Turčinom zato bila zavrgnuta, što su se i njezini začetnici osokolili i za boj odlučili, već je ona naprosto samo zato zapuštena, što se ti ljudi nisu poduhvali s njom pred narod doći.

---

[1] Ib. 663. 759.

[2] O tom sudu, komu dosada nebijaše spomena, daje Burgio važnih viesti kod Theinera o. c. II. 746. 750. 751.

[3] Ib. 746.

[4] Ib. 745. 750.

[5] Burgio kod Theinera o. c. II. 728, 743. 746. 752.

S vana se je Ugrom, kao što malo prije rekoh, slaba nada pokazivala: jer premda je bio car Karlo o polovici mjeseca siečnja 1526 u Madridu mir učinio sa svojim protivnikom, francuzkim kraljem Franjom, to su ipak ostali i nakon toga mira europejski odnošaji tako napeti, da se je prije moglo očekivati u kršćanstvu novo krvarenje nego li pravo izmirenje. Izmirenje se je željelo, a poglavito zbog novotâ u Njemačkoj i zbog pogibelji turske; pak njeki su se i uzdali, da će do toga doći,[1] nu prevarili su se u svojih nadah. Uzprkos tomu i takovu stanju kršćanskih vladara i naroda scienio je papa Kliment, da mora ipak kršćane zvati Ugarskoj na pomoć. Potanko izviešćen od svoga nuncija o stanju Ljudevitove države i o pogibelji, koja ju čeka, sazva on u vieće njegdje početkom veljače 1526 svoje stožernike i u Rimu boraveće poslanike kršćanskih vladara, te s njimi u dogovoru odluči, što bi se imalo učiniti za kralja Ljudevita i za njegove kraljevine. Svi se oni u tom složiše, da sada već neima druge pomoći, nego da svaki kršćanskih vladara pošalje što više novca, za koji bi se Ljudevitu na pomoć čete kupile medju susjednimi narodi, a osobito medju Česi. Uz pomoć tih četa, mislilo se je, suzbit će Ljudevit prvu neprijateljsku navalu, a medjutim će se kršćanstvo pripraviti za odlučni boj s Turčinom. Kako je to bilo zaključeno, tako papa Kliment odpravi u tom smislu na 9. veljače svoja pisma svim poglavitim kršćanskim vladarom. Spomenuvši im u tih pismih, što je on sâm dosele učinio za Ugarsku i za Hrvatsku, poziva ih ozbiljnim glasom na pomoć, te im privikuje: Ako nebude vaše pomoći, na godinu već nije Ugarska naša![2] Da Ljudevita i njegove stališe ohrabri i na revniji rad potakne, posla Kliment i u Budim svoje pismo, u kojem se je kazivalo, što je odlučeno u Rimu pogledom na krvave nužde Ljudevitovih kraljevina; kada je pako Burgio to papinsko pismo čitao u punom kraljevskom vieću, pred kraljem i kraljicom i njihovimi ugarskimi i češkimi velmožami, sve bijaše duboko tronuto zbog tolike papine brižljivosti, i u času takova plemenitijega nadahnuća udilj bješe više toga odlučeno: i kako će se naime krajina oskrbiti, i kako će se mržnje i zavade dokinuti i svakoj potrebi pomoć naći. Burgio, premda je u dušu poznavao ljude, s kojimi se je tu bio sastao, nemogaše si ipak uzkratiti ve-

[1] Kliment. i Ferdinand. pismo Ib. 659. 752.
[2] Kliment. pisma Ib. 659. 660 i Ferdinand. odgovor, Ib. 661., koji pokazuje, da je i on dobio takovo pismo.

selja, da se na čas nerazblaži misli, da bi se i u Ugarskoj moglo u istinu što boljega stvoriti; a da kralj Ljudevit bude još većma podboden na râd, svjetovaše Burgio, da mu papa ove godine pošalje špadu kao znak svoje osobite prijazni i ujedno vidivi znamen onoga posla, o kojem je valjalo kralju najviše nastojati.[1] Burgiju bijaše i to znakom probudjene kraljeve sviesti i veće ozbiljnosti, što je Ljudevit počeo misliti na načine, kako da na put stane nutarnjoj opasnosti, koju mu je Zapoljski pripravljao sve očitije i u sve groznijoj slici, te kako da uvede u državne poslove, a najpače u novčane, bolji red pomoćju sabora, koji se je imao sastati o Gjurgjevu. Burgio motri s veseljem tu kraljevu skrbljivost, premda nemože s druge strane bezuvjetno odobriti sredstva, kojimi se je kralj kanio poslužiti, uzdanje svoje polažući u kolednike i u oružanu silu, do koje mu je imao pomoći i Burgio.[2] Kao što se pako na čas pokazuje na kraljevoj strani njeka ozbiljnost, tako je to sada bilo i na strani njegovih doglavnika i pouzdanika. Oni, odprije uviek najveći protivnici oružanih sabora, sada i sami svjetuju kralja, da budući Gjurgjevski sabor drži ili u Segedinu ili u Pečuhu i tu da skupi oko sebe svoje oružano plemstvo, kako će s njim zatim odmah onamo krenuti, gdje bude najveća opasnost. Velmože u velike ciene tu svoju osnovu, jer se uzdaju, da će se tim načinom Ugri ohrabriti, Hrvati da će se uzdržati u viernosti, a neprijatelju će se strah zadati. Kralj Ljudevit izjavljivaše svojim savjetnikom, da je pripravan sliediti njihovo ponukovanje, ako mu samo pruže sredstva, da onako podje, kako kralju dolikuje. Nu u tu svrhu valjaše dobaviti najmanje 20.000 dukata, a odakle da se to dobije, kada je kralj sada bio u takovu siromaštvu, kako pripovieda Burgio, da je morao za svoju hranu novca posudjivati danas od ovoga, sutra od onoga, a napokon do toga dodjosmo, — tako veli isti Burgio, — da već nikoga neima, tko bi hotio kralju što posuditi, ono malo novca pako, što sam mu ja dao, već davno potroši njegova konoba. U takovu stanju budući financije kraljeve, je li čudo, što se on nije mogao odvažiti, da privoli na predloženi oružani sabor? Medjutim još je jedna vele važna okolnost, koja je Ljudevita u istinu morala na to voditi, da radi pozorno i oprezno. Dobro je on znao, koli je silna njemu protivna i neprijateljska stranka u samoj zemlji, te je zato morao prije promisliti, da li se ćuti toliko

[1] Burgio kod Theinera o. c. II. 752. 756 (na str. 757). Prisp. Ib. 754.
[2] Ib. 754.

moćnim, da bi se mogao u svakom slučaju sa svojim protivnikom ogledati. On pako nije nalazio u sebi toliko snage, čemu je najboljim dokazom njegova rieč: da se više boji svojih Turaka nego li pravih. Tako se odustade od potaknute misli, da se sabor drži izvan Budima ili Pešte i pod oružjem; nu pravo govoreć reći nam je, da se to nikada nije ni uzimalo u punoj ozbiljnosti: jer, kako ćeš vjerovati, da su bili kadri što ozbiljna podhvatiti ljudi, o kojih Burgio upravo tom prilikom ovako piše: U kraljevu se vieću cieli dnevi trate u medjusobnih osvadah, velmože biedeći kralja, da je on kriv svoj nesreći države, a on tu objedu svaljujući sa sebe na velmože; javne su blagajnice prazne, a posebnici ništa nedadu; neima tu poslušnosti; velmože zaziru jedan od drugoga, a kralj se svakoga njih boji; u zemlji neima nikakove priprave za boj, neima nikakova reda, a što je morda još gore, — tako završuje Burgio, — mnogi niti neimaju volje da se brane. Tim strahovitim Burgijevim riečim odgovaraju zatim posvema i pojedine zgode, koje nam je istom tom prilikom ubilježio. Tomori morade otići iz Budima, kao što sam već prije spomenuo, nedobivši ni dinara za svoje čete; temišvarski zapovjednici i više drugih kapitana ostaviše svoje zvanje, a kralj im nemogaše naći zamjenika; hrvatski se bani nepriznaju, niti nenalaze poslušnosti. Te i tomu slične pojave motreći gubi Burgio i ono malo nade, kojom se je za čas tješio, te videći, da niti sâm nemože ništa znatnijega opraviti, iznova moli papu, da mu bude dopušteno, da se u Rim vrati. Neimajući onoliko novca, koliko bi trebalo, da pomogne svakomu, tko pomoć traži, i da sâm sakupi uglednu četu, scieni on, da će biti najprobitačnije za ugled papin, da ga budi već pod kojom izlikom odazovu i da mu nalože, da ono malo novca, što je jošte imao, Tomoriju predade. Pošto je bio Burgio u tom smislu svoje izviešće napisao na 27. ožujka, dodjoše mu novi glasovi, koji su ga još većma upućivali, da je Ugarska na rubu propasti. Tomori mu javi, da nemože više nikako držati svoga zvanja: zato neka se Burgio stara za krajinu i neka sili kralja i velmože, da dadu novca i da nadju drugoga zapovjednika. Tomori doglasi svoju odluku i papi Klimentu, te ga sniženo zamoli, da mu dopusti, da se može opet vratiti u svoj samostan, iz koga je i onako proti svojoj volji izašao. U svojoj čednosti priznaje on, da su ga ljudi precienili, a sada videći, da niti ono nemože činiti, čemu su mu sile inače bile dorasle, traži dopuštenje, da se sasvim ukloni s polja javnoga djelovanja. On je

dakle želio odstupiti, a kralj nije imao čovjeka, kao što veli Burgio, koga da stavi na njegovo mjesto. Neimajući Tomori dovoljnih četa, skoro bi bili Turci Mitrovicu osvojili. Ona se je doduše za sada občuvala; nu buduć da su joj se branitelji razbjegli nakon sretno izvedene obrane, ostala je zapuštena, da čas prije ili kašnje Turkom pade u šake. Kao što su se razbjegli mitrovački stražari, isto tako učiniše i nasadnici na dolnjih stranah: svi oni pako zato bježe, jer im kralj nedaje ugovorene plaće. Od kralja se dakle toliko toga ište, toliko se od njega očekuje, a on neima, kao što veli papin nuncij, što da pojede, te je prisiljen svoje srebro zalagati žudijam, da namiri svoje najveće potrebe.[1]

Čim je Ugarska sama u sebi bila nemoćnija, tim je većma valjalo nastojati, da se dobije vanjska pomoć. Nu i u tom se opaža sada tromost, kojoj se nemožeš dosta prečuditi. Na Klimentovo pismo od 9. veljače, kojim se je javljalo, kakovu je pomoć papa potražio od kršćanskih vladara za Ljudevitove države, odgovori Ljudevit papi istom 24. ožujka, a 25. istoga mjeseca težkom mukom, kao što veli Burgio, sastaviše njegovi pisari listove, koji su bili upravljeni na njegovo ime raznim kršćanskim vladarom, a papa ih je imao zatim medju te vladare razaslati, kao što je to i učinio, ali istom na 23. trav.[2] — Ono gori spomenuto papino pismo od 9. velj. i u njem na sve kraje svieta kršćanskoga razaslani poziv nedonese medjutim za sada Ljudevitu željene pomoći. Jedini je nadvojvoda Ferdinand medju kršćanskimi vladari, koji i na papino ponukovanje i bez njega svojim načinom nješto radi oko obrane kršćanskih medja [3], ostali će pako knezovi biti onako odgovorili,

[1] Ib. 666. 667. 759. 763.

[2] Pismo Ljudevit. papi Klimentu Ib. 664 (Tu spomenuto Tomorijevo pismo, jest ono, što ga je Burgio odaslao sa svojim izviešćem od 27. ožuj. Ib. 759); kralju Henriku VIII. u Mon. Hung. hist. Dipl. V. 73; duždu mletač. u Sanuda k 4. i 6. svib., na kojem se potonjem mjestu veli: „Vene il legato dil papa (u mletač. naime vieće) e porto vna letera dil re di Hongaria, drizata al principe, data a Buda la domenica dile palme, ... la qual letera il papa la manda ala signoria et mando a dir, sidesse danari tacite non volendo scoprirsi per causa dil Turcho“ (Moj prep.). Kako su ti listovi poslani papi, a od njega dalje odpravljeni: Burgio kod Theinera o. c. II. 759. 670. — Da nebude s one mlitavosti ugarske kakove sramote imenu Brodarićevu, koji je sada već bio kraljevim kancelarom, izrično mi je spomenuti, da Burgio piše u svojem izviešću od 27. ožujka, da Brodarić trpi već više mjeseci s očne boli (Thein. II. 763).

[3] V. kod Theinera o. c. II. 661. 665. 667.

kako je odgovorio Henrik VIII., da žale naime, što im nedopuštaju njihove okolnosti, da se odazovu papinu pozivu.[1] Burgio je još naposeb pomišljao na Poljake, nebi li se kako mogla od njih pomoć dobiti, premda su se bili s Turčinom načinili; nu od te je svoje nakane za sada odustao, u pamet si prizvavši, da mu se je onomad u poljskom kraljevskom vieću Varna spočitavala, kada je bilo rečeno, da on kani pokvariti ugovaranje Poljakâ o izmirenju s Pruskom.[2]

Iz svega toga, što sam sada o Ugarskoj potanko izpripoviedao, iztiče se kao glavna stvar posvemašna nemoć kralja Ljudevita i njegove ugarske države, da odvrati strašne pogibelji, koje su se na nju spravljale. U tom pako, što je o Ugarskoj rečeno, sakriven je takodjer dobar dio poviesti našega naroda, ka kojoj se sada tim lašnje mogu povratiti, da ju motrim u njezinu daljem razvitku nakon znamenitoga križevačkoga sabora.

Zabacivši Hrvati ponude turskoga cara i njegovih namjestnika nisu mogli ni za čas o tom dvojiti, što znači za njihovu domovinu takova njihova odlučnost; a da se je i nalazio medju njimi koji kratkoumnik, koji jošte nije pravo progledao, tomu su Turci sami odmah oči otvorili. Jedva se bjehu Hrvati razišli sa svoga sabora, i već nam se javlja, kako su Turci iznova počeli na njihovu zemlju navaljivati. Početkom mjeseca veljače, a tako isto početkom ožujka počini neprijatelj silnu štetu, osobito pako u Vinodolu i na drugih stranah države Bernardina Fraukapana. Te provale bijahu medjutim samo predtečami većih podhvata, za koje se je Hrvatom javljalo sa svih strana, da groze njihovoj biednoj domovini: dojavljivano im bijaše naročito, da će Sulejman i prigodom svoje velike naumljene vojne takovu osnovu sliediti, po kojoj će jedan dio njegovih četa zahvatiti njihovu postojbinu.[3] Tako sada već u najvećoj biedi budući te idući u susriet još većim opasnostim, moraju Hrvati na to misliti, kako da si pomognu, kako da se priprave za nastajuće težke dneve. Motreći ih u tom i takovu njihovu nastojanju, vidim jedne, gdje još i sada njeku nadu polažu u kralja Ljudevita. To su medjutim, rekao bih s punom izvjestnošću, samo ljudi iz ove naše postojbine medju Dravom i Savom i k tomu njeki zapovjednici

---

[1] Ib. 669. 670.

[2] Ib. 756.

[3] Sanudo, Ark. VIII. 230—232 (Na str. 231. pismo iz Šibenika nije od 28. nego od 22. velj. U pismu s Krka od 7. ožuj. umetni po mojem prep. poslje rieči ... haver passa il fiume rieči: a Scardona.

kraljevskih gradova, kanoti Klisa, Senja i Jajca. Što se je pako moglo postići s te strane, od kralja naime Ljudevita, na to nam pitanje daje posve razgovietan odgovor već onaj pregled ugarske poviesti, koji sam malo prije razložio. Buduć da Ljudevit sâm nije mogao Hrvatom valjane pomoći pružiti, opetovano se je medju njegovimi doglavnici o tom rieč vodila, da se bar vlada hrvatske kraljevine tako uredi, kako bi prestao domaći razdor i usljed toga porasla snaga narodna. Da se na to pomisli, silio je Ljudevitovu vladu još i drugi razlog. Križevački je sabor pokazao, da ima Hrvatâ, koji bi željeli imati mjesto nemoćna Ljudevita drugoga kriepka vladara: valjalo je dakle na put stati težnji tih ljudi čestitijim uredjenjem domaće hrvatske vlade. Već se je prije u tu svrhu pomišljalo na zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdöda, htjeli su ga naime na čelo staviti Hrvatskoj kao bana; nu od toga se je odustalo stranom zato, što on nije hotio nikoga uza se imati kao druga, dakle niti kraljeva miljenka Franju Baćana, stranom pako i još više s toga razloga, što Šimun nije imao toliko ugleda u narodu, da bi se bilo moglo očekivati, da će ugarskoj vladi neprijaznu političku struju navratiti na drugi pravac. Pogledom upravo na to i na najnovije zgode u Hrvatskoj, kako su se bile očitovale prigodom križevačkoga sabora, počeli su bili uvidjati Ljudevitovi doglavnici, da neima druge pomoći, nego da se mora oko toga raditi, da opet preuzme bansku čast Ivan Torkvat Karlović, o kojem se je mislilo, da će moći opet ponoviti i učvrstiti razklimanu svezu svojih sunarodnika s kraljem Ljudevitom i njegovom vladom. Nu da li je bilo što učinjeno u to ime, da se izvede ta misao, koja se napominje početkom mjeseca ožujka, o tom nam izvori ništa nekažu; još jednom se veli doduše, prema koncu ožujka, da se je opet govorilo o promjeni hrvatskih banova, nu nekaže se, na koga se je pri tom mislilo. Istom prilikom medjutim, kada se po drugi put govori o promjeni bana, veli podjedno naš izvor, da hrvatski ban nije u svojoj službi i da nenalazi nikakova posluha.[1] Banom hrvatskim, o kojem se tu govori i kojemu je položaj u ono malo rieči tako oštro označen, nije nitko drugi nego Franjo Baćan. Njegovu dosadanjemu drugu, Ivanu Tahu, nestaje napokon u tih dnevih traga kao narinutomu banu. Taha su držali njegovi mogući zaštitnici uzprkos odporu Hrvata. dok se nije pružila prilika, kako da ga naknade za izgubljeno banstvo. Takova se prilika

[1] Burgio kod Theinera o. c. II. 752. 759.

pako nadje, kada je umro prvih mjeseci g. 1526 dosadanji vranski prior Matija Barač. Njegovom smrću izpražnjeno dostojanstvo vranskoga priora bješe naime dano Tahovu malodobnomu sinu Franji, imanji pako prioratskimi imaše vladati pod stanovitimi uvjeti sâm Tah, te zato odsada dolazi on s naslovom kraljevskoga savjetnika i gubernatora vranskoga priorata.[1] Da su se u Budimu i nakon toga bojali kolebanja Hrvatâ, tomu smo našli dokaz već prije, kada sam spominjao predlog ob oružanom saboru u Segedinu ili u Pečuhu, koji je predlog medju inim upravo i tim bio preporučivan, što su se uzdali njegovi začetnici, da bi se tim načinom Hrvati u viernosti uzdržali. Onaj se sabor medjutim, kao što znamo, nije mogao držati, pak buduć da niti u ostalom nije mogao Ljudevit ništa znatnijega učiniti na korist Hrvata i po tom za učvršćenje svoga ugleda medju njimi, zato idu Hrvati napried pravcem, kojim su već bili udarili. Većina njih, a imenito sva zemlja onamo preko Save i preko Kupe sa svojimi knezovi i plemstvom nagiblju na stranu austrijskoga nadvojvode Ferdinanda i u svezi s njim traže svoj spas. Tečajem mjeseca veljače sastadoše se, kako ja mislim ne bez sudjelovanja Krste Frankapana, poglaviti hrvatski knezovi i plemići na svoj stânak, te odatle zaprosiše pomoć Ferdinandovu i u to mu ime poslaše po svojih poklisarih svoje pismo. Veoma nam je žaliti, što se to pismo nije sačuvalo, da nam bude njegov sadržaj poznat načinom nedvojbenim; ja medjutim scienim, da ću pogoditi pravu istinu, ako uzmem, da su hrvatski knezovi i tom prilikom onako pisali, kako su činili i prije i nješto kašnje u jednakih okolnostih u pismih do danas sačuvanih.[2] Po mojem je mnienju to njihovo pismo ove misli izražavalo: Mi već nemožemo sami Turkom odolievati; kralj nam naš nepruža pomoći i u njega se nemožemo uzdati, jer nam je više puta pomoć obećavao a rieči nije držao: zato si Ti naše jedino uzdanje za nastajuće opasnosti, kao što si nam i dosele bio jedinim pomoćnikom; imajući mi pako pravo, da budemo na službi komu hoćemo, evo nas, gdje se Tebi nudimo, da ćemo Ti svagdje i svagda vierno služiti, ako samo pružiš do-

[1] Ib. 756. 758. 759. Ja uzimam, da tu prestaje Tahovo nazovi-banstvo, niti me u tom nesmeta, što Burgio kašnje još jednom Taha banom zove (Thein. II. 759) i što istom prilikom govori o hrvatskih banih (na str. 760). U listini car. taj. arkiva u Beču od 23. stud. 1526 zove se Tah „consiliarius reginalis maestatis et gubernator prioratus Aurane.“ V. što sam napisao o tih stvarih u Zrinjskoj Zviezdi 33. i sl.

[2] Prisp. Chmel o. c. br. XIII. i XVI.

voljnu pomoć i nam i našim službenikom. Hrvatski poklisari nadjoše Ferdinanda u Augsburgu, i tu im on obeća svoju pomoć, a medjutim im dade kanoti u ime predujma 1000 for. rajnskih. Što je nadvojvoda Ferdinand namjeravao dalje činiti, o tom nas sâm ubavješćuje u svojih pismih od 4. i od 24. ožujka, koja je pisao papi Klimentu. Pozvan, da pomognem kralju Ljudevitu i njegovim kraljevinam, — tako veli on po prilici, — sazvah stališe svojih nasljednih zemalja, da se o tom dogovorimo. Svih nas bijaše jedna misao, da ja moram ponajpače paziti na krajinu i da moram pomagati Hrvatom, koji bi već bili propali ili se s Turčinom nagodili, da nije mene i moje podpore. Tako pako radeći postarat ću se za sjegurnost mojih zemalja, a ujedno ću pomoći Hrvatom, i ne njim samo, nego i Ugarskoj i ostalomu kršćanskomu svietu. Silno sam se iztrošio u obrani krajine, ali ću ipak doskora sastaviti priličnu četu, koja će s proljeća biti odpravljena na krajinu. Još obećaje Ferdinand papi Klimentu, da će i brata svoga nagovarati, da nezapusti stradajućih kršćana, te da će ob istoj stvari raditi i na njemačkom saboru. Imamo dokazâ, da je Ferdinand poslje zbilja nastojao raditi prema tu izloženoj osnovi, koliko su mu to samo dopuštale njegove okolnosti, kojimi je bio siljen, da u isto vrieme svoje sile i na drugu stranu troši. Njegovo uvjeravanje medjutim, da će najprije raditi za obranu hrvatske krajine, nije nalazilo posvuda jednaka priznanja, nego se je dapače tako tumačilo, kao da potiče iz nečista, sebična izvora. Papini zastupnici na njegovu i na Ljudevitovu dvoru biede ga, da mu nije toliko stalo do toga, da Hrvatsku obrani i spasi, koliko do toga, da joj se nametne gospodarom. O tom se je pisalo i papi Klimentu, a Kliment je opet na temelju dobivenih viesti Ferdinandu spočitavao, da mu namjere nisu čiste; nu Ferdinand, odgovarajući papi, odrješito odbija sve osvade, poziva se na čistu svoju sviest i izriče s pouzdanjem, da će njegova djela u laž natjerati njegove bjeditelje. Kao što se je pako papi Ferdinandov postupak sumnjivim prikazivao, isto se je tako on činio sumnjiv njekim i u Budimu; nu Burgio se tuži, da se u krugovih Ljudevitove vlade ta stvar nepojima i neuzima ozbiljno, a kralj sâm da si slabo glavu razbija za slične poslove; — pak u istinu kralj Ljudevit ne samo da nije sumnjivim okom pratio postupanje Ferdinandovo u Hrvatskoj, nego je dapače dragovoljno prihvaćao svaku pomoć, koja je dolazila s Ferdinandove strane. Za to budi dokazom njegovo pismo od 15. travnja, upravljeno na bana

Baćana, u kojem piše, da je Ferdinand odpravio na medju svojih zemalja nješto vojske i da je zapovjedio vodjam njezinim, da u svem budu u sporazumljenju s banom i da mu u pomoć priteku, ako dodje do nužde: zato kralj nalaže svojemu banu, da i on isto tako postupa. nebi li se složnim radom odvratila pogibelj i od jednih i od drugih zemalja.[1] — Isto vrieme, kada su Hrvati odlučivali, kako će u Ferdinanda pomoći potražiti, bjehu se oni jošte na jednu stranu obratili. Senjski biskup Jožefić bješe naime u Rim poslan, da i tu izhodi koju pomoć za svoju nevoljnu domovinu, a dosta nam se jasno kaže, da je i za to poslanstvo Krsto Frankapan radio.[2] To je podjedno za sada zadnja viest, koja nam se daje o djelovanju Krste Frankapana u njegovoj domovini. On se naime zaputi prema polovici ožujka mjeseca u Njemačku k nadvojvodi Ferdinandu, te i dodje k njemu nakon njekih neprilika, koje su ga bile zatekle na putu u Furlanskoj.[3] Izgubivši Krsto svu nadu u kralja Ljudevita i u njegovu vladu, traži opet nadvojvodu Ferdinanda i njemu nudi svoju službu; a premda nam se nigdje nekaže, zašto je tako radio, to ćemo ipak lahko naći misli, koje su ga pri tom vodile. Dobro je on znao, što znači za Ferdinanda obstanak Hrvatske i Ugarske, zato se je mogao uzdati, da će Ferdinand prema veličini grozeće onim kraljevinam pogibelji za njihovu obranu svoje sile napeti. U to se uzdajući, a valjda niti nesluteći, koli silne spone sapinju Ferdinanda, dolazi k njemu, da mu ponudi na korist svoje djedovine i kršćanstva mač svoj i da ga pobudi na što veću revnost za bojne poslove.

---

[1] Za odnošaje Hrvata i Ferdinanda imamo: Ferdinandovo pismo papi Klimentu od 4. i od 24. ožuj. i od 11. svib. kod Theinera o. c. II. 661. 665. 671; zatim Burgijeva izviešća od 27. ožujka i 14. (?) trav. Ib. 759 (na str. 762) i 766; napokon Ljudevitovo pismo Baćanu kod Chmela o. c. br. I. i pismo plaćenikâ u Hrvatskoj Ferdinandu ib. br. XV.

[2] Sanudo, Ark. VIII. 232. Isti bilježi k 14. prosinca 1526, kako je bio Jožefić primljen kao poslanik kralja Ivana Zapoljskoga, te kaže, da je bio odsio kod Dandola, kadno je bio došao u Mletke na ime Krste Frankapana („... Qual alias alozo in caxa sua venuto per nome dil conte Cristoforo“.... Moj prepis).

[3] Sanudo k 15. 17. i 19. ožujku 1526, kako je Krsto bio uhićen u Artegni i kako se je s njim hotio sastati prijatelj mu Dandolo. Pismo Carla Contarina iz Tubinge: da je Krsto onamo došao. Ib. k 5. svib. 1526 (Moj prep).

X.

Sve izvjestniji glasovi o turskih namjerah. Kliment VII. daje i traži nove pomoći. Ugarski sabor o Gjurgjevu. Sulejman polazi iz Carigrada 23. travnja. Ljudevit traži pomoći. Turci prelaze u Sriem. Bojne priprave u slovinskoj kraljevini. Hrvati traže Ferdinandovu pomoć. Ljudevit polazi na vojsku 20. srpnja. Petrovaradin pao i sriemski gradovi. Sabor u Rači. Tabor kod Muhača. Krsto Frankapan, vrativši se u Hrvatsku, kupi vojsku. Osvojivši Turci Osiek prelaze preko Drave. Bitka kod Muhača na 29. kolovoza: poraz kršćanske vojske i smrt kralja Ljudevita II. Sulejman se vraća. Što je činio Krsto Frankapan.

Brižljivost Hrvatâ, da si nadju pomoćnika za nastajuće težke dneve, bijaše tim više opravdana, što je sve jasnije postajalo, da će Turčin bez dvojbe povesti veliku vojnu na kralja Ljudevita i na njegove države, a s druge se je opet strane isto tako očito pokazivalo, da Ljudevit stoji za toliku grozeću mu pogibelj posve nepripravan. Početkom travnja mjeseca dobivaše on s raznih strana posve izvjestnih glasova, da će do koji dan krenuti neprijateljske čete proti njegovim državam. Takove mu glasove dojavljivaše naročito i moldavski i erdeljski vojvoda, pak buduć da su se oba ta vojvode bojala, da će Turčin napasti i njihovu zemlju, zato iskahu pomoći u kralja Ljudevita, a Zapoljski pri tom naročito veli: da se njegova pokrajina neće moći održati, ako nebude strane pomoći, jer premda je Erdelj velik i dobro napučen, stanovnici mu nisu oružju vješti i ratoborni, nego su usljed duga mira bojnomu poslu sasvim odvikli. Uzprkos tim strašnim viestim pokaza Ljudevit toliko lahkoumnosti, da je na 10. travnja ostavio Budim, te se uputio najprije u Višegrad, a zatim u Ostrogon, da probavi dalje dneve do sabora u lovu i drugom veselju. Imamo ipak dva pisma, koja je dao napisati 13. i 15. travnja u Višegradu, prvo papi Klimentu, a drugo Mletčanom, jedno i drugo pako u poslu obrane. Medjutim dodje u Budim Tomori 13. travnja o pónoći, te sutra dan rano ode s njim Burgio za kraljem u Ostrogon i doprate ga njekako u Budim. Tomoriju je trebalo brze pomoći. Da se velmože i prelati pobude dobrim primjerom na što veće žrtve, pruži opet Burgio prvi znatnu pomoć, — znatnu dakako prema silam svojim; i Szálkán učini svoju dužnost, u ostalom pako sakupi se svega nješto preko 20.000 for., te s tim bude Tomori odpravljen k Petrovaradinu,

kamo se je 20. ili 21. travnja iz Budima zaputio. U istu je svrhu bio valjda upotriebljen i koji dio od onoga novca, što ga je kralj dobio od Fuggerâ. — Dok su se na Ugarsku spravljale gromonosne bure, opet je na nju pomislio papa Kliment. Izviešten o rastućoj pogibelji pismi kralja Ljudevita i nadvojvode Ferdinanda i svoga nuncija u Budimu, sazva on na 21. travnja u zbor svoje stožernike, te izjavi, da će poslati Ljudevitu novih 50.000 dukata i da će opet na pomoć pozvati kršćanske knezove, što je i zbilja učinio dva dana kašnje. Nu Ugarska sama stoji još uviek mrtva, kan' da joj nebi odnikuda grozila nikakova pogibelj. Kao što je kralj Ljudevit časom padao u naručaj svojemu lahkoumlju, tako i njegovi striliši nepokazuju nijednim svojim činom ozbiljne misli. Za spas se domovine nitko nestara; ali se zato tim većom revnošću tjera stranački posao, i to tim više, što se je približavao dan urečenoga Jurjevskoga sabora, na kojem se je imalo odlučiti, koja će stranka doći do gospodstva. Tko je imao priliku motriti tečaj ugarskih stvari, kao što ju je imao Burgio, nije se doista ničemu nadao od toga sabora, koji je inače bio zvan, da nadje način, kako da se domovina spasi.[1] Toli željno od mnogih očekivani sabor zbilja se sastade o Gjurgjevu. Korednici i njihovi mogući zaštitnici postigoše tom prilikom ono, za čim je poglavito težila tako zvana dvorska stranka: dosadanji naime načelnik vlade, palatin Stjepan Verbőczy, bješe sbačen i ujedno sa svojim tastom Mihaljem Zobom kao izdajica domovine odsudjen, a na njegovo mjesto opet stupi njegdašnji palatin Stjepan Báthori. Nu ta promjena nedonese zemlji nikakove koristi, i oni ljudi, koji su ju izveli, jasno pokazaše već prigodom sabora, a tako isto i

[1] O Ljudevitu i o Ugarskoj početkom travnja govore izviešća Burgijeva kod Theinera o. c. 764. 766. i 769. Izviešće medjutim na str. 766 nemože biti od 14. trav. već po tom, što znamo, da je Ljudevit, koji se je po tom izviešću već u Budim vratio, 15. trav. još u Višegradu bio (Sanudo k 18. svib. u mojem prepisu), odakle je isti dan prispio u Ostrogon (Chmel o. c. 1). Zato je posve vjerojatno, da Burgio misli na ovo izviešće u izviešću na str. 769, u kojem veli, da je prije pisao 18. trav. Tako isto nemože biti izviešće na str. 769 od 25. trav., nego je ili od 20. ili od 21. istoga mjeseca: prije 20. nije pisano, jer se u njem spominje list, koji je taj dan došao od Zapoljskoga, a moralo je biti pisano koji dan prije 24., jer se u njem veli, da će sabor započeti za 4 dana, za koji znamo, da je počeo 24. trav. — Glede pape Klimenta imamo u Sanuda k 25. trav. pismo mletač. poslanika Dominika Veniera od 21. trav., koje govori o navedenom zboru (Moj prep.); a kamo je Kliment pisao, vidi kod Thein. o. c. 670. i 671, — da je pisao i Mletčanom, veli se u Sanudu k 12. svib. (Moj prep.).

kašnje, da su nevriedni sebičnjaci, koji niti umiju niti hoće obćoj stvari bolje služiti nego njihovi protivnici. U pogledu najpreče potrebe, obrane naime domovine i u tu svrhu služećih sredstva, stvori sabor njekoliko nedostatnih zaključaka, a u ostalom nadjoše hatvanska načela i ovom prilikom toliko privrženika, da su bila iznova primljena u saborske članke. Nu premda ugarski stališi nisu niti iz daleka onoga učinili, što se je od njih moralo očekivati, to ipak htjedoše, da ih sviet smatra rodoljubi, koji su vazda spremni domovini na službu. Pošto su bili sastavljeni saborski članci, ovako progovori jedan od njih kralju Ljudevitu u sjajnom zboru i u prisutnosti stranih poslanika: Evo ti izručismo vlast tvoju kraljevsku i dozvolismo ti nuždna sredstva za obranu; ako ti budeš umio uživati svoju vlast, plemstvo ti nigda neće pokornosti uzkratiti; ako pako uza sve to domovinu nesreća snadje, neka nam budu nazočni poslanici svjedoci, da nismo mi tomu krivi. Na to pako odvrati kralj Ljudevit: da je pripravan sve učiniti za uzdržanje svoga kraljevskoga ugleda i za obranu države; nu za to da treba novaca, a toga neima; stališi su istina nabrojili kraljevske dohodke, ali je to sve neosnovano i pretjerano. On da će sve učiniti, što može, nu što je nemoguće, to neka se ni od njega neočekuje: zato i on prosvjeduje pred licem poslanikâ prijateljskih si vlasti, da neće na njega pasti krivnja, ako država po zlu podje. K tomu nevriednomu i žalostnomu prizoru primjećuje papinski nuncij Burgio, koji mu je i sâm bio svjedokom: Tako se je igrala ta komedija, stališi prosvjedujući proti kralju, a kralj proti stališem; ovi su potonji pako sve to tako udesili, da nebi sviet nje pohulio i pogrdio, ako im domovinu nesreća snadje. Burgio je izrekao istim povodom, koliko drži do izvinjavauja stališa ugarskih i do njihovih prosvieda. Stališi zahtievaju, veli, od kralja, da se dade na vojsku sa svojom četom, a kralj neima čižama, kamo li da bi imao novca za držanje bojne čete. Dočim pako Burgio nevidi na strani stališâ nikakove ozbiljnosti, nego mu se dapače sada pokazuje još veća razvraćenost nego li što je prije bila, napunjuje mu se duša najgorimi slutnjami još s toga, što je kralj postao bezćutnim kao da je od kamena. Sâm po sebi slab i neodlučan, a sada, u času najveće ozbiljnosti, nikoga uza se nevideći, na koga bi se mogao s pouzdanjem osloniti, morao je gubiti i ono malo snage, kojom ga je narav obdarila.[1]

[1] Za Jurjevski sabor g. 1526 ovo su najvažniji izvori: Burgijeva pisma i izviešća kod Theinera o. c. II. 767 (Pray, Ep. I. 410), 769 (glede da-

Takovo je dakle stanje Ljudevitovoj državi, a to upravo u vrieme, gdje se je na nju dizala bura, koja bi joj bila zadala mnogo jada i onda, da ju je zatekla u najboljem redu, a sada ju je morala upravo upropastiti. Upravo one dane, kada su se Ugri bili sastali na svoj malo prije označeni sabor, diže se Sulejman iz Carigrada, da izvede svoju već prije zamišljenu i brižno pripravljanu osnovu proti Ljudevitovoj državi. Okolnosti bijahu takove, da bi bile lahko izazvale na veće podhvate i manje umna i smiona vladara nego li što je bio Sulejman. Njemu nemogaše biti nikakovom tajnom, da su sile hrabrenih inače Hrvata već skoro sasvim izcrpljene, a Ugarska da je zbog nutarnje svoje razvraćenosti posve nemoćna, tako da je on mogao upravo prezreti viesti, koje su mu se još u Carigrad donosile o tobožnjih bojnih pripravah na ugarskoj strani. K svemu tomu pako dodje još i ova po njega toli povoljna okolnost, što se je u kršćanskom svietu ona pogubna i dugotrajna borba medju Karlom V. i Franjom I. i njihovimi saveznici nakon kratke stanke iznova sa svom žestinom pripravljala, te usljed toga mjesto da budu kršćani složni i jedini proti Sulejmanu, traži kralj Franjo proti svojemu takmacu savez i pomoć turskoga cara, moleći ga u pismih svojih i po poslanicih, da preko Ljudevitove zemlje, preko Hrvatske, provali u habsburžke pokrajine, kako da se tim načinom sila Habsburgovaca i njihovih saveznika podieli i oslabi. Sulejman, pošto je uzalud kušao, kao što smo prije vidjeli, da na to sklone Hrvate i kralja Ljudevita, da mu dadu prost prelaz preko svoje zemlje u dalje zapadne pokrajine, odluči sada u najpovoljnijih po se okolnostih, da će Ljudevita potražiti u njegovoj upravo zemlji i da će mu se tu osvetiti. U tu se svrhu pripravljaše on više mjeseci, i nakon završenih priprava diže se iz Carigrada na 23. travnja sa silnom vojskom od kakovih 100.000 momaka i 300 topova, koja se je sila zatim uz put još više povećavala. Buduć da su Mletčani s njim već odavna mir držali, biedili su ih sada u kršćanskom svietu, da su ga i oni na boj podbadali, i da su mu u to ime pomoći pružili.[1]

tuma v. prediduću bilježku), 771, 774 (da je tu datum kriv, svatko će odmah opaziti. To ima i Pray o. c. 230). Corp. Juris. Kovachich, Suppl. III. 58; Vestig. 620. Brodarić 759. Zay 151. Georg. Sirm. 75. Pismo St. Verbőcza Kastelanfiju 6. lip. 1526 u knjiž. jugosl. akad. Katona XIX, 579.

[1] Hammer III. 48. 50. 54. Gévay, Gesandschaft Kön. Ferdinands. I. an Sultan Suleim. I. 1530 str. 43. Brodarić 758. 768. Neznam, odakle je

Kada su se Ugri razilazili sa sabora oko 9. svibnja, već im bijaše doglašeno, da je Sulejman pošao iz Carigrada; kašnje se dojavljivahu doduše s raznih strana takove stvari, po kojih se je moglo misliti, da će sultan odustati od svoje namjere, nu na 29. svibnja dodjoše u Budim iznova tako izvjestni glasovi o turskoj vojsci, da već nitko nije smio ni podvojiti o groznoj pogibelji. Pavle Tomori, koji je dobivao ta pouzdana izviešća ponajviše preko prijateljâ vojvode Pavla Bakića, kada je slao u Budim svoje ulake, koji su onamo prispjeli malo prije spomenutoga dana, podjedno pozivaše kralja, da što prije izadje na vojsku, te ohrabrivaše i njega i državljane, jer da turska vojska nije onako strašna kao što se čini prema broju vojnikâ, buduć da u njoj imade mnogo mlade i još neizvježbane momčadi. Kao što su ti glasovi o dolazku neprijatelja morali poticati kralja i njegove doglavnike na što življu radnju, tako ih na to isto poticaše i papa Kliment i njegov nuncij u Budimu, ovaj potonji naročito tim, što im je dojavio, da dolazi od pape nova pomoć od 50.000 dukata i da će biti odatle još i više pomoći, ako samo Ugri pokažu, da i oni znadu činiti, što vrieme zahtieva. Zbilja se je činilo, kao da je zavladala usljed uznemirujućih viesti nješto veća ozbiljnost na dvoru Ljudevitovu. Na 26. svibnja pisa kralj Ljudevit svojemu hrvatskomu banu, Franji Baćanu, da što brže pohiti k njemu u Budim, jer da mora s njim govoriti o načinu, kako da se obrane i sačuvaju slovinska i hrvatska kraljevina. Na 2. lipnja pako izjavi Ljudevit u svojem vieću

---

uzeo Salamon Fer. u svojem djelu: Magyarország a Török hódítás koráb. str. 73, da je poslanikom kralja Franje k sultanu bio Ivan Frankapan. — O Sulejmanovih pripravah za vojnu ima zanimivih viesti u listovih mlet. poslanika Petra Zena i Petra Bragadina od 10. 11. 16. i 30. trav. 1526, što ih je ubilježio Sanudo k 29. svib. (Moj prep.). U listu P. Zena od 11. trav. kazuje se, kako su bili dovedeni u Carigrad njeki ugar. sužnji, a od njih jedan „. . . examinato dice, Hongari li sarano contra (t. j. proti Turkom) 1 vayvoda con persone 15 m., il Carabodam 3000, Hongari 48 m., in tutto 80 milia persone a cauallo. Tamen questi (Turci) vanno a ditta impresa tanto piu di bona via non stimandoli". — Mlet. poslanik u Njemačkoj Carlo Contarini piše iz Tübinga 2. svib., pošto je rekao, da se je čulo za sultanovu vojnu: „... Questi di qui dicono, e sta opera dila Sria. nostra, siche questi par mal satisfati dila Sria. nostra...." (Sanudo k 11. svib. u mojem prep.), a tako se isto i poslje tuži mnogo puta, da je u Njem. jako omražen, n. pr. u pismu od 13. kolov. (kod Sanuda k 31. kolov. Moj prep.); a kako je njemu bilo u Njemačkoj, tako je bilo drugim Mletčanom u Ugarskoj, kao što se n. pr. razabire iz pisma Ljud. Morilla iz Budima 7. kolov. (Ib. k 18. kolov. Moj prep.).

u prisutnosti papina, Ferdinandova i Sigismundova poslanika, da je pripravan poći na vojsku, ako mu se samo dadu za to potrebita sredstva, — na što je uzeo rieč Burgio, te je sklonio svojimi opomenami i svojim primjerom njeke od prisutnih velmoža i prelata, te su obećali kralju priličnu pomoć, pri čem se je nadbiskup Szálkán još najvećma odlikovao. Burgio se boji medjutim, da će prekasno doći i to, što je ovom prilikom obećano, i što je naumio dobaviti kralj i supruga mu, te da će se moći raditi u istinu samo s onim, što je papa dao. Za novce papine najimaše Burgio bojnu čeljad poglavito u Moravi i u Slezkoj, kralj Ljudevit pako šiljaše opetovano svoje poslanike k vladarom svojih českih zemalja, da mu odatle dobave što izdašnijih pomoći, u koje se je sve jako mnogo uzdalo. U smislu zaključaka prošloga sabora razposla zatim kralj Ljudevit svoja pisma na sve strane svoje kraljevine, u kojih je naredjivao, da se svatko nadje po svojoj dužnosti do 2. srpnja u Tolni, kamo da će i on prispjeti do toga roka sa svojom četom.[1] Buduć pako da se kralj niti ganuti nije mogao bez dovoljnih novčanih sredstva, pak buduć da se do toga nije moglo doći niti putem porezâ, kojih je vrlo malo utjecalo u kraljeve blagajne, niti rodoljubivimi prinosi pojedinacâ, koje je Burgio Ugrom toliko puta toli živo preporučivao, to se sada u skrajnjoj nuždi latiše sredstva, koje u drugih okolnostih nitko nebi bio smio predložiti: odredjeno bješe naime s privolom najviše crkvene vlasti, da se upotriebi za bojne potrebe dio crkvenih dragocienosti i novaca. To što je bilo odlučeno glede Ugarske, protegnu kralj Ljudevit za boravljenja Baćanova u Budimu i na svoju slovinsku kraljevinu, te odredi zagrebačkoga biskupa Šimuna, da upravlja svim tim poslom. Vele je značajno za ovo vrieme, što suvremenici biede njeke visoke osobe u Ugarskoj, da su za se grabile i ovim putem dobavljeni novac, koga u ostalom nije bilo vrlo mnogo, jedno zato, što se nije sakupilo mnogo zlata i srebra, a drugo još i za to, što već nije bilo vremena, da se i sabrani kov razkuje u novce.[2]

---

[1] Burgijeva pisma kod Theinera o. c. II. 767. 771. 774. 776. 778. 779. Engel, Mon. Ung. 198. Palacký o. c 507. Ljudevit. pismo banu Baćanu kod Kovachicha, Mon. Batthyan. br. LVII.

[2] Burgio ib. 766. 769. 770. 781. 782. 787. Pray, Ep. I. 246. 250. 252. Engel, Mon. Ung. 199 i sl. Brodarić 759. Katona XIX. 623. Pismo kralja Ljudevita banu Baćanu 24. srp. kod Kovachicha u naved. rukopisu br. LXVI. Pray, Annal. V. 97. Georg. Sirm. 111. 113 do 118.

Ljudevitu je tako malo pritjecalo novca iz toga jednoga izvora kao što i iz drugih (— i Dubrovčani su mu u tih dnevih izplatili zadnju zaštitninu —), a potrebâ je bilo tako mnogo. Najprije je valjalo paziti na one predjele, gdje je imala turska sila ponajprije provaliti; ali i tu se je tako malo činilo, da su gradovi, kanoti Titelj, Ilok i dr. ostavljani bez i jednoga plaćenoga momka, dok nije i opet Burgio pružio njeku pomoć. Isto je tako bilo važno za kraljevu vladu, da naša ovamo krajina sa svojimi prevažnimi pograničnimi gradovi nebude zapuštena. Posliednji je ugarski sabor doduše izrekao (čl. XII.), da slovinska kraljevina ima svoju obranu urediti sama po svojem zakonu i običaju; nu buduć da je ta kraljevina bila i s ostalom hrvatskom zemljom predstražom i za Ugarsku, to su odatle nastajale za kraljevu vladu velike dužnosti, kojim je ona medjutim i na toj strani slabo mogla odgovoriti. Mnogo se je iskalo od kralja Ljudevita: jer je valjalo njekim se odužiti za starije službe, kanoti Ivanu Torkvatu Karloviću, Krsti Frankapanu i Stjepanu Deshaziju; drugim je opet trebalo dati plaću za službu, koju su i sada činili, kanoti banom jajačkim Ivanu Horvatu Sedlaku i Nikoli Biletfiju, zatim kapitanu Petru Kružiću, Nikoli Zrinjskomu, Petru Kegleviću, Mirku Bradaču, Ivanu Tumpiću, biskupu i opatu Andriji Tuškaniću i dr.; napokon i poglavito je trebalo dovoljno oskrbiti prevažne gradove, kao što je Jajce, Klis. Njekim od tih različitih zahtieva nije se upravo nikako zadovoljilo, a za njeke je nješto učinjeno u sasvim nedovoljnoj mjeri. — Petar Kružić bješe odpravljen iz Budima, da čuva povjereni si Klis, koji je bio u ostalom iznova i papi preporučen, a za njegova druga Grgura Orlovčića bješe odlučeno, da mu se ima Senj oduzeti.[1]

U Ugarskoj se pokazuju to doba na sve strane velike nevolje, najvećom ipak nesrećom bijaše po nju, što nije imala muža, koji bi bio umio narod iz mrtvila probuditi i koji bi ga bio listom digao na oružje, da brani svoju otačbinu. Palatin Báthori nikada se nije proslavio na junačkom polju; Zapoljski je imao doduše velik broj privrženika, ali niti za njegovu vojevodsku vještinu nije bilo odličnih dokaza, a osim toga je od njega zazirala vlada Ljudevitova kao od najpogibeljnijega si neprijatelja, te su se sada već

[1] Rad VII. 263. Burgio kod Theiner. 771. (str. 774). 774. (str. 776). 779. (str. 780). 781. (str. 782). Engel, Mon. Ung. 191. i sl. Sanudo, Ark. VIII, 235. i 236. listovi o stanju Senja.

o njem pripoviedale takove stvari, koje su na-nj bacale sumnju, da je upravo s Turčinom u dogovoru; Pavle Tomori napokon i sâm je priznavao u svojoj čednosti, da nije dorasao većim bojnim podhvatom. Burgio nepoznaje ni jednoga Ugrina, koji bi bio kadar voditi kakovu četu, kamo li cielu vojsku, a u kraljevu vieću, veli, neima ni jednoga člana, koji bi bio vidio gol krvlju omašten mač. U takovu stanju stvari, gdje se je na toliko bio medju Ugri izgubio bojni duh i bojna vještina, nebijaše ine pomoći, nego da se drugdje potraži muž, komu bi se povjerilo glavno zapovjedničtvo nad ugarskom vojenom silom. Na to pozivahu Ugri Nikolu Salma, proslavljenoga junaka, i našega Krstu Frankapana; Salm medjutim neprimi namienjene si časti, izgovarajući se na svoju starost i bolešljivost, Frankapan pako oklievaše sa svojim odgovorom, ili zato, što još nije bio prebolio zadane si u Budimu rane, ili pako zato, što nije mogao vjerovati, da bi se dala u Ugarskoj sastaviti vojska, koja bi bila kadra častno se ogledati s izvrstno uredjenom vojskom Sulejmanovom. Buduć da je Burgio znao za Salmov odgovor već 19. lipnja, to bi se zbilja moralo vjerovati, da je bilo odlučeno, da se ima pozvati Salm i Frankapan, ili već prigodom Jurjevskoga sabora, kao što veli Brodarić, ili svakojako skoro poslje toga.[1]

Ugarska dakle neima još čovjeka, koga bi sve sliedilo s pouzdanjem kao vodju u odlučni boj, — a taj se je boj sve više primicao, kao što o tom sada već nitko nije mogao dvojiti. Do 20. lipnja znalo se je u Budimu, da je dio turske vojske dopro već do Biograda, a i sâm sultan da je s ostalom vojskom samo za njekoliko danâ puta od toga grada odaljen. Po tom je bilo svakomu jasno, kako se je približila grozna pogibelj. Tomori je zahman vapio, da mu je kakovih 4000 pješaka i 10.000 konjanika, jer da bi se podhvao s takovom vojskom zapriečiti Turkom prelaz preko Save; ali njegov je vapaj ostao uzaludan, te se je sada morao još tim tješiti, što je bar Sava učinila svoju dužnost, razorivši moste, preko

[1] Koga bude volja tragom ići za sumnjami, što no se pobudjuju proti Zapoljskomu, neka za ovo vrieme prouči Burgijeva pisma od 13. i 18. lip. kod Theinera o. c. 779. 781. Tu, pak u pismu od 24. lip. (ib. 783) naći će, da su i Verbőcza biedili, da kupi vojsku, kako bi se opet dokopao palatinske časti, a sve u sporazumku sa Zapoljskim, a tako se isto baca sumnja na njeke velmože u českih zemljah, da rade zajedno sa Zapoljskim o nevjeri (ibid. 784). — Glede Krste Frankapana poglavite su viesti u Burgijevih pismih (ibid. 779 i 782), zatim kod Brodarića 759 sravni sa 764. Vidi i Istvánfija 73.

kojih je dušmanin već namjeravao prevaliti u našu zemlju.[1] Dušmanin stoji već na medji, pripravan, da ju čas prije prekorači, a mi neimamo ovdje, veli Burgio, ni jednoga broda na Dunavu, neimamo ni jednoga topa; kralj nebi bio mogao odpraviti svoga ulaka k Tomoriju i k palatinu, da mu ja nisam dao za to nuždna novca; viećnici kraljevi trate ciele dneve u prepirkah, pak ako napokon što i zaključe, neima ga, tko bi zaključak izveo; kralj nit negovori o pogibelji, niti jê pravo nepoznaje, spava do pódneva i onda istom ide u vieće, ali i tada ostaje nemoćan, jer u nikoga neima pouzdanja. Burgio sâm radi o tom, da sakupi za papin novac vojske do 5000 momaka, vlada pako kralja Ljudevita kuša još zadnja sredstva, kako bi se narod u što većem broju na oružje digao i kako bi se iz kršćanskoga svieta dobavilo što više pomoći. Na 19. lipnja bješe zaključeno, da se po starom običaju krvav mač nosi po županijah od mjesta do mjesta, te prema tomu zaključku bjehu zatim razaslana kraljevska pisma na sve strane. Takovo pismo dobi i ban hrvatski Franjo Baćan i njeki od naših velmoža i prelata. Od kršćanskih knezova, koje je Kliment pozivao na pomoć kralju Ljudevitu, dosad se bješe odazvao jedini portugalski kralj, odaslavši u Ugarsku poslanika svoga i nješto novca; buduć pako da se je i u Ugarskoj znalo već oko 20. lipnja za ligu, koja se je pripravljala proti caru Karlu, to se je sada moglo još manje računati na kakovu pomoć od prvih upravo vladara kršćanskih. Nu pri svem tom upravi Ljudevit 21. lipnja jednaku molbu na englezkoga kralja i dužda mletačkoga, a valjda i na druge poglavite kršćanske vladare, osobito pako na papu Klimenta, komu veli u svojem pismu, da se u njega više uzda nego u sve ostale vladare. Njekoliko dana prije toga bješe Ljudevit odpravio u Njemačku Tomu Nadažda, da traži pomoći od Ferdinanda i od njemačkih knezova i stališa, koji su se bili sastali na svoj sabor u Speier. Nadaždu bješe medju inim i to naloženo, da nastoji dobiti za Ugarsku kao vojevodu za nastajuću vojnu ili Salma, ili pako Krstu Frankapana.[2]

Veće smo prije vidjeli, da se je znalo punom izvjestnošću, da će Turci prevaliti od Biograda na sriemsku stranu; nu uza svu tu izvjestnost neima Tomori, koji je morao Turkom zapriečiti prelaz preko

[1] Theiner o. c. 779 i sl. Slav. Mer. 593.

[2] Theiner Mon. Hung. II. 673. 781. 782. 783. (S ovim potonjim mjestom, na koliko se tiče cara Karla, srav. Thein. o. c. 671. i Mon. Hung. Hist. Dipl. I. 35). Engel, Mon. Ung. 223 i sl. — Da se je krvav mač nosio

Save, ništa više nego 1000 konjanika i 500 pješaka, a sriemski gradovi stoje ili prazni, ili slabo oskrbljeni. Već početkom lipnja bilo je doduše zapoviedano palatinu Báthoru, da podkriepi Tomorija novimi četami, a kada se je čulo zadnjih dana toga mjeseca, da Turci već prelaze preko Save, iznova su mu slane naredbe, da diže plemstvo i da barem na Dravi Turke zaustavi, kada im se nije mogao zapriečiti prelaz preko Save. Nu sve su te zapoviedi ostale bez koristi, jer se plemstvo nije hotjelo oružati i dizati, dok mu nedodje glas, da se je kralj glavom na vojsku zaputio.[1]

Dočim je plemstvo bezsvjestno vrieme tratilo, držeći se svojih starih povlastica, medjutim je turska vojska sve dalje napredovala prama svojemu cilju. Veliki vezir Ibrahim, napried odaslan od Sulejmana s dielom vojske, stajaše već zadnjih dana lipnja pod Biogradom, a zatim predje prvih dana sljedećega mjeseca bez ikakova odpora na našu stranu, te se utabori kod Zemuna. Medjutim prispješe u turski tabor i bosanske i hercegovačke čete, kojimi je bila pomnožana i onako golema turska vojska. Napokon dodje i sâm Sulejman, te se stâvi početkom srpnja u Biogradu, da tu slavi svoj bajram, zadovoljan budući s pripravami za vojnu, na koju se je bio zaputio. Ibrahimove čete, što-no su bile prešle na našu stranu, povećane još Bali-begovom četom, ostadoše za njekoliko dana na miru; nu već 9. srpnja mogoše ih vidjeti iz Petrovaradina, gdje se približaju k tomu gradu, a još prije nego što su se dale na obsiedanje i jurišanje toga prevažnoga grada, počeše one redom uzimati slabo ili nikako oskrbljene sriemske gradove i gradiće.[2]

---

i po slovinskoj zemlji, veli naročito pop Stjepan Posedarski u svojem pismu kod Sanuda, Ark. VIII. 241, a kada je to bilo, kazat će nam se kašnje. Ljudevit. navedeni listovi jesu: kod Theinora, Slav. Mer. 593, u Mon. Hung. Hist. Dipl. V. 75 i kod Sanuda k 20. i 22. srpnja (u mojem prep.). — Glede njem. sabora i Nadaždova poslanstva v. Bucholtza II. 366 i sl. Ranke o. c. II. 249 i sl. Engel o. c. 208. (srav. Thein. o. c. II. 788); napokon spadaju ovamo listovi mlet. poslanika Contarina iz Speiera 26. i 30. lipnja kod Sanuda k 14. i 20. srpnja (u mojem prep.).

[1] Burgio kod Thein. o. c. 783. i sl. Brodarić 759. 761. Engel, Mon. Ung. 224.

[2] Burgijeva pisma kod Theinera o. c. 783. sl. do 788. Ovamo ide i ono Burgijevo pismo, što ga je Theiner stavio poslje Campeggijevih izviešća na str. 714 i koje je pisano sjegurno poslje Burgijeva pisma od 10. srpnja (ib. 787); nadalje spada ovamo pismo Tomorijevo kralju Ljudevitu iz Petrovaradina 25. lipnja, koje je umetnuto u Sanud. izvorniku k 27. srpnju, i

*

To napredovanje dušmanâ bješe povodom, te se je opet nješto učinilo od Ljudevitove strane za pospješenje bojnih priprava toli u Ugarskoj, koli u Hrvatskoj. Što se tiče naše domovine, to bješe već za Baćanova boravljenja u Budimu uglavljeno, kako će ban, kada se vrati u svoju banovinu, Hrvate na oružje dizati, te kralj Ljudevit svjedoči kašnje (u pismu od 24. srp.) banu Baćanu, da je marljivo radio oko izvedenja danih si naloga. Medjutim banove priprave bijahu preneznatne prema golemoj pogibelji, koju je valjalo odvratiti: zato odasla Ljudevit na 13. srpnja k banu Baćanu i k slovinskim stališem kao svoga poslanika biskupa i opata Andriju Tuškanića, uručivši mu svoje kraljevsko pismo, u kojem veli, da će do koji dan i sâm izaći na vojsku; zatim zapovieda stališem, da se svaki njih na vojsku pripravi i da naoruža petinu svojih podložnika ili još i više, jer da je pogibelj, koja grozi jednakim načinom svim njegovim kraljevinam, tako velika, da mu je nuždno potrebita pomoć slovinske kraljevine. Nedvoji Ljudevit o vjeri svojih slovinskih stališa, ali zato ipak ovlašćuje svoga bana, a njihova vojevodu, da najstrožije postupa, ako se nadje medju njimi koji neviernik ili neposlušnik. Njekoliko dana kašnje (16. srpnja) pisa Ljudevit opet banu Baćanu. Tu poziva svoga bana, da se strpi za novce, koji su mu bili naznačeni u ime plaće i to kod zagrebačkoga kaptola; buduć naime da je kaptol izjavio, da neima u spravi nikakovih novaca, jer što je toga i bilo, to da je njegda odnio Toma Bakač, — budúć nadalje da kaptol toliko troška ima za svoja tri grada preko Save i Kupe i za utvrdjenje svoga mjesta u Zagrebu: zato, veli kralj, neće biti druge pomoći, nego da se ban strpi, dok se neskupi što crkvenih dragocienosti, od kojih će moći biti namiren; u tu svrhu pako opominje Ljudevit Baćana u drugom listu (od 17. srpnja), da bude na pomoć biskupu Šimunu, koji je imao crkveno blago pobirati, a u tom je poslu nailazio na odpor mnogih crkvenjaka. Još poziva Ljudevit bana Baćana (17. srp.), da preuzme od Ivana Taha grad Bihać, kako je to bilo već u Budimu ugovoreno, te je zato ban u to ime već i nješto novca dobio.[1] —

---

pismo Antonija di Zuane iz Budima 11. srpnja kod Sanuda k 22. srp. (Moj prep.), napokon pismo Ljudevitovo banu Baćanu 13. srp. kod Kovachicha u naved. rukop. br. LXII.

[1] Ljudevit. pisma kod Kovachicha u naved. rukop. br. LXII—LXVI. Chmel o. c. 46. o zanemarenju Bihća. Sanudo bilježi k 28. lip. mletač. viesti o kraljevoj zapoviedi (Moj prep.).

Kao što je kralj Ljudevit pozivao slovinske стališe, da se na rat pripravljaju, isto se je tako uzdao i u stališe svoje hrvatske kraljevine, kako ju u to doba pojimaju i nazivaju, da će mu i oni u pomoć priteći. Djelovanju medjutim njegova bana na toj strani nema sada nikakova traga, nego taj dio našega naroda i u ovoj kobnoj dobi ide svojim putem, više se obazirajući na nadvojvodu Ferdinanda nego li na kralja Ljudevita, a tako isto u življih odnošajih stojeći prama Ferdinandovu vojevodi i zapovjedniku njegovih plaćenikâ u Hrvatskoj, vitezu Nikoli Jurišiću, nego li prama Ljudevitovu namjestniku, banu Baćanu. Ti naši Hrvati pripravni su doduše i voljni sliediti poziv svoga kralja; nu buduć da su mnogi od njih već dulje vremena stâli na plaći Ferdinandovoj, braneći i svoju i njegovu zemlju, i buduć da sami nisu imali nuždnih novčanih sredstva, zato i sada zahtievaju, da ih Ferdinand sa svojom plaćom odašalje u pomoć kralju Ljudevitu. S takovim svojim zahtjevom poslaše oni k Ferdinandu, iliti pravije govoreći k njegovim austrijskim namjestnikom, kao svoga poslanika plemića Bernarda Tumpića, komu su u tu svrhu dali svoja vjerodajna pisma i potrebite naputke (knezovi Ivan Torkvat Karlović, Vuk i Jure Frankapan i Stjepan Blagajski na 16., a sve krvatsko plemstvo na 18. srpnja). Nu već Nikola Jurišić svjetovaše Ferdinanda, da ne privoli na želju hrvatskih knezova i plemića, i to s toga razloga, što bi se u Ugarskoj slabo cienila Ferdinandova zasluga, da joj pruži pomoć tim načinom, pošto su Hrvati i onako dužni dići se na oružje na rieč svoga kralja. Jurišićeva mnienja bijahu i Ferdinandovi namjestnici, samo što su za to naveli drugi razlog. Ferdinand, vele oni, nemože dići iz Hrvatske svojih plaćenika: jer, da to učini, mogao bi Turčin provaliti, te poharati ili i podjarmiti i Hrvatsku i njegovu zemlju; ako pako na njegovoj plaći stojeći hrvatski knezovi i plemići ostanu na svojem mjestu, bit će zemlja s te strane sjegurna, a po tom će se podjedno učiniti usluga i Ljudevitu i njegovim narodom. Nu ako bi ipak koji od plaćenika Ferdinandovih u Hrvatskoj hotio poći u kraljevu vojsku, to mu budi prosto, nu neka ide na svoj ili na kraljev trošak, i mjesto takovih plaćenika neka se drugi odmah nadju, naročito pako neka Jurišić nastoji dobiti na Ferdinandovu službu kneza Karla Blagajskoga i opata Andriju Tuškanića. Takov odgovor dobi Tumpić na 8. kolovoza, pošto je sve upotriebio, kako da što življe izkaže s jedne strane veliku nevolju Hrvata, a s druge pripravnost nji-

hovu, da poteku na pomoć kralju Ljudevitu, budući u ostalom uviek voljni poslužiti Ferdinandu proti svakomu njegovu neprijatelju. Tumpiću se je činilo, da ga nisu u svem pravo razumjeli Ferdinandovi namjestnici, zato se je još jednom na nje obratio; ali ni tim putem nije mogao u ničem promieniti sadržaj dobivenoga odgovora.[1] — Ovo moje pripoviedanje, u kojem sam morao zbog suvislosti stvari nješto dalje posegnuti, jasno nam kaže, kako je Ferdinand namjeravao upotriebiti naprama turskoj pogibelji ono malo sredstva, što mu ih je jošte ostajalo uza ostale poslove, u koje su ga dovodile što njemačke stvari, što pako i poglavito interesi njegove kuće, koje je brat mu Karlo s mačem u ruci zastupao i izvadjao i poradi kojih je i on sâm morao upravo ovo kobno doba svoju pažnju i silu na više strana dieliti. Svakomu će se pako, tko me pomno sliedi u ovom mojem razlaganju, pri tom sama sobom nametnuti misao: što l' da bi bili Hrvati učinili u nastajućih kobnih dnevih, da je bilo njihovoj hrabrosti i spremnosti na boj izdašne pomoći u onom, česa su bili lišeni tako dugo boj bijući za svoju postojbinu i za susjede svoje!

Osim onoga, što je Ljudevit činio na glas o turskom napredovanju u našoj zemlji, zabilježiti nam je ovdje još više toga. Sliedeć savjet svojih pouzdanika naloži Ljudevit vojvodi Zapoljskomu, da u savezu s vlaškim vojvodom Turkom za ledja zadje; ali skoro zatim odasla k njemu drugoga poslanika, po kojem mu je zapoviedao, da se okani svakoga inoga posla i da odmah poteče sa svojom vojskom onamo. gdje bude kraljevski tabor. Zatim nastojaše Ljudevit o tom, da se Tomoriju pošalje pomoć pod vojevodstvom Ambroza Sarkanja; nu buduć da Burgio nije mogao odmah sastaviti vojske za to potrebite, zato ostade i ta sada neizvedena. Dočim na taj način na Ljudevitovoj strani još neima nikakova pravoga života, te Burgio može još 16. srpnja pisati, da do toga dana neima u Ugarskoj nikakovih priprava, medjutim bješe vezir Ibrahim već uzeo na juriš varoš Petrovaradinsku (15. srpnja). Tomori, koji je kušao Turke suzbiti pomoćju svoje male vojske i

[1] Za Tumpićevo poslanstvo i što je s njim u savezu izvorom su pisma kod Chmela o. c., i to: najprije vjerodajna pisma br. III. i V., zatim očitovanja Tumpićeva i hrvatskih knezova br. XIII.; nadalje Tumpiću dano pismo Stjepana Blagajskoga br. IV, Ivana Torkv. Karlovića br. XIV. i Nikole Jurišića br. II. Na dani odgovor spada br. VI. do VIII., a na Tumpićevo opetovano nastojanje br. IX., zatim XI. pak X.

svojih do 40 nasada, povuče se sada sa svojom četom u Bačku, a Turci počeše odmah grad Petrovaradinski sa svih strana obsiedati i bìti svojimi velikimi topovi. Tomori uvidjaše, da sâm nemože spasiti toga vele važnoga mjesta, ali zato poruči kralju, da bi se ono moglo spasiti, da se nadje za vremena vojske 10 do 12 hiljada.[1] Glas o obsiedanju grada Petrovaradina i ta poruka Tomorijeva bijahu u toliko od odlučne važnosti, što je kralj Ljudevit napokon odlučio poslje toliko oklievanja, da će poći iz Budima na vojsku, nebi li tako svojim primjerom i plemstvo digao, koje se je dosad uviek na njega izgovaralo. Onaj isti dan, kada se je na vojsku spremao, pisa Ljudevit papi Klimentu, da mu što brže pošalje još novčane pomoći, uvjeravajući papu, da se u njega više uzda nego u sve ostalo kršćanstvo; a da namiri svoje najveće potrebe, uzajmi taj isti dan od Szerenčéša 10.000 for.[2]

Prije nego li podjem sliediti Ljudevita na njegovu putu, dvie mi je u kratko ovdje spomenuti. Burgio kazuje, da je Tomori već sada poručivao kralju po bosanskom biskupu Jurju, — onom istom ulaku, koji ga je imao izviestiti o stanju Petrovaradina, — da bi valjalo tražiti mir od Sulejmana, pak ako to nebi moglo inače biti, da bi se u tu svrhu morao silnomu neprijatelju danak obećati. K toj svojoj viesti, koja, kako se tu daje, neima druge potvrde, nu koju zbog te okolnosti nipošto nemoramo zabaciti, dodaje medjutim i sâm Burgio ovu primjetbu: da ugarska vlastela ni sada nesmiju izaći pred narod s takovim predlogom. Druga se tiče pape Klimenta. Motreći Kliment strašnu nevolju Ljudevitovu, a dobro znajući, da se nemože očekivati znatna pomoć iz svieta kršćanskoga, nalaže svojemu nunciju na Ljudevitovu dvoru, da se zaputi u Poljsku, nebi li barem odatle, od strica Ljudevitova, koja pomoć došla. Prigovor, da to nije moguće poradi sklopljenoga mira medju Turci i Poljaci, suzbija Kliment unapried tim, da Turčin nikomu nedrži zadane rieči, da već i Poljakom grozi tatarskom provalom i da će propast Ugarske imati pogubnih posljedica i za Poljsku. Burgio medjutim, kako je inače svjestno vršio sve naloge, ovaj put ostade u Budimu: jer da je već i kasno ići u

[1] Brodarić 762. Hammer III. 56. Burgio kod Theiner o. c. 788. do 792.

[2] O oklievanju Ljudevit. i njegovih razlozih govori Burgio ib. 783. 84. 88. i Monum. Batthyan. kod Kovachicha br. LXII. — Za ostalo: Theiner o. c. 674 i Mon. Hung. Hist. Dipl. I. 35.

Poljsku i da se sva ta stvar nebi dala izvesti sa čašću papinske stolice.[1]

Kralj Ljudevit podje iz Budima na 20. srpnja, imajući vojske nješto preko 3000 ljudi, u kojem se broju nalazi i Szálkánova četa i ona čeljad, što ju je kraljica najmila u českih zemljah. Prvi dan dodje kralj u Érd, i tu se stâvi sa svojom pratnjom, u kojoj je bio naročito Szálkán, zatim Brodarić i palatin Báthori: jer je namjeravao po malo postupati prama Tolni, sve se uzdajući, da će mu medjutim prispjeti pomoći, kojim se je izvana nadao, osobito pako iz českih zemalja, i da će se još većma dizati njegovo ugarsko plemstvo i hrliti na odredjeno mjesto. Na 24. srpnja svrati se Ljudevit na otok Čepel i tu se oprosti s kraljicom Marijom, koja se je zatim vratila sa svojom pratnjom u Budim. Boraveći jošte u Érdu pisa Ljudevit dva pisma banu Baćanu: u jednom mu obznanjuje, da je zagrebački biskup javio, da želi glavom doći ka kralju; to da mu nije zakraćeno, nu da mu je podjedno naloženo, da svoju četu, koju mora držati kao biskup, u Hrvatskoj ostavi; u drugom pako pismu odgovara Ljudevit svojemu banu na pitanje, kamo bi imao privesti svoju vojsku. U tom pogledu veli Ljudevit, da je mnienje njegova vieća, da bi Baćan imao svoje čete povesti prama Valpovu, jer se vidi iz svega postupanja Sulejmanova, da je odlučio upravo na Ugarsku navaliti; ako Baćan dodje k Valpovu, lahko će mu biti odatle preći ka kralju, koji i sâm ide prama Tolni. Nu premda kralj sada tako piše i premda je već prije slao slične poruke po Andriji Tuškaniću i Ambrozu Keceru, to ipak prepušta razsudbi Baćanovoj i njegovih Hrvata, da odluče, kamo će krenuti, samo da bude stvar tako udešena, da uzmognu priteći ka kralju, kada ih pozove. U tom istom pismu poziva još Ljudevit bana Baćana, da dade one poznate nam nasade Stjepana Deshaza prenieti iz Save u Dravu, jer da će tu bolje rabiti Hrvatom. Iz Érda je i Brodarić pisao papi Klimentu, a iz njegovih se rieči lahko razabire, s kakovimi je slutnjami stupio u pratnju kraljevu, dočim veli, da Ugarsku može samo Bog spasiti ili kakov slučaj po božjoj volji.[2] Iz Érda podje Ljudevit malo dalje

[1] Theiner o. c. II. 789. 794. Pray, Ep. I. 260.

[2] Burgio kod Theinera o. c. II. 788. 789 (Ovo potonje ima i Pray, Ep. I. 263, ali s krivim datom). Pismo Brodarićevo Klimentu VII. kod Theinera II. 674 (Veli se, da je pismo pisano 27. srpnja; nu taj je datum malo sumnjiv, jer ako je Ljudevit bio još 27. srp. u Érdu, malo ostaje vremena

do mjesta Erči, gdje je opet postao; ali mu se tu nitko nije pridružio osim Andrije Báthora. Na 31. srpnja nalazimo ga u Adonyu, odakle je pisao banu Baćanu, da što brže digne vojsku hrvatske i slovinske kraljevine i s njom da poteče, kako mu je već prije bilo naloženo, prama Valpovu. Da se narod što brže diže i u što većem broju, zapovieda kralj Baćanu, da dade nositi po kraljevini krvav mač; zapovieda mu nadalje, da se ne oruža, kao što je prije bilo rečeno, samo petina plemićkih podložnika, nego polovica; a da bude još više vojske, nalaže kralj, da se moraju dići i okuženi ljudi (pestilentici — o kojih u ostalom nenalazim drugih viesti), nu tako, da se u taboru s drugim narodom nepomiešaju; napokon zapovieda, da se ban dogovori s biskupom zagrebačkim, na koji bi se način mogla dobiti bojna pomoć od istih župnika i redovnika. Prema tomu, što je kralj Ljudevit naredjivao svojemu banu, upravi on isti dan svoje kraljevsko pismo i na stališe hrvatske i slovinske kraljevine, u kojem ih je pozivao, da se dižu i da sliede svoga bana.[1] Iz Adonya dodje Ljudevit u Duna Pentele, a odatle u Földvár. Tu ga zateče poslanik vojvode erdeljskoga, koji je zahtievao na ime svoga gospodara, da mu se već jednom točno kaže, što ima činiti, jer da je dosad dobio više nalogâ, medju kojimi neima nikakova sklada. Kralj se usljed toga razgovori sa svojimi savjetnici, i zatim vrati Zapoljskomu njegova poslanika s nalogom, da bez ikakova oklievanja svoju vojsku povede u kraljevski tabor.[2] Boraveći kralj u Földváru, dodje mu glas, da je pao Petrovaradin. Dvanaest dana trajaše obsiedanje toga grada; dva juriša

do 31. srpnja, kadno ga nalazimo u Adonyu, kamo je dospio bivši, kao što veli sâm Brodarić, „multis diebus“ u mjestu Erči. Po toj mojoj primjetbi trebat će podjedno stegnuti boravljenje kraljevo u Erči proti kazivanju Brodarićevu na manje danâ). Brodarić 762. Listovi Baćanu od 24. srpnja kod Kovachicha u naved. rkp. br. LXVI i LXVII. Georg. Sirm. 117. Palacký o. c. 511.

[1] Brodarić 762. Kovachich u naved. rukop. br. LXVIII. i LXIX.

[2] Brodarić 762. Nezna se točno, koji je dan Ljudevit u Földvár došao; zna se medjutim, da je 31. srp. bio u Adonyu, a 5. kolov. u Pakšu (Kovachich u naved. rkp. br. LXX), dakle je u Földváru svakako bio prvih dana kolovoza. Ovo primietih u kratko naprama onim magjarskim historikom, koji bi htjeli Zapoljskoga tim obraniti, da su mu davani protuslovni nalozi i da je zadnji nalog naročito tako kasno dan, da ga Zapoljski već nije mogao izvesti, — k čemu još to samo primjećujem, da je Zapoljskomu već prije bilo naloženo, da se ima uputiti ka kralju, i da se je zadnji k njemu odpravljeni kraljev poslanik već oko 20. kolovoza ka kralju povratio (Brodarić 766).

bjehu junački odbijena, ali napokon na 27. srp. provali neprijatelj u grad, koji niti nije bio dosta čvrst, niti nije imao dovoljne posade. Vitežki branitelji izginuše do neznatnih ostanaka, koji su živu glavu iznieli. Sulejman, koji se je i sâm bio približio bojištu, proglasi sada medju svoje vojske, da se neće stâviti, dok nedodje do Budima.[1] Prema njegovim bojnim osnovam, kako ih je sada zasnovao i kako su ih stranom već prije morali izvadjati njegovi vojevode, naša je postojbina ponajprije bila pozorištem djelovanja njegovih četa: jer čim su Turci prešli preko Save, počeše oni osvajati sriemske gradove, a što je tada bilo započeto, to se sada nastavi i to s takovim uspjehom, da je neprijatelj dobio 15 do 16 gradova u svoje ruke. Toliko je on toga dobio, a nigdje nije morao sve do Iloka napinjati svojih sila, jer je njeke gradove skoro puste nalazio, a u drugih je bilo tako malo braniteljâ, da nisu niti smjeli misliti na pravu obranu. Kada je Turčin dobio i Petrovaradin u svoje šake, još je manje moglo biti rieči o kakovu čestitu odporu, nego su dapače njeki gradići već unapried slali dobitniku svoje ključeve. Za prijašnjih turskih provala na sriemske strane znadu nam izvori pripoviedati, kako je ondašnji narod po više puta vitežki branio svoju postojbinu; sada pako tomu ni traga neima: jedno zato, što se je narod osamljen i bez pomoći preslabim ćutio za borbu s toli silnim dušmaninom, a drugo još i zato, što ga je Sulejman, da tako reknem, već unaprieda razoružao. Da se narod bez nužde ne draži i na odpor ne sili, bješe naime Sulejman proglasio medju svoje čete: da se nesmiju sela paliti i da se neima nikomu činiti nikakova šteta, već da turska vojska samo gradove osvaja. Usljed te Sulejmanove zapoviedi bješe Sriem ovom prigodom u ostalom prilično poštedjen, i ondašnji stanovnici, s prvoga početka turske provale razplašeni, vraćahu se opet u svoja prebivališta. Ti pojavi bijahu povodom, kao što je obće poznato, te su njeki slavu zapjevali dobitniku Sulejmanu za njegovu toliku čovječnost, — samo što malo kašnje opet moraju sami sebe pobijati pripoviedanjem o krvavih Sulejmanovih djelih, koja u ničem nenalaze svoga opravdanja.[2]

---

[1] Evo poglavitih izvora za jurišanje Petrovaradina: Hammer III. 56. Burgijeva pisma kod Theinera II. 789. do 794. Brodarić 763. Vrančić III. 20.

[2] U koliko je turska vojna zahvatila naš Sriem, o tom ćeš naći potanje podatke: u tur. izvorih kod Hammora o. c. 56. i 636; kod Brodarića

Buduć da su Turci nakon osvojena Petrovaradina napried stupali, ponajprije uzduž dunavske obale u Sriemu, moralo se je u Ljudevitovu vieću o tom raditi, da se kraljeva vojska što prije poveća i bojnimi potriebštinami oskrbi. U to se je ime pisalo na sve strane, gdjegod se je pokazivala ikakova nada pomoći, — pisalo se je naročito banu Baćanu, pak i Krsti Frankapanu, za koga je bila došla u kraljev tabor netemeljita viest, da se je već iz Njemačke u Hrvatsku povratio i da tu čete kupi.[1]

Kralj Ljudevit dodje na 4. kolovoza u Pakš, odakle je pisao drugi dan po dvoraniku svojem Marčinku banu Baćanu, da digne sve za oružje sposobno seljačtvo, a ne samo polovicu, kao što mu se je prije naredjivalo. Iz Pakša predje zatim Ljudevit u Tolnu na 6. kolovoza, i tu se zaustavi za više dana.[2]

Iz dosadanjega pripoviedanja razabire se pogledom na Hrvate samo toliko, da je kralj Ljudevit i nje na vojsku pozivao, a ne kaže se, što je usljed toga činjeno na njihovoj strani. Za Hrvate u hrvatskoj kraljevini toga vremena spomenuh već prije, kako su zahtievali od nadvojvode Ferdinanda, da ih sa svojom plaćom odašalje na pomoć kralju Ljudevitu: buduć pako da se nije zadovoljilo tomu njihovu zahtjevu, zato se niti nije narod na toj strani u velike oružao, nego su samo pojedini velikaši crkvenoga i svjetovnoga reda priveli ka kralju, kao što ćemo kašnje vidjeti, svoje što veće, što manje čete, a osim toga je medju tim narodom, kako ćemo odmah naći, kupio svoju čeljad i Krsto Frankapan i drug njegov Ivan Torkvat Karlović. U drugoj kraljevini, na koju to doba diele postojbinu Hrvatâ, upravlja bojnimi pripravami ban Baćan. On nam pako kaže u svojem pismu, izdanom u Rači na 1. kolovoza, da je zapovjedio, da se moraju svi stanovnici slovinske kraljevine,

---

762 – 4; u Burgijevih izviešćih (Thein. II. 788—797) i u navedenom pismu Brodarićevu (ibid. II. 674); dalje u Georg. Sirm. 115; Vrančić III. 20; Sanudo, Ark. VIII. 241. i u izvorniku k 8. kolovoza, gdje je pismo Antonija di Zuane od 26. srp. (Moj prep.).

[1] Brodarić 763. Burgio kod Thein. 794. Za Krstu Frankapana, odkako je bio otišao u Njemačku, neima mnogo pouzdanih viesti, pak i ono, što je pouzdano, kaže nam samo toliko, kako se je o tom radilo, da Krsto bude primljen na Ferdinandovu službu. Mletčani osobito marljivo za-nj propituju, sve se bojeći, da će ga Ferdinand učiniti svojim vojevodom u njihovu susjedstvu. O svem tom ima više viesti Sanudo u Ark. VIII. od str. 235, a još više u izvorniku tečajem mjeseca lipnja i srpnja.

[2] Kovachich u naved. rukp. br. LXX. Brodarić 764.

ako bude nuždno, na oružje podići i za njim poći. Znajući mi za hrvatski bojni sustav toga vremena, lahko ćemo razumjeti, da Baćan nije dao te zapoviedi sâm o sebi, nego da je k tomu morao imati saborsku odluku: zato nam se pokazuje posve vjerovanom viest, koju je sâm Istvánfi ubilježio, da je ban Baćan sazvao slovinske stališe na sabor u Raču, da s njimi zajedno stvori potrebite odluke za nastajuću vojnu. Nu primajući tu viest kao istinitu, odmah mi je primietiti, da od svega Istvánfijeva kazivanja samo ono stoji, što sačinjava jezgru ciele stvari, da je naime bilo na saboru odlučeno, da se na oružje digne slovinska kraljevina i da u hrvatskoj kraljevini čete kupi Krsto Frankapan, komu su bile u tu svrhu novčane pomoći zajamčene, — sve ostale pako pojedinosti Istvánfijeva kazivanja moramo zabaciti. Buduć da je Baćan boravio prvih dana kolovoza u Rači (u sadaš. belovar. županiji), to bismo mogli uzeti, da je i onaj gore spomenuti sabor bio tada držan, i to u takovih okolnostih, gdje je po koji od velmoža i plemića već imao u redu svoju četu. Što se pako tiče tom prilikom Krsti Frankapanu namienjene zadaće, da kupi u Hrvatskoj bojnu čeljad, za koju mu je bilo obećano, kao što sâm veli, sve po 20 soldina, to scienim, da njega nije bilo medju slovinskom gospodom, kada se je o tom odlučivalo, nego da su ta gospoda sama njega pozvala i rečenu mu ponudu učinila, pouzdano očekujući, da će se on do koji dan povratiti u svoju domovinu, da joj u odlučnom trehu bude na službu i umom svojim i junačkom desnicom. Krsto se zbilja sada povrati medju svoje Hrvate. Nu još 1. kol. bijaše on u Speieru, taj bo dan izdade i svojom rukom podpisa pismo, u kojem se kazuje, kako mu je nadvojvoda Ferdinand odredio godišnju plaću 1000 ranjskih forinti i pustio ga u daljem uživanju onih imanja i dohodaka, što ih je bio dobio za svoje vierne službe već od cara Maximilijana; za to se pako Krsto obvezuje, da će Ferdinandu vierno služiti svagdje i proti svakomu njegovu neprijatelju; Krsti se medjutim dopušta, da može služiti i drugim vladarom, samo da to nigda nebude proti rimskomu caru i nadvojvodi Ferdinandu i austrijskoj kući, te ako ga Ferdinand pozove u svoju službu, da mora biti pripravan za mjesec dana odazvati se njegovu pozivu. Tako svoju stvar s Ferdinandom uredivši pohiti on zatim u Hrvatsku sa svojim pratiocem Jerolimom Jurišićem; nu svakako je proteklo mnogo dragocienih dana, dok je dospio medju svoje, pak i tada nagazi na goleme težkoće, kao što će nam o tom

poslje sâm pripoviedati. — Spomenuvši tu bojne priprave, što se čine medju Hrvati, nemoram na ovom mjestu opisivati okolnosti, u koje one padaju, to bo je tečajem pripoviedanja dovoljnim načinom pokazano; spomenut ću medjutim jednu sablazan, koja je upravo ovo doba duhove uznemirivala, gdje je trebalo da sve bude složno i ujedinjeno. Senjski kapitani, Orlovčić i Kružić, napadu imanje i dohodke svoga biskupa Jožefića; buduć da biskup nije mogao napastnikâ skloniti na povratak blažijimi sredstvi, naredi obustavu iliti interdikt u svojoj biskupiji; nu kapitani i sada ostanu nepokorni, pače provale s uzrujanom četom u biskupovu crkvu, gdje je on skoro zaglavio. Papa Kliment, raztužen s tih pojava, pogledom osobito na ozbiljno vrieme, naloži nadbiskupu Szálkánu, da pribavi zadovoljštinu biskupu i povriedjenoj crkvi, a nada sve da o tom uznastoji, kako će privesti zavadjene na izmirenje i na uzajamnu ljubav.[1]

Vraćajući se opet ka kralju Ljudevitu nalazimo ga jošte u Tolni. Tu boraveći poraste mu nješto vojska, jer je k njemu prispio osim inih Jure Zapoljski sa svojom četom, koja je bila birana stranom u Ugarskoj, stranom u Moravi, zatim Hanibal Ciparski s papinskimi najmljenici iz Morave, a Leonard Gnojenski iz Poljske, usljed česa je narasao broj papinih vojnika u kraljevu taboru do 4000; napokon se tu nadje nješto vojske iz Češke, koja je za dobe krenula, te je mogla kralja stići, dočim je ostala oružana čeljad iz Češke, kao što je rečeno, táhla aby nedotáhla.[2] Ako je Ljudevit iz toga prirasta četâ nješto nade crpio, zbijale su se medjutim druge stvari, koje su na zlo slutile. Tu su morda zatekli kralja već više mjeseci ne plaćeni nasadnici, koji su zato sada vratili kralju zastave, — a to je učinjeno, gdje je toli nuždna bila nji-

[1] Istvánfi 74. Pismo bana Baćana od 1. kolov. u knjiž. jugoslav. akadem. Pismo Frankapanovo od 5. rujna u Povj. Spom. 215. Revers Krste Frankapana, izdan 1. kolovoza u Speieru, u c. k. taj. arkivu (za prep. mu hvalim I. Kukuljeviću). — O Krsti Frankapanu ima nješto amo idućih malo vriednih viesti u Sanuda, Ark. VIII. 236—240. O senjskom interdiktu govori se u Sanudu ib. u listu Franje Grabije, koji je Sanudo ubilježio k. 17. kolov., kao što i pismo krčk. proveditura od 12. kol. (Moj prep.), zatim kod Sladovića Poviesti biskupijah 66. 102 i 268, — ono medjutim, što se tu kazuje na str. 66 o Krsti Frankapanu, sasvim je neistinito.

[2] Brodarić 764. Burgio kod Thein. 794. Glede Jur. Zapoljskoga možeš još vidjeti Burgija ib. 792. i Pray, Ann. V. 194.; glede Čehâ v. Palackoga o. c. 510. i sl. i Theinera o. c. II. 784—794.

hova pomoć. Na to dodje glas, da su Turci i Ilok osvojili, pošto se je njekoliko dana branio i zatim se predao (8. kolovoza); Ilok pako dobivši podju Turci odmah dalje uz Dunav i Dravu proti Osieku. Takove glasove imajući zapovjedi kralj palatinu, da što brže poteče na Dravu, da zaprieči prelaz Turkom; nu velmože, koji su se imali pri tom palatinu pridružiti sa svojimi četami, izjaviše, da neće s njim poći, jer da su dužni vojevati po svojih povlasticah samo pod kraljevom zastavom. Tako se opet zanemari zgodan čas, gdje se je moglo napredovanje dušmanâ doniekle zaustaviti. Kralj Ljudevit, takovim ponašanjem velmoža u dnu duše svoje uvriedjen, ovako se o tom izjavi u njihovu skupu na 13. kolovoza: Ja vidim, da se svatko na me izgovara; evo ja sam tu glavom, da se izvrgnem svakoj pogibelji; da dakle nebude više izgovora i da nitko nebude mogao sakrivati svoju kukavštinu mojom osobom, odlučio sam, da ću sutra s vami onamo poći, kamo neće drugi bez mene da idu. Tu kraljevu izjavu primiše svi prisutni s udivljenjem, kao što veli Brodarić, koji je i sâm bio pri tom; mnogi ju pozdraviše svojim odobrenjem, a samo se njeki nadjoše, koji su se protivili kraljevoj nakani, jer su znali, kakove pogibelji mogu odatle nastati. Medju timi riedkimi razboritimi muževi, koji su i kralja i velmože upućivali, da se sliepo nebacaju u očitu pogibelj, nego da gledaju prije što više bojne sile sakupiti, a medjutim da se na svaki način i pod svaki uvjet ugibaju odlučnomu sukobu, bijaše najrevniji kancelar Brodarić, koji je medjutim u tom pravcu radio ne samo po svojoj domisli, nego i sa znanjem i odobravanjem Pavla Tomorija. Nu Brodarićeva rieč ne nadje odziva, jer je bilo mnogo više onih, koji su mislili, kao što on veli, da mogu i bez krila poletjeti, te se je zato i moglo javljati u Budim iz kraljeva tabora, da bi morala vojna najbolje izaći, da je svega u kraljevu taboru onoliko, koliko je zanešenosti.[1]

Još prije nego li je Ljudevit bio odlučio, da će iz Tolne dalje poći, pisa on na naše strane njekoliko pisama: u jednom (od 12. kolov.) zapovieda Ani udovi Ladislava Kanižaja, da zbog pogibelji, koja-no grozi slovinskoj kraljevini, svoju momčad što prije odašalje k banu Baćanu, a u drugom (od 13. kolov.) naredjuje Ivanu Kastelanfiju, i tako isto Petru Kegleviću, da zbog navedenoga uzroka, makar već bili na pó puta u kraljevski tabor, natrag krenu i što

[1] Brodarić 764. Njegovo pismo kraljici Mariji kod Pray, Ep. I. 268. Burgio kod Thein. II. 794—97.

brže k banu pohite. Ove se kraljeve zapoviedi već po tom mogu tumačiti, što je zbilja grozila velika pogibelj slovinskoj kraljevini, dočim je Turčin obsiedao ne samo slabi Osiek, nego i tvrdo, ali slabo oskrbljeno Valpovo; nu k tomu dolazi još druga okolnost, što se je naime u kraljevu vieću njeko vrieme mislilo, da bi napokon Turčin mogao odustati od prelaza preko Drave, te bi se bacio na Slavoniju, da najprije nju savlada, pak da onda istom, s te strane budući sjeguran, na Ugarsku udari.[1]

Prema izjavljenoj svojoj odluci krenu kralj Ljudevit 14. kolovoza put Segsarda, a odatle dodje za dva dana u Báthu. Idući prama ovomu potonjemu mjestu pisa na 16. kolov. (iz »Kezthewlcz« = Kostelec?) banu Baćanu: da će taj dan prispjeti u Báthu; tu da će k njemu stići za dva do tri dana sve njegove čete, te će se tako moći utaboriti, da zatim podje, kamo ga bude zvala potreba. Zato poziva bana, da i on digne što više vojske i da dan i noć izvješćuje o svojem napredku i o stanju stvari na ovoj našoj strani, kao što će se opet njemu dojavljivati, što biva na strani kraljevoj. K tomu, što je po kraljevu nalogu njetko drugi pisao, doda sâm kralj svojom rukom: da ima pouzdanu viest, da je Turčin Osiek već osvojio. Osiek bijaše, kao što sam malo prije spomenuo, slabo utvrdjen, zato ga uze Turčin bez ikakove muke (na 14. kolovoza), te se odmah na to dade, da premosti Dravu i da preko nje prevede svoje vojske.[2] Buduć da se je sve to znalo, pobrinu se kralj Ljudevit, kada je prispio u Báthu, najprije za to, da se njegovim četam vojevode odaberu. Pošto je u to ime saslušao mnienja svih odličnijih ljudi u svojoj pratnji, imenova vojevodom Pavla Tomorija uzprkos svemu njegovu protivljenju, koje je i prije više puta izjavio i sada ponovio, sâm iskreno izpoviedajući, da nije dorasao tolikomu zvanju, te mu prida još kao druga Jurja Zapoljskoga, koji je samo pod taj uvjet privolio, da mu bude prosto predati dostojanstvo vojevode svomu bratu Ivanu, čim prispije u kraljevski tabor. Taj njegov uvjet bude prihvaćen tim lašnje, buduć da je bilo već prije odlučeno, da će biti glavnimi zapovjednici vojske osim Tomorija Krsto Frankapan i Ivan Zapoljski.[3] — Znajući Ljudevit, da Sulejman počam od 15. kolovoza kod Osieka preko

[1] Kovachich u naved. rukop. br. LXXI i LXXII. Burgio o. c. 793—7.
[2] Kovachich. rkp. br. LXXIV. 1. Hammer o. c. 56. Burgio o. c. 794. 797.
[3] Brodarić 764. Glede Tomorija v. Burgija kod Thein. II. 792 794. 798.

Drave most gradi od gradje, koju je sa sobom gotovu vozio, nemogaše više o tom dvojiti, kamo li će Turci odatle krenuti. Zato i pisa banu Baćanu na 18. kolovoza po njegovu ulaku Sigismundu Poganu, da bez oklievanja predje preko Drave sa svimi svojimi četami i da što brže pohiti u kraljev tabor.[1]

Odabrani vojevode zapute se zatim s Leonardom Gnojenskim, da iznadju mjesto, gdje bi se utaborila kraljeva vojska. U tu svrhu odaberu ravnicu izpod Muhača, kamo su odmah i preveli kraljeve čete svaku na svoje mjesto. Kralj, popošav dalje iz Báthe prama Muhaču, zaustavi se medjutim u Novom selu Macedonskih, nedaleko od Muhača (kod Kovachicha: Wyfalu), a Tomori ode, pošto je bilo mjesto za tabor odredjeno, k svojoj četi, koja je ležala izpod Muhača na močvarnoj Karašici. Iz malo prije spomenutoga sela pisa kralj banu Baćanu na 21. kolovoza, da je sultan oli već preveo svoje čete preko Drave, oli će to skoro učiniti, te će zatim o tom raditi, da zaprieči spojenje banove vojske s ostalimi četami. Da mu to ne podje za rukom, zapovieda kralj, da Baćan odmah dalje ide s vojskom, što ju ima oko sebe, a ostalim da zapovjedi, da ga što brže sliede. Medjutim je bio Tomori došao k svojoj četi, koja je brojila 5 do 6000 momaka, nu nije ju mogao skloniti, da podje u kraljevski tabor pod Muhačem, njegovi su vitezovi dapače zahtievali, da kralj k njim dodje, pak da smiono svi skupa podju u susriet približujućemu se dušmaninu, koji da niti iz daleka nije onako strašan, kao što ljudi misle.[2]

Dok se je sve to zbijalo oko kralja Ljudevita i medju njegovimi četami, medjutim se bješe Krsto Frankapan u Hrvatsku povratio. Čim je on bio odlučio, da će se odazvati pozivu, koji su na-nj opetovano upravljali, dade se na put što većom brzinom, te ubaviesti kralja Ljudevita, da će pospješiti svoje oružanje što bolje bude mogao. Tim poslom zabavljen budući dodju k njemu Ljudevitovi poslanici, koji su ga pozivali, da pohiti što brže u kraljev tabor, jer da tu neima nikakova reda, niti neima čovjeka, od koga bi se moglo pouzdano očekivati, da će umjeti sve u potrebiti red dovesti, — on, Frankapan, da je jedini, koji bi to mogao učiniti, te da se zato sve raduje njemu i njegovu dolazku. Frankapan, dobro izviešten o stanju stvari, strogo osudi one, koji su kralja prije vremena tako blizu do neprijatelja priveli, mjesto da ostanu ili u Bu-

[1] Kovachich. rukop. br. LXXIII.

[2] Brodarić 765. Kovachich u rukop. br. LXXIV. 2.

dimu, ili u drugom kojem od neprijateljske vojske odaljenijem mjestu, dok bi se sakupile sve i domaće i iz drugih zemalja obećane čete. Tako osudivši Ljudevitove svjetnike ovakove posla poruke po rečenih poslanicih: Ja ću skupiti svoju četu za malo dana i tada ću ka kralju pohititi; kralj neka se nipošto neda u boj prije moga dolazka, a kada dodjem, vidjet ću, da li smo kadri s Turčinom se ogledati; ako nebude prilike s nadom u dobar uspjeh bitku zametnuti, povući ćemo se natrag bez ikakove štete po nas, te ćemo čekati, dok nam vojska ne ponaraste. Kralj neka dobro promisli, da će na kocku metnuti i svoju glavu i cielu kraljevinu, ako se dade u boj s malom vojskom i bez valjana reda: zato neka triezno i razmišljeno radi i postupa. Tomu slične poruke dodjoše kralju i od erdeljskoga vojvode, koji je izrikom dojavljivao po Ivanu Statileju, da ima toliku i tako dobro uredjenu vojsku, da će moći zauhvano pomoći do pobjede.[1] Sve te poruke dobi Ljudevit, dok je jošte boravio u prije spomenutom selu, ili morda još koji dan ranije. Na to navališe na-nj iz tabora kod Muhača sa zahtjevom, da i on onamo dodje, jer da je Turčin već prešao preko Drave, te se zato već nemože izbjeći boju. Turska vojska bješe zbilja već počela prelaziti (21. kolov.), a na koliko još nije bila prešla, i to se skoro izvede i završi. Turci pri tom Osiek popliene i upale, a most na Dravi za sobom poruše (23. i. m.). — Razumievši kralj Ljudevit, što mu se poručuje iz tabora kod Muhača, odašalje onamo skoro isti čas svoga kancelara, biskupa Brodarića, da razloži gospodi, u koliku pogibelj bacaju i kralja i kraljevinu svojim zahtjevom, jer ako u jednoj bitci propane i kralj i cviet plemstva, kakov će udes tada stići njihovu svake obrane lišenu domovinu. Zato svjetovaše Brodarić u taboru se nalazeće prvake, da počekaju Zapoljskoga, Baćana, Frankapana i druge pomoćne čete, što su bile obećane; ako bi pako neprijatelj na boj silio, da povedu svoje čete u drugo sigurnije mjesto. jer će manje štete biti, ako neprijatelj i velik dio zemlje pohara, nego ako propane sva vojska, koja se je bila sabrala. Nu sve to Brodarićevo

[1] Brodarić 766. Pismo Jerolima Jurišića, Frankapanova kapitana, u Ark. VIII. 246 (Od mnogih pogrešaka izpravljam po izvorniku Sanud. na str. 248 ovo: u r. 9. mjesto pretesa stoj presteza; u r. 18. m. avia-ovia). Pismo K. Frankapana Dandolu od 29. ruj. kod Sanuda k 23. listop. (Moj prep.). Da su Frankapana i zbilja mnogi željno izgledali i očekivali, za to je dokazom ne samo pripoviedanje Brodarićevo, nego i drugih suvremenika: tako u Sanudu, Ark. VIII. 241, zatim u njegovu izvorniku na početku T. XLI., pak k 18. rujna i dr.

razlaganje ostade bez uspjeha, jer su jedni bili obmamljeni taštom nadom pobjede, a drugi nisu imali toliko smionstva, da odgovaraju od boja, koji su vojnici toli željno izgledali. Pošto Brodarić nije mogao ništa opraviti, uputi se sâm kralj k svojoj vojsci, da pokuša, neće li njemu poći za rukom, da svoje na to sklone, da se okane bitke, dok nedodju očekivane pomoći, te da se zato, ako uztreba, na sjegurnije mjesto povuku. Po svih viestih, što ih je kralj imao o turskoj sili, o kojoj mu je medju inim Ivan Pekri, prebjeg iz turskoga sužanjstva, poviedao, da je Turaka tolika množina, da ih kršćani nebi mogli za tri dana posjeći, da se pred nje stave Turci svezanih ruku, — po svem je tom slutio kralj Ljudevit, da njegova vojska nije kadra s Turčinom se ogledati, te je zato želio, da se posluša savjet Frankapanov i Zapoljskoga. Nu kada je stupio s takovom namjerom u svoje mnogobrojno bojno vieće, u koje je bio prizvan i Tomori iz svoga tabora, morade se doskora osvjedočiti, da tu nemože biti rieči o kakovoj odgodi ili ustupu. Bijaše ih istina njekoliko, koji su bili jedne misli s njim i s Brodarićem, nu ti se neusudiše glasa svoga podići; svi ostali pako izjaviše se za to, da se bitka zametne. Isti Tomori, koji je prije svjetovao, kao što znamo, da se od Sulejmana u svaku cienu mir traži, dade sada svoj glas za boj, premda je, kralju odgovarajući na stavljena pitanja, sâm morao poviedati, kako je golema neprijateljska sila. Boj dakle bude odlučen bez nade, da će za dobe prispjeti Krsto Frankapan, Ivan Zapoljski i očekivana česka pomoć; nu banu se Baćanu pouzdano nadahu, jer se je znalo, da nije daleko od Pečuha, te bi tako mogao doći sa svojom vojskom za dva do tri dana. — Svu nam tu stvar tako pripovieda Brodarić, koji ju je i sâm motrio u njezinu razvitku. Premda u bojnom vieću stvoreni zaključak njemu nije bio nipošto po duši, to je on ipak smatrao svojom dužnošću, da i pred suvremenici i pred potomstvom obrani Ugre od osvade, koja ih je mogla stići zbog njihove odluke, da su naime radili nerazborito ili preuzetno. Ovo su pako razlozi, što ih navodi za obranu Ugra: vojska je, veli, tolikom žestinom zahtievala, da ju u boj vode, da se nikako nebi bila dala skloniti na uzmicanje; svi su skoro u taboru gojili taštu nadu, da pobjeda Ugrom nemože izmaći; tu su pako nadu mogli imati tim lašnje, što se je Tomoriju dojavljivalo iz turskoga tabora, da je ondje mnogo neoružane i boju nevješte čeljadi, a osim toga da ondje ima mnogo kršćana, osobito oko topova, koji će u odlučnom času k svojim jednoviernikom preći;

a napokon su scienili vodje, da se sada već pravo niti misliti nemože na uzmicanje, jer je neprijatelj blizu, te ima mnogo konjaničtva, koje bi uzmicajuće kršćane progonilo. Moj će čitatelj i sâm prosuditi, koliko je u tom prave obrane, osobito pako za one ljude, koji su imali po svojem zvanju za dobe misliti na bojne priprave i koji su morali sada u svojoj i ciele kraljevine nevolji nada sve slušati i sliediti glas bistra i triezna razbora. Meni preostaje još jedna, kojom ću pripoviedanje Brodarićevo znatno popuniti. Po kazivanju naime vjere dostojnih izvora mnogo je pomogla taština narodna i zavist proti Zapoljskomu a osobito proti Krsti Frankapanu, te je odlučeno, da se i bez njih bitka zametne. Ugri su uviek u ovoj kraljevini slavu imali i nitko drugi, — tako se je po prilici govorilo kralju Ljudevitu; — sramota bi bila i za Te i za nas, da se reče, da nismo umjeli sami se s Turčinom pobiti; da počekaš Frankapana i njegove Hrvate, tada bi samo njega zapala slava pobjede, u koju se uzdamo. I tako navedoše kralja iz zavisti proti knezu Krsti, kao što veli Krstin kapitan Jerolim, te se je dao u boj s Turčinom bez ikakova reda i bojnoga razbora.[1]

Bivši odlučeno, da će kraljeva vojska bitku primiti, nagovori Tomori težkom mukom svoje vitezove, te su se primakli kraljevu taboru. Isto vrieme doplove iz Budima brodovi, koji su donieli nješto većih i manjih topova, medju kojimi je bio i dar grada Beča, te je tako imala sada kraljeva vojska u svem do 80 topova, dočim se je javljalo za Sulejmana, da ih ima do 300. Želeći Ljudevit, da mu barem banova vojska za vremena na pomoć dodje, pisa na 25. kolovoza banu Baćanu po svojem ulaku, da pohiti što može bolje; isti taj dan pisa zatim svojom rukom drugo pismo, koje je bilo upravljeno biskupu zagrebačkomu Šimunu, banu Baćanu i ostaloj gospodi i plemstvu slovinskomu, i u kojem se veli: Dušmanin pali kraljevinu nam na očigled na više miesta. Vas samo još čekamo, a kada dodjete, ogledat ćemo se s njimi uz pomoć božju. Pohitite tako, da budete ovdje sutra u zoru, ako ne prije. Ta se želja izpuni kralju

[1] Brodarić 766. Hammer o. c. 56. Istvánfi 78. Glede onoga, što je rečeno za Zapoljskoga. v. Georg. Sirm. 119, a glede Krste Frankapana Sanudo, Ark. VIII. 246 (pismo Jerolima Jurišića, u kojem na str. 248 u 3 r. odozdol stavi po izvor. mjesto insidia-invidia), zatim kazivanje Franje Jožefića kao poslanika Ivana Zapoljskóga pred mlet. viećem (kod Sanuda k 14. prosin. 1526 — u moj. prep. i u savezu s Ark. VIII. 256), napokon Tomašića u Ark. IX. 28, koji izrikom veli, da je svoje dotično poviedanje rieč po rieč iz magjarskoga preveo.

*

Ljudevitu, jer je ban Baćan prispio u njegov tabor sa svojom slovinskom vojskom na 26. kolov. Ova vele krasna vojska, kao što veli očevidac Brodarić, imaše do 3000 konjanika i ne isto toliko pješaka; a u njoj se po imenu spominje od slovinske vlastele Ivan Tah i Ivan Bánfi. Isti dan, kada je došao Baćan, i sljedeći dan prispješe još druge njeke čete, medju kojimi se napose spominje liepa četa od preko 700 konjanika, koju je priveo zagrebački biskup Šimun Erdödi i brat mu Petar. Znamo još po imenu i za druge njeke muževe iz naših zemalja, koji su se našli uza kralja Ljudevita. Od biskupâ bijaše tu osim Brodarića jošte djakovački biskup Jure i Franjo Jožefić, biskup senjski; od velmožâ Mihail Zrinjski i Matija Frankapan Slunjski, a od inih znatnijih muževa prije spomenuti Pekri, zatim senjski kapitan Grgur Orlovčić i Juraj Kobasić, bližika biskupa senjskoga.[1] Sve se je vojske napokon brojilo u kraljevu taboru kakovih 25 do 26.000 ljudi, gdje-no se je još pred samu bitku na sve strane razglasivalo, da će Ljudevit sakupiti golemu i jaku vojsku.[2]

Sulejman se je medjutim približavao sa svojom vojskom, i već 26. kolovoza započe čarkanje medju njegovimi i medju kraljevskimi predstražami, koje se je zatim tako nastavljalo i sljedeća dva dana s dobrom srećom za kraljeve vojnike. Medjutim se je u kraljevskom taboru nastavljalo viećanje i dogovaranje, kako da se vojska što shodnije pripravi za nastajuću bitku, za koju je svatko slutio, da će biti i žestoka i odlučna. Na predlog Poljaka Gnojenskoga, koji je bio podupiran i od Radića Božića i od vojvode Pavla Bakića, bješe odlučeno, da se kraljeva vojska ogradi svojom mnogobrojnom kolijom i da tako dočeka dušmansku navalu; nu za izvedenje te odluke nebijaše već vremena. U tom nadodje kobni dan 29. kolovoza. Kraljevski vojevode ustanove bojni red i naznače svakoj četi njezino mjesto i dadu joj zapovjednika, koji će njom upravljati. I Sulejman bijaše sa svoje strane već pripravan, da zametne bitku. Tako započe bitka rečenoga dana po pódne, a završi se za kratko

---

[1] Brodarić 768. Kovachich. naved. rukop. br. LXXV. Glede imenovanih pojedinih osoba od našega naroda imamo dokaza u Povj. Spom. 215. 216; Sanudo k 27. ruj. (Moj prep.); Trans. don. saec. I. 36. u zem. ark. V. i Zrinjsku zviezdu 29.

[2] Glede broja Ljudevitove vojske v. Brodarića 768. Vrančića III. 23. Tomašića 26. Istvánfija 79; glede glasova, što su se o njoj raznosili, spominjem samo izviešća kod Sanuda k 18. kolov. i k 3. ruj. (Moj prep.).

vrieme od pódruge ure po prilici s podpunim porazom i raspom kraljeve vojske. Oduševljenja i bojne srčanosti bijaše u kraljevoj vojski i suviše; nu naproti njoj stajaše vojska ne manje oduševljena, a k tomu silna ne samo po broju svojem, nego još više po tom, što je bila svimi bojnimi sredstvi oskrbljena, te vješto i umno upravljana. Na strani kraljeve, razmierno male vojske, nebijaše od svega, što pobjedu daje, ništa inoga osim osobne hrabrenosti; nu s njom samom i sa zastarjelim načinom vojevanja nemogaše obastati kraljeva vojska u boju s neprijateljem, koji je umio na svoju korist obratiti sav napredak bojne vještine svoga vremena i komu su još k tomu sami vojevode kraljevske vojske znamenite probitke ludo prepustili. Početak boja bijaše po kršćane ipak sretan. Prvom srećom još većma razpaljeni i već se pouzdano nadajući pobjedi udare oni izvanrednim smionstvom na ustupajućega neprijatelja; nu tu se istom raztvori pred njimi ždrielo propasti, koju im je neprijatelj pripravio. S prieda ih dočeka silno tursko veliko topovje i ubojito oružje zanesenih Janjičara, dočim ih je s boka konjaničtvo zahvatilo. Uza svu tu strahotu boj se jošte nastavi, ali samo za malo. Ponajbolji vitezovi popadaju ili dopanu turskoga sužanjstva, — medju njihovimi drugovi nastane podpun nered, — sve što je samo moglo dade se u bieg, da iznese živu glavu. Poraz bijaše gotov. — Buduć da se dušmanin nije odmah dao u potjeru za bjegajućimi, spase se njeki biegom, kao što je ta sreća medju inimi poslužila biskupu Šimunu Erdödu, banu Baćanu, biskupu Jožefiću i Brodariću. Nu broj tih, koji su živu glavu iznieli iz strahovite sječe, sasvim izčezava prema broju onih žrtva, koje su pokrile poljanu kod Muhača. Tu je ostao od biskupâ medju inimi glavni vojevoda Pavle Tomori, zatim Szálkán i djakovački biskup-Jure; zatim od velmoža Jure Zapoljski i naš Matija Frankapan Slunjski; od znatnijih plemića poginulo ih je do 500, a medju njimi i Grgur Orlovčić; od ostalih pako ugarskih, hrvatskih i drugih vitezova propalo ih je do kakovih 20.000 stranom u boju, stranom u obližnjih močvarah, a napokon i od krvničkoga turskoga mača, buduć da je Sulejman dao više hiljadah zasužnjenih kršćana pogubiti. Tu propade i mladi kralj Ljudevit, a sreća mu ni toliko neprijaše, da bi bio pao junačkom smrću u boju. On se bješe dao sa svojom pratnjom u boj i tu se, kako vele, dično ponese; nu kada je nagnala njegova vojska bježati, dade se i on u bieg i tu zaglavi jadan u močvari Čele pod teretom svoga konja, koji se je s njim u močvaru svalio.

Kraljici Mariji dodjoše prvi glasovi o užasnom porazu dne 30. kolovoza o pónoći, usljed česa se je ona odputila sa svojom pratnjom, u kojoj je bio i Burgio, prama Požunu.

Sulejman ostade nakon održane pobjede još njekoliko dana kop Muhača, dočim je dio njegovih četa u predjelih medju Dravom i Dunavom strahovitim načinom harao i palio; zatim podje prama Budimu, te dobivši već na putu, kod Földvára, ključe toga grada, utabori se pod njegovimi zidinami na 10. rujna. Buduć da u slavnoj njegda priestolnici ugarskih kraljeva nije bilo nikakove vojske, unidje Sulejman u nju bez ikakova odpora. Dok je on tu boravio, nastaviše njegovi čopori u dunavskih predjelih svoje pustošenje, nenalazeći nigdje valjano i kriepko uredjena odpora. U svojem bjesnilu zapališe Turci i Budim, te je sav izgorio do palače kraljevske; nju samu pako oplieni Sulejman, i najvrednije joj dragocienosti, polazeće ponajvećma iz dobe Matije Korvina, stranom od umjetnikâ Hrvatâ, dade u svoju priestolnicu odnieti. Došavši u Budim, sagradi Sulejman most preko Dunava, preko koga mu je vojska prešla na drugu stranu te rieke. Upalivši zatim i grad Peštu, te pogubivši dio sužanja, nastupi Sulejman put na povratak u svoju carevinu, jer mu tada još nije bila namjera, da čini velike dobiti, nego da samo izvede strašnu osvetu. Velikoga vezira Ibrahima pošalje s dielom vojske prama Segedinu, sâm pako podje s ostalom vojskom uzduž Dunava. Kao što je prije bila strahovito oplienjena i poharana zemlja medju Dravom, blatnim jezerom, Rabom i Dunavom, tako se sada prenese to pustošenje i klanje u predjele medju Dunavom i Tisom, kojimi je turska vojska prolazila. Kod Petrovaradina predje napokon Sulejman opet preko Dunava na ovu stranu, te položivši svoje posade u njeke od sriemskih gradova, ostavi napokon našu zemlju na 12. listopada.

Buduć da je bila bitka muhačka već toliko puta opisana, a tako isto i haranje tursko, koje je odmah iza nje sliedilo, zato sam ja o tom samo u kratko pripoviedao[1]; na koliko se pako s tim ha-

[1] O muhačkoj bitki i o pojedinostih, nje se tičućih, poznajemo mi danas mnogo više izvora nego što su ih poznavali historici još prije malo godina. Osim Brodarića, Hammera i njim upotriebljenih turskih izvora, te Istvánfija, ka kojim su se prije poglavito uticali, imamo mi sada mnogo toga, što je stranom upravo mnogo vriedno. Da spomenem samo poglavite izvore, navodim ovdje Burgija kod Thein. o. c. II. 798. Auszug aus des Haiducken Nagy Geschichte des Mohacser-Feldzuges, erhalten in der osmanischen Geschichte Petschewi's, priobćeno od Hammera u Hormayrovu Archivu godine 1827 nr.

ranjem u savez dovodi ime i djelovanje Krste Frankapana, o tom sam naumio kao što i o vele znamenitih posljedicah bitke muhačke u drugoj svojoj razpravi progovoriti, te ću zato ovdje još samo njeke pojedinosti izvesti, koje stoje u savezu s razloženim predmetom, da zatim privedem svoje pripoviedanje za sada ka koncu.

Kralj se je Ljudevit nadao, kao što smo opetovano spomenuli, znatnoj pomoći od vojvode Ivana Zapoljskoga i od našega Krste Frankapana; nu njih ni jedan nije došao na muhačko bojište. Zapoljski bješe dospio sa svojom erdeljskom vojskom od 30—40.000 momaka do Segedina, nu odatle se s njom ne mače niti onda, kada se je imao sa Sulejmanom kod Muhača mejdan dieliti, niti kada su Turci poslje zemlju medju Dunajem i Tisom pustošili. Mi neimamo osobita razloga, poradi kojega bismo morali izpitivati potanjim razglabanjem to i takovo ponašanje vojvode Zapoljskoga; ja se medjutim neustručavam u kratko ovdje izjaviti, da Zapoljskoga smatram krivcem, kao što ga je smatralo već i javno mnienje njegovih suvremenika, dočim su ga mnogi i mnogi biedili, da je već tada bio u sporazumljenju s Turčinom i da je on najviše kriv muhačkomu porazu i propasti Ugarske. Tko je motrio Zapoljskoga u svem njegovu nastojanju od toliko godina, kao što smo mi činili, znat će njegovo sadanje ponašanje u savez dovesti s onom njegovom težnjom, koja označuje sav njegov dosadanji život i koja za tim ide, da se on dokopa do kraljevskoga priestolja, u koju je svrhu bio pripravan dopustiti, kao što se je o njem pisalo već g. 1523, da propane kraljevina, pak da ju on zatim spasi i tako se kraljem učini.[1] —

15 (To je onaj Nagy, koji-no je Ostrogon od Turaka junački branio. V. Istvánfi 83). Vrančića III, 22 i sl. Georg. Sirm. 114 i sl. i 133 i sl. Tomašića u Ark. IX. 26. Izvori kod Palackoga o. c 517. Više viesti kod Sanuda (u Ark. VIII. i u mojem prep.) od mletačkih činovnika, uhoda i službenika Napokon imadu za nas osobitu cienu pisma Krste Frankapana: stališem slovinskim 3 rujna (u knjiž. jugoslav. akad.), Franji Jožefiću 5. rujna (Povj. Spom. 215), Dandolu 29. rujna (iz Sanuda u moj. prep.), zatim pismo Jerolima Jurišića Dandolu 22. listop. (Sanudo, Ark. VIII. 246) i izviešće o Franji Jožefiću kao poslaniku Ivana Zapoljskoga (kod Sanuda u Ark. 256. i u mojem prep.). Glede smrti kralja Ljudevita, o kojoj se govori i u navedenih izvorih, dodajem još osim svega ostaloga česku pjesan u Časop. čes. muz. 1864. 389. — U listu Fr. Grabije u Ark. VIII. 243 ima izvornik Sanudov Tasi mjesto Tosi, — zatim Ban de Schiauonia mjesto onoga što je štampano, — napokon poslje rieči fo fatto sliedi rieč fatto.

[1] Koga bi bila volja, da tu stvar sâm potanje prouči, evo mu poglavitih za to izvora. Prije već upotriebljena mjesta iz Massarova i iz Guidotova izviešća,

Ni Krsto Frankapan nenadje se na bojištu; ali njega za to neide nikakov priekor, dapače poviest mu svjedoči, da je zadovoljio svojoj dužnosti, koliko joj je samo zadovoljiti mogao. On je sve učinio, što se je moglo učiniti, da sakupi što veću četu i da s njom za dobe prispije u kraljev tabor; nu budući da niti sâm nije imao dovoljna novca, niti ga nije mogao za dobe dobiti od slovinskih stališa, zato je sastavio samo malu četu, pak je i s njom zakasnio. Bitka bijaše na 29. kolovoza, a on dodje istom 1. rujna u Zagreb sa svojom četom i s knezom Ivanom Torkvatom Karlovićem, koji se je bio s njim zajedno zaputio, da se nadje medju vitezovi, koji su bili pripravni braniti kralja i domovinu krvcom svojom. Na 2. rujna dodju Krsti glasovi o porazu kraljeve vojske; ali kako se ni na drugih stranah nije za dugo pravo znalo, koji je udes stigao kralja Ljudevita i koliko je propalo od njegove vojske, tako i Krsti dojaviše njegovi glasonoše, da je kralj Ljudevit sretno umaknuo u Budim i da je izgubio samo dio svojih četa. Takove glasove imajući, te motreći oko sebe sve u najvećem strahu i užasnoj zabuni, odluči Krsto u plemenitom uzhitu za obće dobro, da će sve učiniti, kako da se nadje pomoć kralju i spas domovini. U tom domoljubnom i slavnom radu prikazat ću ja Krstu na drugom mjestu; ali niti ovdje nemogu uzkratiti poštovanomu čitatelju, koji se sâm nebavi učenjem izvorâ, one slasti, koja se dobiva čitanjem Krstina vlastoručnoga pisma, u kojem govori ob onom, što sam ja malo prije u kratko izkazao. To je pismo pisao Krsto iz Zagreba na 5.

---

kod Firnhabera 80 i 137. Brodarić 773. Tur. izvori kod Hammera III. 62. Burgio kod Thein. o. c. 798. i na prije već u ovoj razpravi naved. mjestih. Georg. Sirm. 110. 117. 119. 120. 123. U prediducoj bilježci navedeni izvadak iz poviesti hajduka Nagya, gdje se veli: „Währeud dieses Unfalls (naime boja muhačkoga i što je zatim sliedilo) wärmte sich Janusch Zapolya der Woiwode von Siebenbürgen mit seinen Truppen zu Segedin am Feuer (der Schlacht von Mohacs) erwartete nur, dass Ludwig nicht mehr sey, damit er selbst König werde." Vrančić III. 22. Izviešća mletačkih viestnika kod Sanuda k 12. stud. i dr. (Moj prep.). Izvori kod Palackoga o. c. 518. Pismo Jerolima Jurišića od 22. listopada kod Sanuda Ark. VIII. 246, s kojim možeš sravnati povoljne za sada po Zapoljskoga rieči Krste Frankapana u njegovih u prijašnjoj bilježci navedenih listovih. Kako je Zapoljski sâm sebe u našoj stvari svietu predstavljao, v. u njegovu pismu od 13. trav. 1528 kod Praya, Ann. V. 194. Medju ugar. historici Fessler je osudio Zapoljskoga (VI. 303.), a tako i Pray, Ep. I. 259, ostali ga pako što više što manje brane i izvinjuju. Medju najnovijimi ugar. historici pokaza u toj stvari najveću nepristranost i objektivnost Jászay o. c. 29. 59.

rujna svojemu prijatelju, senjskomu biskupu Franji Jožefiću, a mjesta iz toga pisma, koja se tiču naše stvari, glase ovako: Va Isukerstu visoko počtovani gospodine biškupe! Znanimo Vaši milosti, da budući v Zagreb prišli sada v minuvšu sobotu (t. j. 1. rujna) s pula četrto sto koni vele dobrih ludi, i Gospodin Bog nam je svidok, da se nismo mogli prvo dvignuti. I prišadši ovdi v sobotu, jutri dan pride človik, i za nim drugi, i pak treti, ki nam tužne glasi povida od toga razboja: da je car kralevu svitlost razbil; i da bismo nebili li ta dan slišali od Vašega bližike Jurja Kobasića, ki je takoj v boji bil, da je kral ušal na Dunaj — nad čim Gospodinu Bogu hvalu zdasmo, — koga ušastja nebudući, nebismo radi dale živi biti. . . . Gospodine biškupe! ne s malim veseljem slišasmo, da ste zdravi ušli z boja, od ludi, ki povidaše, da su Vas vidili jure po boju. I to šalemo Vašega brata h kralevi svitlosti, pričajući se, da nismo k boju prispili: da naša krivica ni, zač se nismo imili ob čem dvignuti; vsuda smo kušali na grade, na imenje, na srebro, ča kuli ga je naš pokojni brat imil, nismo mogli nikudare ni pri nikomre posuditi, nego pri zagrebskih kanovnicih poldrugo sto dukatov, tere pak dvi sti pri zagrebskih purgarih. Ob tom smo se dvigli i ovdi prišli s pol četiri sto koni naših slug, kruto dobrih ludi i dobro spravnih. . . . Ovo se i knez Ivan pride, ki takoj otijaše s nami gorika. Da bi nam nebil ban skvaril, bili bismo nič dan pred bojem prišli; zač su naši ludi dostigli slovinsku gospodu jošće z ovu stranu Derave i potribovali od nih po nih 20 soldini, ke su nam bili obećali. I na to su naše sluge potribovali od bana, da bi skupil onu gospodu i plemenite ludi Slovince, ki su ondi va 'nom taboru bili, da bi nim mogli naše sluge naše poručenje zreći za rečene pinezi; i hodili su po deset krat k banu, proseći, da bi je otel Slovince skupiti; ni jih nigdare otel, kih da bi otel skupiti, bili bi nam jošće onda dali veći del onih pinezi, zač su je imeli plemeniti ludi vsaki pri sebi, ča jih je tih pinez od nih prihajalo, ki davši je onda bili bismo mogli nič dan v tabor priti pred tim bojem; dà nismo imili ob čem: od Slovin neimismo ni soldina za-t uzrok zgora rečeni, a nigdir ga od nikogare nemogosmo posuditi; jedan grad bili bismo vele radi prodali vičnim zakonom za nezastati od toga boja; dà u ovakova vrimena neti nigdor ni jednoga grada od nas ni u zaklad ni u prodaju, ni se mogosmo pri nikomre svećati za pinezi, samo ča nam kanovnici ter ovi purgari posudiše ovo malo pinez, ob tom

dosle deržimo naše ludi. Zato ciće Gospodina Boga prosimo Vas, spričajte nas kralevi svitlosti, koga je krivica, a ne naša, da se nismo ondi našli, česa nam je dosti žal i do smerti nam ga oće biti žal, da se nismo ondi našli. Ništar mane kada naš grih ni otel da se ondi najdemo, a mi oćemo iskati puta, da ovdi službu učinimo nega svitlosti . . .[1]

Suvišno je i spominjati, da je Sulejmanu bio posao tim olahkoćen, što Ljudevit nije mogao za dobe dobiti onu pomoć, koju je pouzdano očekivao; a suvremenici tvrdo vjeruju, da se je sultan upravo zato žurio što je više mogao, kako će Ljudevita zateći još nepripravna, te pri tom naročito iztiču onu pomoć, koju je imao Ljudevitu iz Hrvatske privesti knez Frankapan.[2] Nu premda Sulejman nije naišao na odpor, kakov je očekivao i komu je za volju činio svoje ogromne bojne priprave, to je ipak svoju pobjedu na sve strane razglasio, kao da je to bila pobjeda, održana nada protivnikom veće ili bar jednake sile. Takovom viešću o svojoj pobjedi počasti on i one kršćanske vlasti, s kojimi je bio u prijaznih odnošajih, ili koje su se nalazile pod njegovim okriljem, tim pako prisili iste vlasti, te su mu morale slati svoje pokorne čestitke, premda je svaka njih dobro razumievala, što znači turska pobjeda na polju muhačkom. Takove čestitke odpremiše u Carigrad naročito Mletčići, a tako isto i naši Dubrovčani[3], a tim nam se već unaprieda dosta razgovietno kaže, čemu se imaju nadati oni, koji su bili zvani po svojem položaju, da u prvom redu odbijaju navalu sile turske.

[1] Navedene u tekstu rieči uzete su iz Krstina pisma u Povj. Spom. 215, na stvar pako samu spadaju i ostala njegova malo prije spomenuta pisma, kao što i navedeno pismo Jerolima Jurišića. Ti izvori sasvim pobijaju Vrančića, koji uzima (III. 21), da Krsto nije hotio doći ka kralju i to zbog učinjene si u Budimu uvrede. — Za dokaz, kako su se nakon muhačkoga poraza širili svakojaki neosnovani glasovi, budi i to, što je staromu Bernardinu Frankapanu bilo dojavljeno, da je kraljeva vojska nakon prvoga poraza Turke silno potukla, porad česa je on dao u svojih gradovih pucati i kriese paliti (Sauudo, Ark. VIII. 243).

[2] Georg. Sirm. 117. Jerolim Jurišić u svojem naved. pismu.

[3] Hammer 61. Glede Dubrovčana v. Rad VII. 262; glede Mletčana pako ide ovamo: Sulejman. pismo republici (kod Sanuda k 9. listop. U moj. prep.), zatim pismo poslanika Petra Zena iz Carigrada 29. rujna (ibid. k 1. stud.), u kojem opisuje, što je činio usljed prve viesti o turskoj pobjedi, da izkaže nada tim svoju radost; napokon odluka mlet. vieća, da ide u Carigrad s čestitkom Marko Minio: Secr. Cons. Rog. vol. 51. 28. ruj. Collegio IV. Secr. Lett. k 22. listop. (Ljubić. prep.). Romanin V. 459.

Kao što se je u svietu posvuda dobro razumievalo, što znači turska pobjeda nad onom kraljevinom, koja je bila smatrana uza Hrvatsku štitom i bedemom kršćanstva, tako bijaše sud suvremenikâ i u tom složan, da si je ona sama svoju propast pripravila. Neredom, strančarenjem i sebičnjačtvom svojih sinova lišena sile i snage nije mogla odoljeti udarcem silna neprijatelja, i kao što u svem tako i u bojnih poslovih ponapose zapuštena od samih je svojih gradjana, od strasti im, kratkozrakosti i neumjeće u odlučnom času bila neprijatelju kao plien predana. Tako govore suvremenici o Ugarskoj i o Ugrih. Za nas mora biti pri tom vele zanimivo, da čujemo sud Krste Frankapana ob udesu, koji je postigao Ugarsku, i o njegovih uzrocih, jer smo imali dovolj prilike o tom se uvjeriti, da je on umio temeljito razabirati što se je oko njega zbivalo. Krsto pako baca u svojih pismih krivnju za izgubljenu bitku na muhačkom polju na vojevode kraljeve vojske i na njihove prve drugove, biedeći ih, da su se u boj dali bez reda i razbora; zatim pako dalje ide, te se i o tom izjavljuje, odakle je potekla po njegovu mnienju nemoć ugarske države, tako da niti sama u sebi nema snage, niti nije kadra čuvati svezu, u koju su prama njoj stupile druge kraljevine. Sve to izriče on najrazgovjetnije u svojem prije navedenom pismu, gdje ovako piše biskupu Jožefiću, pošto je rekao, da mu je dojavljeno, da je kralj sretno u Budim pobjegao: ... Pokle je kral ušal, deržimo, da je ta razboj Gospodin Bog dopustil nad kralem i Ugri, ne za zlo ili pogibel, dapače za dobro vično tomu rusagu: zač, ako bi bili sada Ugri cara razbili, kada bi konac nih nevridnu reženju? ili gdo bi mogal pod nimi ostati? Da bismo mi bili tamo k tomu boju prispili, mi bismo bili morali biti ta najprvi, ki bi moral ubijen biti, pri tom redu, ki mi slišamo da je u toj vojski bil, zač slišimo, da je vsak otel kapitan biti i da su prez vsakoga reda k boju šli, — a ovako jih oće ta razboj učiniti pokornije i poslušnije. Prvo bismo oteli smert prijeti, nego bismo trpeli, da bi se s tim neredom k boju šlo. A to slišimo, da je nezmožno bilo red dati ni učiniti do sada, pred tim razbojem, dà jure v naprvo more biti oće se moći z laglega red dati.[1]

[1] U bilježci 1 na str. 98 navedena pisma Krste Frankapana. Jedno od tih pisama, ono naime, što ga je pisao biskupu Jožefiću, sačuvano je u c. k. taj. arkivu i u latinskom prevodu; tu pako ovako glasi ono mjesto, gdje Krsto izriče sud na Ugri, svojimi suvremenici: Nam si Hungari caesarem Thurcarum

Timi riečmi najodličnijega Hrvata ovoga vremena završujem pripoviedanje o poviesti našega naroda u težkoj i nesretnoj po njega dobi kraljeva Jagelovaca; a kao što ovdje na koncu jedne dobe Krstu Frankapana pokazah, gdje osudjuje razvratnu i pogubnu skvarenost svojih suvremenika, a sâm sebi stavlja uzoritu zadaću, da spas donese kralju i narodu, tako ću i na usvitu dalje nam sljedeće dobe u poviesti hrvatskoga naroda s čitateljem svojim opet zateći istoga hrvatskoga kneza, gdje odbija najprije od svoga i od susjednoga ugarskoga naroda pogibelj, grozeću mu od silnoga i okrutnoga dušmanina, a zatim na temelju stečenoga ugleda i upliva radi oko riešenja za svu budućnost naroda toli važnoga pitanja, tko da zasjedne na priestol, izpražnjeni smrću kralja Ljudevita II.

superassent, quis sub eis vivere vel locum inter ipsos habere posset, quandoque finis esset superbiae ipsorum? Ovamo u ostalom ide još više drugih izvora, navedenih u malo prije naznačenoj bilježci, naročito pismo Jerolima Jurišića i kazivanje mletačkih viestnika.

rśujem pri-
po njega
jedne dobe
i pogubnu
tu zadaću,
e nam slje-
u opet za-
a i od su-
ga i okrut-
upliva radi
ja, tko da
l.

quandoque
gih izvora,
na Jurišića

20

